

INSTITUTI I TRASHËGIMISË SHPIRTËRORE
E KULTURORE TË SHQIPTARËVE – SHKUP

GJUHA DHE SHKOLLA SHQIPE NË MAQEDONINË E VERIUT

(konferencë e mbajtur më 24 shtator 2020)

31

Shkup, 2021

Boton:
INSTITUTI I TRASHËGIMISË SHPIRTËRORE
E KULTURORE TË SHQIPTARËVE – SHKUP

Vëllimi 31 – 2021
Biblioteka: **SCUPI**

Për botuesin:
Prof. dr. Skender Asani

Kryeredaktore:
Doc. dr. Shejnaze Ajdini–Murtezi

Këshilli redaktues:
Prof. dr. Hidajete Azizi
Prof. dr. Zeqirija Ibrahimi
Prof. dr. Bukurije Mustafa
Mr. sc. Idaete Sinani

Copyright©ITSHKSH, 2021
Të gjitha të drejtat janë të rezervuara për botuesin.

ISBN: 978–608–4897–44–6

www.itsh.edu.mk

Ky botim financohet nga:

INSTITUTI I TRASHËGIMISË SHPIRTËRORE
E KULTURORE TË SHQIPTARËVE – SHKUP

GJUHA DHE SHKOLLA
SHQIPE NË
MAQEDONINË E VERIUT
(konferencë e mbajtur më 24 shtator 2020)

31

SCUPI
Shkup, 2021

PËRMBAJTJA:

DY FJALË PËR KËTË VËLLIM	9
Skender ASANI: Fjalë përshëndetëse	12
KUMTESAT E STUDIUESVE	15
Avzi MUSTAFA: FAKTORËT KRYESORË TË KULTURËS SË GJUHËS SHQIPE NË SHKOLLË DHE PERISPEKTIVA E SAJ	17
Xheladin MURATI: ARSIMI SHQIP NË MAQEDONINË E VERIUT, SFIDAT DHE PROBLEMET	27
Xhemaludin IDRIZI: DISA VËREJTJE GJUHËSORE NË LIBRIN “GJUHA SHQIPE DHE LEXIMI 5” PËR SHKOLLËN FILLORE	39
Asllan HAMITI/Gladiola ELEZI: GJUHA NË LIBRAT E PËRKTHYER TË ARSIMIT FILLOR NË SHKENCAT NATYRORE	53
Valbona TOSKA/Mirushe HOXHA: ZËRA TË POSAÇËM NË TEKSTET SHKOLLORE TË LËNDËS MËSIMORE TË GJUHËS SHQIPE.....	71
Berton SULEJMANI: GJUHA STANDARDE SHQIPE NË ARSIMIN PARAUNIVERSITAR TË QYTETIT TË SHKUPIT	78
Ismet OSMANI: VËZHGIME MBI TERMINOLOGJINË NË TEKSTET MËSIMORE NË GJUHËN SHQIPE.....	95
Izmit DURMISHI: SHQIPJA STANDARDE NË SHKOLLAT FILLORE.....	109
Bashkim IDRIZI: TERMINOLOGJIA JOADEKUATE DHE GABIMET GJUHËSORE NË LIBRAT E GJEOGRAFISË NË GJUHËN SHQIPE	125
Ajten HAJDARI-QAMILI: SI TA PËRMIRËSOJMË TË NXËNIT E SHQIPES STANDARDE NË SHKOLLAT E RMV-së	140

Luljeta ADILI – ÇELIKU/Meral SHEHABI – VESELI: GABIMET E SHPESHTA GJATË PËRDORIMIT TË GJUHËS SHQIPE NË MEDIAT E SHKRUARA.....	158
Dëfrim SALIU/Shejnaze AJDINI–MURTEZI: GJUHA FRËNGE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT.....	174
Donika BAKIU: GABIMET GJUHËSORE NË TEKSTET SHKOLLORE	183
Farketa DIBRA – ZEQRIRI: ROLI I LEKTYRËS SHKOLLORE NË PËRVETËSIMIN E GJUHËS STANDARDE.....	190
Bukurie MUSTAFA: DOKUMENTACIONI SHKOLLOR DHE EVIDENCA PEDAGOGJIKE BRENDA VËSHTRIMIT GJUHËSOR E HISTORIK.....	207
Shejnaze AJDINI–MURTEZI: LIBRI SHKOLLOR I GJUHËS FRËNGE NË SHKOLLAT E MESME SHQIPE NË RMV	225
Besnik EMINI: PËRDORIMI I GJUHËS SHQIPE NË PROCESIN ARSIMOR SIPAS LIGJEVE TË REPUBLIKËS SOCIALISTE TË MAQEDONISË.....	242
Hidajete AZIZI: GJUHA STANDARDE SHQIPE NË ARSIMIN FILLOR	248
Zeqirija IBRAHIMI: GJUHA SHQIPE NË SHKOLLË – NGA SIPËRFAQJA NË THELLËSI	280
Hana DARDHISHTA: PËRKTHIMI I TERMINOLOGJISË PROFESIONALE NË TEKSTET SHKOLLORE NË SHKOLLËN SHQIPE.....	291
Idaete SINANI: GJUHA E PËRKTHIMEVE NË TEKSTET SHKOLLORE TË ARSIMIT FILLOR ME MËSIM NË GJUHËN SHQIPE NË RMV	302
Besa SALIU/Shejnaze AJDINI–MURTEZI: METODAT E MËSIMDHËNIES SË GJUHËS FRËNGE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT.....	319
Arrian RAMADANI: GJUHA DHE FJALËT E PËRDORURA GABIMISHT NË TEKSTET E PËRKTHYERA.....	329

DY FJALË PËR KËTË VËLLIM

Në kuadër të veprimtarisë botuese, kësaj radhe, Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve në Shkup po e boton vëllimin numër 31 të edicionit “Scupi”. Pa dyshim se botimi i këtij vëllimi vazhdon ta shtojë dukshëm numrin e aktiviteteve shkencore që po i realizon Instituti ynë, i cili përkujdeset me një përkushtim të madh për hulumtimin, studimin, lëvrimin dhe ruajtjen e trashëgimisë sonë kombëtare.

Në këtë edicion janë përfshirë të gjitha kumtesat e paraqitura në konferencën shkencore me titull “Gjuha dhe shkolla shqipe në Maqedoninë e Veriut”, të mbajtur më 24 shtator 2020. Tema bosht e konferencës, pa dyshim, ishte njaft nxitëse, duke marrë për bazë cilësinë e arsimit shqip, e sidomos duke u nisur nga realiteti i sotëm, i cili dëshmon për një nivel zotërimi e përdorimi të pakënaqshëm të gjuhës standarde shqipe si nga ana e nxënësve, ashtu edhe nga ana e një numri jo të vogël të mësindhënësve, jo vetëm kundrejt trajtave dialektore, por edhe nga depërtimi i madh i fjalëve të huaja, e veçanërisht nga depërtimi i anglicizmave në gjuhën shqipe.

Prania e studiuesve shqiptarë nga universitete e institucione të vendit është dëshmi e kujdesit dhe vullnetit të mirë për t'i shtruar hapur çështjet e rëndësishme sa i përket përdorimit dhe ruajtjes së gjuhës standarde shqipe, veçanërisht, në arsimin parauniversitar në RMV.

Problemeve të zotërimit dhe zbatimit të normave të gjuhës shqipe u është kushtuar një vëmendje e posaçme duke filluar që nga

Kongresi i Drejtshkrimit, për të vazhduar edhe në ditët e sotme. Përdorini i standardit ka qenë preokupim dhe shqetësim i gjuhëtarëve, atdhetarëve e dashamirësve të gjuhës shqipe në të gjitha trojet shqiptare. Këtu po e përmendim veçmas kontributin e madh të Prof. Remzi Nesimit rreth çështjes së gjuhës letrare dhe zbatimit të saj, sidomos në vendin tonë. Ai ishte shumë i ndërgjegjshëm për rëndësinë që ka gjuha për qenësinë e një kombi. Këtu gjithsesi se e kemi parasysh edhe kontributin e secilit studiues tjetër të kësaj fushe, të cilët pa reshtur vazhdojnë të jeni të zëshëm me mendimet dhe kritikën e tyre sa i përket zbatimit, gjegjësisht moszbatimit të gjuhës standarde shqipe në Maqedoninë e Veriut.

Dihet mirëfilli se rolin kryesor në ruajtjen dhe përvetësimin e gjuhës standarde e kanë luajtur dhe vazhdojnë ta kenë institucionet arsimore, pa e anashkaluar rëndësinë që kanë edhe institucionet e tjera publike, sidomos mass-mediat. Por, megjë shkolla është institucioni bazë ku vihen themelet e dijes, ajo duhet t'i ofrojë edhe mundësitë mëj të mira për ta mbajtur gjallë gjuhën standarde shqipe tek brezat e rinj. Këtu duhet pasur parasysh edhe përgjegjësinë që kanë institucionet arsimore në përmirësimin dhe avancimin e metodologjive të mësimdhënies, përgatitjen e kuadrove, e sidomos në cilësinë e teksteve mësimore. Duke qenë se tekstet mësimore janë ndër faktorët më të rëndësishëm të cilët ndikojnë në përhapjen dhe përvetësimin e normave të gjuhës letrare, shumica e kumtesave të paraqitura në këtë konferencë e kanë trajtuar çështjen e cilësisë, gjegjësisht të metat dhe lëshimet që po bëhen në tekstet shkollore të arsimit parauniversitar, gjë që dëshmon për pakujdesinë që është treguar dhe po tregohet nga redaktorët dhe korrektorët e shtëpive botuese në zbatimin e drejtshkrimit të njësuar dhe për pastërtinë e gjuhës standarde shqipe. Me nivelin jo të kënaqshëm gjuhësor teksti

shkollor ende po vazhdon të ndikojë fuqishëm në mospërvetësimin adekuat të normave letrare nga ana e nxënësve të këtij niveli. Po ashtu në këtë rast duhet theksuar se detyrë parësore, veçanërisht e mësimdhënësve, si tejçues të dijes, duhet të jetë zbatimi i përpiktë i tërësisë së normave e rregullave fonetike, leksikore e gramatiko-re, që janë të detyrueshme për çdo folës të saj.

Sidoqoftë, ne urojmë që të gjithë së bashku të japim ndihmesën tonë për ta arritur nivelin e duhur në përdorimin e normave të shqipes, me çka do të kontribuonim në përmbushjen e misionit tonë intelektual e kombëtar.

Redaksia

Shkup, prill 2021

SKENDER ASANI

Drejtor i Institutit të Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve –Shkup

FJALË PËRSHËNDETËSE

Të nderuar studiues dhe kolegë,

Duke ju dëshiruar mirëseardhje dhe duke ju falënderuar që sot jeni në këtë konferencë, do të më lejoni të theksoj se instituti ynë në vazhdimësi ka dhënë kontribut modest në studimin e arsimit shqip e të shkollës shqipe, me një fjalë lëvizjes arsimore shqiptare gjatë historisë.

Meqë kjo temë është e kufizuar vetëm në territorin e sotëm të Maqedonisë së Veriut, unë dëshiroj të bëj një vështrim historik rreth këtyre dy çështjeve që unë i ndërlidh me lëvizjen arsimore, e cila është zhvilluar sidomos në fund të shek. XIX e deri në ditët e sotme.

Lëvizja arsimore për gjuhën dhe shkollën shqipe në trevat e Maqedonisë së Veriut i ka bërë hapat e parë në shek. XIX me hapjen e shkollave në Shkup, me ndihmën e Austro–Hungarisë, ku promotor kryesor ishte Kolë Bojaxhiu. Në bazë të dokumentacionit, të cilin ne e kemi në disponim, këto shkolla – edhe pse kanë pasur orientim fetar – i kanë vijuar jo vetëm myslimanët, po edhe të tjerët. Botimet që do të dalin nga instituti ynë do të sjellin prurje të reja në lidhje me këto çështje historike. Po ashtu, duhet theksuar se në trevat e sotme të Maqedonisë së Veriut është mbajtur edhe Kongresi i Manastirit. Ndërkaq, nga Kongresi i Manastirit, gjegjësisht pas Revolucionit Xhonturk, kemi priren për hapjen e

shkollave shqipe, sidomos në kryeqendrën e Vilajetit të Kosovës, në qytetin e Shkupit. Këtu nuk duhet harruar kontributin e Bedri Pejanit, i cili jo larg qindra metra nga këtu, në shkollën e Idadisë, bëri përpjekje që gjuha shqipe dhe mësimi i gjuhës shqipe të futet në shkollat e Shkupit.

Po ashtu këtu dua të theksoj se në një mbledhje të Kuvendit të Qytetit të Shkupit Emin Beu dhe Qemal Beu u prononcuan para kuvendarëve se gjuha e tyre amtare ishte gjuha shqipe dhe se fëmijët e tyre do të duhet të mësojnë në gjuhën shqipe.

Në të vërtetë, edhe mes dy luftërave botërore në Shkup, si kryeqendër e atëhershme administrative edhe për Kosovën, u bënë përpjekje për hapjen e shkollës shqipe, por ajo nuk u lejua. Kishte orvatje të shumta, por pa sukses. Në atë periudhë vetëm në Dibër ekzistonte një shkollë.

Shkolla shqipe do të marrë hov në periudhën e Luftës së Dytë Botërore, kur ministri i atëhershëm i Shqipërisë, Ernest Koliqi, do të dërgojë në Maqedoninë Perëndimore arsimitarë të devotshëm për ta mbjellë farën kombëtare nëpërmjet gjuhës dhe shkollës shqipe. Dhe, pikërisht ajo plejadë e shkolluar në atë periudhë kohore ishte protagoniste e të gjitha lëvizjeve të mëtutjeshme, falë së cilës ne sot kemi universitete, kemi institut, thjesht e kemi gjuhën shqipe. Krejt kjo erdhi nga kontributi kolosal i ministrit të atëhershëm, Koliqi.

Po çka ndodhi pas Luftës së Dytë Botërore? Në vitet e para kishte një liberalizim, që do të thotë se vazhdoi edhe më tej të vijë në shprehje elementi kombëtar. Po t'i shohim fotografitë e gjeneratës së vitit shkollor 1945/1946, të gjithë janë me plisa, që do të thotë se në atë periudhë kohore ka vazhduar ende fryma që ishte gjatë LDB-së, kur u hapën shkollat e para kombëtare shqiptare. Por,

menjëherë pastaj filloi zbatimin e planeve dhe projekteve për ta ndaluar gjuhën shqipe në mënyrë zyrtare dhe për t'i eliminuar shkollat shqipe nga trevat sotme të Maqedonisë. Kjo fushatë vazhdoi deri në vitet e '90-ta, kur u ndje ndryshimi demokratik.

Çka kemi pas viteve të '90-ta? Edhe pse u hapën shumë shkolla, universitete, si edhe ky institut, vërehet kemi një orientim i gabuar institucional, sepse siç dihet e keqja vjen nga sistemi. Dëshmi më e mirë për këtë janë institucionet shtetërore, sidomos Ministria e Arsimit dhe Shkencës, që duke huazuar projekte të ndryshme, që nga ato holandeze e deri te ato kineze, për t'i implementuar në Maqedoninë e Veriut, ka krijuar një mish-mash në arsimin, në përgjithësi, ndërsa në arsimin shqip në veçanti. Këto reforma kanë shkaktuar devijime të jashtëzakonshme, sepse ato asnjëherë nuk u zbatuan siç duhet. Shtetet normale, të cilat investojnë në arsim nuk e ndryshojnë me dekada sistemin arsimor.. Ndërkaq te ne gjatë katër dekadave janë bërë reforma të shumta, të cilat kanë ndikuar negativisht në arsim në përgjithësi. Dhe, tash ne flasim jo vetëm për norma, jo vetëm për devijime, por edhe lëngime. Kjo që po ndodhë me pandeminë në kontekst të arsimit dëshmon se këto probleme do t'i vuajnë edhe gjeneratat që tani e vijnë mësimin. Kontinuiteti historik është i domosdoshëm për çdo shoqëri. Këto devijime do të na kushtojnë shumë. Unë besoj se me këto konferenca mundohemi t'i parandalojmë këto devijime dhe kështu t'u apelojmë institucioneve shtetërore që të kenë kujdes me arsimin, sepse arsimi është shtylla kryesore për orientimin e suksesshëm të shoqërisë.

Për fund dëshiroj që kësaj konference t'i uroj punë të mbarë dhe shumë suksese.

Ju faleminderit!

KUMTESAT E STUDIUESVE

AVZI MUSTAFA

Profesor ordinar në pension

FAKTORËT KRYESORË TË KULTURËS SË GJUHËS SHQIPE NË SHKOLLË DHE PERISPEKTIVA E SAJ

Çka kuptojmë me kulturën e gjuhës?

Me kulturë të gjuhës do të kuptohet gjuha letrare qoftë në të folur ose në të shkruar. “Kultura e gjuhës është kujdesi për të zhvilluar në gjuhën letrare ose veti që janë të domosdoshme për funksionin e saj të veçantë”. Kultura gjuhësore nënkupton edhe një ndërgjegjësim të planifikuar të shoqërisë mbi rrugët e zhvillimit të gjuhës letrare.

Me kulturën e gjuhës është lidhur shumë ngushtë edhe koncepti mbi normën letrare, që ka të bëjë me tërësinë e rregullave sipas të cilave përdoren mjetet gjuhësore në ligjërimin e një individi ose kolektiviteti.

Me aprovimin e drejtshkrimit të gjuhës shqipe në Kongresin e Drejtshkrimit më vitin 1972, tërë potenciali arsimor në shkollat tona u orientua kah ngulitja e një regjini të fjalës shqipe të përbashkët të shkruar drejt e pa gabime.

Lufta kundër gabimeve dhe parregullsive gjuhësore në vend që të vazhdonte në shekullin 21 e të përparojë, ne hasim gjithnjë e më shumë bashkëveprime dhe interferenca të fuqishme të trajtave me baza dialektore vend e pavend. Kështu, si në të shkruar, ashtu edhe në të folur, hasen shumë çrregullime që është vështirë të luftohen

ose të kërkohet njohja e përhapja e ligjeve dhe e normave të gjuhës letrare.

Edhe pse gjendeni para një mali të madh të ndikimeve të gjuhëve të huaja, si dhe kontakteve të ndryshme sociale, që duam ose s'duam, na vënë para një sfide që ndikon në masë të madhe në gjuhën tonë.

Deri tani shkolla mund të jetë pjesërisht e kënaqur nga përpjekjet e arsintarëve të gjuhës, që mundohen sado pak t'i përçojnë tek nxënësit përfundimet e arritura, por në procesin e njësimit e kristalizimit të normës gjuhësore në të shkruar ende nuk është arritur ndonjë nivel i kënaqshëm.

Por, sot para shkollave tona del edhe një detyrë shumë e rëndësishme – që si mësuesit, ashtu edhe nxënësit jo vetëm ta shkruajnë fjalën, por edhe ta shqiptojnë dhe ta dëgjojnë ashtu që kudo që ajo flitet të jetë në trajtë të njësuar e letrare.

Siç duket, tek ne është bërë praktikë që mësuesit, por edhe intelektualët e ndryshëm që flasin shqip, e sidomos intelektualët, gjuhën tonë e flasin në dy nivele: një nivel të përdorur në shtëpi, duke e përdorur gjuhën lokale, bile edhe ndonjë leksik të përzier nga ndonjë komunitet që jeton në Maqedoni, dhe në nivelin e dytë, që e përdor jashtë shtëpisë, ku mundohen ta flasin gjuhën e njësuar, por duke e ngarkuar aty–këtu me leksik të huaj.

Mediumet e shkruar dhe elektronike, që dikur kishin një rol shumë të madh në përvetësimin e gjuhës shqipe, pas dy dekadave të shekullit të kaluar e lëshuan frontin dhe e lanë gjuhën tonë në dëshirën e çdokujt që nuk e ka ndenjë e ruajtjes së kësaj gjuhe si pasuri kombëtare.

Faktori shkollë

Studiuesit pajtohen se gjuha standarde mësohet në radhë të parë në shkollë, krahas institucioneve të tjera, si në familje, media, në vendin e punës, në jetën publike etj., që, po ashtu, luajnë rol në këtë drejtim. Kjo situatë është pasojë e asaj që ka qenë sistemi shkollor për këto vite prej se është formuar shqipja standarde. Albanologët, e sidomos lektorët, kanë shumë ankesa ndaj përdorimit të gjuhës standarde. Studiuesit, si Isa Bajçinca, mendojnë se kjo gjendje e keqe e shqipes standarde në Kosovë e Maqedoni është, përveç të tjerash, edhe pasojë e një sistemi edukativo–arsimor të zhvilluar në rrethana të pafavorshme dhe nën ndikimin e madh të serbishtes e maqedonishtes, sidomos në vitet e ‘70–ta e ‘90–ta të shek. të kaluar.

Detyra e shkollës sonë për zotërimin e gjuhës amtare është e dyfishtë: së pari, në lëndën e gjuhës shqipe nxënësve u jepen leksione në mënyrë të planifikuar dhe shkolla i njofton me nocionet themelore për gjuhën si shkencë. Kjo detyrë, në rrethanat e sotme të arritjeve të shënuara të gjuhësisë shqiptare, është kryer përgjithësisht mirë. Së dyti, shkolla jonë, kryesisht nëpërmjet lëndës së gjuhës shqipe, duhet t’i ngulisë te nxënësit edhe praktikisht normat e gjuhës letrare të njësuar si sistem. Megjithatë kanë kaluar afër katër dekada, kjo detyrë mbetet parësore për shkollën tonë.

Kjo detyrë është një nga detyrat më të vështira, por edhe më fisnike. E nëse është kështu, kjo na vë para një detyrimi, që duhet pranuar si të vështirë, por jo të pamundur. Në shkollë mësuesi gjithsesi duhet të punojë në mënyrë sistematike për zotërimin e gjuhës letrare, jo vetëm në planin teorik, por edhe praktik, të normave të gjuhës së njësuar.

Faktori “mësues”

Unë do të përdor termin “mësues”, sepse ashtu më pëlqen, ngase ai edukon dhe i mëson nxënësit dhe në vetvete ky term ngërthen më shumë pasione fisnike në krijimin e veprave të dobishme. Për mua më shumë rëndësi ka edukata e mësimit, sepse pikësynimi i edukatës së të mësuarit është dëshira për të mësuar metoda praktike, për t’u mësuar për t’u bërë një kërkues me metoda më të përsosura të të mësuarit, i cili kthehet pastaj në stil të të mësuarit.

Në pamje të parë, përgjigjja e një pyetje të tillë është e qartë. Mësuesi është njeriu që ka për detyrë të ndihmojë të tjerët të mësojnë dhe të sillen në një mënyrë të re dhe të ndryshme nga më parë. Megjithatë, ne zakonisht e përdorim termin mësues për ata njerëz, detyra kryesore, funksionale apo profesionale e të cilëve është t’i ndihmojnë të tjerët të mësojnë dhe të përvetësojnë shprehje e mënyra të reja të sjelljes.

Duhet të jemi koshientë se shumë mësues, që rastësisht e mbajnë këtë titull, për fat të keq edhe pas studimeve ende nuk e kanë arritur nivelin e duhur të formimit të kulturës gjuhësore.

Kultura gjuhësore parakupton një ndikim të ndërgjegjshëm e të planifikuar mbi rrugët e zhvillimit të gjuhës letrare. Mësuesi duhet të jetë shembull i gjuhës së folur dhe të shkruar letrare.

Studiuesi i madh Xhevat Lloshi, duke identifikuar nxënësit në shkollë, por dhe mësues me të folur dialektore, që vijnë nga një krahinë e caktuar me shprehjet e tyre, thotë se në klasat e shkollave tona tashmë nuk ka përse të hyjnë mësues që nuk zotërojnë gjuhën letrare, ashtu si nuk ka përse të marrin diplomën e fakulteteve të mësuesisë studentë që edhe pas 16 vjet shkollë nuk janë në gjendje të kapërcejnë nga dialekti në të folurit letrar dhe prandaj shton se

s'na mbetet njafat punë për të bërë,..., që brenda mureve të shkollës të tingëllojë gjuha letrare.

Duke vështuar gjuhën e mësuesve në klasë, jashtë klasës dhe gjatë procesit të punës mësimore, lirisht mund të themi se mësuesi ynë ende nuk e ka përvetësuar gjuhën standarde në shkallën e kërkuar.

Sot mund të flasim edhe për detyrat që dalin para mësuesve. Së pari është vetë zelli dhe këmbëngulja që çdo mësues të kthjellohet, të zhvishet nga lokalizmat dhe të mundohet që ai të flasë me një gjuhë të rrjedhshme për të qenë ashtu model i gjuhës.

Se dyti, që mësuesi t'ua mësoj nxënësve të folurit letrar, është më se e nevojshme njohja e mirë deri në hollësira e të folmes së fshatit ose qytetit ku ai punon. Me këtë njohje ai do ta dijë se ku duhet ta përqendrojë vëmendjen ndaj shmangieve nga gjuha letrare. Sa për ilustrim, do të jap togun *ua* që është prezent edhe në të folmet kalimtare. Në vend të togut *ua* në gegërishte, ekziston togu *ue* ose zanorja *u*, që është përfituar nga monoftongi i *ue*—së (*grue* ose *gru*, *mue* ose *mu* *duer* ose *dur*, *shkruej* ose *shkruj*).

Siç thotë albanologu i mirënjohur Gjovalin Shkurtaç, “togu *ue* ka hyrë vetëm tek disa fjalë të veçanta të tipit: *mësues*, *ndërtues*, *i gëzueshëm* etj., por shton edhe në të folmet jugore do të dukej se puna e tij ka mbaruar me këtë tog, ai thotë se në disa të folme jugore ka edhe dallime të tjera të cilat mësuesi duhet t' i njohë”, si për shembull, në toskërishten veriperëndimore elementi i dytë i diftongut shqiptohet si *a* e labializuar – ndërmjet *a* dhe *o* etj.”

Sidoqoftë problemi i ngulitjes së normës letrare i bie mësuesit. Ai duhet të jetë një katalizator i të arriturave në procesin e njësimin të gjuhës së përbashkët letrare dhe në procesin e kristalizimit të normës gjuhësore të shkruar.

Përpjekjet e deritanishme se si është gjuha e në cilin nivel është flasin për faktin se tërë energjia është derdhur në përvetësimin e regjimit drejtshkrimor, që ajo sot posedon fjalor drejtshkrimor, artikuj e studime të ndryshme, ku trajtohen rregullat e drejtshkrimit. Por, tani është koha kur duhet të drejtohem me këmbëngulje drejt regjimit të fjalës së folur.

T'i njohësh mirë format letrare, pra të ngritura në normë, do thotë të “dish të nuhasësh e ta zgjedhësh nga format dublete atë që paraqet më tepër mundësi për t’u ngjitur në normë dhe këtë të përpiqesh ta përdorësh vetë në të folur e në të shkruar dhe t’ua mësosh edhe të tjerëve, sidomos nxënësve”.

Shprehitë, si në të shkruar ashtu edhe në të folur, në përshtatje me normat e gjuhës letrare kombëtare, që rrënjosen gjatë periudhës së shkollës fillore, gjithsesi se kanë rëndësi të veçantë. Sepse, në këtë periudhë mësimi i gjuhës ka për qëllim pasurimin e të folurit të nxënësve mbi bazën e zgjerimit të përvojës së tyre jetësore. Dhe, këtu gjithsesi “një arsintar i gjuhës duhet ta përqendrojë vëmendjen kah pasurimi fjalorit, aftësia për ndërtimin e drejtë të fjalëve dhe frazave, ushtrimi dhe aftësimi për shprehje dhe parashtrim të qartë të mendimeve, përvetësimi i drejtshkrimit etj”.

Të folurit është pjesë thelbësore e të mësuarit të gjuhës. Pavarësisht rëndësisë së këtij procesi në fushën e mësimdhënies, fusha e të folurit ka qenë e nënvlerësuar për shumë vite. Kjo fushë ka vazhduar të mësohet si një përsëritje e stërvitje e të menduarit përmendsh të gjërave.

Kërkimet e kohëve të fundit në këtë fushë kanë treguar rëndësinë e lidhjes ndërmjet të dëgjuarit e gjuhës së folur, të mësuarit dhe zhvillimi kognitiv. “Nëpërmjet përdorimit të gjuhës së folur dhe të

dëgjuar se si të tjerët e përdorin atë, fëmijët bëhen të aftë për të përshkruar botën, e kuptojnë atë sipas përvojave të jetës dhe i marrin prej saj gjërat që u duhen. Ata mësojnë ta përdorin gjuhën si mjet për të menduarit, qoftë kolektivisht ose individualisht.”

Faktori “tekst shkollor”

Teksti luan rol të veçantë në procesin e të mësuarit dhe rinovimin e tij. Burimet kryesore të dijes për nxënësin mbeten: mësuesi, libri dhe media. Këtu lind problemi i harmonizimit të veprimtarisë mes tyre. Në qoftë se teksti i shpjegon qartë konceptet bazë, atëherë mësuesi do të gjejë pozicionin e tij të argumentimit ose të zhvillimit në drejtimit e veçanta për lëndën.

Në Fjalorin Enciklopedik të Pedagogjisë e gjejmë definicionin: “Teksti mësimor – mjet mësimor, libër në të cilin është shtjelluar në mënyrë shkencore dhe të përshtatshme lënda mësimore sipas programit mësimor të lëndës përkatëse. Teksti mësimor është një nga burimet e rëndësishme të diturisë. Ai i përmban dituritë më qenësore që nxënësit duhet t’i përvetësojnë sipas programeve të caktuara mësimore”.

Për kulturën e të folurit te nxënësit rol të rëndësishëm luajnë gjuha e tekstit dhe fjala e mësuesit. Të dyja kanë rol shumë të madh, sepse ato së pari janë mjet mësimi, me të cilin nxënësit i pasqyrojnë përfytyrimet, konceptet dhe të menduarit, por nga ana tjetër janë mjete të zhvillimit të të folurit të tyre.

Tekstet nuk duhet t’i trajtojmë vetëm si njohje të drejtshkrimit, por duhet të shihen edhe nga ndërtimet sintaksore tipike të gjuhës. Tekstet shkollore duhet të kenë gjuhë të pastër shqipe, madje jo vetëm tekstet e gjuhës dhe të letërsisë shqipe, por edhe tekstet e

shkencave natyrore, që zakonisht janë të përkthyer me shumë gabime.

Perispektiva (Strategjitë)

Tani ndodhemi para asaj që do të thosha se gjuha shqipe në shumë familje nuk është më gjuhë e parë, por fëmijët me moshatarët e tyre komunikojnë në gjuhën angleze. Prandaj shumë fjalë po zëvendësohen me fjalë të anglishtes. Kështu, edhe kur gjuha shqipe e posedon atë term ose ndonjë fjalë tjetër, është bërë modë gjuhe që të përdoret fjala e huaj.

Nga ana tjetër, tani kur bota globalizohet apo MCDonald-izohet, që njerëzit të flasin një gjuhë, të hanë një ushqim e të vishen në një stil etj., del pyetja se çka do të ndodh me gjuhët e popujve të vegjël? A u kanoset zhdukja apo do ta flasin në të ardhshmen për “të pashkolluarit”. Si do të mbrohet gjuha shqipe nga kjo pandemi gjuhësore?

Sidoqoftë, para shekullit të kaluar gjithsesi kishte një përpjekje për të folur e shkruar në gjuhën standarde, por me ardhjen e demokracisë e deri në ditët e sotme gjuha letrare shqipe fillon të bastardohet deri në palcë nga të gjithë anët. Andaj me të drejtë prof. Gjovalin Shkurtaj do ta botojë librin me titull “Urgjenca gjuhësore”, botuar më 2017, të cilin studiuesit do ta vlerësojnë si “një thirrje e hapur, që tingëllon si një kampanë e fuqishme alarmi dhe që tenton të zgjojë nga gjumi e plogështia, jo vetëm shtetarët, politikanët dhe krijuesit e tëra fushave të jetës, por dhe gjithë shqipfolësit, për ta ruajtur, pasuruar dhe zhvilluar më tej gjuhën shqipe.”

Një strategji të këtillë besoj se nuk ka. Politika gjuhësore duhet t'u takojë institucioneve arsimore, e sidomos Byrosë për Zhvillimin e Arsimit, e jo politikanëve. Kjo do të thotë se fuqitë duhet të drejtohen në forcimin e statusit të gjuhës shqipe në sistemin arsimor.

Mësimi i gjuhës së pari duhet të mbështetet me numër më të madh të orëve mësimore në planin mësimor, që për bazë të merret së pari struktura gramatikore e gjuhës, e jo numri i orëve për mësimin e gjuhës amtare të një vendi. Për shembull, edhe në Maqedoni mësimi i gjuhëve amtare, gjegjësisht shqipes dhe maqedonishtes, nuk duhet të jenë në orë unifikuara në planin mësimor, sepse secila gjuhë duhet të nisët nga struktura e saj gramatikore. Për shembull, gjuha shqipe i ka rasat, gjuha maqedonishte nuk i ka. Ose, sistemi foljor i gjuhës shqipe është më i gjerë se i maqedonishtes në përvetësimin e mënyrave foljore, zgjedhimi i foljeve është ndryshe etj. Vetëm për përvetësimin e sistemit të foljeve të gjuhës shqipe më së paku duhen 40 deri 50 orë mësimore, e jo siç është deri tani, ku tërë materiali i morfologjisë është përfshirë në klasën e parapare me plan-program mësimor që përfshin 40 orë. Kjo do të thotë se në të ardhmen duhet të orientohejmë kah ndryshimi i paradigmave programore. Mësimi i gjuhës shqipe duhet të orientohej kah afirmimi i funksionit komunikativ.

Në programin e gjuhës, po ashtu, duhet të përfshihen më shumë përmajtje që kanë të bëjnë me identitetin, në të cilat i jepet rëndësi gjuhës shqipe. Po ashtu duhet të kihet parasysh edhe aftësimi i gjuhës shqipe në zhvillimin e terminologjinë adekuate në lëndët profesionale, etj., si dhe në formimin e një aktivi profesional mbarëkombëtar për ndjekjen e gjuhës nëpërmjet një qendre leksikologjike, ku do të hulumtohen ndikimet e gjuhëve të huaja

deri në atë masë sa nuk e dëmtojnë gjuhën shqipe në strukturën e sistemit të saj.. .

Përfundim

Nga kjo që u tha më sipër del se kultura e gjuhës sonë nuk duhet të kufizohet dhe atë t’ia ngarkojmë vetëm mësuesit dhe lëndës së gjuhës shqipe, por atë duhet ta shtrijmë edhe në shkollë dhe jashtë shkollës, në shtyp, në media e kudo. Por, faktor shumë i rëndësishëm për nxënësin mbetet modeli “mësues”, si në të folur ashtu edhe në të shkruar, tekstet shkollore, masmediat, teatri, filmi etj..

Shkrimtari ynë, Asdreni, para 115 vjet do të lëshojë amanetin: “Që ta shkruash gjuhën shqipe, s’është punë e rëndë, por s’është as e lehtë, por këtë mund ta arrijmë, ta shkruajmë gjuhën tonë mirë e bukur, vetëm duke punuar për këtë sistematikisht e me seriozitet të plotë”. Vetëm kështu mund ta mbrojmë gjuhën tonë në epokën e globalizmit. Pra, vetëm nëpërmjet sistemit edukativo arsimor me mësues të aftë e me tekste në gjuhën e shqipe mund ta ngremë nivelin e kulturës së gjuhës.

Edhe prof. Kostallari do të vë në dukje se “trajtimi i çështjeve të kulturës së gjuhës është një fushë ku mendimet ndeshen shpeshherë, ku ballafaqohen objektivi me subjektiven, e përgjithshnjë me individualen”, se vetëm kështu mund ta ruajmë e ta rrisim si në sasi, ashtu edhe në cilësi.

*XHELADIN MURATI**Profesor ordinar në pension*

ARSIMI SHQIP NË MAQEDONINË E VERIUT, SFIDAT DHE PROBLEMET

Në fillim do të skicoj disa elemente, të cilat esencialisht e determinojnë vizionin dhe strategjinë, realizimin dhe perspektivën, modalitetet dhe instrumentet, operacionalizimin dhe standardizimin, tendencat evropiane dhe lëvizjet intelektuale shqiptare dhe shqiptaro-maqedonase në RMV që kanë të bëjnë me integrimin dhe dezintegrimin e shqiptarëve në sistemin shoqëror me theks të veçantë mbi rolin e arsimit dhe të shkollës në këtë drejtim.

Në nivelin dhe gjendjen ku është aktualisht shkolla dhe arsimi në gjuhën shqipe, nuk mjafton vetëm të ofrojë dije, por duhet të përpilojë dhe të ndjekë vazhdimisht qasje të reja për të qenë në hap me kërkesat e kohës.

1. Premisat
2. Arsimi është forcë, dija fuqi, – shkolla instsitution ku këto zhvillohen.
3. Shqetësimet për të ardhmen e shkollës shqipe nuk janë të arsyeshme.
4. Shkolla dhe arsimi përballen edhe me fenomenin e cilësisë së dobët dhe krijon analfabet të rinj funksional.

5. Arsimi është forca që e shtynë njeriun e shoqërinë përpara dhe hap perspektiva zhvillimore.

6. Qasjet dhe aspektet.

Arsimi është çështje jetike shoqërore e kombëtare, është investim i fuqishëm në kohën që e jetojmë, investim për ardhmërinë. Njëherit, arsimi është një nevojë e domosdoshme dhe imperative, e drejtë elementare e njeriut. Jeta e njeriut, pra njeriu si individ, e përbën edhe arsimin, kohën dhe shoqërinë. Kështu krijohet trekëndëshi: arsim–kohë– shoqëri. Ky trekëndësh mundëson vendosjen e raportit të përmbajtjes së arsimit dhe formën e arsimit: arsim bashkëkohor, arsim tradicional, arsim historik, formal, shkencor–natyror, humanitar etj.

Arsimi duhet të jetë i adaptueshëm ndaj ndryshimeve radikale të zhvillimit shoqëror, ekonomik dhe tekniko–teknologjik. Veçanërisht kjo ka të bëjë me ndërlidhjen e drejtëpërdrejtë të përmbajtjes së arsimit me raportet e reja ekonomike, ekonominë e tregut, dekomokratizimin, pluralizmin e pronës dhe në një masë edhe privatizimin e arsimit.

Kësisoj koha dhe arsimi pikëtakimin e kanë te individi. Kurse aspiratat arsimore thehen në tre dimensionet kohore: dje, sot, nesër. Kjo ngjet edhe me arsimin shqip në Republikën e Maqedonisë së Veriut, i cili ka synime, probleme dhe tendenca zhvillimore.¹

¹ Pavarësisht nga fakti se tendencat e politikës dhe në veçanti të politikës arsimore ndaj shqiptarëve në aspektin e barazisë në fushën e arsimit ishin restriktive dhe reduktuese në dekadën 1981-1991. Me kalimin nga shoqëria moniste në atë pluraliste dhe demokratike synimi për avancimin e statusit të barabartë të shqiptarëve filloj të frymojë më lehtë, u arritë një shkallë e konsiderueshme e rihapjes së shkollaave të mesme, zgjerimi i paraleleve me mësim në gjuhën

Duke mos hequr dorë kurrë nga e drejta dhe kërkesa jonë për krijimin e hapësirës për arsim e shkollim në gjuhën amtare, ne duhet të vazhdojmë angazhimin tonë për realizimin e projekteve madje edhe programeve investituese në përhapjen dhe masivizimin e arsimit e të shkollës në gjuhën shqipe në të gjitha nivelet, duke përfshirë këtu edhe iniciativën për inaugurimin e institucioneve private të arsimit e të shkollës. Në fakt, me kalimin nga shoqëria moniste në atë demokratike (1991) dhe angazhimeve të fuqishme politike dhe intelektuale shqiptare arsini shqip në Maqedoninë e Veriut përparoi dukshëm. Kështu u themeluan institucione të rëndësishme universitare, si:

- Fakulteti Pedagogjik në gjuhën shqipe në Shkup;
- Universiteti i Europës Juglindore –UEJL në gjuhën shqipe në Tetovë si institucion arsimor privat;
- Universiteti i Tetovës me mësim në gjuhën shqipe.
- Instituti i Trashëgimisë Kulturore dhe Shpirtërore të Shqiptarëve– Shkup.
- Katedra e gjuhës shqipe pranë Fakultetit Filologjik në Shkup ka ekzistuar dhe funksionon në gjuhën shqipe me probleme për zbatimin e gjuhës shqipe.

shqipe, evitimi i paraleleve të kombinuara, ndalimi i procesit të diferencimit të kuadrove shqiptare, kthimin e disa prej tyre në procesin arsimor e të ngjashme. Por duhet theksuar se ky ndryshim dhe ky përparim i ngadalshëm ishte fryt i angazhimit të intelektualëve shqiptar dhe mbi të gjitha i Partisë për Prosperitet Demokratik dhe përpjekjeve shtetërore për të kuptuar domosdonë për shtrirjen dhe revitalizimin e arsimit shqip.

Bota e qytetëruar nuk njeh vendnumrim në vrapim për dituri, shkollë dhe arsim. Nëse këtë e pranojmë si reale, atëherë shtrohet çështja e realizimit të kësaj kërkesë thellësisht njerëzore. Ky fakt para arsimit dhe shkollës shqipe imponon dy gjëra:

- E para, faktografinë e gjendjes (që është bërë) dhe
- E dyta, a duhet arsini dhe shkolla shqipe të shikohet si segment i ndarë, i veçantë, madje edhe i pavarur nga sistemi arsimor i Republikës së Maqedonisë së Veriut ose si çështje integrale e këtij sistemi?

Pavarësisht nga pyetja e dytë, më së pari duhet definuar çështja esenciale: çfarë arsini dhe shkolle na duhet? Kjo është pyetja komplekse që ka të bëjë jo vetëm me arsimin dhe shkollën shqipe. Qëllimi i saj është të ofroj arsimin i cili i mundëson individit të fitojë dituri profesionale, sasi dhe cilësi të përmbajtjeve programore dhe kulturë mbi të gjitha. Arsini duhet të zhvillojë intelektin, të përkrahë prirjet dhe aftësitë e nxënësve.

Kësisoj, arsini dhe shkolla shqipe inkorporohet në globalizimin e arsimit të Republikës së Maqedonisë së Veriut. Madje, ky globalizim shprehet edhe në këto kërkesa të përbashkëta, të cilat janë tendenca arsimore evropiane:

- në modernizimin e shkollës;
- në bashkëkohësimin e përmbajtjeve arsimore, të plan-programit mësimor, të procesit të mësimdhënies dhe në mbështetjen thellësisht shkencore të përmbajtjeve programore;

- në lidhjen e arsimit me nevojat zhvillimore dhe resurset tekniko–teknologjike dhe lidhjen horizontale e vertikale të shkallëve të arsimi–mit në mes veti, duke siguruar kompaktibilitetin e tyre;
- në shkarkimin e plan–programeve mësimore dhe teksteve mësi–more nga ajo që është e tepërt e që e stërngarkon nxënësin;
- në literaturë dhe tekste shkollore cilësore profesionale sipas standardeve bashkëkohore;
- në përparimin e nxënësve dhe studentëve sipas dijeve dhe aftësive, akselerimin e tyre, eliminimin e mesatares, duke i dhënë përparësi cilësisë.
- në të drejta që nxënësit ta zgjedhin arsimtarin;
- në harmonizimin e zhvillimit ekonomik e social afatgjatë me programet arsimore;
- në krijimin e kushteve për përparimin e nxënësve të talentuar, përkrahjen e tyre dhe stimulimin material;
- në kujdesin e nxënësve me nevoja të veçanta në zhvillimin dhe krijimin e kushteve për integrimin e tyre në rrjedhat e jetës;
- në mbështetjen e arsimit dhe shkollës mbi parimet e demokracisë.
- në depolitizimin dhe departizimin e arsimit dhe të shkollës;
- në intensifikimin e mësimi të gjuhëve të huaja, ngritjen e tyre në nivel më të lartë e bashkëkohor, madje duke mësuar nga dy gjuhë botërore që nga shkolla fillore;

- në mbështetjen e shkollës dhe arsimit mbi bazë faktografike të nxjerra nga gjurmimet shkencore;
- në fitimin e diturive të nxënësve për shekullin e 21;
- arsimi dhe shkolla të sigurojë sjellje komplementare, pra popujt që jetojnë në Republikë të komunikojnë edhe në gjuhën amtare.
- Byroja për Zhvillimin e Arsimit të transformohet në institucion këshillues të arsimitarëve, të hulumtojë dhe përparojë mësimdhënien, të punojë në ngritjen profesionale, ndërsa Inspektorati arsimor të merret me çështjet juridike të organizimit të shkollës.

Këtu shtrohet pyetja: çka e veçon arsimin dhe shkollën shqipe, respektivisht, cilët janë problemet e saja specifike?

Në këtë drejtim mund të veçohen disa kërkesa, siç janë:

- shkolla duhet të japë kontributin në afirmimin dhe zhvillimin e vlerave historike kombëtare;
- procesi mësimor të zhvillohet në gjuhën amtare, në të gjitha nivelet e shkollimit dhe arsimtarë që e njohin gjuhën shqipe ende ka nxënës shqiptar të shkollës fillore që mësojnë në gjuhën maqedonase nga klasa e pare;
- programet mësimore, pra përmbajtja e mësimin, të përfshijë specifikat e kulturës, traditës, historisë, artit, letërsisë kombëtare;
- rrjeti shkollor të rishqyrtohet dhe të jetë në funksion të dendësisë së popullsisë shqiptare, pra të rishqyrtohet rajonizimi i shkollimit të mesëm e sipëror;

– të krijohet një etikë e re në mësim. – do të thotë arsimtarët shqiptarë të punojnë më mirë, me përgjegjësi më të madhe, t'i realizojnë detyrat programore.

Cilat do të ishin pikat strategjike të arsimit e shkollës shqipe në projektin global të sistemit shkollor e arsimor në Republikën e Maqedonisë së Veriut?

Këtu do të shënoja disa nga këto:

– të krijohen kushte për përfshirjen optimale të fëmijëve shqiptarë në klasat përgatitore (foshnjore) me qëllim të përgatitjes së tyre për shkollë;

– të përfshihen shqiptarët në shkolla e akademi policore e ushtarake;

– të ngrihet cilësia e procesit të mësimdhënies;

– nxënësit e studentët të përcaktohen në degë e profile shkollimi që sigurojnë inkuadrim në teknologjitë prodhuese, në teknikë e degë deficitare;

– mos të mbetet shqiptar analfabet, ngritja arsimore e popullatës të bëhet në mënyrë të organizuar, duke përdorur forma të ndryshme të arsimit të të rriturve;

– të përpilohen tekste nga autorë shqiptarë dhe jo vetëm për mësimin në gjuhën shqipe, por edhe për të tjerët;²

² Lidhur me problemet e shkollës shqipe, teksteve shkollore dhe prograamet e shkollaave shqipe, u mbajt një conference shkencore në UEJL më 15 qershor 2019, në organizim të OJQ “NISMA”, ku u trajtuan problemet në fjalë në

– infrastruktura shkollore të përmirësohet dukshëm mbase ajo dallon nga shkollat maqedonae, është e lënë pas dore.

Pra, edhe arsini dhe shkolla në gjuhën shqipe në Maqedoninë e Veriut duhet të përgatitë nxënës për ardhmëri, për shekullin në të cilën po hapërojmë. Ne duhet t'i largohemi asaj që do të thotë sukses ose rezultate t'i tejkalojmë të tjerët. Vetëm kjo krijon konkurrencë dhe perspektivë. Për këtë duhet punë më cilësore, më intensive, më përgjegjëse. Kjo është e nevojshme për disa arsye:

- 1) Për të mundur të participojmë në konkurrencën e fuqishme të tregut botëror nevojitet përputhshmëria e arsinit me parimet dhe ligjshmëritë e ekonomisë së tregut.
- 2) Ta rrisim standardin jetësor, t'i zvogëlojmë diferencat në arsim me të tjerët,
- 3) Dituria, shkolla dhe arsini na duhen të funksionojmë si demokratë e të civilizuar në ambientin ku jetojmë, krijojmë dhe veprojmë,

Mbi bazë të këtyre kërkesave ndërtohet personaliteti i lirë, personalitet i tërësishëm dhe demokrat me pikëpamje e vetëdije demokratike, me të menduar divergjent e kreativ, me sjellje kompetente e përgjegjësi profesionale, i aftë për inkuadrim në proceset zhvillimore dhe transferin e diturive.

Këto dhe fakte të tjera imponojnë reformim të shkollës dhe të arsimit në tërësi e të segmenteve të tij në veçanti që kanë të bëjnë

gjerësinë e duhur Shiko, përmbledhjen e punimeve të konferencës me titull: “Shqiptarët, shkollat, programet shkollore dhe tekstet mësimore në gjuhën shqipe në RMV”, Lumagrafik, Tetovë, 2020.

me problemet e arsimit dhe të shkollës shqipe, si: tekstet shkollore, programet mësimore, shkollat ku zhvillohet arsimi në gjuhën shqipe e të ngjashme. Politika arsimore në Maqedoninë e Veriut domosdo duhet të sigurojë qasje të njëjtë ndaj shkollave shqipe si ndaj atyre maqedonase.

Cilat do të ishin determinantet apo rrugët për organizimin e arsimit shqip në Maqedoninë e Veriut?

Kryesisht, këto rrugë duhet elaboruar në kontekstin më të gjerë si për shembull:

1. Në raport me zhvillimet dhe lëvizjet evropiane: Shqyrtimi i dukurive, tendecave dhe ndryshimeve në sferat ekonomike, politike, sociale, të funksioneve dhe të ndikimeve të faktorëve ekonomikë, politikë e sociale mbi arsimin si sferë e veçantë.

Fati i proceseve të inicuar të transformimeve demokratike, proceset integruese të kombeve, raportet ndëretnike, të drejtat e njeriut, kundërthëniet sociale, politike etj.

2. Arsimi shqip në Maqedoninë e Veriut, Maqedonia e Veriut në hapësirat evropiane. Zhvillimet demokratike. Potenciali ekonomik e zhvillimorë i shqiptarëve. Zhvillimi demografik. Të drejtat e njeriut në Maqedoni, lëvizjet për barazi nacionale, fuqitë e brendshme politike dhe tendecat për veprime komplementare dhe subordinare. Funkcioni dhe roli i arsimit në Maqedoninë e Veriut, rrjeti i të gjitha niveleve shkollore, proceset reduktuese dhe dislokuese të institucioneve arsimore dhe në këtë kornizë pozita e arsimit shqip, afirmimi i tij me të gjitha vlerat, kërkesat, interesat.

3. Vizioni dhe strategjia. Skeleti dhe elementet kryesore në koncipimin e rrugëve të arsimit shqip, qëllimet themelore dhe kryesore të arsimit shqip në Maqedoninë e Veriut, ambiciet dhe mundësitë objektive të shqiptarëve në Maqedoninë e Veriut për organizimin e arsimit institucional e të pavarur; obcionet dhe alternativat e zhvillimit të arsimit shqip (kush ato i ofron, kush i zhvillon, kush i garanton, i përkrah, i mbështet etj.).

4. Struktura shtetërore dhe politika e shtetit mbi arsimin shqip. Mendimet dhe pikëpamjet zyrtare, tendencat dhe synimet e tyre, koncepcionet dhe standardet që ofrojnë. Evidentimi i problemeve të arsimit shqip, modalitetet dhe shanset për realizimin e arsimit shqip, vështrimet dhe konfrontimet.

5. Shqiptarët dhe elaborimi i problemeve shqip në Maqedoninë e Veriut. Dominon qasje serioze dhe komplete në shtruarjen, analizën dhe vlerësimin e arsimit shqip.

6. Arsini shqip në Maqedoninë e Veriut dhe raportet ndërkombëtare. Çështja është aktualizuar e sensibilizuar në të gjitha instancat. Në kornizat e raporteve ndërkombëtare duhet shikuar edhe konventat dhe dokumentet ndërkombëtare që e trajtojnë këtë problem.

7. Çfarë arsini shqip në Maqedoninë e Veriut? Të projektohet arsini në gjuhën shqipe në Maqedoninë e Veriut është ndërmarrja komplekse dhe përgjegjëse.

Mbetet obligim yni për artikullimin e arsimit shqip në Republikën e Maqedonisë së Veriut, por gjithsesi duke e imponuar në sistem dhe institucione të sistemit, nga njëra anë, dhe duke përkrahur mbi bazë ligjore iniciativën private, por edhe shkollimin në gjuhën shqipe duhet të përkrahim konceptin: Modelimi dhe arsimimi në ecje, i

cili ofron adaptim në rrethanat që krijohen dhe e avansojnë realizimin e tij.

Arsimi shqip në Maqedoninë e Veriut kërkon dinamizëm e përkushtim, më shumë seriozitet e përgjegjësi.

Çka duhet bërë që arsimi, shkolla, kultura, historia, tradita, gjuha shqipe të fitojnë standarde më të larta?

Mendoj se shqiptarët në Republikën e Maqedonisë së Veriut kanë nevojë për:

- Themelimin të Akademisë së Shkencave dhe Arteve të Shqiptarëve të Maqedonisës Veriut.

- Të themelohet institut për hartimin e kurrikulave.

- Të themelohet shtëpi botuese e librit shkollor në gjuhën shqipe, i cili do të punonte edhe në ngritjen e cilësisë së botimeve, eliminimin e gabimeve dhe mangësive nëpër tekstet aktuale.

Dhe në fund. Është e kuptueshme se problemet e arsimit në gjuhën shqipe në Republikën e Maqedonisë së Veriut i kemi elaboruar mjaft, por shtrohet pyetja se cila ishte kompetenca jonë dhe autonomia në marrjen e qëndrimeve, në realizimin e projekteve tona dhe cila është perspektiva e sendërtimit të tyre. Respektivisht këtu ndeshemi me vetveten, ballafaqohemi me problemet tona se a e kemi të qartë vizionin dhe strategjinë e arsimit dhe të shkollës shqipe. Mendoj se kemi ambicie dhe mundësi objektive si dhe forcë intelektuale të vendosim vet dhe të qëndrojmë përballë problemeve që lindin etj.

Përfundim

Vëmendja jonë duhet drejtuar dhe përqëndruar kah ardhmëria dhe kah vështrimi i statusit tonë; ta shikojmë dhe venerojmë rolin dhe ndikimin në proceset zhvillimore dhe zhvillimet që i kemi: të mbështetemi në gjurmimet e përmbajtjeve, modaliteteve dhe mekanizmave, që arsini në gjuhën shqipe ta zënë vendin e merituar në kuadrin e sistemit integral të arsimit e të shkollës në Republikën e Maqedonisë së Veriut, nënkuptohet duke pasur parasysh nevojën, arsyen, statusin demografik, pozitën dhe shtrirjen rajonale, interesin tonë, gjendjen kadrovike, ardhmërinë e gjeneratave, synimet e tyre e të ngjashme.

Literatura:

Programi nacional për zhvillimin e arsimit në Republikën e Maqedonisë 2005–2015, MASH, Shkup, 2006

Strategjia za obrazovaniето za 2018–2025 godina i akciski plan, MASH, Shkup, 2018

Murati Xh. Mësuesi dhe shkolla, Lumagrafik, Tetovë, 2020

Shqiptarët, shkollat, programet shkollore dhe tekstet mësimore në gjuhën shqipe në RMV, përmbledhje punimesh nga konferenca e parë shkencore NISMA, Lumagrafik, Tetovë, 2020

XHEMALUDIN IDRIZI

Profesor ordinar në pension

DISA VËREJTJE GJUHËSORE NË LIBRIN “GJUHA SHQIPE DHE LEXIMI 5” PËR SHKOLLËN FILLORE

Shkurtime

Programi mësimor i gjuhës shqipe realizohet kryesisht me ndihmën e librit të leximit i lejuar nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës e Republikës së Maqedonisë së Veriut. Libri i leximit patjetër duhet t'i përmbushë kriteret që janë të parapara në konceptin e hartimit të teksteve mësimore në RMV. Përveç disa kriterëve për hartimin e teksteve mësimore vend me rëndësi të veçantë zë edhe gjuha, e cila duhet të jetë e qartë, e begatshme, e përshtatshme për moshën e fëmijëve, për aftësitë psikofizike të tyre dhe e mbështetur në rregullat e saja gramatikore.

Libri i leximit “Gjuhë shqipe dhe leximi 5” (Libri i leximit për klasën e pestë të shkollës fillore nëntëvjeçare) është botuar në vitin 2010 nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës së Republikës së Maqedonisë së Veriut. Me këtë libër leximi për klasën e pestë bëhen përpjekje të përfshihen të gjitha lëmenjtë mësimore të parapara me Programin mësimor të gjuhës amtare të kësaj klase. Gjuha mësohet drejt që në klasat e para të shkollës fillore. Gjuha standarde shqipe duhet të shkruhet drejt dhe pa gabime e dilema. Me shfletimin e këtij teskti mësimor të gjuhës amtare, gjuhës shqipe, bien në sy një mori shmangiesh gjuhësore në fushë të morfologjisë, drejtshkrimit etj. Me këtë rast do t'i trajtoj shmangiet

gjuhësore në pjesën metodiko – didaktike të tekstit. Kështu p.sh. në fjalinë : Poeti në këtë poezi me mjeshtëri ka përdor figurën e krahasimit. (f.19) Këtu folja përdor në funksion të pjesores nuk është përdorur sipas normës gjuhësore –pjesorja e foljes përdor s’ka dilema se bën përdorur. Në faqen 22 dhe i quajmë pjesë të ligjeratës. Fjala ligjeratës duhet të shkruhet ligjëratës. (Këtë formë e përdor gati në tërë tekstin, përveç në fund). Në faqen 24 flamurit, heronjëve etj. i quajmë poezi lirike patriotike. – shumësi i emrit hero në trajtën e pashquar nuk merr –ë ndërnjjet tingujve –j dhe –v, pra heronjëve shkruhet pa zanoren –ë heronjve.

Fjalë kyçe: *gjuhë, drejtshkrim, morfologji, tingull, emër, folje, fjali, rregull gjuhësore, formë, libër*

Hyrje

Për botimin e teksteve shkollore ka procedurë të veçantë të përcaktuar me ligjin e botimit të teksteve shkollore të RMV–së. Realizohet me konkurs publik. Dorëshkrimet vlerësohen nga tre recenzentë, mandej komisioni për botimin e teksteve shkollore i propozon ministrit cilit nga dorëshkrimet t’i japë leje përdorimi. Fatkeqësisht vlerësuesit i japin përparësi mu këtij dorëshkrimi me autorë Xhezmi Rustemin dhe Resul Bekteshin, ndërsa recenstë janë Dr. Ismet Osmani – kryetar, prof. Ibe Mustafa – antare, Merita Koxhaxhiku – Kolçi – antare (Duhet shkruar anëtare, jo antare, pra me zanoren –ë).

Duke shfletuar tekstin shkollor Gjuha shqipe dhe leximi 5 botuar në vitin 2010 nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës e RMV–së bien në sy shmangie të caktuara gjuhësore që ndikojnë negativisht për mësimin e gjuhës standarde shqipe nga nxënësit e kësaj

gjenerate. Si do që të jenë bërë, qofshin lëshime teknike apo tjetër fare, nuk guxojnë të mbeten të tilla. Gjuha mësohet drejt që në klasat e para të shkollës fillore. Nuk guxon të jepen dilema në tekst, ashtu siç janë dhënë në disa raste në librin në fjalë. Në këtë libër shkollor është trajtuar vetëm pjesa metodiko – didaktike dhe atë sipas aspektit morfolgjik, sintaksor e drejtshkrimor.

1. Aspekti morfolgjik

1.1. Në faqen 19 në fjalinë – Poeti në këtë poezi me mjeshtëri ka përdor figurën e krahasimit, folja përdor në funksion të pjesores nuk është përdorur konform normës gjuhësore – përdor në vend përdorur.

2.1. Në faqen 55 në fjalinë – Kush e kishte vra atë ?, pjesorja e foljes vras bën vrarë e jo vra.

3.1. Sqarimi në faqen 125 i foljes (je) molisë – i zverdhur është gabim. Je molisë duhet të shkruhet je molisur dhe do të thotë je dobësuar, je ligështuar, je lodhur..... (FGJSSH). Këtu vërehen tri shmangie gjuhësore, e para molis shkruhet pa –ë, je molisur dhe jo je molisë dhe sqarimi jo i zverdhur, por je i dobësuar, je ligështuar, je lodhur.

4.1. Në faqen 30 në fjalinë – Në fletoren e detyrave të shtëpisë shkruaj paragrafin e parë të tekstit “Sytë e shkollës” dhe klasifikoj emrat e përgjithshëm dhe të përveçëm në kolona të veçanta! – Këtu folja klasifikoj duhet të qëndrojë në mënyrën dëftore të kohës së tashme veta e dytë njëjës në formën klasifikoji.

5.1. Në faqen 35 në fjalinë – Pasi të lexoni thëniet dhe shprehjet e mençura, përgjigjuni këtyre pyetjeve në fletore: – pjesëzën të duhet

zëvendësuar me t'i ngaqë këtu kemi një trajtë të shkurtër të përemrit vetor dhe përsëritje të një kundrinori.

6.1. Ja si shpjegohet çështja e lakimit në faqen 45 – Kështu lakohen edhe emrat: peri, freri, druri, mulliri, dushku, breg, shtogu, qiri, njeriu, ideja, foleja, shtëpi, lule etj. – Këtu duhet të merren emrat në trajtë të shquar, jo disa në trajtë të shquar disa në trajtë të pashquar siç është rasti me fjalët : breg, shtëpi, lule.

7.1. Në faqet 49 dhe 50 i kemi këto dy fjali: Mbiemrat cilësor dhe marrëdhëniorë (faqe 49). MBIEMRI CILËSORË DHE MARRËDHËNIORË (faqe 50). Këtu vërehet shmangia gjuhësore në fjalën cilësor – mbiemrat cilësor – duhet mbiemrat cilësorë (kemi shumësin); mbiemri cilësorë (duhet mbiemri cilësor – kemi numrin njëjës).

8.1. Në faqen 50 kemi këtë formulim: Mbiemri: shallë i kuq , është në gjininë _____ dhe në numrin _____ . Emri shallë është i shkruar me – ë, duhet të shkruhet pa –ë – shall, sepse ky emër është i gjinisë mashkullore e jo i gjinisë femërore. Emri shall nuk bën pjesë në grupin e emrave mashkullore që mbajnë shkronjën –ë në fund të fjalës si p.sh. kalë, djalë etj.

9.1. Po kështu hasim edhe në fjalinë – Qytetarët e tu janë të urtë, të vyeshëm dhe krenar. (faqe 51) Fjala krenar duhet të shkruhet me –ë krenarë , sepse përcakton emër në numrin shumës, këtu qytetarët.

10.1. Në fjalinë: c) Çfarë teksti dëshiron të shkruaj ? (faqe 57), lidhja e foljes shkruaj në kohën e tashme veta e tretë njëjës shkruhet të shkruajë, pra me –ë.

11.1. Në faqen 55 sërish kemi shmangie gjuhësore lidhur me lidhoren e kohës së tashme të vetës së tretë njëjës – Pse Hajrija donte ta vras të birin në djep ? Duhet të shkruhet ...ta vrasë.

12.1. Në faqen 43 në fjalinë – Visari u përkul e kapi zogun dhe filloi ta ledhatoj nga koka. – kemi të shkruar lidhoren e foljes ledhatoj pa –ë në të tashmen të vetës së tretë njëjës.

13.1. Në faqen 49 vërehet devijimi gjuhësor, të shkruarit e drejtë të lidhores së kohës së tashme të vetës së tretë njëjës – Cilësinë e një sendi mbiemri mund ta tregoj drejtëpërdrejt ose ... (duhet ta tregojë).

14.1. Në faqen 41 në fjalinë – Nxënësit e klasës i ndani në dy grupe dhe secili grup ka për detyrë të shkruaj një letër drejtuar: – lidhorja të shkruaj duhet të shkruhet me – ë, pra të shkruajë.

15.1. Në sqarimin e pjesores së foljes vërshtëllëj – vërshtëllyer – fishkëllues (faqe 67) vërehet se bëhet me anë të mbiemrit fishkë–llues, ndërsa duhet të sqarohet me foljen fishkëllëj, fishkëlluar.

16.1. Në faqen 32 në fjalinë – Ritregoni në mënyrë të lirë, kuptimin e këtij teksti – kemi formën rasore të përemrit dëftor ky – e këtij, duhet të qëndrojë këtij.....

16.1. Në fjalinë : Prej 14 nëntor i vitit 1908 e deri më 22.XI. u mbajt Kongresi i Alfabetit të shqipes. – vërehet përdorimi i nyjes së përparme –i para emrit vitit, ndërsa duhet të përdoret nyja –të, të vitit....

17.1. Në tekstin e shkruar më poshtë, çfarë tregojnë fjalët e hijëzuara? (faqe 77):

folja erdhi tregon të tashmen. (faqe 77), erdhi është forma e foljes vij në kohën e kryer të thjeshtë veta e tretë njëjës dhe jo e kohës së

tashme; folja ta jap tregon të ardhmen. (faqe 77). Forma ta jap nuk e tregon të ardhmen, nuk e formon kohën e ardhme, që ta tregojë të ardhmen duhet të përdoret edhe pjesëza –do, do ta jap.

18.1. Në fjalinë – Në romanin për fëmijë shkrimtari bënë fjalë për ngjarje interesante që te fëmijët zgjojnë interesim dhe nxisin kureshtjen e tyre. (faqe 97), folja bëj në kohën e tashme veta e tretë e dëftores është bën e jo bënë, jo me –ë në fund.

19.1. Në fjalinë nxitëse – 2.Kush mungonë këtë orë mësimi? (faqe 70), folja mungonë duhet të shkruhet pa –ë në fund mungon. (Koha e tashme e dëftores e foljes mungoj bën: mungoj, mungon, mungon....

20.1. Në faqen 123 në fjalinë : Veni pikësimin e duhur në fjalitë e mëposhtme. – folja në mënyrën urdhërore e kohës së tashme të vetës së dytë shumës është përdorur gabimisht, duhet të përdoret vini.

21.1.Në faqen 102 trajtohet njësia mësimore: Fjalët me kuptim zvogëlues dhe përkëdhelës. Këtu thuhet se prapashtesat më të shpeshta me kuptim përkëdhelie e zvogëlimi janë: –th Prapashtesa –th u shtohet emrave mashkullorë, si p.sh. Birth, Djalëth, Ishullth, Kryeth, Vëllimth. Këtu vërehet një sqarim i paqartë. Asnjëra nga këto fjalë nuk mund të marrë prapashtesën – th. FGJSSH nuk i ka këto forma.

22.1. Prapashtesa – zë u shtohet emrave femërore, si p.sh Folezë, Portëz, (faqe 102), pra fjalët folezë dhe portëz nuk mund të marrin prapashtesën –zë, –z, nuk gjenden në fjalorin e shqipes, andaj nuk mund të sqarohet elementi zvogëlues me këto shembujNë të dyja rastet vërehen gabime të rënda gjuhësore.

23.1. Për qepujkë, Qepushkë (faqe 102) – **QEPUJKË** *f. bot.1.* Qepë e vogël që rritet nga fara dhe që përdoret për t'u mbjellë ose për ushqim. Qepujka të regjura. Ngastër me qepujka. 2. Qepore e vogël e disa bimëve barishtore. Bimë me qepujka. FGJSSH)

24.1.. Në shpjegimin në vijim – Por emrat e përgjithshëm shkruhen me shkronjë të vogël p.sh. rruga,...., sheshi....., hotel....., kinema....., Njerëz... (faqe 117) Emri i përgjithshëm njerëz është shkruar me shkronjë të madhe Njerëz, ndërsa sqaron se emrat e përgjithshëm shkruhen me shkronjë të vogël.

26.1. Në fjalinë në vijim folja vë në urdhërore është përdorur gabimisht në vend të vini , veni. Veni presjet në këto fjali: (faqe 135)

27.1. Në faqen 137 në fjalitë – Kush ia shkruajti letrat ? Cilën letër e shkroi vetë ? , folja shkruaj në të kryerën e thjeshtë në të parën është përdorur në formë të gabuar shkruajti, ndërsa duhet shkroi.

2. Aspekti sintaksor

2.1. Fjalisë nxitëse në fund i vë pikëpyetje (?) në vend të pikëçuditëses – Tregimin përshtateni në gjuhën standarde në fletore? (faqe 47).

2.2. Në fjalinë – Komentoni me fjalë tuaja takimin e vogëlushit me të huajin. (faqe 76), duhet të shkruhet me fjalët e jo me fjalë, pra emri fjalë ndodhet në rasën kallëzore.

2.3. Në fjalinë – Mësimi fillon në ora tetë, prandaj të gjithë duhet të jenë në shkollë. (faqe 91), në vend të në ora ...duhet të qëndrojnë në orën..... , rasa kallëzore me parafjalë.

2.4. Në fjalitë e mëposhtme është përdorur pikëpyetja 1. Plaku Balë i tregon nipit ? 2. Pal Golemi, qëndrimi dhe amaneti i tij ? 3. Nik Peta, qëndrimi dhe amaneti i tij ? (faqe 134) Pse përdoret pikëpyetja në këto fjali pa nevojë. Me siguri këtu kemi nëntituj për ta shkruar shkurtimisht përmbajtjen e tekstit sipas planit. Andaj te titujt e nëntitujt nuk përdoren shenja pikësimi.

2.5. Në shpjegimin – Metafora sajohet kur një fjalë përdoret me kuptimin e një fjale tjetër dhe krahasohet me të, pa përdorimin e lidhëzes “s” (faqe 145) , duhet të qëndrojë lidhëza si.

2.6. Në faqen 26 në fjalinë –Lexoni në libër tregimin “ Libri mbi princin e lumtur “ dhe hartoni e tekstit sipas shembullit të sipërm. – mungon një fjalë që mund ta sqarojë detyrën ... hartoni e tekstit....

2.7. Formulimin e mëposhtëm: a) Gjatë orës letrare një nxënës i tha poetit: “Poezitë tua më pëlqejnë shumë, prandaj i lexoj me një frymë”, nuk ka pikë. (faqe 108), ndërsa në tjetrin e përdor pikën b) Gjatë orës letrare një nxënës i tha poetit se poezitë e tij i pëlqejnë shumë dhe i lexon me një frymë. (faqe 108)

2.8. Në tri fjalitë në vijim nuk përdoren shenjat e pikësimit. 1. Punë, punë natë e ditë ka thënë Naimi 2. Populli thotë shoku i mirë njihet në rrezik 3. I panjohuri e pyeti vogëlushin se në cilën lagje banon (faqe 111)

2.9. Në ligjëratën e drejtë pjesa përmendëse shkruhet me thonjëza, ose fillon me vizë dhe mbaron me vizë. Shembujt 1,2 dhe 3 janë pa shenja pikësimi në fund. (faqe 111)

3. Aspekti leksikor

3.1. Në ligjëratën e zhdrejtë përdoret pikësimi normal, sipas llojit të fjalisë, pra pika, pikëpyetësi, pikëçuditësi etj. (faqe 111) Këtu

përdoren termet pikëpyetësi dhe pikëçuditësi, që këto forma nuk përputhen me normat gjuhësore të shqipes, pra duhet të qëndrojnë pikëpyetja dhe pikëçuditja.

3.2. Në faqen 122 fjala vjetore – çdo vjetë, sqarohet me togfjalëshin çdo vjetë, duhet çdo vjet pa –ë në fund të fjalës.

4. Aspekti drejtshkrimor

Në këtë pjesë vërehen shmangie gjuhësore që lidhen me përdorimin e ë–së në trup dhe në fund të fjalës dhe shmangie të tjera drejtshkrimore.

4.1. Në faqen 22 dhe i quajmë pjesë të ligjeratës. Fjala ligjeratës duhet të shkruhet ligjëratës. Këtë formë e përdor gati në tërë tekstin, përveç në fund.

4.2. Në faqen 32 – Sharton – në një degë të pemës së egër vëndojmë një degë nga një pemë tjetër që duam të fitojmë nga ai dru. Këtu fjala vëndojmë duhet të shkruhet vendojmë, në vend të ë–së –e.

4.3. Në faqen 37 sqarimi i fjalës pa lotë, duhet të shkruhet pa lot, sepse emri lot është në numrin njëjës.

4.4. Në faqen 43 në fjalinë – Lakimi i parë: përfshin emrat e gjinisë mashkullore që marrin mbaresën –i p.sh. Lapsi, mësuesi, shkumsi etj. – fjala shkumësi duhet të shkruhet me shkronjën –ë, shkumësi e jo shkumsi.

4.5. Shmangie me përdorimin e ë–së kemi edhe në fjalën – gjinin në fjalinë: 2. Në këto fjali gjeni mbiemrat dhe tregoni numrin dhe gjinin e tyre. (faqe 51) Duhet të shkruhet gjininë, emër i gjinisë femërore.

4.6. Në fjalinë – Fjalët e hijëzuar janë përemra pyetës. (faqe 70), duhet të bëhet përshtatja e përcaktorit në gjini, andaj duhet të shkruhet fjalët e hijëzuara, gjithashtu në vend të ë-së të shkruhet – e, jo hijëzuar – po hijëzuara.

4.7. Në fjalinë – Kush i ndihmoi Mujit për të gjetur tufën me lop dhe të bëhet i fortë ? (faqe 90), fjala lopë është shkruar lop pa –ë. Emri lopë është i gjinisë femërore, andaj në fund të saj merr shkronjën –ë.

4.8. Në fjalinë: Çka kuptoni me shprehjen? (faqe 101), vërehet shmangia gjuhësore në fjalën me shprehjenë, që duhet të shkruhet pa –ë në fund të fjalës, pra me shprehjen.

4.9. Në fjalinë: “ Artani është shokë i mirë ”– tha Genci. (faqe 108), fjala shok është shkruar me –ë,shokë, duhet të shkruhet pa –ë, shok. Emri është i gjinisë mashkullore me mbaresën –u.

4.10. Në faqen 123 në fjalinë: –Xhaxha – e thërret vogëlushi rrobaqepësinë dhe pyet:.... fjala rrobaqepësinë është shkruar me –ë në fund dhe fjalës i jep kuptim tjetër. Kjo fjalë në rasën kallëzore shkruhet rrobaqepësin, pa –ë në fund të fjalës e jo me –ë.

4.11. Në faqen 43 në fjalinë – Lakimi i parë: përfshin emrat e gjinisë mashkullore që marrin mbaresën –i p.sh. Lapsi, mësuesi , shkumsi etj. – fjala shkumësi duhet të shkruhet me shkronjën –ë, shkumësi e jo shkumsi.

4.12. Sqarimi i fjalës koklavitur – ngatruar (faqe 72) duhet të shkruhet ngatërruar, –ë ndërmjet t –së dhe rr –së.

4.13. Në faqen 124 në fjalinë : –Filmi është fryt i punës kolektive ku marrin pjesë një grup i madh njerëzish, aktorësh, punëtorë teknik, ekipi realizues i filmit, etj. kemi shmangie drejtshkrimore te fjala

teknik. Kjo fjalë në fund duhet të shkruhet me –ë, sepse e përcakton emrin punëtorë në numrin shumës, pra punëtorë teknikë.

4.14. Në fjalinës’do të mund ta zësh kurr më në jetë. (faqe 129), ndajfolja kurrë është shkruar pa –ë në fund.

4.15. Në faqen 142 fjala shqiptar shkruhet shqipëtar, përdoret ë–ja. Pra emri shqipëtar sipas drejtshkrimit shkruhet shqiptar, pa –ë ndërmjet q–së dhe p–së.

4.16. Në shembullin në vijim– Strugë, më 2 dhjetorë 1992 etj. fjala dhjetor shkruhet me –ë, duhet të shkruhet pa –ë.

4.17. Në faqen 24 flamurit, heronjëve etj. i quajmë poezi lirike patriotike. – fjala heronjëve shkruhet pa zanoren –ë heronjve.

4.18. Në faqen 41 në fjalinë – Atë ia drejtojmë prindit, shokut, mikut, por mund t’ia drejtojmë edhe një institucioni shtetërorë. – fjala shtetëror është shkruar gabimisht me –ë.

4.19. Në faqen 42 në fjalinë nxitëse – Nxireni vetë porosin e kësaj poezie . – vërehen dy devijime gjuhësore, nxireni dhe porosin, e para dhe e dyta shkruhet nxirreni , pra me shkronjën –rr ; dhe porosinë, pra me – ë në fund të fjalës.

4.20. Në faqen 30 – Shpata, shqiptari, zog, leqe, trima, rreze, prind etj. janë emra të përgjithshëm kurse: Shqipëri ,Tivar , Prevezë – janë emra të përveçëm. Te fjala të përgjithshëm me siguri ka lëshim teknik , i mungon h–ja për të formuar fonemën –th.

4.21. Në faqen 35 gjatë sqarimit të fjalëve të reja si p.sh. murgu – njeri i vetmuar, që bën një jetë të mbyllur,që rri në manastir. Fjala duhet të nisë me shkronjë të madhe dhe të përdoret pika, ashtu siç e jep edhe FGJSSH – murgu – Njeri i vetmuar, që bën një jetë të mbyllur,që rri në manastir.

4.22. Në faqen 37 në fjalinë – Kjo arrihet kur rrokjet e fundit të vargjeve përputhen në rimë dhe ngjajshmëri, krijojnë muzikalitet dhe harmoni tingujsh. – fjala ngjajshmëri shkruhet ngjashmëri, pa –j.

4.23. Në faqen 46 titulli i novelzës LULI I VOCËR është shkruar me – r, ndërsa duhet të shkruhet me – rr. Njësoj e kemi edhe në faqen 47 – Novelzën “Luli i vocër” e ka shkruar shkrimtari shqiptar Migjeni (1911–1938).

4.24. Në faqen 57 në fjalinë – Nxënësit duhet të përgaditen për të shkruar një tekst. Këtu fjala përgaditen duhet të shkruhet përgatiten.

4.25. Në fjalinë – Tani pas pesëqind vjetësh ku gjindet “Dëllinja e Skënderbeut”? (faqe 68), fjala gjindet duhet të shkruhet gjendet.

4.26. Në fjalinë – Kush nuk punon në rini nuk ka paq në pleqëri. (faqe 79), fjala paq shkruhet me –e në fund, paqe.

4.27. Në fjalinë – Hana te djelën do të zgjohet më vonë. (faqe 82), fjala të dielën është shkruar me –j, të djelën. Po kështu edhe nyja te të shkruhet të, sepse ashtu na del të kryejë funksionin e parafjalës në rasën emërore.

4.28. Nuk ka shenjë pikësimi edhe në fjalinë: I panjohuri e pyeti djalosin se në cilën shkollë mëson (faqe 108)

4.29. Në tri fjalitë : 1.”Kafshatë që skapërdihet është or vëlla mjerimi” ka thënë Migjeni 2. – Kafshatë që skapërdihet është or vëlla mjerimi – ka thënë Migjeni 3. Migjeni ka thënë:” Kafshatë që s’kapërdihet është or vëlla mjerimi”. (faqe 111), vërehet fjala s’kapërdihet të shkruhet dy herë skapërdihet dhe në rastin e tretë s’kapërdihet, me pjesëzën mohuese s’ që është ekuivalente me pjesëzën nuk.

4.30. Në fjalinë: Çka do ti dhuroni nënës, mësueses? (faqe 127) trajta e shkurtër e përemrit vetor shkruhet t'i e jo ti, sepse merr kuptim tjetër, bëhet përemër vetor i vetës së dytë njëjës.

4.31. Në faqen 142 kemi detyrën : Fjalitë shkruaj shkurtimisht

Republika e Maqedonisë

Organizata e Kombeve të Bashkuara

Ditëlindjen tënde – Vallë janë këto fjali, ndërsa këtë njohuri gjuhësore e sqaron kështu: Emrat e shteteve, të organizatave të ndryshme, emrat e partive të ndryshme politike shkruhen me shkronja të mëdha dhe ndërmjet shkronjave nuk veni pikë. P.sh.: RM, SHBA, USHT, NATO, OKB, PTT , UNICEF etj. Në vend të foljes veni duhet shkruar vini, ashtu siç u sqarua në një rast më lart.

4.32. Në faqen 29 mbiemri të padrejtë është shkruar – të pa drejtë, si fjalë e ndarë.

Përfundim

Libri i leximit Gjuhë shqipe dhe leximi 5 (Libri i leximit për klasën e pestë të shkollës fillore nëntëvjeçare) është botuar në vitin 2010 nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës e Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe është me lëshime serioze gjuhësore. Shmangiet gjuhësore janë të karakterit morfologjik, sintaksor, leksikor e drejtshkrimor. Shmangie gjuhësore si të formimit të kohës së tashme me foljen erdha dhe të kohës së ardhshme me ta jap, pjesorja përdor në vend të përdorur, fjalët me kuptim zvogëlues dhe përkëdhelës, se prapashtesa –th u shtohet emrave mashkullorë, si p.sh. Birth, Djalëth, Ishullth, Kryeth, Vëllimth, ku vërehet qartë se asnjëra nga këto fjalë nuk mund të marrë prapashtesën – th, ndërsa FGJSSH nuk i ka këto forma, prapashtesa – zë u shtohet

emrave femërore, si p.sh. Folezë, Portëz, (faqe 102), pra fjalët folezë dhe portëz nuk mund të marrin prapashtesën –zë, –z, nuk gjenden në fjalorin e shqipes, andaj nuk mund të sqarohet elementi zvogëlues me këto shembujnë të dyja rastet vërehen gabime të rënda gjuhësore, të shkruarit e ë–së në trup apo në fund të fjalës si p.sh. heronjëve në vend të heronjve, institucioni shtetërorë në vend të institucioni shtetëror etj.

Krejt kjo që theksua në këtë punim flet qartë se tekstit Gjuhë shqipe dhe leximi 5 (Libri i leximit për klasën e pestë të shkollës fillore nëntëvjeçare) nuk i është bërë një redaktim serioz gjuhësor. Përgjegjësinë më të madhe lidhur me këto lëshime gjuhësore që janë të patolerueshme kryesisht e mbajnë autorët, recensentët dhe organi që ia ka propozuar ministrit të arsimit për t'i dhënë leje përdorimi.

Literaturë

Rustemi Xh, Bekteshi R., Gjuhë shqipe dhe leximi 5, MASH, Shkup, 2010

Instituti Albanologjik i Prishtinës, Drejtshkrimi i gjuhës shqipe, Prishtinë, 1974

Fjalori Drejtshkrimor i Gjuhës Shqipe, Tiranë, 1976

Fjalori i Gjuhës së Sotme Shqipe, Tiranë, 1980

ASHRSH, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Gramatika e gjuhës shqipe I, Tiranë, 1995

Nesimi R. Gramatika e gjuhës shqipe për shkollat e mesme, P. dello, Shkup, 1992

ASHRSH, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Gramatika e gjuhës shqipe, vëllimi II, Sintaksa, redaktor i vëllimit prof. Mahir Domi, Tiranë, 1996

ASLLAN HAMITI

Fakulteti i Filologjisë “Bllazhe Koneski” – Shkup

GLADIOLA ELEZI

Fakulteti i Shkencave Humane – Vlorë

GJUHA NË LIBRAT E PËRKTHYER TË ARSIMIT FILLOR NË SHKENCAT NATYRORE

Shkurtore

Gjuha e librave, së bashku me ligjërinin e mësimdhënësit, duhet të shërbejë si model për korrektësi, saktësi, shprehje të drejtë të mendimeve dhe në përgjithësi për ngritjen e kulturës gjuhësore të nxënësve.

Ndër shkaqet për cilësi të dobët të arsimit parauniversitar në Maqedoninë e Veriut është edhe “gjysmëshqipja” e teksteve shkollore të përkthyer. Në këtë kumtesë do të vëzhgojmë gjuhën e teksteve të përkthyer të arsimit fillor në shkencat natyrore në Maqedoninë e Veriut, duke u ndalur veçmas në gabimet më të rënda drejtshkrimore, morfologjike, leksikore, sintaksore e semantike.

Nga kjo kumtesë na dalin disa këshilla, porosi e rekomandime: Për të pasur rini të arsimuar e të edukuar duhet të kemi edhe tekste shkollore cilësore e pedagogë të mirë. Njohuritë që nxënësit i marrin në shkollimin fillor, janë të dobishme për gjithë jetën.

Në të ardhmen të gjithë ata që përfshihen në përgatitjen dhe botimin e teksteve shkollore: Ministria e Arsimit dhe e Shkencës,

hartuesit, përkthyesit, redaktorët, recensentët, lektorët, korrektorët, ilustruesit, përpunuesit teknikë, botuesit etj., këtë veprimtari të rëndësishme për gjithë shoqërinë dhe ardhmërinë tonë duhet ta kryejnë më me përkushtim, përgjegjësi e profesionalizëm.

Pra, teksteve shkollore duhet kushtuar shumë më tepër kujdes sesa deri më tani si në pikëpamje përmbajtësore, ashtu edhe në pikëpamje metodike–didaktike e gjuhësore, sepse “çdo të mbjellim, do të korrim.”

Fjalë kyçe: *gjuhë, libër shkollor, përkthim, pasaktësi, gabim, përgjegjësi*

Konstatim i përgjithshëm është se tekstet shkollore të përkthyer (nga maqedonishtja ose nga anglishtja) në shqip të arsimit parauni–versitar në gjuhën shqipe në Maqedoninë e Veriut janë të një niveli jo të mirë gjuhësor.

Në shumë libra gjejmë gabime gjuhësore të natyrave të ndryshme, si:

- përkthim të fjalëpërfjalshëm me sintaksë të gjuhës së huaj;
- përdorimin e larmishëm e të panjësuar të termave;
- mospërdorimin me vend të emrave në rasa;
- përdorimin e shumë fjalëve të huaja në vend të fjalëve shqipe;
- gabime kuptimore, aq sa në tekste shkollore mund të gjejmë edhe fjali me kuptime të errëta ose periudha të gjata e të pakuptueshme;
- mbushullojnë gabimet drejtshkrimore, të natyrës fonetike, morfologjike etj.

Shpeshherë në një fjali apo periudhë të vetme hetohen shkarje gjuhësore të natyrave të ndryshme, përkatësisht aty mund të gjejmë gabime teknike, drejtshkrimore (fonetike e morfologjike), mospërdorimin me vend të fjalëve e termave, renditje jo të rregullt të fjalëve, mospërdorimin e drejtë të shenjtave të pikësimit etj. Gjatë vëzhgimit të shqipes në librat e përkthyer të arsimit fillor në shkencat natyrore, nxorëm disa shembuj për të dëshmuar këto parregullsi shkrimore. Siç u tha edhe pak më parë, edhe pse shumë thyetje gjuhësore na shfaqen përnjëherë (në të njëjtën fjalë, fjali a periudhë) për qëllime praktike i kemi ndarë në disa fusha.

Duke pasur parasysh se lexuesi i këtij punimi ka njohuri profesionale të nevojshme, si edhe për shkak se shqipja ka vepra që kodifikojnë normat e saj, në këtë kumtesë do të shpjegojmë vetëm disa norma gjuhësore, si udhëzues për shmangien e parregullsive gjuhësore, si dhe do të sjellim disa shembuj të gabueshëm në formën origjinale nga librat mësimorë në vëzhgim, duke dhënë në kllapa formën e drejtë. Te shumica e shembujve të sjellë, për të mos u ndjerë të nënvlerësuar e të nënçmuar përkthyesit e lektorët e testeve mësimore, nuk do të japim emrat e tyre, ndonjëherë as edhe faqet e librit. Thjesht, me këtë artikull nuk synojmë të kritikojmë askënd, sepse çdokush që punon edhe gabon; ai që nuk punon asgjë, kurrë nuk gabon; por qëllimi i këtij shkrimi është të zgjojme vetëdijen tonë për ta bërë punën më mirë. Çdo gjë do të na shkojë mirë e mbarë kur secili prej nesh do ta bëjë punën e vet në mënyrën më të mirë të mundshme.

Fundja, për cilësinë e dobët në arsimin tonë nuk është fajtor vetëm gjuha jokorrekte e testeve mësimore, por edhe shumë faktorë të tjerë negativë: përzierja e politikës në arsim, pasaktësitë shkencore, mohimi a shtrembërimi i historisë e i kulturës materiale e

shpirtërore të pjesëtareve të nacionalitet tjetër, gjuha e urrejtjes (në jo pak libra maqedonisht që përkthehen në shqip); përfshirë edhe planet e programet e vjetruara mësimore, mungesa e librave shkollorë ose stërngarkimi i tyre me përmbajtje të panevojshme, mësimi skollistik e jobashkëkohor; pagat e ulëta të mësimdhënësve, kushtet e këqija hapësinore, mungesa e mjeteve didaktike të konkretizimit, mungesa e motivimit të të rinjve për të mësuar, punësuar e qëndruar në vend, që ka për pasojë ikjen e tyre jashtë shtetit etj. Klasa më e përbuzur dhe më e shtypur në shoqërinë tonë është shtresa që merret me veprimtari të mirëfillta e të padjallëzuara intelektuale. Do të kemi arsim të mirë kur të arsimuarit do të kenë statusin elitar në shoqëri. Me fjalë të tjera, për të pasur arsim cilësor, duhet të përmirësohen të gjithë faktorët dhe duhet siguruar kushte optimale për mbarëvajtjen e procesit arsimor.

Gabime teknike e të natyrave të tjera

Gabimet teknike në shkrim llogariten si më pak të dhimbshme, por megjithatë në tekstet mësimore nuk është mirë të ketë as edhe gabime të tilla. Siç do të shihet edhe në disa shembuj që do të sjellim nga librat e përkthyer të arsimit fillor në shkencat e natyrës, në to gjejmë jo pak edhe gabime teknike, shumica prej tyre gabime shkrimore. Ndër to më shpesh gjejmë forma metatetike fjalësh, mungesë shkronje, përdorimin e një shkronje në vend të shkronjës së duhur, dyzim shkronjash pa nevojë, shtim shkronje, përdorimin e shkronjave të mëdha në vend të shkronjave të vogla e ansjelltas etj., të tipit: *shrytojmë* (drejt: shqyrtojmë), *shtarë ujore* (drejt: shtazë ujore), *përpuqu* (drejt: përpiqu), *voltmëtri* (drejt: voltmetri), *klasa* (drejt: klasa), *hëna jështë* (duhet: hëna është), *ta pasurojnNË* (drejt: ta pasurojnë), *tasi* (drejt: taksi), *plakj* (drejt: plakje). Do *ti* (duhet: të)

njihesh me *funksionet* (duhet: funksionet) themelore etj. Madje, në kopertinën e një libri ishte i gabueshëm mbiemri i autores, në maqedonisht *Veljanova* – në shqip Biljanova.

Gabime drejtshkrimore

Shembujt e sjellë më lart janë edhe gabime drejtshkrimore, por ka edhe të tjera. Pra, gabimet drejtshkrimore janë shumë të shpeshta në tekstet mësimore të përkthyer. Fjala vjen, që në kopertinën e librit, përkatësisht në titullin e tij me gjashtë fjalë: *klasë e 6 për arsim fillor nëntëvjeçarë* kemi gjashtë gabime (duhet: kimia, biologjia, fizika, ... për klasën VI të arsimit fillor nëntëvjeçar). Gabimisht janë shkruar edhe emërvendet, fjalët e shprehjet: *Kanali i Lamanshë* (drejt: Kanali i Lamanshit, Kanali Lamansh), *mali Sharrit* (drejt: Mali Sharr), *në munges* (drejt: në mungesë), *është sjellur* (drejt: është sjellë), *për tu lidhur* (drejt: për t'u lidhur), *shum* (drejt: shumë), *egzistojnë* (drejt: ekzistojnë), *qirinjtë* (drejt: qirinjtë), *ato shkrihen* (drejt: ata shkrihen, meqë kryefjalë është e gjinisë mashkullore, përmri pronor ose dëftor duhet të jetë i gjinisë mashkullore); *lëshoeni*, *rregulloeni*, *paisje* (duhet: lëshojeni, rregullojeni, pajisje), *mund të depërtoj* (duhet: të depërtojë) etj.

Tekstet shkollore të përkthyer të arsimit fillor mbushullojnë me gabime në mospërdorimin ose përdorimin e papërligjur të <ë>–së, përdorimin e apostrofit, gabime në përdorimin e shenjave të pikësimit, pasaktësi në shkrimin e fjalëve njësh, ndaras ose me vizë në mes etj.

Mospërdorimi ose përdorimi i panevojshëm i <ë>–së

Ndër problemet më të mëdha të drejtshkrimit, po edhe të drejtshqiptimit të shqipes përbën përdorimi i ë–së. Kjo zanore ka

denduri përdorimi shumë të madhe në dialektin jugor, ndërsa përdorim të rrallë në dialektin verior. Kjo shprehi shqiptimore dialektore pasqyrohet jo vetëm në ligjërimin e shkujdesur, por shpeshherë edhe në ligjërimin libror (me shkrim e me gojë) të pjesëtarëve të të dy dialekteve të shqipes, sidomos të folësve gegë.

Këshillë praktike e që mbahet mend lehtë: Se duhet të shkruhet me ose pa <ë> fundore, meqë ne gegët, nuk e shqiptojmë /ë/-në në pozitë fundore,³ mund të mbështetemi në shqiptimin e fjalës. Thjesht, kur zanoren parafundore të një fjale e shqiptojmë me zanore të gjatë, atëherë ajo fjalë duhet të shkruhet me -ë fundore; ndërsa nëse zanoren në fundin e fjalës e shqiptojmë të shkurtër, atëherë ajo fjalë nuk shkruhet me -ë fundore. Kështu, në çiftet e fjalëve, mbiemrat i shqiptojmë me zanore të theksuar të gjatë, ndërsa ndajfoljet me zanore të theksuar të shkurtër, sipas tipit: Kjo është rrugë e *drëjtë*. Shko *drëjt*. Prandaj, në çiftet e disa fjalëve, mbiemrat shkruhen me -ë fundore, ndajfoljet pa -ë: (i, e) drejtë - drejt, drejtpërdrejt, drejtshkrim; (i, e) fortë - fort, (i, e) kotë - kot, (i, e) lartë - lart, i lartpërmendur; (i, e) lightë - ligisht, (i, e) mbrapshtë - mbrapsht, (i, e) plotë - plot, i plotfuqishëm; (i, e) shpejtë - shpejt, (i, e) thjeshtë - thjesht, (i, e) vërtetë - vërtet etj. Jo vetëm në tekstet shkollore, por edhe në shkrime të tjera vërejmë forma të gabueshme, si: më *lartë* (duhet: më lart) f. 36.; më *shpejtë* (duhet: më shpejt) f. 36, ai do të thahet *shpejtë* (duhet: shpejt) f. 36, 62, 106. Sa *fortë* ndriçon poçi elektrik? Sa më *fortë* ndriçon ... (duhet: fort) f. 63; më shpejtë (duhet: më shpejt), f. 34, 43. Ndajfolja *teposht* f. 6 shkruhet me -ë fundore: teposhtë etj.

³ Rënia e -ë-së fundore te të gjitha fjalët në gegërishten në këta 4-5 shekujt e fundit ka bërë zgjatjen kompensatore të zanores paraprirëse, sipas tipit: *mollë* > *mo:ll*, *punë* > *pu:n*, *nanë* > *na:n*, *baba* > *babë* > *ba:b* etj.

Mungesa e ë–së fundore apo shkrimi i papërligjur është i shpeshtë edhe te shumësi i emrave, emrat e gjinisë femërore në trajtën e pashquar, foljet në lidhore, sipas tipit: Shikoj dy *gjarpërinjt* në fotografi (duhet: gjarpërinjtë) f. 16; në *drunjë* (duhet: në drunj), f. 34. Janë të veshur me *plastik* (duhet: me plastikë) f. 59. Arsimtari do *t’u sqaroj* ... (duhet: sqarojë), *të sajë* (duhet: të saj), Ai ka dashur *të zbuloj* (duhet: të zbulojë), f. 50. Në fjalinë Do të *kaloj* në ujë të lëngët, f. 44, përveç mungesës së –ë–së (duhet: të kalojë) ka edhe gabim logjik. Në shqip nuk themi se një trup kalon në “ujë të lëngët” meqë uji është lëng. Kujtojmë se aty do të duhej të thuhej: ... (p.sh. akulli) kalon në gjendje agregate të lëngshme, pra akulli shndërrohet në ujë ose uji shndërrohet në akull.

Mospërdorimi i apostrofit

Siç dihet, apostrofi në shkrimin e shqipes përdoret për të shënuar rënien e [–ë]–së fundore të patheksuar: te pjesëza *të*, te nyjat *të*, *së* si dhe te trajtat e shkurtra *më*, *të*. Në vend të zanores [–ë] që elidohet, vihet apostrofi: *t’i dha* (të i dha), *m’i dha* (më i dha), *t’i them* (të i them), *t’u thuash* (të u thuash), *t’ua thuash* (të ua thuash) etj. P.sh.: (shkruhet) *ditë e re* (shqiptohet) [dit’e re], *në agim* [n’agim]; shkruhet e shqiptohet: *m’i tregoi* < më i tregoi, *m’u afrua* < më u afrua, *t’ia jap* < të ia jap etj. Rënia e zanores [–ë] fundore të patheksuar bëhet për të lehtësuar shqiptimin jo në dy–tri fjalë të mëvetësishme, por si një fjalë e vetme, duke i lidhur ato me një tërësi theksore si dhe për ta bërë atë më të këndshme për dëgjim. Megjithëse në të folur rënia e [ë]–së në këtë pozicion është dukuri e rregullt, në drejtshkrimin e shqipes kjo dukuri pasqyrohet vetëm në pak raste.⁴

⁴ Asllan Hamiti, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011, f. 255.

Në shqipen standarde zanorja fundore [-ë] bie te fjalëzat e patheksuara shërbyese jokuptimplota. Kjo rënie e [-ë]-së shkruhet me apostrof, përkatësisht:

a) te pjesëza *të* e mënyrës lidhore (të punoj, të mësoj, të shkoj, ...) të kohës së ardhme e të paskajores kur përdoret para trajtave të shkurtra të përenrave *i, ia, ju, jua, u, ua* dhe të pjesëzës *u* të formës joveprore të foljeve, si p.sh.: Duhet *t'i* (të i) ndihmosh shokut dhe *t'ia* (të ia) shpjegosh mësimet që *t'i* (të i) kuptojë. Dua *t'ju* (të ju) them diçka. Për *t'u* (të u) edukuar si duhet dhe për *t'u* (të u) pajisur me kulturë të shëndoshë, duhet të lexojmë shumë libra. Me *t'u* (të u) kthyer nga rruga, filloi *t'i* (të i) nxjerrë sendet nga valixhja dhe *t'ua* (të ua) tregojë të afërmeve.

b) te trajtat e shkurtra të përenrave vetorë *më, të* kur gjenden para trajtave të shkurtra *i, u* dhe pjesëzës *u* të formës joveprore të foljeve. P.sh.: *M'i* (më i) jep librat, pasi *t'i* (të i) lexoj, do *t'i* (të i) kthej. *M'u* (më u) plotësuan dëshirat. *T'u* (të u) dha rasti *t'ia* (të ia) shpërblesh shokut të mirën që ta bëri.

c) te nyjat *të* dhe *së* para emrave *i ati, e ëma*: Porosinë e *t'et s'e* harron kurrë. Kujtimin e *s'ëmës* e ruante si sytë e ballit.⁵

Në tekstet mësimore në shqyrtim e në shumë shkrime të tjera shqipe, apostrofin rrallëherë e gjejmë të përdorur drejt. P.sh.: Duhet *tu* sillet nxehtësi (shkruhet: *t'u*), f. 6. Këto janë pije që mund të *ti* rekomandon dentisti (duhet: Këto janë pije që mund të *t'i* rekomandojë dentisti) f. 29. Di *ti* mësosh dhe *ti* kuptosh fjalët “prodhues” dhe “konsumator” (duhet: *t'i*) (Shkencat natyrore për kl. VI, f. 116, 118, 120).

⁵ Remzi Nesimi, *Gramatika e gjuhës shqipe për shkollat e mesme I*, Shkup, 1997, f. 28-29.

Në gjuhën shqipe elizioni vepron sidomos te fjalët njërrrokëshe shërbyese të desemantizuara proklitike (të cilat ndodhen përpara fjalëve të theksuara) dhe shqiptohen me një theks të vetëm me to: nyjet e përparme, trajtat e shkurtra të përemrit vetor, parafjalët njërrrokëshe, pjesëzat etj. Përgjithësisht, humbet [–ë]–ja fundore e patheksuar.

Elizioni ka lidhje me veçorinë që ka shqipja për t'i bashkuar fjalët me njëra–tjetrën. Në drejtshkrimin e gjuhës së sotme, për hirë të ruajtjes së normës, kjo dukuri pasqyrohet vetëm në pak raste (m'i, t'i, m'u, t'u, t'et, s'ëmës), por gjuha e folur elizionin e zbaton në masë të madhe.

Për shkak të bukurtingëllimit (eufonisë) a për ta zhdukur hiatin, apo ndonjëherë me qëllim që poetët t'i përmbahen një metri të caktuar (p.sh. tetërrokëshit, dhjetërrokëshit) ose një ritmi të caktuar, në poezi shpesh përdoret elizioni: *N'ato lule, n'atë bar, Dit' e natë fryn veriu* (Çajupi). Mosshqiptimi i [ë]–së fundore të patheksuar është shprehje nyjetimore e përgjithshme e gegëve, por gjithnjë e më shumë po shfaqet edhe te toskët. Në gjuhën dialektore, po edhe në ligjërimin e shkujdesur dhe bisedor, veçmas ne gegët, atë nuk e shqiptojmë jo vetëm para zanores, por edhe para bashkëtingëllores së fjalës që vjen pas: *N'dash me t'allxue ... M'ka bi n'bark. Me t'pas lyp, s't'kisha gjet. N'fill t'knishës. M'i ra n'kit faqe, tjetra i pëlset* (Nga të folmet geqe). Ky lloj shkrimi me shumë apostrofa (për të shënuar mosshqiptimin e [ë]–së) është tipik për tekstet e njerëzve të paarsimuar, që i gjejmë plot e përplot në rrjetet sociale.

Përdorimi i gabueshëm i presjes

Gabime në libra mësimorë e jo vetëm hetohen edhe përdorime të gabueshme të shenjave të pikësimit. Pothuajse pikëpresja nuk

përdoret fare. Disa përkthyes mendojnë se edhe shenjat e pikësimit duhet të përdoren po në të njëjtat vende si në tekstin e gjuhës nga e cila përkthejnë. Në të vërtetë, në rregullat e përdorimit të shenjave të pikësimit ka disa universalitete, ngjashmëri e përkime. Të tilla janë, p.sh. se pas fjalisë dëftore vëmë pikë, pas fjalisë pyetëse pikëpyetje, pas thirrmoreve pikëçuditëse etj. Por, megjithëkëtë, kur shkruajmë shqip, duhet respektuar rregullat e përdorimit të shenjave të pikësimit në shqip e jo të asnjë gjuhe tjetër.

Me këtë rast po mjaftohemi të sjellim disa fjali e periudha me përdorimin pavend të presjes: Vendosi ku do *ta, kryeni* hulumtimin (f. 8). Do të *kuptosh, se* zinxhirët e të ushqyerit, mund të ... f. 108, 112, 114. Secili *nivel, i një* zinxhiri..., siguron energji ... f. 122. Ai kuptoi *se, nuk ka* forcë ... Ai kuptoi se, ... f. 131. Për *lëvizjen, janë* të njohura ... E gjithë *kjo, mundëson* ... f. 138. Nuk *largohemi, dhe* nuk Zinxhirët e të ushqyerit janë të dobishëm për shkak *se, na tregojnë, se* si bimët dhe kafshët kanë nevojë për ushqim ... f. 107. Do të *kuptosh, se* zinxhirët e të ushqyerit, mund të ... f. 108, 112, 114. Secili *nivel, i një* zinxhiri..., siguron energji ... f. 122. Ai kuptoi se, nuk ka forcë ... Ai kuptoi se, ... f. 131. Për *lëvizjen, janë* të njohura ... Trupat vazhdojnë të lëvizin ose të *gjendjen në prehje* f. 131. E gjithë *kjo, mundëson* ... f. 138. Nuk *largohemi, dhe* nuk

Shkrimi i gabueshëm i fjalëve njësh, ndaras dhe me vizë në mes

Mbi dorezë dhe ... (duhet mbi dorezë dhe ...), f. 6, atadhe (duhet: ata dhe ...) f. 24, judhe (ju dhe) f. 24; ndërpritet dhe (f. 56); më të madh dhe ... (më të madh dhe ...) f. 64. Të caktuar dhe (duhet: të caktuar dhe ..., Fizika për kl. IX, f. 82.

Përdorimi i pavend i dy formave normative *se se* dhe *sesa*: Më tepër milingona ka në vendin 1 *se sa* në vendet 2 dhe 3 (f. 11). Tingulli përhapet më ndryshe në ujë *se sa* në ajër (f. 120, 121). Tingulli është më i zëshëm *se sa* në ajër (f. 122). Disa materiale janë bartës (përcjellës) më të mirë të tingullit *se sa* materialet e tjera (f. 124). Më të vogla *se sa* qelizat ... Biologjia 7, f. 29). Disa metale janë përçues më të mirë të energjisë elektrike *se sa* materialet tjera (duhet: Disa metale janë përçues më të mirë të energjisë elektrike *sesa* materialet e tjera) f. 58, 60, 62. Ai kushton më lirë *se sa* metale tjera (f. 65) në Shkencat natyrore për kl. VI. Ka më shumë mbështjellës *se sa* ushqim (duhet: *sesa*) f. 93. ... për t'i kuptuar *se sa* figurat tjera (duhet: *sesa*) f. 70. Afër njëra tjetrës (duhet: njëra–tjetrës) Biologjia 7, f. 43), *gjithë anshëm* (drejt: gjithanshëm).

Gabime morfologjike

Edhe gabimet morfologjike janë shumë të shpeshta, si: *planetet tjera, rregulla tjera, figurat tjera* (drejt: mungon nyja *i, e* ose *të*). Shpeshherë në këto tekste mësimore si dhe në shumë shkrime të tjera format e mënyrës lidhore të foljeve përdoren gabimisht, përkatësisht për formën e drejtë të formës së lidhore përdoret forma e mënyrës dëftore, si: *të qëndron* (drejt: të qëndrojnë), *të punon*, *të mendon*, *të rrezikon* (drejt: të punojë, të mendojë, të rrezikojë) etj.

Të shpeshta janë edhe përdorimet e gabueshme të pjesoreve të foljeve apofonike të tipit: (kam) *sjellur, dalur* (drejt: kam sjellë, dalë) etj. Është thënë e stërthënë se foljet, te të cilat /a/–ja apo /e/–ja e theksuar e rrënjës shndërrohet në /o/ quhen folje apofonike. Foljet apofonike që dalin me temë në –l, –ll dhe –rr nuk marrin ndajshesën –ur në format e pashtjelluara. Prandaj themi: *për të dalë*

(dhe jo për të dalur), *për të marrë* (dhe jo për të marrur), *për të vjelë* (dhe jo për të vjelur), *për të mbjellë* (jo për të mbjellur). Rrjedhimisht, edhe mbiemrat e formuar prej këtyre pjesoreve të foljeve (që quhen mbiemra prejfoljorë, më saktësisht mbiemra prejpjesorë) përdoren pa –ur: *i (e) dalë, i (e) marrë, i (e) mbjellë*.⁶

Ndonjëherë gabimisht përdoren edhe paraqalët *në* e *nën*, të cilat dallohen nga kuptimi: *nën një kavanoz* (drejt: në një kavanoz); përdorimi i trajtës së shquar në vend të trajtës së pashquar të emrit: *shirat të rrëmbyeshëm* (drejt: shira të rrëmbyeshëm) etj. Në një libër gjetëm edhe përdorimin e paskajores geqe, e cila nuk ka zënë vend në strukturën morfologjike të shqipes standarde, meqë përdor lidhoren ose paskajoren toske (për të punuar): ujin e ndotur nuk duhet *me e pijë* (drejt: ujin e ndotur nuk duhet ta pimë), *duke lënë* (drejt: duke e lënë). Rreth *neve* ka shumë tinguj (duhet nesh). *I dijë* llojet e ndryshme ... ; *e dijë* se temperatura ...; *Dijë* si ta ndaj (duhet: i di ...) f. 32, 33. A *dinë* të tregosh (duhet: a di ...) f. 35, (unë) *e dijë*, f. 97. *Këtë e dijë* (duhet: këtë e di) f. 9. Mendo gjithçka që *din* (duhet: di) f. 47. *E dijë se ...* është shkruar 7 herë në f. 153 (Fizika për kl. IX).

Shumë ligjërime të sotme shqipe (në formën e folur e të shkruar) lëngojnë nga mospërdorimi i formës së shumësit të emrave në rrjedhore në trajtën e pashquar me mbaresën –sh: Në të tre librat e deritashëm për çdo njësi mësimore jepen fjalët kyçe, të emërtuar si: *Reja me fjalë* ose *Thesari i fjalëve*. Mendoj se përcaktori po të përdoret në rasën rrjedhore të pashquar do të ishte shumë më mirë: *Re fjalësh* ose *Thes, shportë fjalësh*. Detyra e dhënë: Plotëso kutitë e zbrazëta *me emra të bimëve dhe të kafshëve ...* (më mirë: emra

⁶ Asllan Hamiti, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011, f. 227.

bimësh e kafshësh) f. 109. Ka lloje të ndryshme të *konsumatorëve* (më mirë: konsumatorësh) f. 117 (Shkencat natyrore për kl. VI).

***Gabime në përdorimin e fjalëve e të sinonimit
më të përshtatshëm***

Do të mësosh *se përse* funksionet e organeve kryesore janë me rëndësi *kyçe* (më mirë: jetësore). Më mirë: Do të mësosh *përse* (për çfarë shkakut, për ç'arsye) funksionet e organeve kryesore janë me rëndësi *jetësore* (Shkencat natyrore për kl. VI). Rritje në peshë (duhet: shtim në peshë) f. 28. Shtypja e lartë e gjakut (duhet: tensioni), f. 42. Pajisja i *dorëzon* energji ajrit përreth. (Duhet: Pajisja liron energji në ajrin përreth), f. 32. Ajo që shkon *telartë* (duhet: përjetë, lart) gjithmonë zbret teposhtë, f. 130.

Në pjesën e pasme të kopertinave të të dy librave, Shkencat natyrore për kl. IV dhe për kl. VI shkruan: ka *leksikë të aftësuar* me kujdes, me çka përmbajtjen mësimore bëhen të kuptueshme për nxënësit. (Më mirë: ka fjalë të përzgjedhura me kujdes apo fjalë të përshtatshme për moshën e nxënësve).

Përdorimi fjalës së huaj në vend të fjalës shqipe

Milingonat nuk *preferojnë* (më mirë: parapëlqejnë) të banojnë në kopshtin me lule (f. 11). Kafshët u *adaptohen* ... f. 12. (më mirë: u përshtaten). *Plasoi* idetë e tua në grupin tënd (më mirë: shprehi ...), f. 81; *kosh* (në klasë, për shportë) f. 89; *xhamë* (më mirë: qelq, në Biologjia VI, f. 21). *Shtypja* e lartë e gjakut (tensionin), f. 42. Pajisja i *dorëzon* energji ajrit përreth (duhet: liron...).

***Fjali, periudha e paragrafë të papërkthyer mirë, me renditje
fjalësh joshqipe aq sa janë edhe të pakuptueshme***

Gjysmëpërçues janë materialet, të cilat në mënyrë specifike sillen. Materiali i i precipituar gjatë kohës verbohët, çimentohehtë dhe shndërrohet në shkëmb të fortë. Shtazët në mënyrë direkte janë të koncentruar në diell. Do të duhej të shkruhet: Shtazët rreziten drejtpërdrejt në diell. Përqindja më e lartë në organizmin e derrave, i takon yndyrave. Duhet të jetë: Yndyrat janë përbërësit kryesorë të organizmit të derrave.

***Librat e Kembrixhit me gjuhë më të mirë sesa librat
e tjerë të përkthyer***

Siç dihet, deri vonë librat shkollorë për arsimin fillor e të mesëm të ne hartoheshin në maqedonisht e më pas përktheheshin në shqip, ndërsa këto 4–5 vitet e fundit disa libra shkollorë të Universitetit të Kembrixhit po sigurohen me përkthim (nga anglishtja ose në rrugën anglisht – maqedonisht – shqip). Në përgjithësi kemi konstatuar se librat e Kembrixhit të përkthyer në shqip në pikëpamje gjuhësore janë më të mira sesa ato që shkruheshin në maqedonisht e përktheheshin në shqip. Kjo gjendje më e mirë është rrjedhojë e punës serioze, më me përgjegjësi e profesionalizëm që kanë bërë përkthyesit, redaktorët gjuhësorë e profesionalë e shtëpitë botuese. Megjithatë, vlerësojmë se do të ishte mirë të bëhen përmirësime e redaktime gjuhësore të çdo teksti shkollor që do të botohet apo ribotohet.

Këshilla, rekomandime e porosi

Nga ky kumtim mund të nxirren disa këshilla, rekomandime e porosi:

- Për të pasur rini të arsimuar e të edukuar duhet të kemi edhe tekste shkollore cilësore e pedagogë të mirë.
- Njohuritë që nxënësit i marrin në shkollimin fillor, janë të dobishme për gjithë jetën.
- Për të siguruar libra shkollore të cilësisë së nevojshme kërkohet qasje serioze të Ministrisë së Arsimit: plane e programe të mira e bashkëkohore, mbështetje materiale e teknike, punë ekipore profesionale etj.
- Librat shkollore të hartohen në shqip e të mos përkthehen.
- Të gjithë ata që përfshihen në përgatitjen dhe botimin e teksteve shkollore: Ministria e Arsimit dhe e Shkencës, hartuesit, përkthyesit, redaktorët, recensentët, lektorët, korrektorët, ilustruesit, përpunuesit teknikë, botuesit etj., këtë veprimtari të rëndësishme për gjithë shoqërinë dhe ardhmërinë tonë duhet ta kryejnë më me përkushtim, përgjegjësi e profesionalizëm.
- Pra, teksteve shkollore duhet kushtuar shumë më tepër kujdes sesa deri më tani si në pikëpamje përmbajtjesore, ashtu edhe në pikëpamje metodike–didaktike e gjuhësore, sepse “si e kemi arsimin sot, do ta kemi kombin nesër.”

Konstatim i përgjithshëm është se arsini shqip gjatë 20 viteve të fundit ka pësuar rënie të përhershme dhe fatkeqësisht deri më tani nuk ka shenja përmirësimi. Për të shëruar këtë gjendje alarmante, të pamirë, me pasoja të rënda për ardhmërinë tonë, duhet kushtrimuar

të gjithë: institucionet shtetërore, politika, shkolla, familja dhe gjithë shoqëria jonë.

Çfarë masash duhet ndërmarrë?

1. *Të hartohet, të miratohet e të zbatohet një strategji afatgjate arsimore.*
2. *Nga organet kompetente, të investohet më shumë në arsim.*
3. *Të përmirësohen e të rihartohen planet e programet, tekstet mësimore.*
4. *Mësimdhënësit të punojnë më me përkushtim, më me zell dhe me metoda ndërvepruese (interaktive).*
5. *Të motivohen nxënësit e studentët.*
6. *Mjetet e informimit të emetojnë më shumë programe arsimore e edukative.*
7. *Prindërit duhet të kujdesen më shumë për fëmijët e tyre.*
8. *Të mos mashtrojmë njëri-tjetrin me fryrje notash.*

Literatura e konsultuar:

Libra shkollore:

Terry Hudson – Alan Haigh – Debbie Roberts – Geraldine Shaw, *Shkencat natyrore për klasën IV arsimit fillor nëntëvjeçar*, Arbëria Ddesign, Tetovë, 2015 (libër mësimor i përkthyer nga anglishtja në shqip)

Terry Hudson – Alan Haigh – Debbie Roberts – Geraldine Shaw, *Shkencat natyrore për klasën VI, arsimit fillor nëntëvjeçar*, Arbëria Design,

Tetovë, 2015 (libër mësimor i përkthyer nga anglishtja në maqedonisht e pastaj edhe në shqip)

Mary Jones, Diane Fellowes – Freeman, David Sang, *Fizika për kl. IX*, Arbëria Design, Tetovë, 2018 (përkthim nga anglishtja në shqip).

Mary Jones, Diane Fellowes – Freeman, David Sang, *Biologjia për kl. VII*, Arbëria Design, Tetovë, 2016 (përkthim nga anglishtja në shqip).

Libra, studime, artikuj:

Hajdari – Qamili, Ajten, *Perla gjuhësore*, Shkup, 2018.

Hamiti, Asllan, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011.

Hamiti, Asllan, *Kultura e gjuhës për të gjithë*, Shkup, 2018.

Hamiti, Asllan, *Niveli metodologjik i gramatikave të gjuhës shqipe*, Seminari XXX Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 2011, 301–308.

Hamiti, Asllan, *Gjuha e teksteve shkollore të kimit të arsimit fillor në Maqedoni*, Seminari V Ndërkombëtar i Albanologjisë, Tetovë – Shkup, 3–4 tetor 2011, f. 47–51.

Hamiti, Asllan, *Gjuha në njetet e informimit publik në Maqedoni*, Scupi 2, “Kongresi i Drejtshkrimit të gjuhës shqipe – vepër me vlera të mëdha kombëtare (Konferencë Shkencore, Shkup, 13. 06. 2012), Shkup, 2012, f. 71–86.

Hamiti, Asllan, *Diglosia në Maqedoni dhe problemi i përdorimit zyrtar të gjuhës shqipe*, Kumbesat nga Konferenca vjetore e shkencës “Java e Shkencës 2012”, mbajtur në Prishtinë, më 16–19. 05. 2012, f. 187–190.

Hamiti, Asllan – Osmani, Ismet, *Për standardizimin e termave juridike e administrative në gjuhën shqipe*, Takimi XI Vjetor Ndërkombëtar i Institutit Alb–Shkenca, Tiranë, 1–2 shtator, 2016.

IAP, *Drejtskrimi i gjuhës shqipe*, Prishtinë, 1974.

Nesimi, Remzi, *Gramatika e gjuhës shqipe për shkollat e mesme I*, Shkup, 1997.

Shkurtaj, Gjovalin, *Kultura e gjuhës*, ShBLU, Tiranë, 2006.

Shkurtaj, Gjovalin, *Si të shkruajmë shqip*, Toena, 2008.

Shkurtaj, Gjovalin, *Kultura e gjuhës në skenë dhe në ekran*, ShBLSh, Tiranë, 1988.

Shkurtaj, Gjovalin, *Urgjenca gjuhësore*, Naimi, Tiranë, 2017.

VALBONA TOSKA

Fakulteti i Filologjisë “Bllazhe Koneski” – Shkup

MIRUSHE HOXHA

Fakulteti i Filologjisë “Bllazhe Koneski” – Shkup

ZËRA TË POSAÇËM NË TEKSTET SHKOLLORE TË LËNDËS MËSIMORE TË GJUHËS SHQIPE

Shkurtore

Përvoja e deritanishme e praktikës gjuhësore tregon se në Republikën e Maqedonisë së Veriut në gjitha fushat e përdorimit të gjuhës shqipe ka probleme të shumta. Çështja e kulturës gjuhësore lidhet në mënyrë të drejtpërdrejtë edhe me sistemin arsimor dhe rrjedhimisht edhe me tekstet shkollore të lëndës mësimore të gjuhës shqipe. E ndikuar nga gjuha e rrethit – maqedonishtja, gjuha shqipe në RMV shpreh specifika, të cilat ndikojnë në stabilitetin e standardit. Ndikimet e maqedonishtes, përveç në kuadër të leksikut, vërehen edhe në planet e tjera gjuhësore: në planin fonetik, morfologjik dhe sintaksor. Pas analizave të shumangieve më tipike nga norma, në tekstet shkollore të lëndës mësimore të gjuhës shqipe do të duhej të përfshihen zëra të posaçëm që do të trajtonin këto dukuri.

Fjalë kyçe: *tekst shkollor, zëra të posaçëm, leksik, fonetikë, morfologji, sintaksë*

Një nga faktorët e rëndësishëm që ndikojnë në funksionimin e mirë të procesit edukativo arsimor, është edhe hartimi i tekstit shkollor. Për tekstet shkollore të lëndës mësimore të gjuhës shqipe nuk është

shkruar në masë të madhe, mirëpo prej kohësh ekziston vetëdija për rëndësinë e madhe që kanë ato, pasi nëpërmjet lëndës së gjuhës shqipe mësohet edhe kultura dhe identiteti, me çka këto tekste i tejkalojnë kornizat e mësimi të fakteve thjesht gjuhësore apo letrare. Analizat dhe kritikrat e vazhdueshme që u bëhen këtyre teksteve, në radhë të parë duhet të kuptohen si një motivim për ngritjen e cilësisë së tyre.

Çdo tekst shkollor përmban tre aspekte themelore: *politikumin* (aspekti që merr parasysh mendimet politike të periudhës së caktuar), *pedagogikumin* (aspekti që merr parasysh teoritë pedagogjike që zbatohen në arsim) dhe *informatikumin* (aspekti që përfshin informata të ndryshme të lëndës së caktuar mësimore) (Sitte, Wohlschlägel 2001: 476 cit. sipas Mišić, Martina 2018: 8). Në Maqedoninë e Veriut tekstet shkollore të lëndës së gjuhës shqipe ndjekin planet dhe programet shtetërore duke i shtjelluar nocionet kyçe, përkufizimet dhe materien e paraparë dhe në këtë mënyrë ato e përmbushin aspektin e parë. Aspekti i dytë, ai që ka të bëjë me metodologjitë dhe teoritë pedagogjike, pa dyshim duhet të jetë një sfidë më vete në përpjekjet për modernizimin e mësimdhënies. Qasja bashkëkohore do të sigurojë që teksti shkollor të mos jetë vetëm një njet që bart informata. Brendia dhe forma e tij duhet të nxisë aktivitetin e nxënësit dhe të mësimdhënësit. Dhe që produkti përfundimtar të jetë i kënaqshëm, edhe aspekti i tretë, ai që i jep informatat e lëndës, duhet të përmbushet në atë formë që teksti të ofrojë mundësi për të mësuar si të seleksionohen informatat, si të mbahen mend ato, si informatat e reja të ndërliken me njohuritë e mëparshme. Sot, kur qasja në informatat është më e lehtë se kurdoherë tjetër, veçanërisht kur bëhet fjalë për

burimet e internetit, njohuritë e mirëfillta janë më se të rëndësishme.

Është e ditur se gjuha shqipe në Maqedoninë e Veriut pëson ndikime nga gjuha e rrethit, maqedonishtja. Ndikimet nga maqedonishtja paraqesin vazhdimësi të një procesi të ndërlikuar të kontakteve mes më shumë gjuhëve. Sllavizmat përdoren kryesisht në gjuhën e administratës, por nuk është i vogël numri i fjalëve sllave edhe në gjuhën e përditshme. Ndikimet e maqedonishtes, përveç në kuadër të leksikut, vërehen edhe në planet e tjera gjuhësore: në planin fonetik, morfologjik dhe sintaksor. Këto ndikime janë shumë interesante në kuadër të studimit të kontaktit gjuhësor, por ato njëkohësisht e dallojnë shqipen e shqiptarëve të Maqedonisë së Veriut dhe në një mënyrë ndikojnë në stabilitetin e standardit të gjuhës. Kurse stabiliteti i standardit të gjuhës ndikon në gjuhën në përgjithësi. Prandaj, në kuadër të leksioneve të gramatikës së gjuhës shqipe, përfshirja e zërave të posaçëm, për shembull në formë shënimi apo nëpërmjet të spikatjes vizuale të mundësuar me teknologjitë e reja, do të kishte ndihmuar shumë në aftësimin e nxënësve për përdorimin e saktë të gjuhës për të komunikuar, për të plotësuar interesat e tyre personale, si dhe për të përmbushur kërkesat e shoqërisë. Meqë këto zëra paraqesin, ashtu siç shprehet prof. Lafe (Konferenca shkencore „Shumëgjuhësia dhe sfidat e zbatimit të Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve”, 20–23 shkurt 2020, Shkup), këshillime gjuhësore për të tërhequr vëmendjen për format dhe ndërtimet e jashtë normës, zërat mund të kenë një emërtim të përbashkët (p.sh. *këshilla gjuhësore, kulturë e gjuhës*). Në bazë të analizave duhet të evidentohen shmangiet më të zakonshme nga norma e gjuhës shqipe dhe pastaj, sipas përkatësisë ato do të duhej të sistemohen nëpër fushat përkatëse të teorisë

gramatikore. Kështu, në kuadër të njësive mësimore nga dega e **leksikologjisë**, një zë i posaçëm mund t'i kushtohet fondit të fjalëve që në RMV përdoren si ndikim i gjuhës maqedonase dhe që nuk janë pjesë e leksikut të shqipes. Këtu do të ishin përfshirë fjalët e marra drejtpërsëdrejti, ashtu si përdoren në formën burimore – në gjuhën maqedonase (p.sh. *shallter* për *sportel*, *gips* për *allçi*), por edhe fjalët që vijnë si një 'përshtatje' e nocioneve, për të cilat folësit besojnë se janë ekuivalentët adekuatë të fjalëve të maqedonishtes, kurse në gjuhën shqipe këto 'përshtatje' kanë një kuptim krejt tjetër (p.sh. kur flitet për gjendjen shpirtërore, fjala *disponim* (nga *расположение*) përdoret në vend të fjalës *humor*. *Është i disponuar* për *Është në humor të mirë* ose mbiemri *i patjetërsueshëm* për *i domosdoshëm* (me siguri folësit nisen nga fjala *неопходен* që në gjuhën maqedonase ka kuptimin: i domosdoshëm, pa të cilin nuk mundet, më se i nevojshëm). Kurse, siç dihet, mbiemri *i patjetërsueshëm* ka një kuptim krejtësisht tjetër: që nuk mund të shitet ose të blihet; që nuk mund t'i kalojë si pronë një tjetri. Këtu bëjnë pjesë edhe disa folje si p.sh. *dëshiroj* (nga *посакува*) në vend të *uroj* (*Ju dëshiroj shëndet/mirëseardhje* për *Ju uroj shëndet/mirëseardhje*), *përcjell emisionin* (nga *праќам*) për *ndjek emisionin*, e shumë shembuj të tjerë).

Në kuadër të njësive mësimore të **fushës së fonetikës dhe të fonologjisë**, p.sh. te klasifikimi i bashkëtingëlloreve (kundërvënia të *zëshme* – të *pazëshme*), një zë i posaçëm mund t'i kushtohet përdorimit të gabuar të fonemave si rezultat i ndikimit apo kopjimit të shqiptimit të gjuhës maqedonase (*univerzitet*, *bazen*, *konzervator*, *çokolladë*, *fudboll*, *finansa*, *bilans* në vend të *universitet*, *basen*, *konservator*, *çokollatë*, *futboll*, *financa*, *bilanc*). Zëra të posaçëm duhet t'u kushtohen edhe përdorimeve të gabuara

të bashkëtingëlloreve **q** dhe **gj** kundrejt **ç** dhe **xh**, si dhe zanoreve **ë** dhe **y**, dukuri kjo që lidhet me ndikimin e regjistrit familjar, përkatësisht të karakteristikave dialektore të të folmeve të nxënësve. Shmangie nga norma bëhet edhe gjatë përdorimit të disa grupeve të zanoreve (p.sh. **mjerushëm** në vend të **mjerueshëm**, **ambicje** në vend **ambicie**, **iluzjon** në vend të **iluzion**, **ka shkru** në vend **ka shkruar** etj.) dhe, për t'u tërhequr vërejtja, një zë i posaçëm mund të parashihet edhe për këtë dukuri.

Edhe në **fushën e morfologjisë**, në shtjellimin e njërive të caktuara mësimore, mund të veçohen zëra të posaçëm që do t'i trajtonin format e gabuara që tanimë janë bërë pjesë e gjuhës të disa shqiptarë të Maqedonisë së Veriut. Në njësinë mësimore ku trajtohet emri dhe kategoritë gramatikore të tij, një zë i posaçëm mund të trajtojë përdorimin e disa emrave (kryesisht të huaj) në atë gjini që përdoren në gjuhën maqedonase dhe jo ashtu si përdoren në shqip: **ekipa**, **leksika**, **plazha**, **sezona**, **kontrolla**, **komponenta**, **planeta**, **revolti** në vend **ekipi**, **leksiku**, **plazhi**, **sezoni**, **kontrolli**, **komponenti**, **planeti**, **revolta**.

Te numërorët, si një zë i posaçëm do të ishte përfshirë p.sh. mënyra e gabuar e tregimit të orës (zakonisht përdoret modeli si në gjuhën maqedonase **pesë në dy** nga **nem do dva** në vend **dy pa pesë**), shprehja e një kuptini të raportit pjesë tërësi të numërorët rreshtorë (**çdo i treti** nga **cekoj mpem**, që shpreh diçka tjetër nga forma e drejtë **një ndër tre**) e ndonjë shmangie tjetër.

Te sistemi foljor, një zë i posaçëm duhet të theksojë formën e gabuar të lidhoreve që pothuaj është bërë më se e zakonshme ndër shqiptarët e Maqedonisë së Veriut. Ky zë do ta shpjegonte se veta e dytë dhe veta e tretë njëjës e mënyrës lidhore ndryshojnë nga

mënyra dëftore dhe se forma e përdorur dendur *(ai) të punon* është formë e gabuar.

Një zë i posaçëm mund t'i kushtohet edhe përdorimit të gabuar të ndërtimeve me foljet modale siç është p.sh. rasti i përdorimit të gabuar të foljes modale *duhet* nën ndikimin e maqedonishtes (*duhemi të vijmë* nga *мораме да дојдеме* për *duhet të vijmë*) apo të atyre me foljen modale *mund*.

Në kuadër të sistemit foljordo të ishte përfshirë edhe një zë rreth përdorimit të gabuar të pjesores (*mbjellur, dalur* në vend të *mbjellë, dalë*, apo varianti tjetër – *ardhë* për *ardhur*), si dhe të kohës së ardhme (*do vij* për *do të vij*).

Nga **fusha e sintaksës**, përveç një zëri kushtuar rendit të gabuar të fjalëve në fjali që zakonisht ndodh nga përkthimi tekstual i strukturës së fjalisë në gjuhën maqedonase (...*urgjentisht kërkuan...*, ...*lirisht të përdoret...*, ...*zyrtarisht u pohua...*), zëra të tjerë duhet kushtuar përdorimit të ndërtimeve, të cilat nga maqedonishtja gjithashtu merren fjalë për fjalë (*gjatë kohë* nga *долго време*, *edhe atë* nga *и тоа*, *udhëheq me* nga *паководу со*, *deri te* nga *до* (kur i adresohet dikujt), *me fillim në orën* nga *со почеток во*, *për dallim nga* nga *за разлика од*), emërtimeve të institucioneve të ndryshme, kur në vend të gjinoreve të shqipes përdoren format afiksale apo ndërtimet me parafjalë si në gjuhën maqedonase (*Fakulteti Filologjik, Akademia Maqedonase e Shkencave dhe e Arteve, oborr shkollor, lista zgjedhore, Ministria për Arsime, Enti për Shëndetësi*).

Gjatë arsimit nxënësit aftësohen të përdorin saktë gjuhën për të komunikuar, për të plotësuar interesat e tyre personale, si dhe për të përmbushur kërkesat e shoqërisë, prandaj mësimi i gjuhës shqipe

duhet të jetë një nga detyrat parësore të arsimit. Arritjet gjuhësore të nxënësve janë përcaktuese jo vetëm për lëndën mësimore të gjuhës shqipe, por edhe për çdo lëndë që zhvillohet në shkollë. Tekstet shkollore të lëndës mësimore të gjuhës shqipe, si një komponent mjaft i rëndësishëm i procesit edukativo–arsimor, kanë një rol të pakontestueshëm në formimin e kulturës gjuhësore, prandaj në to, përveç teorisë dhe rregullave, duhet të përfshihet edhe trajtimi i formave të jashtë normës, në mënyrë që nxënësit të vetëdijesohen për to e t'i çrrënjoshin me kohë. Me qëllim që zërat e posaçëm të arrijnë synimin për këtë vetëdijesim, përcaktimi i tyre duhet të bëhet pas një analize serioze të shmangieve më të zakonshme që bëhen nga ana e nxënësve të shkollave fillore dhe të mesme.

BERTON SULEJMANI

Fakulteti i Filologjisë – Universiteti i Tetovës

GJUHA STANDARDE SHQIPE NË ARSIMIN PARAUNIVERSITAR TË QYTETIT TË SHKUPIT

Hulumtimin tonë e kemi shtrirë në tri shtylla kryesore: 1. Shqipja standarde në regjistrat (te ne njihen me emrin: ditarët) e shkollave. 2. Programi aktual i akredituar në vitin akademik 2013/14 për formimin e mësuesve të lëndës së Gjuhës shqipe dhe letërsisë për arsimin parauniversitar. Do të bëjmë edhe një përjasje me lëndët të cilat studentët gjatë katër vjetëve të studimit i ndjekin te ne dhe 3. Do t'i shqyrtojmë tekstet e gjuhës dhe të letërsisë në shkollë. Që tani mund të themi se sa i përket përfshirjes së njohurive gjuhësore që lidhen me sistemin gjuhësor dhe njësitë bazë të tij, puna qëndron mirë, ndërsa njohuritë gjuhësore që lidhen me përdorimin e gjuhës (drejtshkrimin e drejtshqiptimit e saj, shenjat e pikësimit) çalon shumë. Në shqyrtim i kemi marrë tekstet shkollore për shkollat e mesme të arsimit shqiptar në Maqedoninë e Veriut.

1. Thyerjet e normës gjuhësore nga mësimdhënësit. *Nga ana e mësimdhënësve të lëndëve të ndryshme ndodh që të bëjnë gabime gjuhësore gjatë plotësimit të ditarëve, regjistrimit të nxënësve në regjistër, plotësimin e orëve mësimore, raportet e mbledhjeve prindërore etj. Këto thyerje të normës gjuhësore më së shumti i vërejmë te profesorët që shkollimin e mesëm dhe studimet i kanë mbaruar në gjuhën maqedonase (ose vetëm studimet). Por, thyerje*

të normës gjejmë edhe tek ata që të gjitha nivelet e arsimimit i kanë bërë në gjuhën shqipe.

ИЗВЕШТАЈ ЗА УЧЕНОСТИ
RAPORTI PER SUKSESIN SIPAS

Предмети според нивоа

Предмет Лета	Планска вредност Оцене пункти	Реализирана вредност Оцене пункти	Реализирана процент Оцене пункти
Гр.-шг. д.к. лек.	144	56	38.88
Гр.-шг. д.к. лек.	72	31	43.05
Математика	108	46	42.9
Гр.-шг. д.к. лек.	108	46	42.9
Гр.-шг. д.к. лек.	72	31	43.05
Историја	72	32	44.44
Географија	72	31	43.05
Физика	72	31	43.05
Хемија	72	32	44.44
Биологија	72	31	43.05
Социологија	72	30	41.66
Спорт и здравје	72		
Нат. физика	36	15	41.66
Нат. матем.	72	31	43.05
Други предмети	36	18	50.00

ВКУПНО ОЦЕНЕ:

Задолжителни изборни програми
Програм и дополнителна згодност

Тој ден е д.к. д.к. 72

Fotografia numër 1

ПОД НАСТАВНИОТ ПЛАН, ДОПОЛНИТЕЛНА И ДО
ДЕТУРВАНШЕ ДНЕ ЗГЈЕДНОРЕ, МЕСИМИ ШТУД

2	3
Feste shkollore 1 Majit	
Социологија	Гр.-шг. д.к. лек. Гр.
Арсими	Јохан Волганг "Fe
Арсими одо	Гете - Јела
Арсими одо	

Fotografia numër 2

д.к. д.к. 72

Festa e luanen Bozranit	
k. k.	
Buran	
Социологија	
Ekskurzija zgjeditorne ne Boraj	
k. k.	
Buran	

Fotografia numër 3

Gabime në ditarët (regjistrat) e paraleleve. Po e ilustrojmë vetëm me disa shembuj: gjatë kontrollit të një ditari (regjistri të nxënësve) të gjimnazit “Zef Lush Marku” të Shkupit vërejmë këto thyerje të normës së gjuhës shqipe, si: SH.M.Q.SH. “Zef Lush Marku”, Shkup⁷ (në vend që shkurtesën Shkolla e Mesme e Qytetit të Shkupit ta shkruan pa pika në mes, pra: SHMQSH “ZLM”, Shkup). Në të njëjtin regjistër i gjejmë edhe këto gabime, si: java e IV, java e III (në vend të java IV, java III) për kohën kur është mbajtur hartini me shkrim⁸. Vërejtëm edhe disa orë mësimore të shkruara me shkronja të shtypit⁹, disa si, p.sh.: *★Logjika dhe shkencat e tjera* në vend të Logjika dhe shkencat tjera etj. Gabime tjera (këto të mëposhtmet i kemi nxjerrë nga ditarët elektronik):

Kështu e kemi hasur:

duhet:

Pylltarija

Pylltaria

vazhdim i mesim

Vazhdimi i mësimit

Korigjim i provimit me shkrim

Korrigjimi i ...

Lavërtarija

Lavërtaria

kontrollim i pun

Kontrollimi i punës

Pjesëmarrja e substances ne tretje

Pjesëmarrja ...

Pejsazh

Peizazh

Fest

Festë

⁷ Ditari (regjistri) i paralelës IV-5, v.sh. 2013-2014, f. 1, 3.

⁸ Po aty, f. 13.

⁹ Po aty, f. 40.

<i>Puna e avansuar me grafikonet</i>	Puna e <u>avancuar</u> me grafikonet
<i>Tipet e adaptimeve</i>	Tipat ...
<i>kompozi gjusem i hapur</i>	Kompozim i gjysmëhapur
<i>Matje e peshes dhe lartesis te nxenesit</i>	Matja e peshës dhe lartësisë së nxënësit
<i>Matematik</i>	Matematikë
<i>Artë figurativ</i>	Art figurativ
<i>Artë muzikor</i>	Art muzikor
<i>Feste shtetore 1 Majit</i>	Festë shtetërore: 1 Maji
<i>Përfundimë i gjysëmvetori të parë</i>	<i>Përfundimi i gjysmëvetorit të parë</i>
<i>Artë muzikorë</i>	Art muzikor
<i>Dita e drunit</i>	“Dita e drurit”
<i>Ekskuzijon njëditorë në Saraj</i>	Ekskursion njëditor në Saraj etj.

Shpalljet dhe njoftimet e mësimdhënësve. Në shpalljet e ndryshme nga ana e mësimdhënësve gjejmë edhe nga këto: *★Sot ne garat Shtetore, ne kategorine per solo kendim, nxenesit e mi I.V. u shperblye me qmin special (100 pike) dhe Arta Jashari me qmin te II – te. Ju falenderit qe me bet krenare; për: Sot në garat shtetërore, në kategorinë e këndimit solo (ose edhe solo këndimit), nxënësit e mi morën shpërblime, edhe atë: I.V. u shpërblye me*

çmimin special (me 100 pikë) dhe A.J. me **çmimin** II. Ju faleminderit që më bëtë të ndjehem krenar.

Mospërdorimi i –ë–së. Në faqet e ditarit elektronik mospërdorimi i shkronjës –ë dhe përdorimi i –e–së në vend të saj vërehet shumë (shih fotografitë me numrat 9, 10, 11 dhe 12). Madje në një faqe të ditarit, nga 32 orë mësimore, vetëm 2 nga to vërejmë se është përdorur shkronja –ë. Për fat të keq edhe në orët e lëndës Gjuhë dhe letërsi shqipe mungon. Fjala është për ditarët elektronik. Për dikë kjo gjë ndoshta nuk çon peshë ose edhe mund të arsyetohet se nuk e keni në tastierë shkronjën në fjalë. Por si është e mundur që për lëndën e gjermanishtes ta gjejnë shkronjën –ä, p.sh.: Präpositionen etj., e për shqipen jo. Nuk duhet të arsyetohen lëshimet e tilla.

Përdorimi i –ë–së. Në orët e ditarëve elektronik keni gjetur edhe përdorimin e kësaj shkronje (shih fotografinë me numër 12). Edhe pse në raste shumë të rralla. Dashamirët e shqipes e përdorin. Fjalë miradije për ta. Ja disa shembuj: *Përsëritje tematike Festë shtetërore, Struktura për përsëritje të ciklit deri në plotësimin e kushtit, Ushtrime– Struktura për përsëritje të ciklit deri në plotësimin e kushtit* etj.

2. Programi aktual i akredituar në vitin akademik 2013/14. Nga viti akademik 2013/14, nga Ministria e Arsimit dhe e Shkencës së Republikës së Maqedonisë së Veriut është akredituar programi i ri i studimit i katedrës në fjalë. Me këtë program do ta fillojmë edhe vitin e ri akademik 2019/20, ndërsa nga viti akademik 2020/21 duhet të hartohet e të akreditohet programi i ri për të cilin veç më është angazhuar komision i veçantë. Katedra në fjalë përgatit kuadër vetëm të drejtimit arsimor, pra mësimdhënës të lëndës Gjuhë shqipe (për arsimin fillor) dhe të lëndës Gjuhë shqipe dhe letërsi (për

gjinnazet e shkollat e mesme profesionale). Më poshtë po i japim të gjitha lëndët sipas statusit të tyre (O—obligative; Z—me zgjedhje; OP—opcionale), sipas numrit të orëve (ligjërata dhe ushtrime) dhe sipas semestrave. Studimet zgjasin katër vjet, pra tetë semestra dhe studentët marrin 240 kredi. Pasi të diplomojnë marrin thirrjen ***Profesor i Gjuhës dhe letërsisë shqipe*** (kështu u shkruan në certifikatë të diplomës).

Viti I (semestri i dimrit)

Fonetikë dhe fonologji 1 3+2 O

Teori e letërsisë 1 3+2 O

Letërsi për fëmijë 1 2+2 O

Letërsi e vjetër shqipe 1 2+1 O

Letërsi populllore 1 2+1 O

Gjuhë angleze 1 0+3 O

Drejtshkrimi 1 1+2 Z

Analizë dhe interpretim 1+2 Z

Viti I (semestri i verës)

Fonetikë dhe fonologji 2 3 + 2 O

Teori e letërsisë 2 3 + 2 O

Letërsi për fëmijë 2 2 + 2 O

Letërsi e vjetër shqipe 2 2 + 1 O

Letërsi populllore 2 2 + 1 O

Gjuhë angleze 2 0 + 3 O
Drejtskrimi i gjuhës shqipe 2 1 + 2 Z
Historia e librit 2 +1 Z

Viti II (semestri i dimrit)

Morfologji 1 3+2 O
Leksikologji 1 2+2 O
Gjuhë angleze 3 0+3 O
Romantizmi në letërsinë shqipe 1 3+2 O
Gjuhë maqedonase 1 1+2 O
Drama dhe teatri shqiptar 2+1 O
Letërsia e Evropës Juglindore 1 0+3 Z
Shkrim akademik 1+2 Z
Sociologji e politikës 2+0 OP

Viti II (semestri i verës)

Morfologji 2 3+2 O
Leksikologji 2 2+2 O
Gjuhë angleze 4 0+3 O
Romantizmi në letërsinë shqipe 2 3+2 O
Gjuhë maqedonase 2 1+2 O
Teoritë letrare 2 + 1 O

Letërsia e Evropës Juglindore 2 0 + 3 Z

Eseistikë 2 + 1 Z

Sociologjia e kulturës 2 + 0 OP

Viti III (semestri i dimrit)

Sintaksa 1 3+2 O

Dialektologji 1 2+2 O

Gjuhësi e përgjithshme 1 2+1 O

Realizmi në letërsinë shqipe 1 3+2 O

Letërsi botërore 1 3+2 O

Pedagogji 2+1 O

Mitologji 2+1 Z

Një autor – Faik Konica 2+1 Z

Hyrje në edukim special dhe rehabilitim 2+0 OP

Viti III (semestri i verës)

Sintaksa 2 3+2 O

Dialektologji 2 2+2 O

Gjuhësi e përgjithshme 2 2+1 O

Realizmi në letërsinë shqipe 2 3+2 O

Letërsi botërore 2 3+2 O

Psikologji 2 + 1 O

Stilistikë 2 + 1 Z

Një autor – Ismail Kadare 2 + 1 Z

Futboll i vogël 1 + 2 OP

Viti IV (semestri i dimrit)

Letërsi e sotme shqipe (poezia) 1 4+4 O

Letërsi krahasimtare 1 2+2 O

Metodika e gjuhës shqipe 1 3+2 O

Estetikë 1 2+2 O

Historia e gjuhës shqipe 2+1 O

Metodologjia e punës shkencore 1 2+1 Z

Analizë gjuhësore e tekstit 1+2 Z

Fitnes 2+0 OP

Viti IV (semestri i verës)

Letërsi e sotme shqipe (poezia) 2 4+4 O

Letërsi krahasimtare 2 2+2 O

Metodika e gjuhës shqipe 2 3+2 O

Estetikë 2 2+2 O

Metodologjia e punës shkencore 2 2 + 1 Z

Teoria e romanit 1 + 2 Z

Nga renditja e mësipërme e lëndëve sipas viteve të studimit (semestrave) mund të vijmë në përfundim se nga gjithsej 66 lëndë të shpërndara në tetë semestra, studentët gjatë studimeve katërvjeçare dëgjojnë dhe u nënshtrohen **16 provimeve të lëndëve që lidhen me fushën e gjuhësisë**, ndërsa **31 të fushës së letërsisë**. Numri tjetër i lëndëve (19 të tjerat) janë lëndë që lidhen të fushave të ndryshme (Pedagogji, Psikologji, Metodikë etj.), gjuhë të huaja (anglishtja e maqedonishtja) dhe lëndët me opSION të cilat me akreditimin e ri që është në hartim e sipër, do të hiqen dhe do të dëshironim që të zëvendësohen me lëndë të fushës së gjuhësisë në veçanti, por dhe të kulturës e të praktikumit të gjuhës shqipe.

Me ndryshimet e fundit kushtetuese në Republikën e Maqedonisë së Veriut, në gazetën zyrtare të 14 janarit 2019 u shpall edhe Ligji për Përdorimin e Gjuhëve. Sipas këtij ligji, madje, po të krahasohet me ligjet paraprake, përkatësisht, nga pavarësimi i këtij shtetit 1991 (Ish Republika Jugosllave e Maqedonisë, në vazhdim: IRJM) e deri me nënshkrimin e Marrëveshjes së Prespës (17 qershor 2018) mes IRJM–së dhe Greqisë, përdorimi i gjuhës shqipe ka një ngritje, por ende s’është plotësisht e barabartë me maqedonishten. Me fjalë të tjera, gjuha shqipe është në përdorim zyrtar, por jo zyrtare. Siç dihet, pas nënshkrimit të kësaj marrëveshjeje, ky shtet filloi të quhet Republika e Maqedonisë së Veriut (maq. **Република Северна Македонија** – Republika Severna Makedonija). Këto ndryshime të kushtetutës së shtetit bënë që të themelohet edhe Agjencia për Zbatimin e Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve, përkatësisht të gjuhës shqipe. Me themelimin e kësaj drejtorie, lindi edhe nevoja për punësimin e përkthyesve dhe lektorëve të rinj. Andaj, studentëve që kanë mbaruar Gjuhë dhe Letërsi Shqipe u jepet edhe një

mundësi e mirë dhe plus (krahas punësimit në ciklin parauniversitar) për t'u punësuar sa më parë.

Iniciativa e fundit e anëtarëve të Katedrës së Gjuhës dhe Letërsisë Shqipe. Përfshirja e Gjuhës shqipe si lëndë e obligueshme në të gjitha fakultetet e Universitetit të Tetovës, është iniciativa e fundit e Katedrës sonë, për të cilën kemi përkrahjen e rektorit (Prof. dr. Vullnet Ametit). Mendojmë se kjo iniciativë do të përkrahet nga Këshilli i Rektoratit dhe të gjejë zbatim në programet e reja që jemi të obliguar t'i përgatisim dhe t'i akreditojmë në muajt që pasojnë dhe viti akademik 2020/2021 të na gjejë me programe të reja të akredituara nga Ministria e Arsimit dhe e Shkencës sepse:

- Universiteti i Tetovës është institucioni i parë dhe i vetëm i arsimit të lartë në RMV, në të cilin procesi mësimor akademik zhvillohet në gjuhën shqipe;
- Gjuha shqipe nuk është vetëm lëndë mësimore, por edhe gjuhë pune në të gjitha nivelet e shkollimit ku mësimi zhvillohet shqip;
- Universiteti ynë, gati në të gjitha fakultetet e tij, përgatit kuadro për mësimdhënës të shkollave fillore dhe të mesme shqipe;
- Për të qenë më të frytshëm në punën e tyre, arsimtarët e ardhshëm që dalin nga ky institucion, e kanë të detyrueshme njohjen me nivel të standardit të gjuhës shqipe;
- Njohja e shqipes standarde nga kuadri që mësimin e zhvillon në këtë gjuhë është në pajtim me ëndrrën e kamotshme për zyrtarizimin e gjuhës shqipe si gjuhë zyrtare në nivel shteti, plotësisht e barabartë me maqedonishten e jo siç ndodhi me ndryshimet e fundit (2019);

- Njohuritë paraprake mbi gjuhën shqipe të fituara në shkollat fillore dhe të mesme nuk janë të njafueshme etj.

Krahas përfshirjes së lëndës Gjuhë shqipe (apo Kulturë gjuhe etj.), katedra ka në plan që gjatë hartimit të programit të ri të rrisë numrin e lëndëve nga fusha e gjuhësisë, të rrisë numrin e orëve që kanë të bëjnë me drejtshkrimin e drejtshqiptimin e gjuhës shqipe, ta përfshije përkthimin dhe interpretimin si lëndë (kryesisht përveçtesini i përkthimit nga maqedonishtja në shqipe dhe anasjelltas) etj. Po të realizohet ky synim, atëherë besojmë që do ta ngrinin nivelin e përdorimit të gjuhës standarde shqipe nga kuadri i ri që do të diplomojë dhe do të punësohet në ciklin parauniversitar dhe do të nxjerrim kuadër më të përgatitur për t'u ballafaquar edhe me sfidat e reja që na presin – implementimin e gjuhës shqipe nëpër të gjitha institucionet e të gjitha niveleve të shtetit.

3. Përfshirja e njësive që lidhen me drejtshkrimin e gjuhës shqipe në tekstet e lëndës Gjuhë shqipe dhe letërsi (për gjimnazet e reformuara). Në Maqedoninë e Veriut nga viti 2002 si pjesë e reformave të arsimit, në gjimnazet dhe në shkollat e mesme u vendos që materialet në tekstet mësimore për lëndën *Gjuhë shqipe dhe letërsi* të jenë të përfshira në një libër, pra pjesa e letërsisë shqiptare e botërore, e gjuhës shqipe, e folklorit shqiptar etj., janë në të njëjtin tekst mësimor. U bënë dhe vazhdojnë të jenë kështu.

Nga kjo që thashë, lindin pyetjet: 1. A është më mirë që tekstet mësimore brenda një libri ta përfshijnë krejt plan–programin (siç janë tani)? 2. Apo të kemi libra të veçantë ku në njërin do të përfshihej vetëm letërsia e në një libër tjetër, të veçantë, njësitë që lidhen me gjuhën e drejtshkrimin e saj? Mendimi im është ky se

përfshirja e gjuhës dhe letërsisë në një vend ka të mirën e vet vetëm për një gjë: nxënësit nuk mbajnë nga dy libra me vete, ndërsa përfshirja e njësive mësimore në dy libra të veçanta do të ishte më mirë, sepse në çdo kohë kur dhe e kërkon nevoja që të përsëriten njësi të ndryshme që lidhen me gjuhën, bie fjala për drejtshkrimin e drejtshqiptimitin e zanores –y ose të ndonjë njësie tjetër, mësimdhënësi ta ketë mundësinë që ta bëjë. Ndërsa, tani një gjë të tillë nuk mund ta realizojë, përkatësisht të përsërisë ndonjë njësi që është zhvilluar një vit më parë. Për shembull, vetëm gjatë orëve të korrigjimit të hartimeve me shkrim, ku mësimdhënësit veç shumë gabime drejtshkrimore e gramatikore, vërejnë gabime edhe gjatë përdorimit të zanores –i në vend të y–së (*ati për aty etj.) do të ishte një lehtësi më e madhe edhe për mësimdhënësin, por edhe për nxënësit t’i kenë gramatikat për shkollat e mesme (të plotësuara me rregulla drejtshkrimore) në libër të veçantë i hartuar për nxënësit e shkollave të mesme. Moszbatimi i parimit linear ka sjellë edhe pasojat e veta. Me fjalë të tjera, ka shkapërdërdhje të paarsyeshme të lëndës gjuhësore.

Përfshirja e njësive që lidhen me drejtshkrimin e gjuhës shqipe në tekstet e lëndës Gjuhë shqipe dhe letërsi (për gjimnazet e reformuara). Hulumtimin tonë e kemi shtrirë në këto tekste mësimore:

1. **Gjuhë shqipe dhe letërsia 1** (për gjimnazet e reformuara), dr. Sabri Hamiti, dr. Kujtim Shala, dr. Xhemaludin Idrizi, dr. Ali Aliu, dr. Idriz Metani (Gjuha shqipe), botimet shkollore “Albas” (2010), me vendim të MASH–it, nr. 10–1789/1 të datës 19. 07. 2002 lejohet përdorimi i këtij teksti në shkollë;
2. **Gjuhë shqipe dhe letërsia** (për vitin e dytë të gjimnazit të reformuar), dr. Remzi Nesimi – dr. Mahmud Hysa, me vendim

të MASH-it, nr. 11-5181/1 të datës 30. 09. 2002 lejohet përdorimi i këtij libri, botoi: “Prosvetno Dello”, Shkup, 2016;

3. **Gjuhë shqipe dhe letërsia 3** (për gjimnazet e reformuara), dr. Sabri Hamiti, dr. Ardian Marashi, dr. Idriz Metani (Gjuha shqipe), botimet shkollore “Albas” (2010), me vendim të MASH-it, nr. 07-5833/1 të datës 23. 09. 2003 lejohet përdorimi i këtij teksti në shkollë;

4. **Gjuhë shqipe dhe letërsia 4** (për gjimnazet e reformuara), dr. Ali Aliu, dr. Ymer Çiraku, dr. Shaban Sinani, dr. Ardian Marashi, dr. Idriz Metani (Gjuha shqipe), botimet shkollore “Albas” (2010), me vendim të MASH-it, nr. 11-4094/1 të datës 29. 07. 2004 lejohet përdorimi i këtij teksti në shkollë;

Në tekstin shkollor **për vitin e parë** (shih nr. 1), njësitë mësimore që lidhen me gjuhën fillojnë nga faqja 5 dhe mbarojnë me faqen 109 nga gjithsej 396 faqe të librit. Fillojnë njësitë mësimore që lidhen me *njohuritë e përgjithshme për gjuhën, gjuha popullore dhe gjuha standarde, gjuhësia dhe degët e saj, fonetika dhe fonologjia, bashkëtingëlloret dhe klasifikimi i tyre*, pastaj pason pjesa e *sintaksës me fjalinë dhe llojet e fjalive, kryefjala, kundrinori, kallëzuesori, rrethanori*, më pastaj vjen *morfologjia me fjalën dhe morfemën, mënyrat e formimit të fjalëve, kuptimet gramatikore, emri, formimi i shumësit të emrit, kategoria gramatikore e rasës, folja, kategoritë gramatikore të foljes, mënyra dëftore e foljes, mënyra lidhore e foljes* dhe përfundon me *format e pashtjelluara të foljes*.

Në tekstin shkollor **për vitin e dytë** (shih nr. 2), njësitë mësimore që lidhen me gjuhën shqipe (gramatikë) fillojnë nga faqja 4 dhe mbarojnë me faqen 88 nga gjithsej 364 faqe të librit. Nxënësit e vitit të dytë do të mësojnë, përkatësisht do të marrin njohura për

leksikologjinë e gjuhës shqipe: *fjala si njësi bazë e leksikut, kuptimi leksikor i fjalës, fjalët me shumë kuptime, sinonimet, antonimet, homonimet, shtresa e leksikut të gjuhës shqipe, shtresa e leksikut sipas përdorimit, arkaizmat, historizmat, dialektizmat dhe krahinorizmat, neologjizmat, profesionalizmat, njësitë frazeologjike, fjalorët – llojet e fjalorëve; nga morfologjia: mbiemrat (gjinia, numri dhe shkalla e tyre), përemrat (vetorë, dëftorë, pronorë, pyetës, lidhorë, të pacaktuar), pjesët e pandryshueshme të ligjëratës (ndajfoljet, parafjalët, lidhëzat, pjesëzat, pasthirrmat); nga sintaksa: fjalia, fjalia dëftore, dëshirore dhe nxitëse, pyetëse, pohore dhe mohore, gjymtyrët e dytë të fjalisë (përcaktori, ndajshkrimi dhe përfundon me rrethanorin dhe llojet e tij).*

Në tekstin shkollor **për vitin e tretë** (shih nr. 3), njësitë mësimore që lidhen me gjuhën shqipe fillojnë nga faqja 425 dhe mbarojnë me faqen 516 nga gjithsej 518 faqe të librit. Aty përfshihen njësi që lidhen me *historinë e gjuhës së shkruar shqipe, formimi i gjuhës standarde shqipe, periudhat e formimit të gjuhës standarde shqipe dhe baza dialektore e saj; nga sintaksa: njësitë sintaksore, mjetet gjuhësore të formimit të periudhave, klasifikimi i periudhave, marrëdhëniet e fjalive në periudhë, tipat e periudhës me bashkërenditje (këpujore, kundërshtore, veçuese, përmbyllëse), periudha me fjali të nënrenditura (karakteristikat) (kryefjalore e kundrinore, kallëzuesore, përcaktore, rrethanore dhe llojet e fjalive rrethanore), periudha paralidhëzore (asidentike), fjalitë e ndërmjetme, ligjëratat e drejtë dhe e zhdrejtë dhe përfundon me shenjat e pikësimit (pika, pikëpyetje, pikëçuditja, shumëpikëshi, presja, pikëpresja, dy pikat, kllapat, thonjëzat dhe vizat (për këto dy të fundit mungojnë shembuj se si duhet të përdoren).*

Dhe në fund, në tekstin shkollor **për vitin e katërt** (shih nr. 4), njësitë mësimore që lidhen me gjuhën shqipe fillojnë nga faqja 415 dhe mbarojnë me faqen 492 nga gjithsej 496 faqe të librit. Maturantët do të marrin njohuri nga *stilistika, gjuha e letërsisë artistike, gjuha e figurshme, gjuha letrare dhe gjuha e letërsisë artistike, veçoritë e ligjërimit letrar, gjuha e prozës dhe poezisë, figurshmëria e gjuhës, fjalori poetik, fjalët me shumë kuptime, homonimet, sinonimet, antonimet, arkaizmat, krahinorizmat etj., njetet shprehëse të gjuhës shqipe, gjuha letrare dhe sistemi i stileve, baza dialektore e shqipes standarde, dialektet e shqipes, të folmet, nëndialektet, onomastike, përhapja gjeografike dhe përfundon me toponiminë dhe degët e saj.*

Në fund, duke u mbështetur në tekstet mësimore për shkollat e mesme shqipe (gjinnazet) në RMV–në, mund të themi se njësitë që lidhen me njësitë gjuhësore që lidhen me përdorimin, përkatësisht drejtshkrimin dhe drejtshqiptimin e gjuhës shqipe mungojnë ose me fjalë të tjera, për fat të keq, nuk janë aspak të përfsihira në plan–programet e tekstet mësimore dhe kjo praktikë e derisotme, përkatësisht me këto dije teorike që i marrin nxënësit nuk arrijnë ta përvetësojnë shqipen standarde. Nga gjithë kjo pasqyrë e mësipërme, detyrimisht lind pyetja: Çfarë duhet të bëjmë që të dalim nga kjo situatë? Mendojmë:

1. Do të ishte shumë mirë që të hartohen fjalorë të shkurtër drejt–shkrimor për nevojat e nxënësve tanë. Por, më së miri do të ishte që rregullat e shqipes standarde të përfsihien në plan–programet e në tekstet shkollore.
2. Gjuhëtarët e në këtë rast edhe mësimdhënësit e lëndës Gjuhë shqipe dhe letërsi jo vetëm që duhet rregullisht me nxënësit të trajtojnë tema që lidhen me drejtshkrimin e drejtshqiptimin e

gjuhës shqipe, por edhe në shtyp e radiotelevizione të trajtojnë dhe të shpjegojnë probleme të kulturës gjuhësore nga ana e tyre;

3. Mësimdhënësit e lëndës Gjuhë shqipe dhe letërsi duhet të jenë shembull i mirë jo vetëm për nxënësit, por edhe për mësimdhënësit e lëndëve të tjera.

4. Lektyrat shkollore të rifreskohen me botime të reja. Lektyrat nga autorët shqiptarë që janë shkruar me shqipen e para Kongresit të Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe (1972), të rishkruhen dhe të përshtaten me shqipen standarde sepse janë shumë të vështira për t'u kuptuar nga nxënësit.

ISMET OSMANI

Fakulteti i Filologjisë “Bllazhe Koneski” – Shkup

VËZHGIME MBI TERMINOLOGJINË NË TEKSTET MËSIMORE NË GJUHËN SHQIPE

Shkurtore

Terminologjia përbën një fushë të rëndësishme studimi në kushtet e ekonomisë së tregut e të globalizmit kulturor dhe lidhet drejtpërdrejt me zhvillimet e shkencës e të teknikës. Zhvillimi i terminologjisë ndikon në zhvillimin e mendimit e të ligjërimit shkencor dhe modernizimin e gjuhës në përgjithësi dhe lidhet ngushtë me përparimin e arsimit, të shkencës e të kulturës. Vëzhgimet e zakonshme të përdorimit të termave në tekstet shkollore dëshmojnë për nevojën e standardizimit të nivelit sa më të lartë të sistemit terminologjik në tekstet në gjuhën shqipe. Objekt trajtimit në këtë kumtesë është përkthimi i teksteve mësimore të lëndëve të ndryshme të nëntëvjeçares në gjuhën shqipe.

Fjalët kryesore: tekst shkollor, term, përkthim, vështirësi, standardizimi, fjalor terminologjik

Vëzhgimi dhe analizi i teksteve mësimore të arsimit 9–vjeçar në gjuhën shqipe (gjeografisë, matematikës, biologjisë, fizikës, kimisë etj.), nxjerr në pah një sërë problemesh të karakterit shkencor dhe metodik, tekste të mbingarkuara, përkthime aspak cilësore, shtrembërime të historisë shqiptare, mangësi në shpjegimin e duhur konceptor të termave në përputhje me moshën dhe veçoritë psikofizike të nxënësve. Autorët e teksteve mësimore dhe hartuesit

e plan-programeve sillen në vend, duke bërë që edhe më tej të vazhdohet me anomalitë e mësimdhënies. Tekstet mësimore duhet të jenë model dhe udhëzues për të gjithë (arsimtarët dhe nxënësit), duke përmbushur të gjitha kriteret e nevojshme të mësimdhënies dhe mësimnxënies.

Autorët e teksteve mësimore janë të ngarkuar me problemin për të thënë gjithçka dhe u mungon hapësira për shpjegimin e hollësishëm të asaj që është më e rëndësishmja, sepse udhëhiqen nga shtrirja e përmbajtjes dhe jo nga parimet themelore të thelbit logjik të përmbajtjes. Tekstet mësimore në të shumtën e rasteve nuk nxisin interesimin e nxënësve dhe informacioni u duket jointeressant. Nxënësit, ndjehen të hutuar nga "turma" e fjalëve të pakuptueshme, të cilat bëjnë që të mos e kuptojnë as edhe mesazhin e autorit. Kështu, nxënësi, në vend që të motivohet, ai fillon të shmang tekstin dhe bën rezistencë ndaj përmbajtjes mësimore dhe ndaj vet arsimtarit, i cili madje edhe insiston në një material të tillë të konceptuar.

Për të shmangur të gjitha këto anomali të krijuara, libri, mbi të gjitha duhet parë në kontekst të përvetësimit të koncepteve dhe të shprehjes së qëndrimeve vlerësuese e vetëvlerësuese. Nxënësit duhen të motivohen dhe nxiten të lexojnë për të qenë të aftë në përpunimin e informacionit gjatë leximit, përmes strategjive të mësimi (Dankert, 2005). Tekstet mësimore në ciklin 9-vjeçar si objektiv të vetin duhet të kenë komunikimin shkencor, lidhjen me përditshmërinë, mendimin kritik e krijues etj.¹⁰ Komunikimi, kultura e leximit dhe aftësitë e të shkruarit ua mundëson nxënësve

¹⁰ Shih: I. Hoti, F. Koleci, M. Gjokutaj, K. Shegani, *Gjuhë shqipe – Ushtrime dhe teste të zgjidhura*, Botime PEGI, Tiranë, 2019.

ta kuptojnë gjuhën e komplikuar të mësimëve në klasë dhe gjuhën e teksteve mësimore.

Gjuha e teksteve mësimore

Bazuar në analizat mbi gjuhën e teksteve mësimore, me përjashtim të librave për lëndën e gjuhës shqipe si gjuhë amtare, vërehen ndikime dhe prurje nga shumë anë, sidomos nëpërmjet gjuhës maqedonase dhe nëpërmjet shqipes nga disa gjuhë të tjera të huaja. Vihet re se të gjitha tekstet mësimore (përveç librit të gjuhës shqipe), janë të përkthyer, gjë që paraqesin probleme gjuhësore në leksik, morfologji, sintaksë e drejtshkrim. Tekstet mësimore të përkthyer herë na paraqiten me emrin e përkthyesit e të redaktorit gjuhësor e herë jo, por në to përgjithësisht vihen re shmangie kryesisht leksikore. “... *fjalët marrin rëndësi kur ato dëshmojnë për një mënyrë të të menduarit, për një vështrim dhe paraqitje të caktuar. Gjuha është realiteti i drejtpërdrejtë i të menduarit. Kultura e fjalës është kultura e të menduarit.*”¹¹

Në shumicën e teksteve mësimore vërehet një gjuhë e vështirë dhe e pakuptueshme, e cila kërkon punë të njëkohshme të një numri të madh funksionesh të ndryshme njohëse, të cilat identifikohen me përkufizime dhe shpjegime abstrakte të koncepteve. Shumë njësi mësimore kërkojnë sqarime plotësuese, sepse shembujt e dhënë në to dëshmojnë për shumë paqartësi, të cilat u krijojnë vështirësi nxënësve në zgjidhjen e detyrave. Mungon lidhja midis koncepteve shkencore dhe spontane – të parët nuk rrjedhin nga të dytët, dhe asgjë nuk arrihet përveç përvetësimit bosh të fjalëve, verbalizmit të

¹¹ Xh. Lloshi, *Mendimet dhe fjalët në “Normat letrare kombëtare dhe kultura e gjuhës”*, Tiranë, 1973, f. 97.

zhveshur, i cili simulon ekzistencën e koncepteve të përshtatshme të nxënësit, por në fakt mbulon vetëm një zbrazëtim (Vigotski, 1983).

Shpeshherë jepen përkufizime abstrakte të termave me shembuj të përpunuar shumë pak, me një terminologji të papërshtatshme për moshën e nxënësve, me simbole të komplikuar. Nga ana tjetër, futen fjalë të reja të cilat edhe më shumë e vështirësojnë përvetësimin e njohurive. Të vështira për nxënësit janë jo vetëm terma, por edhe fjalët që për çdo ditë i dëgjojnë në komunikimin e të rriturve, që për nxënësit janë të pakuptueshme. Në vend që të pasurojnë fjalorin e nxënësve duke mësuar një numër të caktuar fjalësh të reja për çdo njësi mësimore, ato pengojnë të mësuarit sepse teksti bëhet i pakuptueshëm dhe duket se është në gjuhë të huaj. Kështu, nxënësit detyrohen të mësojnë përmendësh, sepse ju mungojnë mjetet themelore të gjykitimit dhe të mësimit, si gjuha, dhe pastaj sistemet e tjera simbolike (Vigotski, 1983).

Mbi terminologjinë e teksteve mësimore

Leksiku terminologjik në tekstet mësimore përbën një nga fushat më të larmishme, që formësohet përmes sistemeve terminologjike të shkencave të dijes si pjesë e plan-programeve mësimore në sistemin parauniversitar. Terminologjinë e teksteve mësimore duhet parë mbi bazën e ndërtimit, të formimit të tij dhe të pranisë së dukurive semantike në të. Si i tillë, duhet dhënë në mënyrë të bashkërenditur dhe të realizuar përmes mjeteve gjuhësore të ndërlidhur midis tyre në mënyrë organike dhe të sistemuar, me përkufizime të sakta. Marrëdhëniet mes termave dhe përkufizimeve të tyre, vënë në dukje lidhshmërinë e termave me njëri-tjetrin.

Leksiku terminologjik i lëndës së gjuhës (fonetikës /fonologjisë/, morfologjisë dhe sintaksës që shpërfaqet në tekstet mësimore jepet

thuaje i plotë në të gjitha gramatikat e gjuhës shqipe të shumë autorëve (Sh. Demiraj, R. Memushaj, R. Nesimi, R. Petro etj.); nga stilistika jepen njohuri mbi stilet e gjuhës së përdorur në tekste të ndryshme letrare dhe joletrare; nga dialektologjia jepen njohuri mbi leksikun e shqipes sipas burimit, duke motivuar dallimin e fjalës shqipe nga fjala e huaj.

Mësimi i gjuhë shqipe në shkollë mbështetet në përvetësimin e rregullave të gramatikës së gjuhës shqipe (fonetikë (fonologji), morfologji, sintaksë, leksikologji, etj) dhe të letërsisë shqiptare. Gjithashtu, u ndihmon nxënësve në formimin gjuhësor e letrar (respektimin e rregullave gramatikore, zbatimin e gjuhës standarde shqipe, si dhe aftësimin për të lexuar, shkruar e analizuar pjesë të ndryshme letrare) dhe në përdorimin praktik të gjuhës shqipe në përditshmëri. Gjuha, si një repertor fjalësh, d.m.th. prodhimesh tingullore ose shkrimore (Martinnet, 2002, 30), është një bazë e mirë në përvetësimin e njohurive edhe mbi terminologjinë e fushave të ndryshme.

Në tekstet mësimore të shkencave të ndryshme i hasim termat: *zanore, bashkëtingëllore, togje zanoresh, togje bashkëtingëlloresh* (fonetikë), *emër, mbiemër, numëror, përëmër* (morfologji), *fjali, kryefjalë, kallëzues* (sintaksë), *leksik, fjalë* (leksikologji); *rreth, kënd, katror, kon* (gjeometri), *thyesat, teoria e numrave, barazimet e Diofanit, kongruenca, polinomet, kombinatorika, struktura algjebrike /unaza, grupe/* (algjebër) – *terminologji e matematikës; kine-matika, dinamika, termodinamika, optika, akustika, rrezet katodike, fizika e materies* – terminologji e fizikës; *larva, kërpudhë, fotosinteza, qelizë, transpiracioni, citoplazma, enët përçuese ksilemike, floemike, stomet, kutikula* – terminologji e biologjisë.

Të gjitha këto terme, por edhe shumë të tjera, vështirësojnë komunikimin ndërmjet vet nxënësve, si në planin teorik, ashtu edhe në atë praktik, sidomos në fushat, të cilat mundësojnë një organizim produktiv të mendimit, përvetësimit të njohurive dhe zhvillimin e shkathtësive dhe shprehive punuese. Një përdorim i tillë i tepërt pa ndonjë sqarim në gjuhën shqipe zvogëlon funksionin informativ, veprues dhe ekspresiv të gjuhës së nxënësit (gjuhës shqipe). Prandaj, duhet gjetur në vetvete mjetet dhe fjalët e nevojshme për të emërtuar termat e shkencave, të teknikës dhe të arteve për të qenë të qarta për nxënësin dhe arsimtarin.

Analiza e teksteve mësimore

Analizat e bëra mbi tekstet mësimore vënë dukje seriozitetin e problemeve gjuhësore dhe dokumentojë në mënyrë empirike një varg vështirësish që i hasin nxënësit gjatë mësimimit me tekstet mësimore. Në këtë analizë, detyrë e parë është paraqitja e të dhënave në lidhje me përvojën subjektive të nxënësve se sa ata e përdorin tekstin mësimor dhe cilat janë vështirësitë me të cilat ballafaqohen gjatë mësimimit; e dyta, nxënësit përmes anketës së bërë pohojnë për problemet gjuhësore të teksteve mësimore, të cilat, për mendimin e tyre, janë përgjegjëse për vështirësitë që kanë në nxënien e njësive mësimore.

Hulumtimi është bërë në disa shkolla të ciklit 9–vjeçar, me një numër të kufizuar të të anketuarve (80 nxënës). Janë analizuar tekstet mësimore të gjeografisë, biologjisë, fizikës dhe kimisë, por edhe disa tekste të tjera (etikë, hulumtim, libri i muzikës). Pyetjet e shtruar në anketë janë të natyrës së përgjithshme dhe u referohen teksteve mësimore – përdorimit të tyre, ku jepen të dhëna të ndryshme se pse tekstet mësimore janë të vështira për ta. Nxënësit

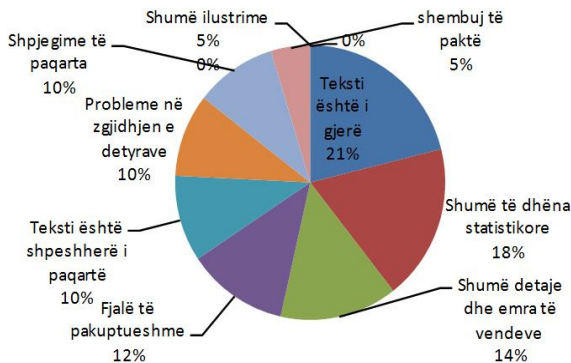
theksojnë se teksti është shpesh i paqartë, teksti është i gjerë, ka fjalë dhe shprehje të pakuptueshme, shpjegimet janë të paqarta, nuk ka shembuj të mjaftueshëm, ka shumë ilustrime (disa thonë që ka pak ilustrime), detyrat janë të vështira, jointerese, kërkojnë njohuri në detaje. Përveç këtyre të dhënave, nxënësit vënë në dukje edhe vështirësi tjera specifike, si p.sh.: jepen shumë statistika dhe numra, shumë detaje dhe emra të vendeve (gjeografia); shumë fjalë dhe shprehje latine të pakuptueshme, përkufizime të pakuptueshme (biologji); shumë përkufizime të vështira, shumë matematikë (fizikë); përkufizimet janë të vështira, ka shumë formula (kimi).

Të dhënat janë përpunuar duke përdorur teknikat statistikore për – shkruese: përqindja (%), mesi aritmetik (M). Këtu do të interpretohen vetëm të dhënat më të rëndësishme, d.m.th ato të dhëna të cilat jepen nga një e treta e nxënësve në klasë.

Libri i gjeografisë

Libri i gjeografisë nga klasa e gjashtë deri në të nëntën në parim është i vështirë, sepse (Grafiku 2) teksti është i gjerë (21%), ka shumë statistika dhe numra (18%), shumë detaje dhe emra të vendeve (18%) dhe fjalë të pakuptueshme (12%). Bazuar në të dhënat e siguruara nga anketimi, nxënësit e klasës së gjashtë dhe të shtatë thonë se shpjegimet janë të paqarta dhe kanë probleme me zgjidhjen e detyrave; ndërsa nxënësit e klasës së tetë dhe të nëntë theksojnë se në tekst ka shumë të dhëna statistikore, shumë detaje dhe emra të vendeve. Nxënësit, gjithashtu, përgjigjen edhe për përdorimin e librit (e përdorin shpesh apo rrallëherë) dhe përgjithësisht thonë se teksti i gjeografisë është i vështirë dhe nuk e përdorin. Në pyetjen se si i mësojnë mësimet pa e lexuar mësimin në libër? Një

pjesë e madhe e nxënësve (38%) thonë se mësojnë nga shënimet që i marrin në klasë (nga diktimi i arsimitarit në klasë) (Grafiku 1).

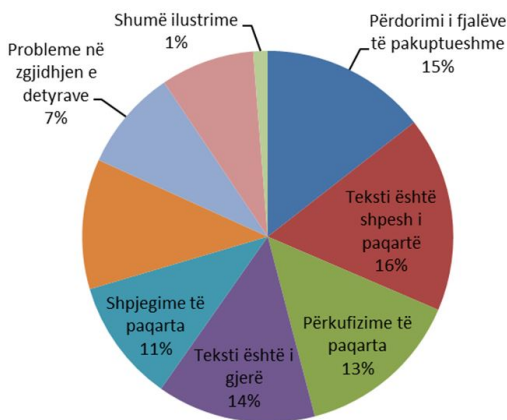
Grafiku 1: Libri i gjeografisë së klasës VI, VII, VIII, IX

Libri i biologjisë

Në librat e biologjisë të klasës së shtatë, tetë, nëntë hasim shumë fjalë të pakuptueshme (15%), përkufizime të paqarta (13%), teksti në shumë vende është i paqartë (16%) dhe i gjerë (14%).

Të dhënat e siguruar nga hulumtimi dëshmojnë se nxënësit e klasës së gjashtë vënë në dukje edhe vështirësi të tjera, si .p.sh.: mungesën e shembujve, shpjegime të paqarta, probleme me detyrat e dhëna në tekst etj. Një numër nxënësish të klasës së shtatë mendojnë se libri është i vështirë, në klasën e tetë vënë në dukje fjalët e pakuptueshme latine dhe gjerësinë e tekstit, ndërsa në klasën e nëntë, shpjegimeve të paqarta u shtohen edhe ilustrimet e përgjithshme. Është interesante që nxënësit me nota të ndryshme në lëndën e biologjisë theksojnë vështirësitë e njëjta, ndërsa nxënësit e

shkëlqyeshëm që kanë vërejtje mbi tekstin janë me një përqindje më të vogël, të cilët, gjithashtu theksojnë përkufizimet e paqarta, tekstin e paqartë dhe të gjerë. Të gjithë nxënësit që, mesatarisht, kanë nota të pamjaftueshme në lëndën e biologjisë, mendojnë se teksti është i paqartë, se përkufizimet janë të pakuptueshme dhe se termat latinë janë të pakuptueshëm.

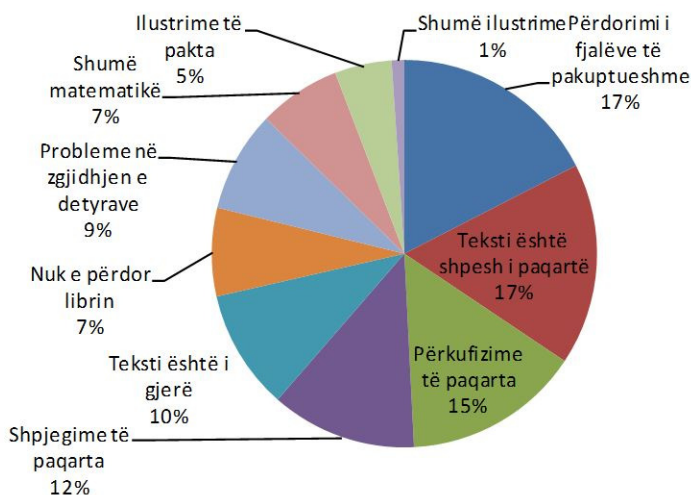

Grafiku 2: Libri i biologjisë së klasës VII, VIII, IX

Libri i fizikës

Libri i fizikës së klasës së tetë dhe të nëntë në tërësi paraqitet si i vështirë për shkak të (shih grafiku 4) fjalëve të huaja të pakuptueshme (17%), tekstit të paqartë (17%), përkufizimeve të paqarta (15%), shpjegimeve të paqarta (12%) dhe tekstit të gjerë (10%). Një e treta e nxënësve, pavarësisht nga suksesi i tyre në lëndën e fizikës, vlerësojnë se ka shumë matematikë në fizikë. Këtu janë përfshirë të gjitha kategoritë e nxënësve, përveç atyre me nota të pamjaftueshme dhe nxënësve të shkëlqyeshëm, të cilat nuk japin ndonjë vlerësim.

Bazuar në të dhënat, listës së vështirësive në përvetësimin e njohurive nga lënda e fizikës në klasën e tetë dhe të nëntë i bashkëngjitet edhe problemi i detyrave të kontrollit. Në klasën e tetë, libri është i gjerë, i pakuptueshëm dhe i paqartë për disa nxënës. Të njëjtën gjë e thonë edhe nxënësit e klasës së nëntë. Të gjitha kategoritë e nxënësve i deklarojnë kryesisht të njëjtat probleme për mosesuksin e tyre. Përdorimi i fjalëve të pakuptueshme dhe teksti i paqartë janë ndër arsyet që i deklarojnë edhe nxënësit e shkëlqyeshëm, si dhe të gjithë ata që kanë notë të pamjaftueshme në lëndën e fizikës. Dalli-mi është vetëm në përqindje. Nxënësit (me nota mjaftueshme dhe mirë) vënë në dukje përkufizimet e vështira dhe asnjëri prej tyre nuk e përdor librin e fizikës, sepse siç thonë, nuk e kuptojnë fare. Mësimet i mësojnë nga shënimet që i marrin në klasë nga arsimtari.

Grafiku 3: libri i fizikës së klasës VIII e IX

Libri i kimisë

Një numër i madh i nxënësve në klasën e tetë dhe të nëntë (Grafiku 5) nuk e përdorin librin e kimisë (16%), shumë nxënës thonë se ka shumë formula (14%) dhe se teksti është i gjerë (13%).

Në bazë të të dhënave, duket qartë se nxënësit kanë vështirësi në përvetësimin e njohurive nga lënda e kimisë. Ata thonë se teksti, në të shumtën e rasteve nuk kuptohet, shpjegimet në të janë të paqarta. Një numër pak më i vogël i nxënësve përmendin përkufizimet e vështira dhe fjalët e huaja të pakuptueshme si arsye të vështirësive. Ndërsa, nxënësit që kanë notën njaftueshëm (2) dhe shumë mirë (4) thonë se në përgjithësi nuk e përdorin librin, ndërsa nxënësit që kanë nota të shkëlqyeshme (5) e mirë (3) thonë se kryesisht e përdorin librin. Përdorimi i librit të kimisë ndryshon në varësi të suksesit të nxënësit, por jo në mënyrë specifike. Librin e kimisë e përdorin, ose nuk e përdorin, nxënësit që kanë nota të dobëta dhe nxënësit e mirë. Kjo pasqyrë mund të jetë pasojë e disa faktorëve të rastësishëm në mësimin e kimisë në shkollën ku është bërë sondazhi. Megjithatë, edhe nxënësit që kanë nota të dobëta, por edhe ata me nota të mira përmendin të njëjtat probleme lidhur me moskuptimin e librit të kimisë. Një pjesë dukshëm e madhe e nxënësve të klasës së tetë dhe të nëntë thonë se nuk e përdorin librin e kimisë, një pjesë thonë se e përdorin shumë rrallë. Pyetjes se nga i mësoni mësimet, një pjesë bukur e madhe e nxënësve u përgjigjen se mësojnë nga shënimet të cilat ua dikton arsimtari në klasë.

Grafiku 4. Libri i kimisë për klasën VIII e IX

Përfundim

Në mbyllje mund të themi se qëllimi i këtij punimi ishte të hidhte një vështrim të përgjithshëm mbi terminologjinë e teksteve mësimore. Rezultatet e hulumtimit dëshmojnë se gjendja e teksteve mësimore nuk është në nivelin e duhur dhe tregon qartë nevojën për studime më serioze. Por ajo për të cilën ia vlen të tërheqim vëmendjen edhe një herë është përdorimi i tepruar i fjalëve të huaja, që në fakt nuk janë gjë tjetër veçse mungesë kompetence gjuhësore nga ana e hartuesve të teksteve shkollore të këtyre fushave. Në të vërtetë, tekstet mësimore të arsinit nëntëvjeçar në lëndët e shkencave të sakta (matematikë, kimi, biologji, fizikë etj.), duhet të shkruhen në stilin shkencor–mësimor; pra, nuk mund të shkruhen pa terma, por mendojmë se do të ishte mirë që për çdo term të ri të jepen përkufizimet e shpjegime e nevojshme. Për këtë qëllim do të sugjerorim që tekstet mësimore të shkencave të natyrës

të kenë patjetër edhe një fjalor terminologjik, redaktor profesional e redaktor gjuhësor. Kjo me qëllim që të respektohet roli i rëndësishëm që luan shkolla, jo vetëm për formimin e vetëdijes gjuhësore, por edhe për politikën gjuhësore që ajo ndjek për përdorimin dhe përkujdesjen ndaj gjuhës.

Literatura:

Bernard Zeneli, Sonila Danaj, *Skrim akademik* (Cikël leksionesh dhe përmbledhje artikujsh), Ufo Press, Tiranë.

Çomski, N., *Gjuha dhe problemet e njohjes*, Tiranë.

Dodbiba, L. (1965). *Zhvillimi i terminologjisë gjuhësore shqipe nga Rilindja deri më sot*, Konferenca e studimeve albanologjike. Tiranë.

Duro, A. (1991). *Fjala—term dhe struktura semantike e fjalës shqipe*, Studime Filologjike, 3–4.

Duro, A. (2001). *Terminologjia si sistem*, Tiranë.

Duro, A. (2003). *Identifikimi i termimit në gjuhën shqipe*, Studime Filologjike, 1–2.

Duro, A. (2009). *Termi dhe fjala në gjuhën shqipe*, Tiranë: Fan Noli.

Feka, F. (1986). *Vëzhgime mbi leksikun terminologjik në FGJSSH*, Studime Filologjike, 2

Kristal, D. (1996): *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit.

L. Emil, (1972). *Mbi disa terma të klasifikimit të fjalëve sipas përbërjes strukturore dhe sipas fjalëformimit*, Studime Filologjike, 1.

L. Emil, (1986). *Ndihmesa e N. Veqilharxhit në terminologjinë e gjuhës shqipe*, Studime Filologjike, 4.

Lafe E., “*Rreth përmbajtjes leksikore të fjalëve në gjuhën shqipe*” në “Gjuha shqipe dhe letërsia I7”, Tiranë, 1989.

Lloshi, Xh., *Stilistika e gjuhës shqipe*, shblu Tiranë, 2001.

Lloshi Xh., *Mendimet dhe fjalët* në “Normat letrare kombëtare dhe kultura e gjuhës”, Tiranë, 1973.

Mansaku, S., *Rreth pasurimit dhe përsosjes së strukturës së strukturës sintaksore të shqipes së sotme*, Gjuha jonë 1–2, 2000.

Martinet, A., *Elemente të gjuhës së përgjithshme*, Shtëpia Botuese Dituria, Tiranë, 2002.

Plut, D. (1993): Valjanost udžbeničkih tekstova, Nastava i vaspitanje, 3–4.

Tekstet mësimore

Tekste mësimore të gjeografisë të klasës VI, VII, VIII, IX

Tekste mësimore të biologjisë të klasës VII, VIII, IX

Tekste mësimore të kimisë të klasës VIII, IX

Tekste mësimore të fizikës të klasës VIII, IX

IZMIT DURMISHI*Fakulteti i Filologjisë – Universiteti i Tetovës***SHQIPJA STANDARDE NË
SHKOLLAT FILLORE*****Shkurtore***

Përvetësimi i shqipes standarde është proces që fillon herët, qysh në shkollën fillore, vazhdon në arsimin e mesëm dhe në vitet e shko-llimit universitar e pasuniversitar, për të mos u ndalur asnjëherë. Themi kështu për arsye se, gjuha është materie e gjallë që ndryshon, zhvillohet e pasurohet. Kumbesa që po shfaqet, në radhë të parë, synon të nxjerrë në pah gjuhën e folur dhe atë të shkruar në shkollat fillore të Gostivarit e rrethinës. Shkolla si institucion edukativo – arsimor ka luajtur dhe po luan rol të rëndësishëm në edukimin e brezave të rinj, e ky edukim, para së gjithash, nuk arrihet pa edukatë gjuhësore. Zotërimi i shqipes standarde është proces që kërkon mund dhe angazhim të pandërprerë, prandaj, ne të gjithë, pavarësisht pozitës që kemi në shoqëri, jemi të obliguar të bëjmë përpjekje që ta zotërojnë atë sa më mirë.

Po të vërejmë me kujdes gjuhën e folur dhe të shkruar të shkollës, po edhe shqipen e përditshmërisë të shtresave të ndryshme shoqërore, do të vijmë në përfundim se, thyerjet e normës së shqipes standarde, janë nga më të ndryshmet. Shmangie nga norma vërejmë në radhë të parë në rrafshin drejtshkrimor, fonetiko-fonologjik, gramatikor e leksikor. Normën e shqipes standarde e rëndon dukshëm edhe përdorimi i fjalëve të huaja të panevojshme. Prandaj, me çdo kusht duhet të shtohet kujdesi, qoftë për ligjërimin

e folur në mjediset publike, apo praktikën shkrimore dhe atë ligjërimore në shkollë dhe në institucione që kanë ndikim.

Fjalë kyçe: *gjuhë standarde, shkollë, ligjërimit, drejtshkrim, normë, përvetësim.*

Hyrje

Rruga e formimit të gjuhës së njësuar letrare kombëtare, si variant më i përparuar i gjuhës së popullit shqiptar, ka qenë një proces i gjatë, i cili ka filluar që me shkrimet e para të shqipes e që arriti një hov zhvillimi sidomos në periudhën e Rilindjes Kombëtare. Ideologu i parë i Rilindjes Kombëtare Naum Veqilharxhi, shprehu interesimin e tij për të krijuar alfabetin shqip dhe hartoi “Evëtarin” më 1844/45, në parathënien e të cilit gjejmë qëllimet e çiltërta të kësaj lëvizjeje dhe interesimin e autorit për ta çuar përpara shqipen letrare.

Në programin e Rilindjes Kombëtare, mësimi dhe lëvrimi i gjuhës amtare, pasurimi dhe pastrimi i saj nga fjalët e huaja dhe të panevojshme, zinin një vend të rëndësishëm. Gjatë kësaj periudhe, u zhvillua një veprimtari e gjerë letrare, kulturore dhe gjuhësore. Përpjekjet e rilindasve rezultuan me gramatikat e para me synime normative e me fjalor kombëtar të gjuhës shqipe, siç ishte “Fjalori i Gjuhës Shqipe” i Kristoforidhit e që do të botohet pas vdekjes së autorit më 1904. Gjatë periudhës së Rilindjes Kombëtare, siç dihet, shqipja shkruhej në dy variante letrare, variantin jugor dhe atë verior. Ndër detyrat e vështira të rilindasve ishin afrimi i këtyre dy varianteve dhe njësimi i gjuhës letrare. Problemi i parë që kërkonte zgjidhje ishte njësimi i alfabetit, pasi që deri atëherë, shqipja ishte shkruar me disa alfabete: alfabetin grek, alfabetin latin, alfabetin arabo-turk e alfabete të tjera. Ky proces i shkrimit të shqipes me

një alfabet të përbashkët do të zgjidhet përfundimisht me Kongresin e Manastirit të mbajtur nga 14–22 nëntor 1908. Në këtë Kongres u vendos që të përdorej një alfabet i ri, i mbështetur në alfabetin latin, alfabet ky që përdor edhe sot shqipja. Njësimit të gjuhës letrare kombëtare dhe drejtshkrimit të saj i kanë ndihmuar në vazhdimësi një numër i konsiderueshëm veprash gjuhësore, siç janë: “Rregullat e drejtshkrimit të shqipes”, që u botua më 1967, e që u përkrah bindshëm edhe nga Konsulta Gjuhësore e Prishtinës më 1968, e cila udhëhiqej nga parimi “një komb – një gjuhë letrare”. Projekti “Rregullat e drejtshkrimit të shqipes”, pasi iu nënshtua diskutimit publik, u shqyrtua në Kongresin e Drejtshkrimit të Shqipes, që u mbajt në Tiranë, më 1972, dhe që ka hyrë në historinë e gjuhës dhe kulturës shqiptare, si Kongresi i njësimit të gjuhës letrare kombëtare.

Pas Kongresit të Drejtshkrimit, janë botuar një numër i konsiderueshëm veprash të rëndësishme, që sqarojnë normat e gjuhës standarde, siç janë “Drejtshkrimi i gjuhës shqipe” (1973); “Fjalori i gjuhës së sotme letrare” (1980); “Fjalori i shqipes së sotme” (1984); “Fjalori drejtshkrimor i gjuhës shqipe” (1976); “Gramatika e gjuhës së sotme shqipe I, Morfologjia” (1995); Gramatika e gjuhës së sotme shqipe II, Sintaksa” (1997) etj.

1. Shmangie nga standardi në rrafshin fonetiko–fonologjik

Pasi të hulumtuarit e gabimeve gjuhësore tek nxënësit e shkollave fillore është proces tepër i gjerë dhe i vështirë, ne po u sjellim këtu disa nga shmangiet më karakteristike që po i bëhen standardit të gjuhës shqipe nëpër rrafshet e ndryshme gjuhësore, duke filluar me atë fonetiko–fonologjik. Shmangie nga standardi vërejmë së pari në fushën e fonetikës dhe fonologjisë.

Nga vështrimi që u kemi bërë kryesisht hartimeve dhe eseve të ndryshme me shkrim të nxënësve, si dhe ligjërimit të tyre bisedor në disa shkolla fillore të Gostivarit, kemi vërejtur kryesisht disa shmangie karakteristike që po i bëhen formës së folur dhe të shkruar të standardit të shqipes në rrafshin fonetiko-fonologjik.

a) Përdorime të gabuara në sistemin e zanoreve

Zhbuzorëzimi [y]–së në [i]

Dukuri gjuhësorë mjaft karakteristike që vërehet në ligjërimin e folur dhe të shkruar të nxënësve të këtyre shkollave është edhe zhbuzorëzimi i zanores [y] në [i]. Po sjellim ca shembuj të vjelë nga shkrimet e nxënësve, ku vërehet përdorimi i gabueshëm i zanores [i] në vend të zanores [y], si në të folur, ashtu edhe në të shkruar. P.sh.: di (< dy)¹², kam di libra < kam *dy libra*), ki (< ky), ki është nxënës shembullor < *ky* është nxënës shembullor), ati (< *aty*, rrini ati ku jeni! < rrini *aty* ku jeni !), tire (< *tyre*), atire (< *atyre*), këtëre (< *këtyre*), disheme (< *dyscheme*), (i,e) gjimtë (< (i,e) *gijmtë*, gjismë (< *gjysmë*), lip (< *lyp*), lipës (< *lypës*), tim (< *tym*), difish (< *dyfish*), dishoj (< *dyshoj*), frimë (< *frymë*), fitirë, fti: r (< *fytyrë*), krieqitet (< *kryeqytet*), krietar (< *kryetar*), ngjira (< *ngjyra*), kriq (< *kryq*), misafir, musafir (< *mysafir*), ndrishim (< *ndryshim*), pietësor (< *pyetësor*), pietje (< *pyetje*), qimir (< *qymyr*), qitetar (< *qytetar*), si (< *sy*), sikaltër (< *sykaltër*), sinet (< *synet*), ti (< *ty*), zirtar (< *zyrtar*), ill (< *yll*) etj. Në të kundërtën, shkruhen dhe shqiptohen me /i/ dhe jo me /y/ fjalët: ai, bilbil, direk, fishek, frikë, hipi, kripë, qilim, rrip, shpirt, shqip etj. Shqiptimi i këtyre fjalëve me [y] (ay, bylbyl, dyrek, fyshek, frykë, hypi, krypë, qylym, rryp, shpyrt, shyp) është në kundërshtim me normën e shqipes

¹² Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Shkup, 2014, f. 156

standarde. Vlen të theksohet se, në disa raste, nxënësit shprehin pasiguri dhe e përdorin gabimisht zanoret [u] në vend të zanores [y] te disa fjalë. Kështu ata përdorin fjalën *burek* në vend të fjalës *byrek*, *musafir* në vend të fjalës *mysafir*, *trusni* (< *trysni*), *mushteri* (< *myshteri*), *mufti* (< *myfti*), *musliman* (< *mysliman*), *xhupe* (< *xhybe*), *gjunah*, *gjinaf* (< *gjynah*) etj. Në të kundërtën, në pak raste ata përdorin gabimisht zanoren /y/ në vend të zanores /u/. P.sh.: *byfe* për *bufe*, *bylmet* (< *bulmet*), *byrokrat* (< *burokrat*), *fryta* (pemë) < *fruta*, *gyrbet* (< *kurbet*), *sfyngjer* (< *sfungjer*) etj.

Në ca shembuj të tjerë të ligjërimit të shkruar të nxënësve, kemi vërejtur edhe drejtshkrimin e gabuar të fjalëve që kanë të bëjnë me takimin e dy zanoreve të njëjta. Kështu, i gjejmë të shkruara gabimisht fjalët: i pa aftë në vend të: *i paaftë*, i pa armatosur në vend të: *i paarmatosur*, i pa anshëm (< *i paanshëm*), jo objektiv (< *joobjektiv*), jo origjinal (< *joorigjinal*), jo organik (< *joorganik*) etj. Norma e shqipes standarde shpjegon se, kur në fjalëformim takohen dy zanore të njëjta, ato shkruhen e shqiptohen të dyja: *paanësi*, *i paarrirë*, *kryeengjell*, *antiimperialist*, *autooifinë*, *mikroorganizëm*¹³ etj.

b) Shtrembërimet në sistemin bashkëtingëllor

Shkruhen dhe shqiptohen gabimisht nga nxënësit edhe një numër fjalësh që fillojnë me bashkëtingëlloret *sh-*, */zh-*, *ç-*. Si të tilla, po përmendim: çfaqje në vend të: *shfaqje*, çfletoj në vend të: *shfletoj*, çfrenim për: *shfrenim*; çvendos për: *zhvendos*, çvesh për: *zhvesh*, çvlerësoj për: *zhvlerësoj*; ç'armatos për: *çarmatos*.

¹³ IAP, *Drejtshkrimi i gjuhës shqipe*, Prishtinë, 1974, f.66

Norma e shqipes standarde për fjalët e përmendura më sipër që fillojnë me bashkëtingëlloret e përmendura nistore, kërkon që të shqiptohet dhe shkruhet bashkëtingëlloerja **sh**– në fillim të fjalës, në rastet kur ndiqet nga bashkëtingëlloret e shurdhëta (*f, k, p, t, th*), si, p.sh. *shfaq, shkëput, shpyllëzoj, shtjelloj, shthur*, ndërsa bashkëtingëlloreja **zh**–, në rastet kur ajo ndiqet kryesisht nga bashkëtingëlloret e zëshme (*b, d, g,*), si: *zhbllokoj, zhdredh, zhdoganoj* etj., kurse me ç– nistore të shqiptohen dhe shkruhen fjalët, kur kjo ndiqet nga një zanore ose nga një bashkëtingëllore e tingullt (*l, ll, r, rr, m, n, nj, j*), si p.sh.: çarmatos, i çorganizuar, çlirimtar, çnjerëzor, çngjyros, çrrënjës¹⁴ etj.

Nga hartimet e nxënësve të fillores kemi parë edhe luhatje në drejtshqiptimin dhe drejtshkrimin e fjalëve, si në vijim: *atllas* në vend të: *atlas*, *dipllomë* për: *diplomë*, *fallsifikim* për: *falsifikim*, *fillozof* për: *filozof* etj. Siç dihet, shqipja standarde e normëzuar kërkon që të shqiptohen dhe të shkruhen me /l/, e jo me /ll/, fjalët me prejardhje të huaj, si: *spekuloj, psikologji, ideologji, logjikë* etj.

Një tjetër thyerje, sidomos të normës së folur të standardit të shqipes, paraqet edhe mospërdorimi i drejtë i grupeve të bashkëtingëlloreve [**mb, nd**] nga nxënësit e shkollave të përmendura. Qoftë në të folurit apo në disa raste edhe në shkrimet e tyre, kemi hasur trajtat, siç vijon: **mush** për: *mbush*, **maj** për: *mbaj*, i **amël** (< *i ëmbël*), **maroj** (< *mbaroj*), **math** (< *mbath*), **mërthej** (< *mbërthej*), **mrrij** (< *mbërrij*), **mjell** (< *mbjell*), **muloj** (< *mbuloj*), **hamar** (< *hambar*), **dhami** (< *dhëmbi*), **kumëll** (< *kumbull*), **lla**: **m** (*llamë*) (< *llambë*) ; **nalem** (< *ndalem*), **nali** (< *ndali*), **neri** (< *nderi*), **nihem** (< *ndihem*), **nodh** (< *ndodh*) etj. Pra, siç shihet nga shembujt e

¹⁴ Gjovalin Shkurtaj, *Kultura e gjuhës*, Tiranë, 2006, f.133

sipërsëhënuar, grupet e bashkëtingëlloreve [mb, nd,] janë asimiluar në elementin e parë të tyre.

Nga ndikimi i ligjëritimit dialektor të gegërishtes, qoftë në të shprehurit gojor të nxënësve, apo edhe në hartimet e tyre me shkrim, kemi vërejtur po kështu edhe përdorimin e gabuar të bashkëtingëllores buzore–dhëmbore [f] në vend të bashkëtingëllores laringale të shurdhët [h], si në shembujt vijues: *ftofët* në vend të: *ftohhtë*, ngrofët për: *ngrohtë*, *njef* (< *njeh*), *fshef*, *mshef* (< *fsheh*), *njof* (< *njoh*), *shof* (< *shoh*) etj. Janë në kundërshtim me normën drejtshkrimore dhe drejtshqiptimore edhe format e afrikatizimit të bashkëtingëlloreve [q, g] në [ç, xh]. Siç dihet, në shumë të folme të gegërishtes, mesgjuhoret mbylltore të zhurmëta [q] dhe [g] artikuloohen si më të përparme, aq sa në disa prej tyre janë afrikatizuar plotësisht në paragjuhore afrikate [ç], [xh].¹⁵ Një ndikimin i tillë dialektor i gegërishtes, ka bërë që shumë folës, por edhe nxënësit e shkollave fillore në fjalë, të shprehin dukurinë e afrikatizimit, qoftë në të folur apo edhe në të shkruar. Kjo më së miri vërehet në shembujt vijues të nxjerrë nga hartimet e nxënësve, si: qen > çen, qiell > çil, çil:ell, qiri > çiri, qyqe > çyçe; i gjallë > i xhallë, gjak > xhak, gjarpër > xharpër, gjashtë > xhashtë, e gjete > e xhete¹⁶, gjerman > xherman etj.

2. *Luhatje nga standardi në fushën e morfologjisë*

Pasi rrafshi morfologjik është tepër i gjerë dhe ka të bëjë me formën e fjalëve, në këtë segment mund të vërehen shumë luhatje nga norma e shqipes standarde, e ne në vazhdim po përmendim vetëm

¹⁵ Asllan Hamiti, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011, f.170.

¹⁶ Berton Sulejmani, *Gjuha standarde shqipe dhe shkolla (Zotërimi i saj nga nxënësit e shkollave të mesme të Shkupit)*, Shkup, 2011, f.67.

disa nga shmangiet në karakteristike që po i bëhen gjuhës standarde shqipe në arsimin fillor, pasi në një kumtesë të tillë, nuk mund të përfsihien të gjitha.

Në morfologjinë e shqipes sistemi foljor dhe ai emëror janë dy sisteme të gjera të leksikut të shqipes, prandaj edhe po përqendrohemi në ca gabime të këtyre fushave fillimisht. Në hartimet e nxënësve shumë herë i gjejmë gabimisht të përdorura trajtat foljore të kohës së tashme të lidhore, sidomos në vetën e tretë njëjës. Kështu takojmë format, si p.sh.: ai (ajo) duhet të mëson, të punon, të mendon, të vlerëson në vend të: ai (ajo) duhet *të mësojë, të punojë, të mendojë, të vlerësojë* etj. Janë të gabuara po kështu edhe trajtat e foljeve të zgjedhimit të tretë me mbaresa vetore të tipit di, pij, rrij, në vend të: *di, pi, rri* etj. Kjo kategori foljesh, sipas rregullave gramatikore, në të tria vetat e njëjësit nuk duhet të marrë mbarese vetore. Mospërfillje të normës së standardit të shqipes paraqet edhe përdorimi i ngatërruar i foljes *vij* nga ana e nxënësve në vetën e tretë njëjës të dëftores e të lidhore në kohën e tashme. Kështu gjejmë të shkruar: ajo nuk mund të *vie* në shprehje, në vend të: ajo nuk mund të *vjen* në shprehje për dëftoren, dhe ajo nuk mund *të vijë* në shprehje për mënyrën lidhore.

Thyerje të trajtave normative të standardit të shqipes paraqesin edhe format dialektore të foljeve ndihmëse *jam* dhe *kam*, që i hasim të shkruara në hartimet dhe esetë e ndryshme të nxënësve. Kështu kemi gjetur të shkruar shembuj, si: ne *ina, imi, jena* të këtij qyteti, në vend të: *jemi* të këtij qyteti. Po kështu edhe *kina* shumë libra në bibliotekën e shpisë, në vend të: *kemi* shumë libra në bibliotekën e shtëpisë.

Siç dihet, shqipja kërkon të përdoren foljet, si zakonisht, pa përemrin vetor si kryefjalë. Si p.sh.: jam nxënës, jam student, jam

mësues, jemi punëtorë, është e re etj. Mund të përdoret përemri vetorë si kryefalë para foljes vetëm në ato raste kur duam të theksojmë, si p.sh.: Unë jam Ardiani, kurse ai është Mirlindi. Unë nuk jam inxhinier, jam artist.

Të përdorur gabimisht në shkrime të nxënësve e kemi gjetur edhe foljen *lë* në vetën e tretë të së kryerës së thjeshtë (aoristit), me trajtën e pjesores – *lënë*, si në shembujt: Disa punëtorë *lënë* punën në fabrikë; *Lënë* pa ujë disa fshatra etj. Në shembujt e sipërpërmendur është dashur të përdoret trajta e drejtë foljore – *lanë*, sepse kjo folje në të kryerën e thjeshtë ka këtë formë zgjedhimi: *unë lash, ti lë, ai (ajo) la; ne lamë, ju latë, ata (ato) lanë*.¹⁷

Luhatje tjetër që kemi hasur në hartimet me shkrim të nxënësve në shkollat fillore që kemi pasur objekt shtjellimi, paraqesin edhe foljet në mënyrën habitore. Kështu kemi gjetur të shkruara fjalitë: Ti *mendoke* ndryshe nga unë, në vend të: Ti *menduake* ndryshe nga unë. Ai *punoka* pa hamendje, në vend të: Ai *punuaka* pa hamendje. Pasi është i pa disiplinuar, sulmoka vend e pa vend, në vend të: Pasi është i pa disiplinuar, *sulmuaka* vend e pa vend.

Normën e shqipes standarde e lëndojnë njaft edhe përdorimet e gabuara të emrave nëpër kategori të ndryshme gramatikore. Siç dihet, emrat janë pjesë e ndryshueshme e ligjëratës, për shkak se këto fjalë ndryshojnë formën e tyre nëpër kategori gramatikore, siç janë: gjinia, numri, shquarsia, rasat, lakimet. Në hartimet me shkrim të nxënësve kemi vërejtur që ata ngatërrojnë përdorimin e emrave mashkullorë që dalin në shumës me mbaresën –e, e që kalojnë nga gjinia mashkullore në femërore. Nga shembujt e nxjerrë nga hartimet, po veçojmë: Në vepër gjetëm njaft *personazhe pozitivë*, në

¹⁷ Rami Memushaj, *Hyrje në gjuhësi*, Tiranë, 2006, f. 89

vend të: *personazhe pozitive*. Rreth e përqark kemi shumë *katunde malorë*, në vend të: *katunde malore* etj. Nga ndikimi i gegërishtes nxënësit janë të prirur të shprehin gabimisht, qoftë në të folur apo në shkrime edhe prapashtesën –na, në vend të prapashtesës –ra te emrat në shumës. Si p.sh.: Reka e Epërme njihet për kultivimin e *djathnave të mirë*, në vend të: *djathërave të mira*, Fshatna të rrethuar me male, për: *fshatra* të rrethuar me male.

Shtrembërimet e normës së standardit të shqipes paraqesin edhe përdorimet e gabuara të parafrasalëve në hartimet e nxënësve. Shpeshherë takojmë të përdorura gabimisht edhe parafrasat që nuk përdoren me rasën e duhur. Janë të gabuara dhe nuk përkojnë me natyrën e shqipes togefjalëshat e formuar nga parafrasat nga, te (tek) + përemër vetorë në rasën dhanore. Kështu, në disa punime me shkrim të nxënësve kemi hasur të përdorur formën: Librin e merr *nga mua*, në vend të: *nga unë*, një reflektim dialektor nga disa të folme të gegërishtes qendrore. Në ligjërimin e folur apo të shkruar të nxënësve, kemi vënë re edhe disa përdorime të gabuara të përmrave vetorë, sidomos trajtat e vetës së parë dhe të dytë shumës të tipit *neve, juve* për: *ne, ju*, që nënkupton se përdoret gabimisht trajta e dhanores në vend të trajtës së emërores ose kallëzores. Ja disa shembuj të shkruar gabimisht nga nxënësit me trajtat *neve, juve*: A e mban mend sa gëzoheshim *neve* për festën e Bajramit të Madh?, për: A e mban mend sa gëzoheshim *ne* për festën e Bajramit të Madh? *Neve* i kemi të gjitha kushtet për jetesë të mirë, në vend të: *Ne* i kemi të gjitha kushtet për jetesë të mirë. *Juve* na keni kryer punë të madhe, në vend të: *Ju* na keni kryer punë të madhe. Siç mund të vërehet nga shembujt e sipërshtënuar, trajtat e normëzuara *ne, ju* i përgjigjen pyetjes kush? ose kë? të rasës emërore apo kallëzore. Ndërkaq, siç dihet, trajtat e rasës dhanore

neve, *juve* i përgjigjen pyetjes kujt? dhe shërbejnë si kundrina të zhdrejta, si p.sh.: Na trego edhe *neve* për ngjarjen. (Kujt? – *Neve*). Po jua tregoj edhe *juve* ngjarjen. (Kujt? – *Juve*) etj.

Një tjetër luhatje që vërejmë në shkrimet e nxënësve është ajo e shkrimit të shumësit të fjalës *vit/vjet*. Forma *vite* ka përdorim më të gjerë në shqipen standarde, si p.sh.: vitet e studimeve, vitet e pleqërisë, vite të këndshme etj. Ndërsa trajta *vjet* përdoret si zakonisht kur shoqërohet nga ndonjë numëror ose nga ndajfolje sasie, si p.sh. *gjastë vjet*, *njëzet vjet*, *shumë vjet*, *pak vjet*. Kështu, në kundërshtim me rregullat e përmendura, ndodh shpesh që nxënësit të përdorin gabimisht trajtat *vit/vjet*, si në shembujt vijues: Shumë shpejt kaluan *katër vite*, për: Shumë shpejt kaluan *katër vjet*.¹⁸ *Shumë vite* do të mësojmë historinë tonë, për: *Shumë vjet* do të mësojmë historinë tonë.

Nxënësit në shkrime i përdorin gabimisht dhe në kundërshtim me normën e standardit të shqipes edhe numërorët themelorë *tre/ tri*, duke mos dalluar gjininë e emrit me të cilën përdoren. Në hartimet e tyre me shkrim kemi gjetur të shkruara fjalitë: *Tre ditë* kishte qëndruar pa ushqim..., në vend të: *Tri ditë* kishte qëndruar pa ushqim...; Pronën e përbashkët të katundit e kishin ndarë në *tre pjesë*, në vend të: Pronën e përbashkët të katundit e kishin ndarë në *tri pjesë*. Siç dihet, numërori *tre* përdoret kur ndiqet nga emra të gjinisë mashkullore, si p.sh.: *tre djem*, *tre gazetarë*, *tre mijekë* etj., kurse numërori *tri* përdoret kur ndiqet nga emra të gjinisë femërore, si p.sh.: *tri vajza*, *tri nxënëse*, *tri mësuese* etj.

Në hartimet me shkrim të nxënësve të fillores, kam vënë re edhe përdorime të gabuara të trajtave të shkurtra të rasës dhanore të vetës

¹⁸ Berton Sulejmani, *Gjuha standarde shqipe dhe shkolla*, Shkup, 2011, f. 87

së tretë të përemrave vetorë. Kështu, nxënësit në shumë raste shkruajnë gabimisht në numër trajtën e shkurtër **i** të njëjësit (*atij, asaj i*) në vend të trajtës **u** të shumës (*atyre u*). Ja disa shembuj të nxjerrë nga hartimet e nxënësve: Një kujdes i veçantë **i** kushtohet këtu *metodave* të reja të mësimi., në vend të: Kujdes i veçantë **u** kushtohet këtu *metodave* të reja të mësimi., Këto janë artikuj ushqimor që **i** përgjigjen *nevojave* të fshatarëve., për: Këto janë artikuj ushqimor që **u** përgjigjen *nevojave* të fshatarëve. Nuk **i** vuri veshin *fjalëve* të mësuesit., në vend të: Nuk **u** vuri veshin *fjalëve* të mësuesit etj.

3. Vështrim leksikor

Ndër detyrat tona të rëndësishme që kanë shtruar prej kohësh edhe rilindasit tanë është ruajtja, pastrimi dhe pasurimi i gjuhës. Leksiku i një gjuhe nuk është thjesht një grumbull fjalësh, por një sistem i organizuar njësisht, që mund të klasifikohet sipas prejardhjes, përdorimit të tij, marrëdhënieve me normën e gjuhës standarde e kritere të tjera. Sipas prejardhjes ai mund të jetë i burimit vendës (autokton) dhe i huazuar nga gjuhë të tjera. Lidhur me përdorimin e leksikut të një gjuhe mund të thuhet se, ka fjalë që përdoren më tepër nga folësit (leksiku aktiv) dhe një pjesë tjetër e fjalëve që përdoren më rallë (leksiku pasiv). Shtjellimi i leksikut të një gjuhe sipas marrëdhënieve me normën e gjuhës standarde, siç shprehej edhe profesor Çabej, nënkupton dy grupe të mëdha njësisht leksikore: “grupin e njësive që janë normë dhe grupi i njësive që nuk janë normë”¹⁹. Le të shohim në vazhdim shmangiet që po i bëhen standardit të gjuhës amtare shqipe në rrafshin leksikor, nga nxënësit e shkollave fillore që kemi objekt studimi.

¹⁹ Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore III*, Prishtinë, 1977, f.12-23

Ajo që bie në sy dhe që është shqetësuese në ligjërimin bisedor dhe në shkrimet e nxënësve është sidomos, përdorimi i panevojshëm dhe i pavend i fjalëve të huaja. Shumë fjalë me burim të huaj, kryesisht nga sllavishtja, turqishtja, italishtja, frëngjishtja, gjermanishtja e anglishtja, janë bërë pjesë e pandarshme e gjuhës dhe shkrimit të tyre.

a) *Huazimet nga sllavishtja*

Fjalët me burim sllav janë ato që kanë depërtuar nga serbishtja e bullgarishtja, më vonë edhe nga maqedonishtja në shqipen. Fjalë të huazuara nga sllavishtja që përdorin më së shpeshti nxënësit në të folur dhe në të shkruar janë: kovaç (hekurpunues), pitaç (lipsar-lipsak), kollcë (rrotë), zhabë (bretkosë), razboj (vek), u çudit (u habit), izvod (certifikatë), zadrugë (kooperativë, dyqan), opshinë (komunë), babicë (mami që ndihmon gjatë lindjes së foshnjës, motër medicinale), bliznak (bineq), u zagllav (mbeti, ngeci), fllad (freskët-freski), gollman (portier), brazdaxhi (person që kujdest për ndarjen e ujit për ujitje në fushë sipas rendit), bradavec (lyth), shut (gjuajte e topit), ulicë (rrugë), çekutkë (pjesa e mbetur pasi t'i hiqen kokrat misrit) etj.

b) *Huazimet nga turqishtja*

Huazimet nga turqishtja janë futur në shqipen gjatë kohës së pushtimit osman nëpër viset shqiptare nga shekulli XV dhe kanë vazhduar më tepër se pesë shekuj. Elemente huazimesh mund të gjejmë nëpër të gjitha rrafshet gjuhësore, por me të madhe ato mund t'i hasim në fushën e leksikut. Në vazhdim po përmendim disa shembuj ilustrues që kemi nënvizuar në ushtrimet gojore dhe ato me shkrim të nxënësve, si: sahat (orë), sahatçi (orëndreqës), penxhere (dritare), pazar (treg), tepsi, dahere (dajre), aksham

(mbrëmje), sabah (mëngjes), aman (bre – pasthirmë që shpreh habi), surrat (fytyrë), dembel (përtac), dede (gjeneratë), matrapaz, pazarllëk (marrëveshje), mejhane (gjelltoe), dynja (botë–jetë), hu–xhum < yxhym (sulm – vërsulje), bëj, gjej derman (bëj, gjej shë–rim), s’ bëhet kabull (nuk pranohet), s’kam gajle (nuk merakosem), e bëni helaq (e shkatërroi), nafakë (fat), selamet (shpëtim) rahmet pastë (ndjesë pastë) etj.

c) *Huazimet nga italishtja*

Një numër i fjalëve të huaja që kanë depërtuar nga italishtja në shqipen, janë kryesisht të kohës së regjimit të Ahmet Zogut dhe regjimit fashist në trojet shqiptare. Nga shembujt më të shpeshtë që flasin dhe shkruajnë nxënësit, po veçojmë: ambient (njedis), experiencë (përvojë), influencë (ndikim), reciprok (i ndërsjellë), lavazh (autolarje), adio (lamtumirë, mirupafshim), akut, –e (i mprehtë – i ngutshëm) çështje akute (çështje e mprehtë) etj.

d) *Huazime të tjera*

Gjatë të folurit dhe të shprehurit me shkrim nxënësit janë të prirur të përdorin edhe këto huazime: vikend (fundjavë), baj, çao, adio (mirupafshim), okej (në rregull, mirë), impakt (ndikim), lider e lidershhip (udhëheqës e drejtues), menaxher (administrator), imple–mentoj (zbatoj), konfrontim (përballje), happy (i lumtur, i gëzuar), preferohet (pëlqehet), indinjatë (zemërim), gratis (pa pagesë), elaborim (hartim, përpunim), final (përfundimtar), fokusoj (për–qendroi, përqendrim), fenomen (dukuri), global, –e (përgjithshëm, –e), homazh (nderim), inauguroj (përuroj), kategorik (i prerë), kauzë (çështje), komunitet (bashkësi) etj.

Përfundim

Siç e theksuam edhe në fillim, pasi shkolla është ndër institucionet më me ndikim në shoqëri, të zotuarit e standardit të shqipes është domosdoshmëri, si për nxënësit, ashtu edhe për mësuesit. Pasi shkolla është vatër e mësimit dhe edukimit, në të duhet të kultivohet domosdoshmërisht gjuhë e pastërt dhe e pasur. Kujdesi ynë për dashurinë dhe kultivimin e normës së standardit të shqipes, duhet të jetë ndër detyrat tona të përbashkëta parësore. Mbi të gjitha, duhet të bëjmë përpjekje, me sa të jetë e mundur, për ta ruajtur dhe kultivuar dashurinë për shqipen standarde, pasi atë e kemi pasuri dhe arritje më të madhe kombëtare.

Ne u përpoqëm të vëmë në dukje disa shmangie më të shpeshta që po i bëhen standardit të shqipes, qoftë në të folur apo në të shkruar nga nxënësit, me idenë që të shohim gjendjen faktike të zbatimit të shqipes standarde në disa shkolla fillore të Gostivarit. Për më tepër, nga shmangiet që po i bëhen standardit të shqipes në këtë cikël të arsimit fillor, të nxjerrim mësimet pozitive që do të na shërbejnë për ta njohur sa më mirë shqipen standarde që është nevojë e domosdoshme e kohës.

Referencat:

- IAP, *Drejtshkrimi i gjuhës shqipe*, Prishtinë, 1974.
- Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore III*, Prishtinë, 1977.
- Asllan Hamiti, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011.
- Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Shkup, 2014.
- Gjovalin Shkurtaj, *Kultura e gjuhës*, Tiranë, 2006.

-
- Rami Memushaj, *Hyrje në gjuhësi*, Tiranë, 2006.
 - Berton Sulejmani, *Gjuha standarde shqipe dhe shkolla* (Zotërimi i saj nga nxënësit e shkollave të mesme të Shkupit), Shkup, 2011.
 - Zarije Nuredini, *Gabinet më të shpeshta drejtshkrimore gjatë punimit të diplomës së studentëve*,
 - Albanologjia, Vol.4, No.8, Tetova, 2017, Tetovë.
 - Izmit Durmishi, *Si e flasim dhe si e shkruajmë shqipen sot ?!*, Albanologjia, Vol.7, No. 13–14, Tetova, 2020, Tetovë.
 - Izmit Durmishi, *Kontributi i Rami Memushajt për shqipen standarde*, Filologjia, Vol.8, No.13 –14, Tetova, 2020, Tetovë.

BASHKIM IDRIZI

*Fakulteti i Ndërtimitarisë, Departamenti i Gjeodezisë –
Prishtinë*

TERMINOLOGJIA JOADEKUATE DHE GABIMET GJUHËSORE NË LIBRAT E GJEOGRAFISË NË GJUHËN SHQIPE

RAST STUDIMI:
LIBRI I GJEOGRAFISË PËR KLASËN E 6-të

Shkurtore

Terminologjia profesionale bën pjesë në kategorinë e fjalëve të cilat nuk përkthehen por përdoren ashtu siç janë adaptuar në fushat e veçanta. Në shumicën e rasteve, terminologjia profesionale është jashtë kornizave të rregullave gjuhësore, që rezulton me formimin e fjalorthëve terminologjikë të fushave të veçanta shkencore.

Si rrjedhojë, terminologjia nuk përkthehet, por ajo duhet përdorur në formën e adaptuar në gjuhën shqipe. Përkthimi i tyre nga përkthyesit e përgjithshëm, pikërisht nga gjuhëtarët, pa njohuri të thelluar për terminologjinë që përdoret në fushën përkatëse, mund të ndryshojë kuptimin e nocioneve dhe përkufizimeve, si dhe vështirësojë e, në disa raste pamundësojë lidhshmërinë logjike të teksteve nga fusha të njëjta dhe të përafërta.

Problemi me mospërdorimin e terminologjisë adekuate në librin e gjeografisë për klasën e gjashtë të arsimit nëntëvjeçar në Republikën e Maqedonisë së Veriut, botim i Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës

në vitin 2015, te nxënësit krijon vështirësi në zbërthimin e drejtë të përkufizimeve, përdorimin e literaturës plotësuese dhe hamendje për dukuritë identike që trajtohen në lëndët tjera. Bazuar në numrin e madh të gabimeve të evidentuara, libri i shqyrtuar duhet sa më shpejt të zëvendësohet me botim të ri, me ç'rast përkthyesi dhe redaktori i botimit në gjuhën shqipe duhet të përdorin terminologjinë shqipe për fushën e gjeografisë dhe gjeo shkencave të tjera, duke adaptuar përkufizimet në vend të përkthimit të thjeshtë gjuhësor.

HYRJE

Përdorimi i standardizuar i terminologjisë profesionale në tekstet shkollore paraqet parakusht themelor për kuptim të drejtë të dukurive që trajtohen në njësitë mësimore, vazhdimësi logjike të njohurive paraprake dhe lidhshmëri logjike me literaturën plotësuese. Termet e përdorura në librat shkollorë, duhet të bazohen në termet e standardizuara profesionale, për të krijuar lidhshmëri të plotë ndërmjet literaturës themelore, literaturës plotësuese, arsimitarit dhe nxënësit. Në rast të kundërt, lindin dyshimet në mesin e nxënësve gjatë trajtimit të dukurive që shprehen me terme të veçanta profesionale, si dhe gjatë zbërthimit të përkufizimeve ku përdoren një ose më tepër terme të veçanta profesionale. Mospërdorimi i drejtë i terminologjisë, që në shumicën e rasteve vjen si rrjedhojë e përkthimit të termeve profesionale me logjikë gjuhësore, vështirëson zbërthimin e drejtë të përkufizimeve, trajtimin e dukurive si vazhdimësi e njohurive paraprake nga vitet e mëparshme dhe lëndët tjera, si dhe përdorimin e literaturës plotësuese nga burime të ndryshme në gjuhën shqipe.

Vështirësitë në trajtimin e drejtë të dukurive nga arsimtarët dhe nxënësit përshkallëzohen në rastet kur krahas përdorimit jo të drejtë

dhe të pastandardizuar të terminologjisë profesionale, i bashkën-gjiten edhe gabimet gjuhësore në tekstet shkollore. Në rastet e tilla, fjalitë bëhen të pakuptimta dhe të papërdorshme për kuptim të njësisë mësimore nga nxënësit.

OBJEKT TRAJTIMI

Dukuritë e mësipërme të përdorimit të termave joadekuate dhe me gabime gjuhësore mund të vërehen në një numër të madh të teksteve shkollore në gjuhën shqipe në Republikën e Maqedonisë së Veriut. Si rast studimi në këtë punim trajtohet libri i gjeografisë për klasën e gjashtë, i botuar në vitin 2015 me ISBN 978-608-226-377-9 (figura 1). Në figurën e mëposhtme janë dhënë detajet mbi botimin në gjuhën shqipe, dhe kopertina në gjuhën maqedonase pasi që kopertina në gjuhën shqipe nuk është e publikuar në ueb faqen e MASH-it <https://www.e-ucebnici.mon.gov.mk> (shtator 2020).

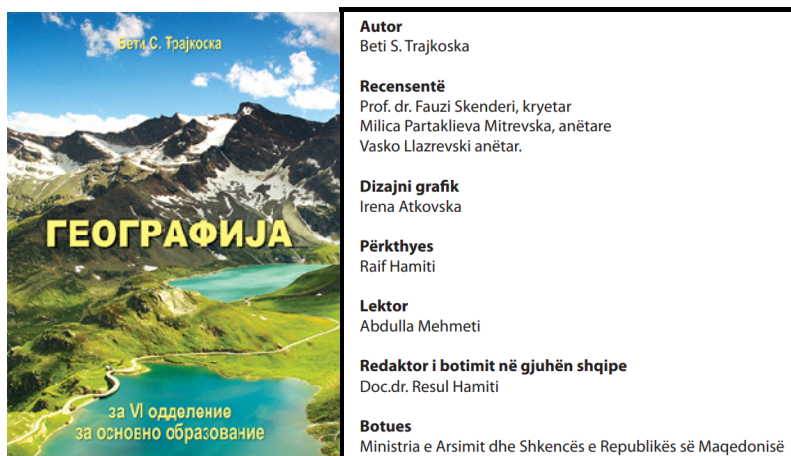

Figura 1. Ekstrakt nga libri i gjeografisë, marrë nga ueb faqja e MASH-it (<https://www.e-ucebnici.mon.gov.mk/listaucebnici/osnovno/6/1/hlista>, shtator 2020)

LLOJET E GABIMEVE TERMINOLOGJIKE DHE GJUHËSORE

Gjatë analizës së terminologjisë profesionale, në librin e trajtuar janë vërejtur dy lloje të përdorimit të gabuar të terminologjisë profesionale. Lloji i parë ka të bëjë me gabime terminologjike të veçanta gjatë përkthimit dhe redaktimit të librit që rezulton me përdorim joadekuat dhe jostandard të terminologjisë profesionale, ndërsa lloji i dytë lidhet me ndryshim të tërësishëm të kuptimit të fjalisë për shkak të gabimeve terminologjike.

Në disa pjesë të librit, hasen përkufizime të gabuara, të cilat nuk është dashur që të lejohen si të tilla nga recensentët e librit dhe nga redaktori i botimit në gjuhën shqipe. Kombinimi i terminologjisë joadekuate me përkufizimet e gabuara, bën që pjesë të librit të jenë të papërdorshme, pasi që ndryshohet kuptimi i përkufizimeve dhe jepet pasqyrë e zhdrejtë për temën e trajtuar.

Grupi i katërt i lëshimeve të evidentuara ka të bëjë me gabimet gjuhësore të cilat në disa raste kulmojnë me fjali të pakuptimta.

Në vazhdim do të paraqitet një numër i caktuar i gabimeve të evidentuara, si shembuj karakteristikë të cilët dëshmojnë gabimet terminologjike dhe gjuhësore në librin e analizuar, që në numër janë mbi dhjetë herë më shumë.

Disa gabime terminologjike të veçanta

Në faqen 32 të tekstit është përdorur “formë e parregullt elipsoide”, në vend të formë e parregullt gjeometrike. Në matematikë nuk ekziston nocioni i përdorur “formë e parregullt elipsoide”. Në faqen 29 Toka shpjegohet që ka “... formë topi”, në vend të formës

sferike. Topi në gjeo shkencat nuk përdoret si term për përshkrimin e formës së Tokës.

Në faqen 18 në fjalinë "... mali më i lartë ka lartësinë 26.00m", është përdorur mënyrë jostandarde e shprehjes së lartësisë. Nëse krahasojmë vlerën 26.00m me vlerat tjera në faqen e njëjtë, respektivisht mënyrën e përdorimit të pikës, vlera e shënuar 26.00 është e pakuptimtë dhe nxënësi nuk mund të kuptojë vlerën e lartësisë.

Në faqen 38 të tekstit përdoret modeli "gjysmëtopi lindor" në vend të gjysmësferës lindore. Ky shembull vërteton gabimin sistematik që krijon në tekst përdorimi i termit top në vend të sferës për formën e përafërt të Tokës. Në faqen 45 dhe në shumë faqe të tjera të tekstit, është përdorur termi "Ekuador", në vend të Ekuatorit. Meqë ky lëshim është prezent në disa vende të librit, nuk bëhet fjalë për gabim teknik në faqen 45. Në faqen 50 "Orientimi i Tokës" është përdorur për të shpjeguar orientimin në hapësirë. Termi i përdorur jep kuptim të zhdrejtë për materien e trajtuar mbi orientimin në hapësirë, ndërkaj termi orientimi i Tokës jep përshtypje sikur të bëhet fjalë për orientimin e planetit Tokë. Në faqen 55 dhe në shumë të tjera, në vend të shkallës është përdorur termi "Përpjesëtim". Në njësinë e "Përpjesëtimit", përdoret shembull i një pjese të hartës, ku përdoret termi shkallë pa shpjegim plotësues, që krijon habi tek përdoruesi i librit sikur të jenë dy nocione të ndryshme. Në faqen 58 dhe në gjithë librin është përdorur termi "Atlas" në vend të termit "Atlas". Meqë gabimi është vërejtur në gjithë tekstin e analizuar, nuk bëhet fjalë për gabim teknik. Në faqen 62 është përdorur termi "Vidhë" për metodën e shrafave për paraqitjen e relievit në hartë. Mjeti është përdorur për përshkrim të metodo-

logjisë së shrafave për paraqitjen e relievit. Në faqen 63 është përdorur termi “vija të shtrembra” në vend të vijave të lakuara.

Disa shembuj të ndryshimit të tërësishëm të kuptimit të fjalisë për shkak të gabimeve terminologjike

Në faqen 37 shënon “Ekuadori e ndan Tokën në dy pjesë; veriore dhe jugore”, fjali që jep shpjegim të gabuar gjoja se shteti Ekuador ndan Tokën në dy pjesë. Ekuatori e jo Ekuadori, ndan Tokën në hemisferën jugore dhe atë veriore.

Në faqen e njëjtë është përdorur shpjegimi “...meridiani më i madh i mesëm, i njohur si Ekuator, është rreth i cili i ka 360° ...”, ku Ekuatori shpjegohet sikur të jetë meridian edhe pse Ekuatori është paralele e madhe – fillestare dhe nuk është meridian. Meridianët kanë gjatësi të barabarta dhe nuk ekziston meridian më i madh, siç është shënuar në fjalinë e cituar.

Në faqen 55 lidhësja “dhe” është përdorur për dy sinonime “Shkalla e zvogëlimit të hartës dhe përpjesëtimi”, që jep pasqyrë të gabuar për dy termet e përdorura, edhe pse më sipër sqaruar se terminologjia profesionale në gjeo shkenca njeh termin shkallë dhe nuk ekziston hartë nga institucionet përkatëse ku përdoret term tjetër përveç termit shkallë.

Në faqen 61 në vend të nocionit projeksione hartografike është përdorur termi projekte hartografike, “... sot shfrytëzohen dhjetëra e më tepër projekte hartografike për paraqitjen ...”. Projektionet hartografike janë modelet matematike për projektim të elipsoidit tokësor në rrafsh, ndërkaj projekte hartografike janë proceset e përpilimit të hartës që fillon me planifikimin e deri te evoluimi i

prodhimeve hartografike, respektivisht dy shpjegime diametralisht të kundërta që nuk kanë asgjë të përbashkët.

Disa gabime gjuhësore / fjali pa kuptim!

Në grupin e gabimeve gjuhësore nuk janë analizuar gabimet e veçanta gramatikore, por analiza ka detektuar gabime të palejueshme të cilat fjalitë i bëjnë të pakuptimta. Meqë disa nga fjalitë nuk kanë kurrfarë kuptimi, në këtë pjesë nuk do të japim formën e drejtë të fjalive:

- Për diellin është ylli ynë më i afërt (faqe 15)
- Mendo dhe merr përfundimin tënd (faqe 6)
- ... e cila e drejtpërdrejtë e rrethon njeriun (faqe 6)
- Si ka qenë zhvillimi historik i gjeografisë (faqe 5)
- ... gjatësia e rrethit të meridianit, të cilët e përbëjnë meridianin e Grinuiçit dhe të meridianit të tij të kundërt është... (faqe 31)
- Kur Toka vështrohet nga hapësira qiellore me sy, nuk mund të vërehet dallimi në natyrë prej vetëm 68 km, se ka formë elipsoide (faqe 31)
- Marrëveshja u mor ajo që kryesor të merret (faqe 38)
- $R = 200,000,000$ (faqe 56), *harta është në gjuhën maqedonase!*
- Sipërfaqet më të mëdha të kufizuara dhe më të errëta të globit, me ngjyrë të ndryshme janë kontinentet, ndërsa në sipërfaqen e kaltër janë paraqitur oqeanet dhe detrat. (faqe 58)

Disa përkufizime të gabuara

Trajtimi i përkufizimeve në librin e analizuar në shikim të parë është jashtë temës së konferencës dhe botimit të revistës me punime shkencore nga konferenca shkencore përkushtuar gjuhës dhe shkollës shqipe në Maqedoninë e Veriut. Gjatë analizës së librit, kjo pikë është inkadruar në rezultatet e dala nga analiza, që të merret parasysh në botimet e radhës, pasi redaktimi i botimit në gjuhën shqipe duhet të kujdeset edhe për vërtetësinë e materialit të përkthyer nga gjuha tjetër.

Në faqen 7 shënon “Gjeografia fizike e studion natyrën e përgjithshme që e rrethon njeriun” që rrjedhimisht gjeneron pyetjen cila disiplinë studion natyrën e veçantë ose te detajuar. Gjeografia fizike studion dukuritë natyrore dhe jo natyrën e përgjithshme që e rrethon njeriun.

Në faqen 31 është përdorur përkufizimi “Planeti Tokë ka formë të parregullt të rrumbullakët”, ku është përdorur termi inekzistent formë e parregullt e rrumbullakët, që dallon nga përkufizimi i saktë që planeti i Tokës ka formë të çrregullt gjeometrike, respektivisht formë fizike. Në faqen 32 gjeoidi është përkufizuar si “Forma gjeoide është formë e vërtetë e Tokës, sepse ajo ka maja të larta malore dhe oqeanë dhe detëra të thella”. Gjeoidi është niveli zero i detit, që sipas përkufizimit të këtillë del se niveli zero i detit ka maja të larta malore dhe oqeanë ose detëra të thella. Gjeoidi nuk ka të bëjë me formën e vërtetë të Tokës. Në faqen 38, meridiani i Grinuiçit shënohet sikur të jetë meridian kryesor “Grinuiçi është meridian kryesor”, përkundër të vërtetës se ai është meridian fillestar dhe jo kryesor. Në faqen e njëjtë, përmasat e paraleleve shprehen me madhësi “Madhësia e paraleleve kah veriu dhe jugu

zvogëlohet”, në vend të gjatësisë si njësi matëse që përdoret dukuritë linjore. Në faqen 40 njësia për largësinë ndërmjet paraleleve paraqitet gabim “Distanca prej Ekuatorit deri te polet matet me shkallë meridianësh”. Largësia nga Ekuatori drejt poleve matet dhe shprehet me shkallë paralelesh dhe jo me shkallë meridianësh. Në faqen e njëjtë, nxënësve u kërkohet të punojnë detyrë që nuk ka zgjidhje “Në hartën gjeografike të Botës, përcaktoje gjerësinë gjeografike të Republikës së Maqedonisë”. Shteti, në këtë detyrë Maqedonia e Veriut është sipërfaqe dhe sipërfaqet nuk mund të paraqiten me një gjerësi gjeografike, mirëpo mund të kërkohet nga nxënësi përcaktimi i gjerësisë minimale dhe maksimale, ose i gjerësisë së pikave më jugore dhe më veriore të territorit të shtetit. Në faqen 57 lidhshmëria ndërmjet shkallës së hartës dhe përmasave të objekteve dhe dukurive të paraqitura në hartë është trajtuar në mënyrë inverse “Sa më i madh të jetë numerikisht përpjesëtimi, aq më të vogla tregohen madhësitë natyrore në hartë”. Shkalla e hartës sa më e madhe të jetë, dukuritë dhe objektet paraqiten me përmasa më të mëdha dhe e kundërta, shkalla sa më e vogël të jetë përmasat e objekteve janë më të vogla. Termin e përdorur përpjesëtim nuk e trajtojmë në këtë rast, pasi ishte objekt trajtimi në pikat e mësipërme të punimit.

MËNYRA TË MUNDSHME PËR MINIMIZIMIN E GABIMEVE GJATË PËRDORIMIT TË LIBRIT

Duke pasur parasysh që librat shkollorë në Republikën e Maqedonisë së Veriut bazuar në Ligjin për libra të shkollave fillore dhe të mesme, botohen nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës çdo 5 vjet me tirazh relativisht të madh, tërheqja e librave të botuara për shkak të gabimeve në tekstet shkollorë është mjaft e vështirë dhe me kosto të lartë. Përfashtim nga parimi i botimit çdo pesë vjet sipas nenit 23

të ligjit të cekur, janë librat në të cilat nxënësi plotëson pjesë të caktuara me shkrim, ngjyrosje, prerje ose ngjitje, si dhe librat shkollorë për klasën e parë, të dytë dhe të tretë, të cilat botohen çdo vjet.

Bazuar në ligjin e cituar, libri i gjeografisë bën pjesë në grupin e librave që botohen çdo pesë vjet.

Minimizimi i gabimeve në tekstet shkollore, jo vetëm në atë të analizuar në këtë punim, duhet të rregullohet me akte juridike dhe procedura të përcaktuara nga MASH-i për evoluimin e vazhdueshëm të teksteve shkollore dhe informimin për gabimet e evidencuara në tekstet e botuara. Në vazhdim do të propozoj një sistem të mundshëm për realizimin e këtij qëllimi:

- MASH-i duhet të organizojë evoluim të detyrueshëm periodik për tekstet shkollore me të gjithë arsimtarët në shkollat fillore dhe të mesme, duke mbledhur vërejtjet e tyre në formë të organizuar së paku dy herë në vjet.
- MASH-i të krijojë mundësinë e dërgimit të vërejtjeve në formë elektronike nëpërmjet internetit, përmbledhjen e vërejtjeve nga nxënësit, prindërit dhe profesionistët të cilët i kanë vërejtur lëshimet në tekst gjatë përdorimit të tyre.
- Komisionet e veçanta të MASH-it t'i shqyrtojnë vërejtjet dhe sugjerimet e arsimtarëve nga evoluimi i detyrueshëm periodik dhe nga vërejtjet e dërguara në ueb portalin e MASH-it nga qytetarët, si dhe të përpilojnë ose të përditësojnë lista me gabimet e konfirmuara dhe përmirësimet e tyre.
- Listat e përditësuara me gabimet dhe përmirësimet e konfirmuara nga MASH-i të publikohen si të lira për shkarkim në ueb faqen <https://www.e-ucebnici.mon.gov.mk>, aty ku janë të publikuara tekstet shkollore, me qëllim që çdo arsimtar të ketë njohuri për gabimet dhe përmirësimet në tekst para fillimit të

procesit mësimor, si dhe të përdorë listën gjatë punës me nxënësit.

- Arsimtari t'i njoftojë nxënësit për mundësinë e shkarkimit të listës së gabimeve dhe përmirësimeve nga ueb faqja e MASH-it.
- Shkolla të ketë detyrim gjatë ndarjes së librave në fillim të vitit shkollor, bashkë me librin t'u shpërndajë nga një kopje të listave me gabime dhe përmirësime për çdo libër për të cilin është publikuar lista me gabime dhe përmirësime në ueb faqen e MASH-it.
- Propozim për pamjen e ueb faqes me mundësi për shënimin e vërejtjeve dhe shkarkimin e listave me gabime dhe përmirësime është dhënë në figurën 2.

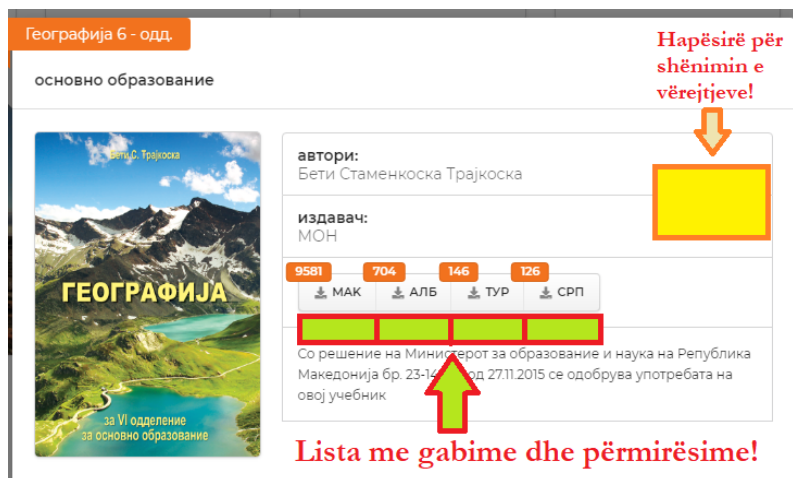

Figura 2. Propozim strukturë për dërgimin e vërejtjeve dhe shkarkimin e listave me gabime dhe përmirësime në ueb faqen e MASH-it
(<https://www.e-ucebnici.mon.gov.mk>)

PËRFUNDIME

Gabimet terminologjike në librat shkollorë nuk mund të trajtohen si gabime të rastit. Ata në formë sistematike krijojnë dyshime te lexuesi dhe pamundësojnë lidhshmërinë e drejtë me lëndët tjera, tekstet shkollore të përdorura nga vitet e mëhershme dhe literatura plotësuese. Situata bëhet edhe më alarmante kur tekste me gabime terminologjike u jepen në përdorim moshave të reja, pikërisht nxënësve të shkollave fillore, të cilët janë tepër të rinj që të mund të evidentojnë gabime të tilla dhe t'i zbërthejnë shpjegimet me terminologji joadekuate. Tekstet profesionale, veçanërisht tekstet që përmbajnë terminologji profesionale nga shkencat ekzakte, bëhen të papërdorshme nëse terminologjia e përdorur nuk është e saktë dhe e standardizuar. Për këtë qëllim, gjatë përkthimit të teksteve shkollore në fushën e gjeografisë, parim që vlen edhe për lëndët tjera, duhet të përdoren fjalorët terminologjikë që të arrihet konsistenca e tyre me tekstet tjera shkollore dhe literaturën plotësuese profesionale në gjuhën shqipe.

Pjesë të caktuara të teksteve gjatë përkthimit shpesh ndodh që të humbin kuptimin e vërtetë. Kjo ndodh kryesisht në rastet e librave me përmbajtje nga shkencat ekzakte, për shkak të terminologjisë specifike profesionale. Për këtë, krahas përdorimit të fjalorëve terminologjikë, gjatë përkthimit të librave duhet të përdoret parimi i përkthimit me adaptim në gjuhën shqipe, në vend të përkthimit klasik.

Procesi i botimit të teksteve të përkthyer në gjuhën shqipe nuk duhet ta eliminojë etapën e analizës së vërtetësisë së përkufizimeve që vijnë nga botimi burimor që përkthehet. Detyrë e redaktorit të botimit në gjuhën shqipe duhet të jetë edhe verifikimi i përmbajtjes para se të botohet teksti në gjuhën shqipe. Gabimet në përkufizime

dhe përmbajtjen e tekstit që përkethehet, duhet të eliminohen nga redaktori i botimit në gjuhën shqipe në tekstin e botuar në gjuhën shqipe, në të kundërt përgjegjësia e tij është e nivelit të njëjtë me atë të autorit dhe recensentëve të librit.

Me qëllim që të evitohen harxhimet për tërheqjen e tërësishme të librit dhe botimin e edicionit të ri, gabimet gjuhësore, terminologjike dhe të tjera, duhet të identifikohen në mënyrë të organizuar nga MASH-i, të përpilohet lista e gabimeve dhe korrigjimeve, të përditësohet në vazhdimësi, të publikohet në ueb faqe për shkarkim bashkë me librin dhe t'u shpërndahet nxënësve në fillim të vitit shkollor bashkë me tekstet shkollore. Kjo nuk është mënyra e vetme dhe e përsosur për minimizimin e gabimeve dhe evitimin e harxhimeve të larta, por duhet të përdoret si ide fillestare për krijim të një sistemi të ri për evoluim të organizuar të teksteve shkollore dhe zvogëlimin e ndikimit negativ të gabimeve në kualitetin e mbarëvajtjes së procesit mësimor në shkollat fillore në Republikën e Maqedonisë së Veriut.

Procesi i botimit të librave në gjuhën maqedonase që paraqet origjinalin i cili më pas përkethehet në gjuhët tjera, duhet të ndryshojë duke mundësuar që origjinali të mund të botohet në ndonjë prej gjuhëve të tjera në të cilat përdoren librat në Maqedoninë e Veriut. Pse të mos botohet origjinali në gjuhën shqipe, e pastaj të përkethehet libri në gjuhët tjera, në mesin e të cilëve do të ishte edhe gjuha maqedonase? Pse autori shqiptar në rast të konkurrimit duhet ta shkruajë origjinalin në gjuhën maqedonase dhe pastaj teksti i autorit shqiptar të përkethehet në gjuhën shqipe? A thua që teksti i shkruar fillimisht në gjuhën maqedonase ka kualitet më të lartë nga teksti i shkruar në gjuhën shqipe? Pyetjet e parashtruara MASH-i duhet t'i marrë parasysh shumë seriozisht dhe të ndryshojë mënyrën

e botimit të librave për shkollat fillore dhe të mesme, që të sigurojë trajtim të barabartë për të gjithë qytetarët e Maqedonisë së Veriut si shoqëri e vërtetë multietnike.

REFERENCAT:

–Trajkoska B. 2015. Gjeografia për klasën VI (botimi në gjuhën shqipe). Ministria e Arsimit dhe Shkencës. Shkup. ISBN 978–608–226–377–9

–Leka F., Dodhiba L., Geço P. 1975. Fjalori i termave të gjeografisë. Akademia e Shkencave të Shqipërisë; Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë; Sektori i terminologjisë. Tiranë.

–Kabo M., Krutaj F. 2000. Fjalor shpjegues i termave të gjeografisë. Akademia e Shkencave të RSH; Qendra e studimeve gjeografike. Tiranë.

–Stamina. 2013. Fjalor i gjeografisë. Tiranë.

–Idrizi B. 2006. Përpilimi i hartave dhe përgjithësimi hartografik. Shkup.

–OGC. 2019. Fjalorthi terminologjik i OGC-së. Geo-SEE Institute. Shkup.

–Berisha R. 2016. Fjalor shpjegues i termave dhe i shprehjeve të kadastrës. Zagreb.

–Idrizi B. 2006. Hartografi. Shkup.

–Kurti S., Hysa R., Kurti Ç. 1991. Fjalor politeknik anglisht shqip. Tiranë.

–GSDI. 2019. Manual i zhvillimit të infrastrukturës së të dhënave hapësinore. Geo-SEE Institute. Shkup.

<https://www.e-ucebnici.mon.gov.mk/lista-ucebnici/osnovno/6/1/hlista> (shtator, 2020)

https://www.e-ucebnici.mon.gov.mk/pdf/Geografija_VI_alb.pdf (shtator, 2020)

https://www.e-ucebnici.mon.gov.mk/pdf/Geografija_VI_Mak.pdf
(shtator, 2020)

<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199231805.001.0001/acref-9780199231805> (shtator 2020)

<https://resources.collins.co.uk/Wesbite%20images/KS3Geography/TB2/Dictionary%20of%20geographical%20terms.pdf> (shtator 2020)

<https://www.itseducation.asia/geography/s.htm> (shtator 2020)

https://en.wikipedia.org/wiki/Glossary_of_geography_terms (shtator 2020)

<http://mon.gov.mk/download/?f=Zakon%20za%20ucebnici%20za%20osnovno%20i%20sredno%20obrazovanie.docx> (shtator 2020)

AJTEN HAJDARI-QAMILI

Fakulteti i Filologjisë “Bllazhe Koneski” – Shkup

SI TA PËRMIRËSOJMË TË NXËNIT E SHQIPES STANDARDE NË SHKOLLAT E RMV-së

Shkurtore

Edhe pse kanë kaluar plot 48 vjet nga Kongresi i Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe, ende flasim për mosnxënie dhe moszbatim të plotë të shqipes standarde në të gjitha institucionet në RMV, e sidomos në shkolla dhe universitete. Janë mbajtur shumë konferenca shken-core, emisione televizive dhe në radio, tribuna dhe tryeza shken-core lidhur me çështjet e shqipes standarde, megjithatë ende nuk kemi arritur në cilësinë që kërkojmë. Përkundrazi, në vend që të kemi përmirësim të gjendjes, kemi përkeqësuar. Kjo mangësi i shqetëson të gjithë shqiptarët, por veçmas gjuhëtarët.

Në këtë kumtesë do të numëroj përmbledhtas shkaqet që kanë sjellë mosnxënien dhe moszbatimin e shqipes standarde nëpër shkollat tona, kurse më së shumti do të ndalem të trajtoj hapat konkrete që duhet t'i marrim për ta përmirësuar këtë gjendje. Pas kësaj, ajo që duhet bërë, është të vëmë në zbatim ato rekomandime.

Fjalët çelës: shqipe standarde, shkolla, përmirësim.

Arsimi si shtyllë kryesore e shoqërisë duhet të jetë baza më e shëndoshë dhe pikënisja e çdo veprimtarie në një vend. Arsimi duhet të zhvillojë intelektin, kulturën gjuhësore, të përkrahë prijet dhe të

gjitha aftësitë e nxënësit. Shkollimi me këtë zhvillim dhe ndikim që ka, paraqet fuqinë më të madhe të çdo lëvizjeje apo ndryshimi jetësor në shoqëri dhe shtet, pa dallim etnie, feje, race, gjinie dhe kulture, si në rrafshin individual ashtu edhe në rrafshin mbarëshoqëror, është shndërruar në proces jetësor të domosdoshëm, të detyrueshëm me mbështetje të mirëstrukturuar juridiko-ligjore dhe logjistike të sofistikuar infrastrukturore. Që kjo të arrihet vërtet, të shijohet dhe të jetësohet si e tillë, varet nga faktorë të shumtë, sepse sot shkollimi përbën një sistem – tërësi elementesh që e përbëjnë vetë procesin, të shndërruar në një zinxhir, ku secila hallkë ka peshën dhe rolin e saj të caktuar në funksion të mirëqenies së njeriut.

²⁰ Detyrë kryesore e shkollës është të aftësojë nxënësit të lexojnë, kuptojnë, mësojnë dhe të shkruajnë drejt dhe pa gabime. Jo më kot Sami Frashëri thotë se “Shërbimin që bën arsini për përmirësimin e një kombi, ligji s’mund ta bëjë kurrë”.

Thuhet që të shkruarit mund të mësohet, por nuk mund të jepet mësim. Ky paradoks nxjerr në pah një kuptim të rëndësishëm, se të shkruarit nuk është një veprim i thjeshtë, por është shumë i ndërlikuar dhe kërkon një zotërim të njaftë të arritjes më të sofistikuar të mendjes njerëzore – gjuhës.²¹ Gjuha si mjeti kryesor i zhvillimit të arsimit dhe bartjes së civilizimit brez pas brezi, funksion kryesor e ka kumtimin e ideve dhe të mendimeve tona dhe, në përshtatje me këtë funksion, gramatika, drejtshkrimi, drejtshqiptimi e të gjitha normat e tjera shërbejnë për t’i bërë sa më të qarta këto ide dhe mendime. Megjithatë, “formimi i shprehive të të shkruarit

²⁰ Organizata joqeveritare “Nisma”, Konferenca e parë shkencore: *Shqiptarët, shkollat, programet mësimore dhe tekstet shkollore në gjuhën shqipe në Republikën e Maqedonisë së Veriut*, Tetovë, 15. 06. 2019, f. 91.

²¹ Kane, S. Thomas, *Si të shkruajmë shqip*, Manual i Oksfordit për të shkruarin dhe retorikën i përshtatur për shqipen, Qendra për Arsim Demokratik, Tiranë, 2010, f. 1.

drejt dhe pa gabime gjuhësore kërkon jo vetëm njohjen e strukturës gramatikore të shqipes standarde, por edhe një punë këmbëngulëse e sistematike, që nënkupton korrigjimin e vetvetes” – thotë R. Memushaj. Ndër ne kemi shumë variante gjuhësore, qofshin ato territoriale, sociale apo stile të ndryshme, por gjuha standarde shqipe, duke shërbyer si një emërues i përbashkët i të gjitha varianteve gjuhësore territoriale dhe sociale, shërben si njet që lehtëson komunikimin midis shqiptarëve, sado të largëta të jenë të folmet e tyre.

Në përballje me njetet e informmit, me institucionet (shkollat, zyrat shtetërore dhe publike) qytetari duhet ta zotërojë shqipen standarde në mënyrë aktive. Kjo do të thotë se sot zotërimi dhe përdorimi i shqipes standarde është domosdoshmëri. Gjuha standarde nuk është trashëgimi gjenetike, ajo duhet të studiohet dhe të përvetësohet. Vatra e parë ku mësohet gjuha standarde është shkollla. Prandaj, që në klasët e ulëta duhet që nxënësve t’ua mësojmë shqipen e normuar mirëfilli dhe në të gjitha rrafshet (fonetike, morfologjike, sintaksore, leksikore). Sepse, “drejtshkrimi nuk mund të zotërohet pa njohur normën gramatikore e drejtshqiptimore, as shqiptimi letrar nuk mund të përvetësohet pa zotëruar morfologjinë dhe drejtshkrimin, as norma gramatikore nuk mund të ngulitet, po s’u përdor në të shkruar e të folur. Të mësuarit e gramatikës, drejtshkrimit e drejtshqiptimit si rregulla e norma pa lidhje midis tyre është i gabuar.”²²

Gjuhëtari R. Memushaj në librat e tij na jep këshilla se për ta mësuar shqipen standarde mirë, duhet të lexojmë sa më shumë libra, sidomos prej mjeshtrave të njohur. Leximi ndihmon të “thithësh”

²² Memushaj, R., *Shqipja standarde, Si ta flasim dhe ta shkruajmë*, Botimet toena, Tiranë, 2005, f. 48 - 49.

pa e kuptuar teknikën e të shkruarit, strukturën e krijimeve të ndryshme dhe ecurinë e hartimit të tyre.²³ Pra, duke lexuar shumë me automatizëm dhe pa vetëdijen tonë në tru na regjistrohen format e sakta. Se sa është i rëndësishëm leximi për njeriun dhe sa ka rëndësi aftësia e tij për të shkruar drejt e pa gabime, e kanë dëshmuar shumë autorë e dijetarë të cilët merren me këtë veprimtari. Leximi dhe shkruani janë aktivitete mjaft të ndërlikuara që kërkojnë angazhim të madh. Që këto të arrihen të realizohen mirë, duhet mendimi të shkruhet qartë, drejt dhe në gjuhën standarde. Por, sa është arritur ky sukses në shkollat e RMV-së dhe ku ngecin punët, do ta shohim në vijim.

Fatkeqësisht, si rrallëkush në botë, ne shqiptarët po ikim nga trojet tona, nga tradita, nga doket e zakonet, nga kuzhina, nga kultura, nga gjuha e nga gjithçka tjetër që është e jona; pra, po heqim dorë nga të gjitha vlerat materiale e kulturore tonat dhe si të shashtisur po vrapojmë pas çdo gjëje që është e huaj. Shpërfillja e shqipes është vetëm njëri nga këto probleme serioze të shoqërisë shqiptare – thotë A. Hamiti.²⁴ Për këtë çështje shqetësohet edhe Gj. Shkurtaj dhe “me hidhërim në zemër”, siç shprehet ai, thotë se “kjo situatë që nuk është vetëm e gjuhës shqipe, por edhe e kulturës së sotme shqiptare “në tranzicion”, na trishton dhe na bën të trembemi se e ardhmja e shqipes nuk do të jetë e mirë, në qoftë se nuk punojmë me gjithë shpirt, me përkushtimin dhe devotshmërinë më të lartë, për ta mbrojtur gjuhën tonë të bukur.”²⁵ Ai shpesh në kumtesat, librat dhe deklaratat në medie ka thënë se të rinjtë shqiptarë i dinë aq mirë gjuhët e huaja, sidomos anglishten, italishten, frëngjishten

²³ Po aty, f. 14.

²⁴ HAMITI, A., *Kultura e gjuhës për të gjithë*, Shkup, 2018, f. 4.

²⁵ Shkurtaj, Gj., *Si të shkruajmë shqip, Nga drejtshkrimi te shkrimet profesionale*, Botimet toena, Tiranë, 2008, f. 12.

etj., por “për fat të keq kemi aq pak njerëz që dinë ta flasin e ta shkruajnë shqipen ashtu si duhet” dhe nxjerr mllëfin duke përdorë emërtimin e Faik Konicës për gjuhëprishësit si “analfabetë me diplomë”²⁶

Shumë gjuhëtarë, si: Xh. Lloshi, R. Memushaj, E. Lafë, Shkurtaaj, R. Nesimi, Sh. Islamaj, Q. Murati, A. Hamiti e shumë të tjerë vlerësojnë se kujdesin për gjuhën dhe zbatimin e normës letrare duhet t’i shohim si probleme të mprehta që duhet të tërheqin vëmendjen e gjuhëtarëve, të shtetit dhe të shoqërisë shqiptare në përgjithësi. Duhet të shqetësohemi për rënien e theksuar të kujdesit për gjuhën në shkollë e deri te botimet shkencore. Në një studim që ka bërë profesori Kujtim Kapllani ka ardhur në përfundim se dispensat universitare dhe gazetat ditore kanë shumë më tepër gabime, “mesatarisht hasen 103 gabime për faqe”, thotë ai – dhe vazhdon revoltën e tij duke thënë se shkak i kësaj gjendjeje është se “të gjithë kanë marrë penën të shkruajnë, por askush nuk lexon.”²⁷ Ndërkaq, A. Hamiti për gjendjen e mjerueshme të shqipes standarde në Maqedoninë e Veriut shprehet kështu “për ta parë kulturën e dobët gjuhësore, mjafton të shfletosh ndonjë gazetë ditore, të shohësh ndonjë web-faqe të rrallë në shqip të institucioneve shtetërore në RMV, tekst shkollor të përkthyer nga maqedonishtja, ndonjë dokument zyrtar, tabela rrugore, hartim ose provim të ndonjë nxënësi apo studenti, shkrimet në rrjetet sociale (...)”²⁸

Siç u pa më sipër, për problemet e zbatimit të shqipes standarde jo vetëm në RMV, por në mbarë trojet shqiptare është folur e stërfolur dhe janë botuar shumë kumtesa, libra, doracakë, porse ende nuk

²⁶ Shkurtaaj, Gj. *Urgjenca gjuhësore*, Naimi, Tiranë, 2017, f. 199-200.

²⁷ Shoqata e Gjuhësisë Shqiptare, *Konferencë gjuhësore për nder të 80-vjetorit të lindjes së prof. dr. Xhevat Lloshit*, INFBOTUES, Tiranë, 2018, f. 297.

²⁸ HAMITI, A., *Kultura e gjuhës për të gjithë*, Shkup, 2018, f. 260.

vërehet efekti pozitiv, ngaqë vorbullat e globalizmit, epokës digjitale dhe analfabetizmit funksional përthithin dhe fundosin forcën e këtyre botimeve. Shumë vetë hulumtojnë dhe botojnë kumtesa, libra etj., por problemi qëndron se asnjëri-asnjërin nuk e lexon, madje as punimet e veta nuk ka kohë t'i lexojë ai që shkruan duke vrapuar të shkruajë sa më shumë. Prandaj nuk ka progres dhe mbindërtim të çështjeve të hulumtuara, por rrota rrotullohet në vend numëro dhe kthehet gjithmonë nga fillimi. Për këtë arsye, gjykoj se ajo që duhet bërë është të ndryshojmë strategjitë e punës dhe të përforcojmë mekanizmat dhe metodologjitë ekzistuese në hap me ndryshimet e teknologjisë, sistemet e arsimit dhe mendësisë që na i imponon koha. Edhe unë brenda 15 viteve të fundit kam bërë disa hulumtime mbi nivelin gjuhësor të mbishkrimeve, reklamave, fletëpalosjeve, librave shkollorë dhe artikujve të ndryshëm të përkthyer në shqip, gjuha e studentëve etj. dhe kam arritur në disa përfundime që do t'i shpjegoj në vazhdim.

Në këtë epokë digjitale që jemi, përpos përfitimeve dhe dobive të shumta që kemi nga teknologjia, kemi edhe disavantazhe që dëmtojnë thellë cilësinë e arsimit. Nxënësit dhe studentët po keqpërdorin internetin, konkretisht: google classroomin (njësitë mësimore që plasohen aty shfrytëzohen për kopjim, në vend që të mësohen librat), punimet e seminarit, të diplomës, të masterit, të doktoratës dhe esetë merren të gatshme nga interneti, sepse mungon mendimi kritik i nxënësve dhe i studentëve. Për fat të keq ka disa faqe në instagram dhe Facebook që shesin punime shkencore. Në ditët e sotme është shumë i pranishëm *analfabetizmi funksional*, që nënkupton se kjo kategori njerëzish dinë të lexojnë, por nuk janë në gjendje ta vënë në zbatim atë që kanë mësuar, gjegjësisht shndërrohen në robotë që i kryejnë disa funksione, por nuk i kuptojnë as ata vetë se çfarë janë duke bërë. Kreativiteti, aftësitë kërkimore e

hulumtuese, dëshira dhe vullneti për të lexuar dhe shprehia e punës te rinia e sotme është zvetënuar plotësisht. Fatkeqësisht një numër i vogël i atyre që vërtet janë me kapacitet të lartë mendor, me inteligjencë dhe kanë dëshirë e vullnet për të punuar, demotivohen nga kjo dukuri që po i rrethon, por edhe nga perspektiva e pasigurt drejt të cilës synojnë ata.²⁹

Në cilësinë e dobët të përdorimit të shqipes standarde nga nxënësit dhe studentët e sotëm rol të rëndësishëm ka luajtur edhe procesi i globalizimit. Ky proces (që nga forcat e mëdha çmohet si shumë i rëndësishëm për zhvillimin e tregut të lirë dhe për shoqërinë e hapur, për zbatimin e parimeve të demokracisë dhe për mbrojtjen e të drejtave të njeriut në përpjesëtime botërore), po bëhet rrezik për kulturat dhe gjuhët kombëtare. “Ndikimi i gjuhëve të mëdha në gjuhët e vogla edhe deri më tani ka qenë i madh. Por, me procesin e globalizimit, gjuhët e popujve të vegjël janë edhe më të rrezikuara. Anglishtja është bërë dhe si duket do të jetë edhe mëtej gjuhë me prestigjin më të lartë në botë. Ajo edhe tani si gjuhë zyrtare ose gjysmëzyrtare përdoret në më shumë se 60 shtete, kurse vend të posaçëm zë edhe në 20 vende të tjera. E gjithë bota e kulturuar kujdeset të mësojë anglishten; nga sasia e përgjithshme e informatave në kujtesën e sistemeve elektronike, 80% janë në anglisht. Në ndikimin e anglishtes shkombëzohen gjuhët amtare. Mund të parashikohet se me globalizimin e botës, në dy shekujt e ardhshëm do të vdesin gjysma e gjuhëve të popujve të vegjël.”³⁰

²⁹ HAJDARI- QAMILI, A., *Shkaqet që e prishin cilësinë e sistemit arsimor në RMV*, Tribuna e parë shkencore “Gjendja e arsimit në vend, sfidat dhe perspektivat”, Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve, Shkup, 7 mars 2020, f. 99-116.

³⁰ Rexhep Qosja, *Kongresi i Drejtshkrimit – tridhjetë vjet pas*, Studime filologjike nr. 3-4, 2002, Tiranë, f. 31-36.

Në Maqedoninë e Veriut ka gjithsej 1.205 shkolla fillore dhe të mesme të cilët veprimtarinë e tyre arsimore e kryejnë në 1.342 godina shkollore. Sipas të dhënave të Entit Shtetëror të Statistikave (ESHs), prej tyre 89,5 përqind janë ato fillore, ndërsa 10,5 për qind për arsim të mesëm, ndërsa përqindje më të madhe, gjegjësisht 93,2 për qind nga ato fillore dhe 95,3 përqind nga të mesmet janë shkolla të rregullta.³¹ Gjithashtu, duhet theksuar se 50 përqind e filloristëve në vend janë shqiptarë. Kështu flasin të dhënat e publikuara në faqen zyrtare të internetit të Entit Shtetëror për Statistikë. Sipas këtyre të dhënave prej gjithsej 190 mijë e 541 nxënës filloristë, në fund të vitit shkollor 2013/2014, 122 mijë e 929 nxënës janë maqedonas, ndërsa shqiptarët kanë arritur rekordin me 61.298 nxënës.³² Përveç shkollave fillore dhe të mesme, në RMV kemi 3 universitete ku mësimi zhvillohet në gjuhën shqipe, kemi Katedrën e Gjuhës dhe Letërsirë Shqiptare (në UKM), Fakultetin Pedagogjik, ITSHKSH, AZGJ etj. Duke i pasur të gjitha këto mundësi dhe hapësirë për ta kultivuar dhe mbrojtur shqipen standarde, ne e bëjmë të kundërtën – e prishim dhe e shtrembërojmë atë.

Kur bëhet fjalë për mangësitë në përdorimin e shqipes standarde, ka dukuri që janë të përgjithshme në gjithë RMV, por ka edhe dukuri që dallojnë nga njëri qytet në tjetrin. Nga hulumtimet që kam bërë më parë në analizën e bërë duke krahasuar fshatrat dhe qytetet rezultoi se qytetet e ruajnë më mirë shqipen letrare (bëhet fjalë për zbatim nëpër institucione: administratë, shkollë, medie dhe jo në rrugë apo në familje), për arsye se nëpër disa familje elitare qytetare

³¹ <https://www.botasot.info/maqedonia/629322/ja-sa-eshte-numri-i-shkollave-fillore-dhe-te-mesme-ne-maqedoni/> (12. 02. 2021)

³² <https://portalb.mk/162686-50-e-nxenesve-ne-maqedoni-jane-shqiptare/> (12. 02. 2021)

që në shtëpi është kultivuar një variant gjuhësor që është shumë afër gjuhës standarde ose thënë ndryshe një ligjërim bisedor me një përkujdesje më të veçantë, por edhe për shkak të nivelit arsimor të popullatës dhe privilegjet që i gëzonin banorët e qyteteve.³³ Ndërkaq, nëse krahasojmë qytetet e Maqedonisë së Veriut me popullsi shqiptare renditja mund të jetë si vijon: Strugë, Dibër, Manastiri me Prespën (në radhë të parë), pastaj Kumanovë, Shkup, Tetovë, e pastaj të tjerat. Faktori i kësaj renditjeje është se nëpër qytete brenda në familje është përdorë edhe gjuha turke krahas shqipes, e cila bën që të pikaset një shqiptim karakteristik që dallon nga shqiptimi standard. Megjithëkëtë, Struga dhe Dibra veçohen, për fat të mirë, për arsye se tradita e shkollimit dhe niveli i arsimimit ka qenë gjithmonë i lartë te një numër i konsiderueshëm i popullsisë; pastaj kontaktet e pandërprera ilegale me Shqipërinë dhe ndikimi pozitiv i programeve të TVSH-së edhe në kohën e komunizmit kur valët pengoheshin; ardhja e mësuesve nga Korça, Pogradeci, Elbasani ose vendeve të tjera të Shqipërisë; në Strugë mund të shtojmë dhe bashkëjetesën e tri të folmeve (gegërishtja qendrore, toskërishtja veriore dhe e folnja kalintare në qytet) – të gjitha këto kanë ndikuar që edhe e folmja të jetë sa më afër shqipes standarde. Në shkollat e Strugës edhe sot e gjithë ditën gjuha standarde zbatohet edhe në fshatrat geqe, e nuk diskutohet që edhe në fshatrat toske dhe në qytet. Ndërkaq, duhet theksuar se Dibra afrohet edhe me Kërçovën në këtë renditje, konkretisht është fjala për hetimin e diftongjeve dhe diftongoideve dialektore gjatë përpjekjes për ta folur shqipen standarde (pra, drejtshqiptimi), pastaj ndërtimi i lidhore me pjesëzën **të + dëftore** në kohën e tashme në vend të **të**

³³ Hajdari- Qamili, A., *Laryshia e përvetësimit të shqipes standarde në Maqedoni ndër vite*, Konferenca VII Shkencore Ndërkombëtare “Gjuha, letërsia dhe kultura shqiptare nga Pavarësia deri sot”, Tetovë, 23 nëntor 2012.

+ pjesore, si p.sh.: *Nuk guxon të vjen...* (ai / ajo nuk guxon të vijë). *Nuk guxon t'i sheh ajo fëmijët* (nuk guxon t'i shohë) ose forma të tipit: *Nëse vie, duhet të ...* (nëse vjen). *Mos ma bën këtë* (mos ma bëj këtë) etj.³⁴ Në Shkup shqipja standarde është ruajtur dhe kultivuar për shkak të institucioneve, shtypit, radios, televizionit dhe elitës intelektuale, edhe pse jo shumë në numër. Bile mund të thuhet se kultivues apo zbatues të standardit kanë qenë banorët e qyteteve të tjera të Maqedonisë së Veriut, të cilët kanë ardhur të jetojnë në Shkup, pasi janë punësuar në institucione me ndikim. Në këtë grup rangohen edhe Kumanova me Tetovën, për shkak të afritë dhe kontakteve me Shkupin, por edhe për shkak të universiteteve shqiptare.

Shkaktar tjetër që shtrembëron përdorimin e drejtë të shqipes së normuar në RMV është bashkëjetesa e shumëgjuhësisë, e sidomos e dygjuhësisë (shqipja me maqedonishten). “Dukuria e përzierjes së kodeve (shumëgjuhësisë) hetohet jo vetëm në bisedat e përditshme të masës së gjerë popullore, por edhe në gjuhën e të arsimuarve, si në ligjërimin e personave publikë, ashtu edhe në përkthimet dhe interpretimet e shumta që bëhen te ne nga maqedonishtja në shqip. Përkthimet lëngojnë sidomos në zëvendësimin e formave rasore të shqipes me forma analitike: parafjalë + emër, meqë maqedonishtja nuk ka lakim emrash.”³⁵

Po ashtu, nuk duhet harruar se gjendja në të cilën jemi ne shqiptarët e Maqedonisë së Veriut i ka rrënjët shumë më të thella nga sa na duket. Në LDB nga popujt ballkanikë shqiptarët u çliruan të fundit, kurse për shqiptarët që mbetën në ish-Jugosllavi robëria

34 Më gjerësisht rreth kësaj shih: Ajten Qamili, *Shqipja “standarde” e studentëve të Maqedonisë*, Konferencë shkencore “Dyzet vjet të shqipes standarde”, Prishtinë, 7 – 8 dhjetor 2012.

35 Hamiti, A., *Kultura e gjuhës për të gjithë*, Shkup, 2018, f. 260.

vijoi edhe më tutje, jeta e tyre politike, ekonomike e kulturore u bë edhe më e rëndë e madje e mjerueshme, sepse nuk gëzonin as të drejtat elementare kombëtare. Pushtetmbajtësit e asaj kohe, që zbatonin një politikë shkombëtarizuese, e kishin ndaluar rreptësisht përdorimin e shqipes letrare. Për përpjekjet më të vogla për të komunikuar me shkrim në shqip, shqiptarët pësonin dënime të rrepta e tortura barbare. Për këtë, përveç të tjerash, flet edhe fakti se, në këto vise 90% e popullsisë shqiptare ishin analfabetë, sidomos femrat.³⁶ Mbyllja e paraleleve shqipe në shkollat e mesme, mbyllja e Akademisë Pedagogjike, programet e cingura në mjetet e informimit në gjuhën shqipe, krijuan pengesa serioze në zhvillimin arsimor, kulturor dhe shkencor të shqiptarëve të RMV-së. Natyrisht, se nga kjo gjendje kemi trashëguar plagë shumë të rënda në shumë sfera të jetës, por edhe të shqipes standarde.

Tash pas gjysmë shekulli, sipas një klasifikimi të popullsisë shqiptare në Maqedoninë e Veriut shohim se situata është komplekse, sepse ajo ndahet në disa grupe: **a)** të arsimuar: 1. me shkollim të ulët; 2. me shkollim të mesëm dhe 3. me shkollim të lartë: 3.1. në Shkup, 3.2. në Tiranë, 3.3. në Prishtinë, 3.4. në Tetovë dhe në qytetet e tjera të Maqedonisë (fakultetet private apo degët e disperzuara) dhe **b)** të paarsimuar (sidomos femrat, të cilat janë shtylla e familjes dhe e zhvillimit të shoqërisë).³⁷ Megjithatë, pavarësisht këtij klasifikimi po vërehet se sot nuk dallohen të arsimuarit nga të paarsimuarit, por dashamirët e gjuhës që janë të ndërgjegjshëm e të përkushtuar, nga ata të pakujdesshmit e të pandërgjegjshmit; ose ata të arsimuarit

³⁶ ITSHKSH - Shkup, Remzi Nesimi për gjuhën shqipe, Shkup, 2019, f. 99.

³⁷ Më gjerësisht rreth kësaj shih: Hajdari- Qamili, A., *(Mos)zbatimi i shqipes standarde në Maqedoni*, Kongresi i drejtshkrimit të gjuhës shqipe – vepër me vlera të mëdha kombëtare, (13. 06. 2012), Shkup, Instituti i Trashëgimisë Kulturore dhe Shpirtërore të Shqiptarëve, Shkup, 13 qershor 2012.

cilësorë nga ata të arsimuarit jociilësorë. Valëvitje ka bile edhe mes gjeneratash shumë të afërta dhe herë vija e diagramit ngrihet e herë ulet në amplitudat e tij për shkaqe të ndryshme, të cilët nuk do t'i trajtoj këtu. Për këtë gjendje nuk duhet të fajësojmë vetëm njërën palë apo strukturë shoqërore, sepse arsimi është një sistem dhe duhet të funksionojë si i tillë, ku secili element duhet ta kryejë obligimin që ka duke bashkëvepruar me elementet e tjera për ta krijuar tërësinë (nxënësi – mësuesi – familja – institucionet).

Detyra jonë e parë është pikërisht gjetja e metodave dhe strategjisë se si e me çka konkretisht duhet t'i motivojmë gjeneratat e reja (nxënësit dhe studentët) që ta mësojnë shqipen standarde pa mangësi dhe pa shtrembërime, pra si t'i vetëdijesojmë e t'i bindim ata për vlerën e gjuhës, sepse moszbatimi i formave normative për një periudhë të caktuar kohore mund të na shpjgër në përçarje të shqiptarëve, bile mund të lindin disa forma të standardit (ndonjë standard me elemente të gegërishtes qendrore, ndonjë tjetër me elemente të gegërishtes verilindore etj.), pra të na kthejë në një gjendje sikur para Kongresit të Drejtshkrimit, mbase edhe mund të largohet aq shumë gjuha e folur nga ajo e shkruara, siç ishin dikur latinishtja dhe greqishtja vetëm si gjuhë administrative.

Në vazhdim po jap disa rekomandime që mendoj se mund të na ndihmojnë që ta përmirësojmë gjendjen e shqipes standarde në RMV.

REKOMANDIME:

- Të sistematizohen nxënësit sipas aftësive dhe shkathtësive: qysh në shkollë fillore varësisht nga aftësitë dhe shkathtësitë që kanë të klasifikohen në drejtime dhe zanate, që të mos kemi hiperproduksion të disa profileve, prej të cilëve 70% nuk janë

në gjendje të kryejnë profesionin ashtu si duhet; e në anën tjetër, të kemi mungesë kuadrosh në disa profile dhe zanate, për të cilat kemi shumë nevojë.³⁸

- Nxënësit që janë më të mirë në gjuhë të motivohen dhe të orientohen në Fakultetin e Pedagogjisë dhe në Katedrën e Gjuhës dhe Letërsisë Shqiptare.
- Mësimdhënia të shihet si mision, jo vetëm si profesion. Mësimdhënësit, sidomos ata të gjuhës shqipe duhet të punojnë me përkushtim më të madh, me më shumë zell dhe me metoda ndërvepruese (interaktive). Ata duhet të jenë shembull në zbatimin e normave të gjuhës standarde. Në orët e gjuhës amtare të shmanget mësimi skolasik, të mos kërkohet nga nxënësit vetëm që të riprodhojnë atë që e dëgjojnë ose e lexojnë, por të kërkohet nga ata të flasin e të shkruajnë me një originalitet, stil dhe kreativitet. Mësimi të vihet në funksionin e zbatimit praktik në jetën e përditshme. Nxënësit të nxiten që të lexojnë sa më shumë libra. Ata të motivohen të thonë atë që mendojnë (qoftë edhe gabimisht), duke mbështetur e argumentuar mendimin, të kuptojnë atë që kanë lexuar a dëgjuar si dhe të kenë qëndrim vlerësues e kritik ndaj tyre. Mësimdhënësi në vlerësimet që jep për nxënësit duhet të jetë i matur, i drejtë, jofyes.
- Të zhvillohet procesi trishkallësh: njohuri–shkathësi–shprehi (t'i mësojmë rregullat e shqipes standarde, të jemi të shkathtë t'i gjejmë e t'i zbatojmë rregullat dhe pasi të na krijohet shprehi në mënyrë automatike të përdorim format e sakta pa u menduar fare).

³⁸ Deklaratë e imja publike në EURONEWS TONIGHT më 05.12.2019
<https://youtu.be/KYh2pRD3t7I>

- Prindërit duhet që në vegjëli të kultivojnë arsindashjen dhe kujdesin për kulturën gjuhësore të fëmijët e tyre dhe të kujdesen më tepër për edukatën, kulturën dhe dijen e fëmijëve të tyre.
- Të mbahet më tepër llogari për cilësinë e librave – librat të kalohen në të gjitha filtrat (redaktor profesional, redaktor gjuhësor, korrektor, recensentë) në mënyrë profesionale dhe dinjitoze.
- Të bëhet përzgjedhja gjithnjë e më e madhe e përkthyesve dhe lektorëve cilësorë d.m.th. të mbahet përgjegjësi më e madhe në punë dhe gjatë përzgjedhjes nga shtëpitë botuese.
- Tekstet shkollore të përpilohen nga autorë shqiptarë dhe jo të përkthehen nga gjuhët e tjera. Nuk ka nevojë të hartohen tekste të reja çdo vjet, por të ribotohen me korrigjime dhe përmirësime. Të hartohet një libër disa vjet, të redaktohet, të korrektohet, të rishikohet e pastaj të botohet. Më mirë një libër me vlera shumë të larta, sesa plot libra pa cilësi;
- Në librat e gjuhës shqipe të shkollës fillore të mësohen edhe variantet dialektore, me të cilat nxënësit ndeshen në komunikimin e përditshëm, por edhe në tekstet letrare.³⁹ Gjithashtu, është mirë të përfshihen njësi të veçanta mësimore me dukuritë më problematike gjuhësore në RMV, specifika të kulturës, traditës kombëtare etj.;
- Në librat e gjuhës është mirë që më pak të jepen çështje teorike e më tepër të ofrohen metoda aftësimi të nxënësve për të vënë në zbatim praktik komunikimin dhe të shprehurit.⁴⁰

³⁹ Shoqata e Gjuhësisë Shqiptare, *Konferencë gjuhësore për nder të 80-vjetorit të lindjes së prof. dr. Xhevat Lloshit*, INFBOTUES, Tiranë, 2018, f. 61-102.

⁴⁰ Po aty.

- Agjencia e Zbatimit të Gjuhës të trajnojë përkthyesit dhe lektorët e të gjitha institucioneve; t'u rekomandojë përkthyes dhe lektorë Ministrisë së Arsimit dhe shtëpive botuese; t'u lejohet të lekturojnë vetëm lektorët me licencë nga Këshilli që do ta formojë AZGj, kurse Inspektorati të mbikëqyrë mbarë-vajtjen e zbatimit të shqipes.
- Të vihen në zbatim përfundimet e dala nga seminarët, simpoziumet dhe tribunat shkencore lidhur me çështjet teorike dhe praktike të shqipes standarde dhe të kulturës gjuhësore e jo të mbeten vetëm në letër.
- Të diplomuarit që janë më të mirë në gjuhë të japin mësim në shkolla fillore, kurse ata që janë më të mirë në letërsi të japin mësim në shkolla të mesme; ose të ndahet lënda e gjuhës nga ajo e letërsisë. Këtë mendim e ka edhe Xh. Lloshi "...është mirë që lënda e gjuhës të ndahet nga lënda e letërsisë, sepse nuk janë të gjitha tekstet e leximit letrar në shqipen standarde dhe që nxënësi të mund t'i lexojë dhe kuptojë këto tekste i duhet lënda e gjuhës.⁴¹
- Te Fakulteti Pedagogjik të ngritet kriteri i vlerësimit të lëndës së gjuhës, sepse themelet e kulturës gjuhësore vihen që në shkollën fillore;
- Në secilin fakultet të ketë lëndë Gjuhë shqipe ose Kulturë gjuhësore dhe lëndë Shkrimi akademik;
- Të organizohen fushata përmes OJQ-ve dhe nga Qeveria për ngritjen e përgjithshme kulturore dhe vetëdijësinë e nxënësve dhe studentëve për nevojën e përdorimit më të kufizuar

⁴¹ Po aty.

të ligjërimit dialektor e atij të shkujdesur dhe të zgjerojë përdorimin e shqipes standarde;

- Çdo projekt, mbishkrim, botim, reklamë, postim etj. është mirë të bëhet përmes bashkëpunimit me persona të institucioneve përkatëse, si universitetet, Instituti i Trashëgimisë Kulturore dhe Shpirtërore të Shqiptarëve të Maqedonisë së Veriut dhe AZGJ;
- Procesi mësimor të zhvillohet në gjuhën amtare, në të gjitha nivelet e shkollimit, sepse ka ende nxënës shqiptarë që shkollohen në gjuhën maqedonase dhe kjo u shkakton vështirësi për ta nxënë shqipen standarde;
- Mjetet e informimit të bëjnë shumë më tepër kujdes, sepse ato nuk janë vetëm kronikë e ngjarjeve në vend dhe në botë, por ato, me rubrikat e llojllojshme, janë edhe tribune e jetës kulturore, artistike, arsimore etj. Ato, siç thotë me të drejtë prof. Androkli Kostallari, janë një fushë e gjerë ku zbatohet e përpunohet gjuha letrare kombëtare dhe si të atilla luajnë një rol të madh, jo vetëm në emancipimin e masave të lexuesve, të dëgjuesve e të teleshikuesve, sepse ushtrojnë ndikim të drejtpërdrejtë, por edhe në përhapjen dhe ngulitjen e normës letrare duke filluar nga nxënësit e gjer te punonjësit e arsimit e të kulturës. Prandaj fjala e shkruar në gazetë, portale ose e transmetuar nëpërmjet radios e të televizionit duhet t'u përgjigjet të gjitha kriterëve fonetike, morfologjike e sintaksore të gjuhës shqipe dhe kjo të shërbejë si model i drejtshkrimit dhe drejtshqiptimit për të gjithë shqipfolësit.⁴²

⁴² ITSHKSH - Shkup, Remzi Nesimi për gjuhën shqipe, Shkup, 2019, f. 115.

- Gazetarët dhe moderatorët e medieve të testohen për nivelin e njohjen së shqipes standarde, pastaj të trajnohen në AZGj.
- Të rritet emetimi i emisioneve në radio e televizion për kulturën gjuhësore, të hapet një faqe e përbashkët mbarë-kombëtare serioze nëpër rrjetet sociale, e cila është mirë të mbikëqyret nga ASHASH.

REFERENCAT:

HAJDARI– QAMILI, A., *(Mos)zbatimi i shqipes standarde në Maqedoni*, Kongresi i drejtshkrimit të gjuhës shqipe – vepër me vlera të mëdha kombëtare, (13. 06. 2012), Shkup, Instituti i Trashëgimisë Kulturore dhe Shpirtërore të Shqiptarëve, Shkup, 13 qershor 2012.

HAJDARI– QAMILI, A., *Laryshia e përvetësimit të shqipes standarde në Maqedoni ndër vite*, Konferenca VII Shkencore Ndërkombëtare “Gjuha, letërsia dhe kultura shqiptare nga Pavarësia deri sot”, Tetovë, 23 nëntor 2012.

HAJDARI– QAMILI, A., *Niveli gjuhësor i mbishkrimeve dhe artikujve të përkthyer në shqip*, Instituti Albanologjik– Prishtinë, Konferenca Shkencore “Java e Albanologjisë” 23 –27 maj 2016, Prishtinë.

HAJDARI– QAMILI, A., *Perla gjuhësore*, SAK STIL, Shkup, 2018.

HAJDARI– QAMILI, A., *Përmirësimi i cilësisë së shqipes standarde në institucionet e Maqedonisë*, Panel shkencor: Gjuha shqipe në Maqedoni – histori dhe perspektiva, Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve, Shkup, 18. 06. 2018.

HAJDARI– QAMILI, A., *Shkaqet që e prishin cilësinë e sistemit arsimor në RMV*, Tribuna e parë shkencore “Gjendja e arsimit në vend, sfidat dhe perspektivat”, Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve, Shkup, 7 mars 2020.

HAJDARI– QAMILI, A., *Shqipja “standarde” e studentëve të Maqedonisë*, Konferencë shkencore “Dyzet vjet të shqipes standarde”, Prishtinë, 7 – 8 dhjetor 2012.

HAJDARI– QAMILI, A., *Zbatimi i shqipes standarde në Maqedoinë e Veriut*, Konferenca shkencore “Sfidat e përkthimit në Republikën e Maqedonisë së Veriut”, Agjencia për Zbatimin e Gjuhëve, mbajtur më 30.09.2019, Dita Ndërkombëtare e Përkthimit, Shkup, 2020, f. 11–31.

HAMITI, A., *Kultura e gjuhës për të gjithë*, Shkup, 2018.

ITSHKSH – Shkup, *Remzi Nesimi për gjuhën shqipe*, Shkup, 2019.

KANE, S. Thomas, *Si të shkruajmë shqip*, Manual i Oksfordit për të shkruarin dhe retorikën i përshtatur për shqipen, Qendra për Arsime Demokratik, Tiranë, 2010.

Memushaj, R., *Shqipja standarde, Si ta flasim dhe ta shkruajmë*, Botimet toena, Tiranë, 2005.

MURATI, Xh. *Mësuesi dhe shkolla*, Tetovë, 2020.

Organizata joqeveritare “Nisma”, Konferenca e parë shkencore: *Shqiptarët, shkollat, programet mësimore dhe tekstet shkollore në gjuhën shqipe në Republikën e Maqedonisë së Veriut*, Tetovë, 15. 06. 2019.

QOSJA, R., *Kongresi i Drejtshkrimit – tridhjetë vjet pas*, Studime filologjike nr. 3–4, Tiranë, 2002.

SHKURTAJ, Gj., *Si të shkruajmë shqip, Nga drejtshkrimi te shkrimet profesionale*, Botimet toena, Tiranë, 2008.

SHKURTAJ, Gj. *Urgjenca gjuhësore*, Naimi, Tiranë, 2017.

Shoqata e Gjuhësisë Shqiptare, *Konferencë gjuhësore për nder të 80–vjetorit të lindjes së prof. dr. Xhevat Lloshit*, INFBOTUES, Tiranë, 2018.

LULJETA ADILI – ÇELIKU

Universiteti i Europës Juglindore – Tetovë

MERAL SHEHABI – VESELI

Fakulteti i Filologjisë “Bllazhe Koneski” – Shkup

GABIMET E SHPESHTA GJATË PËRDORIMIT TË GJUHËS SHQIPE NË MEDIAT E SHKRUARA

Hyrja

Ka kaluar gati gjysmë shekulli që kur u vendosën rregullat normë se si do të shkruhet gjuha shqipe dhe sot e gjithë ditën ne vazhdojmë që ta shkruajmë me shumë gabime. Vazhdojmë që ta shëmtojmë bukurinë e saj, ta shtrembërojmë gramatikën e pasur të saj, t'i prishim tingëllimën aq të bukur të mbijetuar shekuj me radhë. E kush do ta shihte këtë që i ndodh gjuhës sonë e nuk do të reagonte? Kush do ta linte prishjen e saj, gjymtimin, ngulfatjen nga gjuhët e huaja që e sulmojnë çdo ditë e më shumë? Sigurisht që një gjë të tillë nuk duhet të lejojmë që të na ndodhë, duhet njëherë e përgjithmonë të ndalohej kjo gjëmë që po i ndodh gjuhës, e shkaktuar nga vetë shqiptarët. Pra, ta mbrojmë gjuhën nga vetë ne!

Gjuha është e gjallë dhe sigurisht, si çdo qenie e gjallë, zhvillohet e pasurohet me fjalë dhe terma të rinj, të cilët futen në jetën e shoqërisë bashkë me mjetin e ri, pra futen në radhën e fjalëve të shqipes, një gjë e tillë është e pashmangshme dhe në disa raste edhe e dobishme, mirëpo duhet kulluar mirë çdo fjalë që rreshtohet në radhën e fjalëve të shqipes. “*Është e natyrshme futja e fjalëve të reja dhe dalja nga përdorimi i fjalëve të vjetra dhe kjo i ndodh çdo*

gjuhe. Kështu ka ndodhur edhe me huazimet greke në latinisht, me huazimet arabe në greqisht, me huazimet latine në shumë gjuhë të Evropës, me huazimet persë në turqisht, me huazimet turke në shqip etj.” – thekson prof. Hajri Shehu në një interviste shkencore. (Gjuha shqipe: faqe 15).

Gjuha shqipe ka shumë fjalë të bukura dialektore e krahinore, të cilat mund të bëhen pjesë e gjuhës standarde dhe për ringjalljen e tyre duhet të punohet me intensitet çdo ditë. Një punë të tillë për ringjalljen e fjalëve të tilla e ka marrë përsipër shkrimtari ynë Ismail Kadare dhe shumë shkrimtarë të tjerë, ndërsa neve na ngelet që t'i përdorim ato fjalë në jetën e përditshme.

Mënyra se si e flasim dhe si e shkruajmë gjuhën tregon shumë për ne, flet shumë se çfarë jemi tani dhe çfarë do të bëhemi në jetë. Por duhet theksuar se gjuhën duhet ta flasim dhe ta shkruajmë mirë, se ashtu ruhet ajo. Këtë e kemi amanet nga të parët tanë, ua kemi borxh gjithë atyre që e ruajtën kur ishte në rreziqe të mëdha. Gjuha shqipe, një nga gjuhët më të vjetra, me histori shumë të mëdha, ka ardhur te ne e ruajtur ndër shekuj me shumë peripeci dhe të tillë duhet t'ua përcjellim edhe brezave të ardhshëm.

Qëllimi

“Gjuha, në të vërtetë, është pasuria jonë më e madhe...” – ka thënë Rexhep Qosja dhe si e tillë meriton vëmendje të vazhdueshme, ngaqë e gjejmë të shkruar me shumë gabime. Për këtë nuk do të drejtonim gishtin vetëm nga intelektualët, shkrimtarët e akademikët, të cilët punojnë dhe bëjnë përpjekje të vazhdueshme me botimin e librave që kanë të bëjnë me çështjen e drejtshkrimit, por përsëri rezultati nuk do të jetë i kënaqshëm. Mbase duhet t'u drejtohet gishti gazetarëve të mediave të shkruara,

të cilët flasin dhe shkruajnë me gabime pa pasur dijeni për gjërat se si shkruhen drejt. Shumica e njerëzve në ditën e sotme pas mbarimit të universitetit nuk gjejnë kohë për të lexuar libra, ndonëse nuk përjashtohet mundësia që të lexojnë shtypin e shkruar. Andaj, përgjegjësia për gazetarët për shkrimin e drejtë të gjuhës rritet dhe merret si model për njerëzit. Gjuha nuk është vetëm një për komunikim, ajo është shenja apo gjurma me të cilët bashkohet një komb që e flet të njëjtën gjuhë pa marrë parasysh kufijtë gjeografikë.

Në këtë punim do t'i paraqesim disa nga gabimet drejtshkrimore që i hasim më së shpeshti në mediat elektronike gjatë përdorimit të gjuhës shqipe dhe për të njëjtat do të jepen sqarime se si duhet të përdoren drejt, duke iu përmbytur rregullave të gramatikës së shqipes. Qëllimi është që, duke i identifikuar, t'i shmangim dhe ta shkruajmë drejt dhe pa gabime gjuhën tonë.

Jo më kot në drejtshkrimin e gjuhës shqipe online thuhet: *”Përgjithësisht, të lexosh shtypin e Tiranës apo të Prishtinës (dhe të Maqedonisë së Veriut në gjuhën shqipe) është sikur të dëgjosh një muzikë të kthisur (të stonuar) në kup të qiellit dhe në mes të natës. Diku mungon një mbaresë, në një vend tjetër është fshëhur ë-ja, here-herë të rrasin një fjalë që duhet të hapësh fjalorë të gjuhëve të ndryshme për ta kuptuar, diku një fjalë e hedhur, ashtu, si padashur, ndërsa diku tjetër foljet përleshën me njëra-tjetrën sepse nuk përshatën në mënyrë dhe kohë”*. Kjo thënie na sfidoi që të analizohen shkrimet nga shtypi i kohës në gjuhën shqipe.

Kemi dy lloje gabimesh gjatë përdorimit të gjuhës: a) Rrëshqitje gjuhe apo pene. Një gabim i tillë nuk është normal në asnjë variant të gjuhës. Një sllogan i shkruar që qarkulloi gjatë në radio, televizore në rrjetet sociale: Vota jote, zgjedhja yte! Kanë përdorur një përemër pronor që nuk e gjejmë në normën letratre të gjuhës,

yte nuk ekziston në radhën e përemrave të shqipes. Vendi **jonë** i pari në rajon! Gjithashtu, kemi përdorim gabimisht të gjinisë së përemrit pronor, në vend të përdorimit të drejt **ynë**.

*b) Transferim elementesh nga një variant i gjuhës (ku janë normale) te një tjetër variant (p.sh.: nga e folmja krahinore, në një tekst letrar, fjalim, intervistë etj). Gjuhësisht këtë e quajmë përzierje regjistri, stili etj. Për sa kohë ky transfer është i izoluar, është normë. Kur zë e përhapet, është shmangie. Nëse kjo shmangie përsëritet vazhdimisht, mund të merret si normë, sepse shpesh norma kuptohet subjektivisht. Dhe ky bëhet problem i madh, sidomos në shqipen e folur në radio, televizor e në rrjetet sociale. Nga këtu vijnë lumë fjalët e huaja, pa mos u kulluar fare (Gjuha shqipe: faqe 14). P.sh. **Lançimi** i lajmit nga ana e tyre... fjalë **lançim** nuk e gjejmë në fjalorin e gjuhës shqipe, por e dëgjojmë çdo ditë në televizor apo e shohim të shkruar në mediat elektronike dhe kështu bëhet pjesë e jetës sonë dhe me kalimin e kohës të ngjitet në trup dhe në shpirt të gjuhës, gjë që duhet të ndalohet. Për fat të keq fjalë të tilla të huaja mund të gjejmë shumë.*

Sigurisht që në këtë punim është e pamundur që t'i përfshijmë të gjitha gabimet që takohen qoftë në mediat e shkruara apo televizive, por shpresojmë që porosia ta zërë vendin e vet në vetëdijësimin tonë. Në leksionet tona me studentët këtë mundohemi ta arrijmë deri në fund të vitit, vetëdijësimin për ruajtjen e gjuhës, kontrollimin e çdo fjale para se ta shkruajnë, mbajtja afër e fjalorit të gjuhës për të qenë të sigurtë në atë që shkruajmë.

Shembujt që do të paraqesim në punim janë mbledhur nga studentët e Universitetit të Evropës Juglindore— Tetovë, ata kanë qenë të angazhuar që ta ndjekin shtypin elektronik dhe të

identifikojnë gabime dhe të njëjtat t'i përmirësojmë. Gjatë punës së tyre shumë serioze ata ishin tmerruar kur kishin parë se me sa gabime shkruhet gjuha, pa kaluar asnjë filtrim nga ana e lektorëve, por drejt e shpërndahet në sy të lexuesit duke i verbuar çdo ditë e më shumë ata. Në këtë mënyrë ata fillojnë që të konceptojnë si të drejtë gabimet me të cilat mësohen sytë çdo ditë e më tepër. Në disa raste studentët janë të bindur për shkrimin "e drejtë" të disa fjalëve, të cilat i kanë parë në vazhdimësi me gabime. Shpesh studentët futen në debate me profesorët duke qenë të sigurtë për disa fjalë që shkruhen ashtu siç i kanë parë apo dëgjuar si p.sh: që fjala hapësirë, e cila shpesh shkruhet gabim pa –ëp.sh. **hapsirë**në mediat elektronike.

Shjtjellimi i gabimeve

Në vijim kemi paraqitur në mënyrë teorike dhe praktike gabime të shpeshta që ndodhin në gjuhën shqipe. Në këtë punim kemi përdorur metodën analitike dhe deskriptive. E kemi ndarë në nëntituj në bazë të kategorisë gramatikore që është hulumtuar.

Emrat

Në fillim do të trajtojmë disa gabime që takohen gjatë përdorimit të emrave. Emrat përbëjnë pjesën më të madhe të fondit leksikor të një gjuhe, shpesh i hasim të shkuar në mënyrë jo të drejtë në mediat elektronike. Në televizione të ndryshme i dëgjojmë të shqiptuara gabimisht, apo zëvendësimin e fjalëve shqipe me fjalë të huaja. Këto të fundit janë lehtë për t'u identifikuar, por ajo që e rrezikon më shumë gjuhën shqipe është ndryshimi i sintaksës së saj. Pra, ndryshimet sintaksore që i ndodhin një gjuhe paraqesin vësh-tirësi për t'u vërejtur.

Gabimisht i gjejmë të shkruar trajtat e tyre, përdorimin e mbaresave rasore, shumësin, përdorimin e shkronjave të mëdha etj.

a) *Gabimet gjatë përdorimit të trajtës së shquar.*

Dëgjojmë dhe shohim në TV apo në radio, folësit apo shkruarit e gjuhës në disa raste nuk kanë pikë ndjeshmërie se si i shqiptojnë / shkruajnë trajtën e emrave. P.sh.: Alsat zbulon.../ për Alsati, Putin deklaron.../ për Putini .., Zaev bën hapin drejt... për Zaevi...

b) *Gabime gjatë përdorimit të rasave:*

Shpesh ndodh që të hasim përdorim jo të drejtë të rasave. Gjyshet tona edhe ato që nuk kanë shkruar asnjë ditë në shkollë një gabim të tillë asnjëherë nuk e bëjnë, kurse gjenerata e të shkolluarve i gabojnë rasat. Kjo vjen nga ndikimi i gjuhëve që ata flasin paralelisht me shqipen. P.sh. Pronari i një ndërmarrje.../ për i një ndërmarrje—je,

c) *Gabimet gjatë përdorimit të shumësit:* Shumësi është thembra e Akilit. Këtu shpesh ndodh që të përdoret gabimisht shumësi i emrave.

d) *Gabimet gjatë përdorimit të shkronjave të mëdha:* Përdorini i shkronjave të mëdha paraqet një shqetësim të madh për të gjithë shkruarit e gjuhës shqipe. Kjo çështje paraqitet problematike në emërtimet e institucioneve, në fushën e shkencave të teknologjisë informative, në fushën e drejtësisë, ekonomisë etj.

Më poshtë do të jepen shembujt e mbledhur në mediat elektronike nga studentët:

a)

NQP/NQP—ja s'e respekton ligjin për **shqipet (shqipen)** në fletushka.

(Bordo)

Sot u zbulua se **Meghan** ka nënshkruar një kontratë me **Disney** për të dubluar një ose disa projekte të **tyret**. (gabim)

Sot u zbulua se **Megani** ka nënshkruar një kontratë me **Disnin** për të dubluar një ose disa projekte të **tyre**. (saktë)

Insajderi

Isa Mustafa, pasi që zgjodhi i pari Ministrinë e Punëve të Brendshme, njërën nga **ministrit**, të cilën vazhdimisht e kërkonte **Vetëvendosje**(gabim)

Isa Mustafa, pasi që zgjodhi i pari Ministrinë e Punëve të Brendshme, njërën nga **ministrinë**, të cilën vazhdimisht e kërkonte Vetëvendosja....(saktë)

b)

Ky do të jetë udhëtimi i dytë drejt **New York** për **Megan Markle** brenda këtij viti pasi kujtojmë i pari ishte kur mikesha e saj **Serena Williams** i organizoi ish-aktorese festën “baby-shower” për mirëseardhjen e **Archie**. (gabim)

Ky do të jetë udhëtimi i dytë drejt **Nju-Jorkut** për **Megan Marklin** brenda këtij viti pasi kujtojmë i pari ishte kur mikesha e saj **Serena Uiliamsi** i organizoi ish-aktorese festën “baby-shower” për mirëseardhjen e **Arçit**. (saktë)

Në fakt tryeza është fitore, është fitore e PD që u kthye në rrugën e vetme që **egziston**. (gabim)

Në fakt tryeza është fitore, është fitore e PD-**së** që u kthye në rrugën e vetme që **ekziston**. (saktë)

BFI ka marrë leje për kryerjen shërbimeve të varrimit ...gabim

BFI-ja ka marrë leje për kryerjen e shërbimeve të varrimit ...saktë

Në Prizren një personi i hyjnë **hajnat** në shtëpi dhe i vjedhin **ari**.

Në Prizren një personi i hyjnë **vjedhësit** në shtëpi dhe i vjedhin **arin**.

Ministria **e Arsimi**, Shkencës dhe Teknologjisë garanton se asnjë **studentë** nuk do të ketë problem me njohjen e diplomave... ato do të trajtohen ashtu **siq** janë trajtuar deri më tash. (gabim)

Ministria **e Arsimit**, Shkencës dhe Teknologjisë garanton se asnjë **student** nuk do të ketë problem me njohjen e diplomave ... ato do të trajtohen ashtu **siç** janë trajtuar deri më tash. (saktë)

Sipas mediave te huaja, bëhet fjalë për lloj **zogjve /të zogjve**, sjellja e të cilëve ka çuar në pseudonimet “zjarrvënës”. (saktë)

c)

Partia Komuniste ka internuar, ka burgosur dhe ka pushkatuar, **shkrimtar, poet, dramaturg, regjisor** dhe këngëtarë, duke mos lënë jashtë as **priftërinj**. (gabim)

Partia Komuniste ka internuar, ka burgosur dhe ka pushkatuar, **shkrimtarë, poetë, dramaturgë, regjisorë** dhe këngëtarë, duke mos lënë jashtë as **priftërinjtë**. (saktë).

MASHT: Asnjë **studentë** nuk do të ketë problem me njohjen e diplomave **ndërkombëtarisht**. (gabim)

MASHT-i: Asnjë **student** nuk do të ketë problem me njohjen e diplomave **ndërkombëtarisht**. (saktë)

d)

spanja numëron aktualisht rreth 47 milionë dhe ne do të kemi nevojë për tetë apo nëntë milionë persona për të ruajtur popullsinë aktive në të njëjtin nivel. (gabim)

Spanja numëron aktualisht rreth 47 milionë dhe ne do të kemi nevojë për tetë apo nëntë milionë persona për të ruajtur popullsinë aktive në të njëjtin nivel .(saktë)

Njëkohësisht **MASHT-I** mbetet i përkushtuar që **Agjencia** e Kosovës...

Njëkohësisht **MASHT-i** mbetet i përkushtuar që **Agjencia** e Kosovës...

...duke e lidhur me zgjedhje të **parakohëshme** në **Qershor** dhe **Shtator**, tani ka një valë të dytë zërash brenda opozitës, që thonë se duket që zgjedhjet do të jenë më 2021. (gabim)

...duke e lidhur me zgjedhje të **parakohshme** në **qershor** dhe **shtator**, tani ka një valë të dytë zërash brenda opozitës, që thonë se duket që zgjedhjet do të jenë më 2021. (saktë)

Meqë **Bashkimi evropian** nuk e **don** zgjedhjen e plotë e të qëndrueshme për konfliktin ndërmjet Kosovës e Serbisë, atëherë as të mos ankohet si fëmijë qaraman për ripenetrimin e Rusisë në Ballkan, pasi vetë Bashkimi Evropian ia ka lënë **hapsirën e lir** për penetrim.(gabim)

Meqë **Bashkimi Evropian** nuk e **do** zgjedhjen e plotë e të qëndrueshme për konfliktin ndërmjet Kosovës e Serbisë, atëherë as të mos ankohet si fëmijë qaraman për ripenetrimin e Rusisë në Ballkan, pasi vetë Bashkimi Evropian ia ka lënë **hapësirën e lirë** për penetrim. (saktë)

Globi

Ministria e punëve të brendshme për një ditë dha vërtetime për **gjithsej** 5179 nënshtetas të huaj që u futën në Maqedoni. (gabim)

Ministria e Punëve të Brendshme për një ditë dha vërtetime për **gjithsej** 5179 nënshtetas të huaj që u futën në Maqedoni. (saktë)

Mbiemrat

Mbiemrat janë fjalët që u rrinë krahpërkrah emrave, duke iu përshtatur atyre në: gjini, në numër, në rasë dhe në trajtë. Por a e bëjmë këtë çdoherë si duhet? A i përshtasin njëri me tjetrin sipas normës së gjuhës, apo ndikohemi prej gjuhëve të tjera duke e ndërruar vendin e tyre? Gjejmë të vënë përpara mbiemrin e pastaj emrin, duke mos e përshtatur më shumësin etj. Për fat të keq shpesh hasim gabimet të tilla, sidomos te grupet e fjalëve me prejardhje të huaj, përveç që marrim termin dhe objektin, e marrim edhe strukturën e huaj, pra i bëjmë tri të zeza gjuhës sonë, duke e tjetërsuar atë; p.sh.: *Web faqja*, në shqip e gjejmë të përdorur *ueb faqja* për *faqja e uebit*, në fillim duhet të shkruajmë emrin e pastaj mbiemrin, *korona virus* për *virusi korona etj.*

Më poshtë do t'i radhisim disa nga gabimet që i kanë takuar studentët gjatë qëmtimit të tyre në faqet e internetit:

Gazeta "Koha"

Kosova nuk **nderhyn ne** politikat e **brendeshme** elektorale. (gabim)

Kosova nuk **ndërhyn në** politikat e **brendshme** elektorale. (saktë).

Meqë Bashkimi evropian nuk e don zgjedhjen e plotë e të qëndrueshme për konfliktin ndërmjet Kosovës e Serbisë, atëherë as të mos ankohet si fëmijë qaraman për ripenetrimin e Rusisë në Ballkan, pasi vetë Bashkimi Evropian ia ka lënë **hapsirën e lir** për penetrim. (gabim)

Meqë Bashkimi Evropian nuk e do zgjedhjen e plotë e të qën-
drueshme për konfliktin ndërmjet Kosovës e Serbisë, atëherë as të
mos ankohet si fëmijë qaraman për ripenetrimin e Rusisë në
Ballkan, pasi vetë Bashkimi Evropian ia ka lënë **hapësirën e lirë** për
penetrim. (saktë)

Higjena maksimale është këshilla kryesore e mjekëve për ta
parandaluar korona virusin. (gabim)

Higjena maksimale është këshilla kryesore e mjekëve për ta
parandaluar virusin korona. (saktë)

Pollogu dhe rajoni **jug-perëndimor** ndër rajonet më të **pazhvi-**
lluarit. (gabim)

Pollogu dhe rajoni **jugperëndimor** ndër rajonet më të **pazhvuilluara**.
(saktë)

Article I. Foljet

Kjo është kategoria gramatikore me më shumë gabime ortografike.
Për dallim nga enrat dhe mbiemrat që i gjejmë edhe si terma te
huaj dhe të shkruar gabimisht, këto i gjejmë të përdorura në të
shumtën e rasteve edhe në variantin dialektor, sidomos foljet e
zgjedhimit të dytë, pra foljet e parregullta.

Foljet e zgjedhimit të parë më së shpeshti i hasim të shkruara gabim
në lidhore, koha e tashme, veta e tretë, numri njëjës si p.sh.: ai të
punoj, në vend të **punojë**, Ai të lexoj për ai të lexojë, ose lidhorja e
vetes së tretë e ngatërruar me dëftoren e kohës së tashme, si: ai të
shkon për **ai të shkojë**, ai të kërkon për ai të **kërkojë**; pastaj koha e
kryer e thjeshtë, veta e tretë, njëjës si p.sh.: ai shkoj për **ai shkoj**, ai
bisedoj për **ai bisedoi** etj. E pakryera e zgjedhimit të parë në vetën e
parë dhe të dytë njëjës, por edhe e zgjedhimeve tjera gjithashtu

gabohet te shqiptarët e Maqedonisë së Veriut, si: unë shkonja për unë **shkoja**, Ti shkonje për **ti shkoje** etj.

Po japim disa nga shembujt që i kanë identifikuar studentët gjatë qëmtimit të tyre në mediat elektronike:

Thaçi bëhet burrë, nuk shkon në zgjedhjet e 5 qershorit të cilat tenton **ti falsifikon/t'i falsifikoje** Gruevski?!

Akademiku thotë: BDI-ja të kërkon / **të kërkojë** falje.

TV GLOBI

Kryetari i komunës duhet **të kërkoj** llogaridhënie nga drejtori dhe të zgjidhet situata e krijuar. (gabim)

Kryetari i komunës duhet **të kërkojë** llogaridhënie nga drejtori dhe të zgjidhet situata e krijuar. (saktë)

Zgjedhimi i dytë na del më i vështirë për t'u shkruar drejt dhe pa gabime, sidomos pjesa e foljeve të parregullta, si: dal, marr, flas, sjell, ndjek, etj., të cilat shpesh i gjejmë të përdorura gabim. Si përmendëm më lart edhe te ky zgjedhim e gjejmë gabim lidhoren e vetës së tretë, si p.sh.: ai të del për **ai të dalë**, ai të merr për **ai të marrë**, ai të foli për **ai të flasë** etj. Pjesorja, e cila shërben për krijimin e kohëve të përbëra, gjithashtu gjendet e shkruar gabim ne mediat elektronike, si: ka dalur për **të dalë**, ka marrur për **ka marrë**, ka sjellur për **ka sjellë** etj.

Më poshtë janë të radhitur shembujt nga kërkimi i studentëve.

(Arkiva News)

Ledri Vula në këto ditë të para të **vitit** 2020 ndodhet në Maldivi ku po kalon disa ditë pushimi me partneren e tij... që të dy **ndodhet /ndodhen** në të njëjtin resort së bashku me çiftin Fejzullahu.

Koha.mk

“Ministri i Jashtëm iranian tha se do të **negoconin** me shtetet e Bashkuara, por fillimisht duhet të **heqen** sanksionet...jo faleminderit”, tha Tramp. (gabim)

“Ministri i Jashtëm iranian tha se do të **negocionin** me Shtetet e Bashkuara, por fillimisht duhet te **hiqen** sanksionet...jo faleminderit”, tha Trampi. (saktë)

Universiteti “Haxhi Zeka” në Pejë e njofton opinionin publik se **do ti ndërmerr** të gjitha veprimet ligjore ...një vendim të tillë siç përshkruhet në media elektronike.(gabim)

Universiteti “Haxhi Zeka” në Pejë e njofton opinionin publik se **do t'i ndërmarrë** të gjitha veprimet ligjore ...një vendim të tillë siç përshkruhet në mediat elektronike.(saktë)

Foljet e grupit të tretë gjithashtu pësojnë njëjtë si dy grupet pararendëse të foljeve, ngatërrohen grupet e foljeve sidomos me ato të zgjedhimit të parë, si: unë di për unë di, rrij për rri etj. Lidhoren e vetës së tretë,koha e tashme e dëftores e gjejmë, si: ai të di për **ai të dijë**, ai të vij **për ai të vijë**, etj. Të shkruar gabim e hasim edhe pjesoren e këtyre foljeve, si: ai ka ra (shih foljen bie) bie për ai **ka rënë** etj.

- Për ta konkretizuar atë që përmendëm, po japim disa nga gabimet e hasura gjatë qëmtimit të studentëve:

- Koha.net

E ngrënë ushqimin dhe filluan ta demolojnë inventarin e një restoranti në Prizren. (gabim)

E hëngrën ushqimin dhe filluan ta demolojnë inventarin e një restoranti në Prizren. (Saktë)

Meqë Bashkimi evropian nuk e **don** zgjedhjen e plotë e të qëndrueshme për konfliktin ndërmjet Kosovës e Serbisë....

Meqë Bashkimi Evropian nuk e **do** zgjedhjen e plotë e të qëndrueshme për konfliktin ndërmjet Kosovës e Serbisë....

Ekspertët e çështjeve juridike **thuan se...** (gabim)

Një pjesë e ekspertëve **thonë se...** (saktë)

Përemrat

Kjo kategori gramatikore paraqet një shqetësim të madh, pasi shpesh i gjejmë të përdorur gabim, ngatërrohet gjinia, numri, trajta etj.

Gjatë përdorimit të lakimit të përemrave vetorë ndodheshpesh gabime, si: ngatërrohet kallëzorja me dhanoren, e gjejmë të përdorur të dytën në vend të së parës; p.sh. Na takoi në qytet neve, për **na** takoi **ne**, ose juve ju pashë në teatër për **ju ju** pashë etj.

Përdorimi i drejtë i apostrofit te trajtat e bashkuara thuajse asnjeherë nuk është siç e kërkon norma letrare e gjuhës shqipe, nuk e gjejmë të shkuar: t'i, m'i, t'ia, m'u, por: Ti them Gentit për T'i them Gentit; Të mi sjellë Nita, për Të m'i sjellë Nita; Të ja kërkojë Arbës, për T'ia kërkojë Arbës, Mos mu afro, për Mos m'u afro etj.

Shembuj:

(monitori7.com)

Nga ajo që ndodhi në Australi me zjarret e mëdha u bë e ditur se shkaktar i përhapjes së zjarrit janë **shpezë** edhe **zvaranik** të cilët për të pasur mundësi për të ngrënë hudhin **zjarrë** nëpër **zgavrat** apo **gropat** për **ti** detyruar të dalin, që pastaj **ti hajnë**. (gabim)

Nga ajo që ndodhi në Australi me zjarret e mëdha u bë e ditur se shkaktar i përhapjes së zjarrit janë **shpezët** edhe **zvarranikët** të cilët për të pasur mundësi për të ngrënë, **hedhin zjarr** nëpër **zgavra** apo **gropa** për **t'i** detyruar të dalin, që pastaj **t'i hanë**. (saktë)

Shqetësim tjetër paraqesin edhe përemrat pronorë, si: Shteti jonë për **shteti ynë**, Vota yte për **vota jote**, Motra yte për **motra jote**, mospërshtatja e gjinisë së përemrit me emrin. Pastaj kemi nyjëzimin e përemrave, si: Djali i im për **djali im**; Vajza e ime për **vajza ime** etj.

Shembuj:

Veseli shihet **pran** fëmijëve dhe bashkëshortes **të** tij, ndërsa ajo që bie në sy është ngjashmëria e djalit të madh me babain, si dy pika **uj**. (gabim)

Veseli shihet **pranë** fëmijëve dhe bashkëshortes **së** tij, ndërsa ajo që bie në sy është ngjashmëria e djalit të madh me **babanë**, si dy pika **ujë**. (saktë)

Përfundim

Çështja e shkrimit të gjuhës shqipe ka qenë dhe mbetet gjë komplekse, shqetësim për gjithë gjuhëtarët dhe dashamirët e gjuhës. Gjuhët e vogla janë të rrezikuara si kurrë më parë nga gjuhët që fliten në nivel global, por kjo duhet të na bëjë edhe më të vëmendshëm edhe me të kujdesshëm për ta ruajtur gjuhën me kujdesin më të veçantë në çdo aspekt dhe në çdo detal, në trup dhe në shpirt, në formë dhe në përmbajtje. Mos lejojmë prishjen dhe gjymtimin e saj, shtrembërimin e gramatikës e zëvendësimin e fjalëve shqipe me fjalë të huaja. Sigurisht që edhe gjuha shqipe sikurse gjuhët tjera në shekullin XXI do të hapërojë e bukur dhe

moderne, e pasur dhe e pashme. Kjo nënkupton pasurimin e saj, marrjen e fjalëve të reja, por jo tjetërsimin e saj.

Detyrë të rëndësishme dhe me përgjegjësi kanë profesorët e gjuhës shqipe në shkolla, institucionet, gjuhëtarët dhe gjithë ata që flasin shqip. Është përgjegjësi e madhe që ta përcjellim gjuhën ashtu si duhet te brezat e rinj, te femijët e teknologjisë, të mbjellim dashuri që ata ta shkruajnë dhe ta flasin gjuhën ashtu siç duhet, se vetëm një e kemi. Me shpresën e madhe dhe vullnetin e hekurt do të vazhdojmë të kontribuojmë për ruajtjen e gjuhës shqipe.

Nga tigrat munda të shpëtoj./ Me gjakun tim ushqeva çimkat./ Por kokën ma hëngrën mediokrët! – Beltord Brent. Do të përmbyllim këtë punim me thënien e sovranit të gazetarisë, Faik Konica, i cili në lutjen e shkrimtarit shprehet: "Ati ynë që je në qiell...Shpëtona nga grackat e gramatikës, nga shtrembërimet e gjuhës dhe nga lajthitjet e shtypit!"

Literatura e shfrytëzuar

1. Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, *Drejtshkrimi i gjuhës shqipe*. Tiranë, 1973.
2. Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, *Fjalori drejtshkrimor i gjuhës shqipe*. Tiranë, 1976.
3. Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, *Fjalori i gjuhës shqipe*. Tiranë, 2004
4. Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, Gramatika e gjuhës shqipe I. Tiranë, 1995.
5. Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, *Gramatika e gjuhës shqipe II*. Tiranë, 1995 Shkurtaj. Gjovalin, *Si të shkruajmë shqip*, Toena, Tiranë, 2008.
6. Burimet nga interneti (shembujt nga gazetatat elektronike, Fol.mk, Monitori, Koha.mk, Arkivi News, Bordo, Koha.net, Globi, info shqip, Top chanel, etj)

DËFRIM SALIU

Fakulteti i Filologjisë – Tetovë

SHEJNAZE AJDINI–MURTEZI

*Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve
– Shkup*

GJUHA FRËNGE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT

Shkurtore

Gjuha frënge është gjuhë romane dhe bën pjesë në familjen e madhe të gjuhëve indo-evropiane. Fillet e kësaj gjuhe datojnë që nga pushtimi romak i Galisë. Gjuha e vjetër frënge fillon të përdoret në komunikimin e përditshëm vetëm pas rënies së Perandorisë Romake në shekullin IV dhe V. Ndërsa, dokumenti i parë i shkruar në gjuhën frënge është Les Serments de Strasbourg në vitin 842. Gjatë Mesjetës gjuha frënge përjeton një zhvillim të hovshëm. Në periudhën e sundimit të mbretit Louis XIII dhe nën udhëheqjen e kardinalit Richelieu, në vitin 1635 themelohet Akademia franceze, kontributi i së cilës është i jashtëzakonshëm në ruajtjen dhe kultivimin e gjuhës frënge.

Sot, gjuha frënge flitet nga 300 milionë njerëz në mbarë botën dhe ka shtrirje në pesë kontinente. Është gjuhë zyrtare në 32 shtete të botës, shumica e të cilave janë anëtare të Organizatës Ndërkombëtare të Frankofonisë.

Prania e gjuhës frënge në hapësirat shqiptare bëhet më e dukshme veçanërisht gjatë zhvillimeve të shekullit XIX dhe XX, në qytetet shqiptare si Shkup, Prizren, Shkodër, Manastir, Korçë Janinë, ku

mësohej si gjuhë e huaj e parë, nëpërmjet së cilës nxënësit njiheshin me letërsinë, artin dhe kulturën franceze.

Në Republikën e Maqedonisë së Veriut gjuha frënge së pari është mësuar në qytetin e Manastirit, për të vazhduar më vonë edhe në qytetin e Shkupit. Në vitin 1854, në Manastir ishin hapur dy shkolla franceze ku mësonin mbi 50 djem dhe vajza. Pas vitit 1945, kur fillojnë të hapen shkollat në qytetet si Shkup, Tetovë, Kumanovë dhe Dibër, gjuha frënge nuk ishte në planprogramet e shkollave katërvjeçare. Por, pas ndryshimeve që bëhen në sistemin arsimor në RMV, kur arsini fillor vazhdohet deri në klasën e tetë, gjuha frënge fillon të mësohet si gjuhë e huaj.

Fjalë kyçe: gjuhë, frënge, Maqedoni e Veriut, kuadri, mësues.

Hyrje

Mësimi i gjuhës frënge në Republikën e Maqedonisë së Veriut, e me theks të veçantë në skollat shqipe, fillon pas Luftës së Dytë Botërore. Gjatë kësaj periudhe, në sferën e arsimit fillor dhe të mesëm ndjehej mungesa e madhe e kuadrove profesionale në lëmitë e ndryshme, kështu edhe në gjuhën frënge. Për këtë arsye, në vitin 1945, Ministria e Arsimit të Maqedonisë iu qas aplikimit të kurseve pedagogjike, si një formë e përgaditjes së mësuesve për shkollat fillore.⁴³

Pas themelimit të Shkollës së Parë Normale në gjuhën maqedonase, duke u mëvetësuar paralelet shqipe pranë Normales së Shkupit, do

⁴³ Shejnaze Ajdini-Murtezi, *Problemet gjuhësore në fushën e mësimdhënies së gjuhës frënge në shkollat e mesme shqipe në Maqedoni*, ITSHKSH, Shkup, 2019, f. 16.

të hapet shkolla e parë Normale në gjuhën shqipe në Maqedoni. Pra, Ministria e Arsimit, më 18. 02. 1950, akti nr. 4433, mori vendim që të themelohet Shkolla Normale Shqiptare me seli në Tetovë.⁴⁴ Me arsyetimin se Tetova si qytet provincial nuk ishte në gjendje t'i ofronte nxënësve më shumë sa i përket emancipimit kulturor, më 26.03.1952, Shkolla Normale “Liria” u bart nga Tetova në Shkup, e që më vonë do ta ndërrojë emrin në “Zef Lush Marku”.⁴⁵

Një rëndësi të posaçme në punën e kësaj shkolle, por edhe shkollave në qytete tjera të Maqedonisë me paralele në gjuhën shqipe, paraqet të mësuarit e gjuhëve të huaja në përgjithësi dhe i gjuhës frënge në veçanti. Duke filluar aty nga viti shkollor 1958/59⁴⁶, në periudhën kur fillon mësimi kabinetik, si gjuhë e huaj fillon të mësohet edhe gjuha frënge, e cila do të bëhet si gjuhë e vetme e huaj në paralelet shqipe deri në vitin shkollor 1971/72, periudhë kjo, kur fillohet edhe me mësimin e gjuhës angleze.

1. Gjuha frënge në botë

Gjuha frënge është gjuhë indo-evropiane e familjes së gjuhëve romane bashkë me gjuhën italiane, spanjolle, portugeze dhe rumune. Prejardhja e gjuhës frënge është nga gjuha latine, më saktë nga latinishtja e folur në Gali gjatë pushtimit romak. Gjuha e vjetër frënge fillon të përdoret në komunikimin e përditshëm vetëm pas rënies së Perandorisë Romake në shekullin IV dhe V. Dokumenti i parë i shkruar në gjuhën frënge është *Les Serments de Strasbourg* në

⁴⁴ Monografi e Gjinnazit “Zef Lush Marku” 1950-2000, Shkup, 2000.

⁴⁵ Nga Arkivi i Gjinnazit “Zef Lush Marku”, Shkup.

⁴⁶ Po aty

vitin 842, tri dekada pasi që gjuha frënge ishte shpallur gjuhë e detyrueshme në mbretërinë e Karlit të Madh, në vitin 813.

Gjatë Mesjetës gjuha frënge përjeton një zhvillim të hovshëm. Në vitin 1539 nën mbretërinë e François I , ajo do ta zëvendësojë gjuhën latine dhe bëhet gjuhë e drejtësisë dhe administratës në Francë. Më vonë në periudhën e sundimit të mbretit Louis XIII dhe nën udhëheqjen e kardinalit Richelieu, në vitin 1635 themelohet Akademia franceze, funksioni i së cilës ishte standardizimi dhe përsosja e gjuhës frënge. Në këtë kohë gjuha frënge bëhet gjuhë e oborreve mbretërore të Europës, kolonive, pra edhe gjuhë e diplomacisë.

Në bazë të dhënave statistikore të muajit mars 2019 të Ministrisë për Europë dhe Ministrisë së Punëve të Jashtme të Francës, kjo gjuhë flitet nga 300 milionë njerëz në mbarë botën, 235 milion e të cilëve e përdorin në përditshmërinë e tyre.

Sot, gjuha frënge shtrihet në pesë kontinente, dhe është gjuha e pestë botërore pas gjuhës mandarine, angleze, spanjolle dhe arabe.

Në vitin 1970 formohet Organizata Ndërkombëtare e Frankofonisë, që është në kuadër të Kombeve të Bashkuara ku janë të anëtarësuar 88 shtete. Edhe Republika e Maqedonisë së Veriut që nga 5 korriku i vitit 2006 është anëtare me status të plotë e Organizatës Ndërkombëtare të Frankofonisë.

Në fakt, gjuha frënge është gjuhë zyrtare në 32 shtete të botës, shumica e të cilave janë anëtare të Organizatës Ndërkombëtare të Frankofonisë. Nga viti 2014 deri në vitin 2018 kemi një rritje të frankofonëve për 9,6%, ku që 59% të frankofonëve jetojnë në kontinentin afrikan. Në arsim, gjuha frënge është gjuha e dytë në nivel botëror, pas gjuhës angleze. Sipas statistikave të bëra në vitin

2018, gjuha frënge mësohet nga 132 milion nxënës në të gjithë botën, edhe atë mbi 80 milion studentë që studiojnë këtë gjuhë dhe mbi 50 milion studentë që e mësojnë gjuhën frënge si gjuhë të huaj.⁴⁷

2. Gjuha frënge në RMV

Prania e gjuhës frënge në hapësirat ballkanike bëhet më e dukshme veçanërisht gjatë shekujve XIX dhe XX, në qytetet shqiptare si Manastir, Shkup, Prizren, Shkodër, Korçë dhe Janinë. Në këtë periudhë, gjuha frënge mësohej si gjuhë e huaj e parë dhe nëpërmjet saj nxënësit njiheshin me letërsinë, artin dhe kulturën franceze. Në Republikën e Maqedonisë së Veriut gjuha frënge së pari është mësuar në qytetin e Manastirit, e mëpastaj edhe në Shkup. Shkolla e parë franceze është hapur në vitin 1854, por vetëm për djem. Kjo shkollë ishte e vendosur në Universitetin e Punëtorëve.

Në fillim, qëllimi i këtyre shkollave ka qenë që nëpërmjet gjuhës dhe kulturës frënge popullata me fe ortodokse të konvertohet në fenë katolike.⁴⁸ Në këto shkolla e kanë kryer shkollimin 7341 nxënës, prej të cilëve 65 % kanë qenë maqedonas dhe 35% shqiptarë (edhe pse në dokumente përmenden hebrenj, turk, shqiptar dhe serb). Shkollat franceze kanë funksionuar deri vitin 1947. Interesimi për shkollim në këto shkolla nga familjet e pasura të Manastirit ka qenë shumë i madh, saqë midis periudhës 1931–1941 në bankat e këtyre shkollave kanë kaluar mbi 1000 nxënës.

⁴⁷ <http://observatoire.francophonie.org/qui-parle-francais-dans-le-monde/>

⁴⁸ Александар Крстевски, *Француските училишта во Битола 1856-1947*, Битола, 1989.

Mësimi në këto shkolla ka qenë i organizuar në tri nivele: fillor, progjimnaz dhe shkollim jo i plotë gjimnazor. Nëse dikush ka pasur dëshirë të mbarojë plotësisht gjimnazin është dashur të vazhdojë edhe një vit në Shkollën Franceze në Selanik, ku është dashur t'i nënshtrohet edhe provimit të maturës.

Në fillim, shkollimi në këto shkolla ka qenë pa pagesë, por me zhvillimin dhe përparimin e tyre është dashur që secili nxënës të pagujë nga 30 groshë për një vit shkollor.

Sot, në mbrojtje të gjuhës frënge në botë ekzistojnë 98 Institute franceze, 830 Aleanca franceze dhe 131 Shërbime për bashkëpunim dhe veprim kulturor.

Institucionet që janë në shërbim të gjuhës dhe kulturës frënge në RMV janë:

1. Qendra Kulturore Franceze, e themeluar në vitin 1974 (nga data 1 mars 2012 me emërtim të ri, Instituti Francez i Shkupit). Ky Institut nxit përhapjen e kulturës me të gjithë diversitetin e saj dhe bashkë me Aleancat Franceze në Tetovë dhe Manastir, si edhe Qendrën e Suksesit Universitar në Universitetin „Shën Kirili dhe Metodi“ në Shkup, e dëshmon praninë në Republikën e Maqedonisë së Veriut. Ky Institut ofron një zgjedhje të kurseve me performancë të lartë, të përshtatshëm për të gjitha moshat dhe të gjitha nivelet. Shërbimi i kurseve tërheq një numër të madh studentësh dhe ofron përgatitje serioze për provimet DELF dhe DALF, si dhe trajnime për mësuesit e gjuhës frënge si gjuhë e huaj.

2. Aleanca Franceze e Manastirit është e hapur më 12 dhjetor të vitit 2000 me drejtor Jean-François Saint-Dizier. Kjo Aleancë, çdo vit, më 21 qershor organizon Festën e Muzikës (Fête de la musique).

3. Aleanca Franceze e Tetovës është hapur më 4 prill të vitit 2002, me iniciativën e profesorëve të gjuhës frënge të rajonit të Tetovës, të cilën në fillim e ka udhëhequr drejtori Benoit Billy. Kjo Aleancë është partner i shkollave, universiteteve dhe arsimtarëve të gjuhës frënge në vend dhe rrethinë dhe ndihmon në organizimin e aktiviteteve në lidhje me frankofoninë.

3. Gjuha frënge në sistemin arsimor të RMV

Pas Luftës së Dytë Botërore dhe ndryshimeve në vazhdim në sistemit arsimor në RMV, kur shkolla fillore vazhdohet deri në klasën e tetë, gjuha frënge fillon të mësohet si gjuhë e huaj. Mësimdhënësit shqiptarë të gjuhës frënge në shkollat fillore dhe të mesme ishin kryesisht normalistë të shkollës “Zef Lush Marku” të Shkupit.

Pas reformimit të sistemit arsimor, gjuha frënge mësohet si gjuhë e parë e huaj. Pas viteve të '80 kjo gjuhë pëson një rënie, përshkak të dominimit të gjuhës angleze e cila në shumicën e shkollave fillon të mësohet si gjuhë e parë.

Vitet e fundit, gjuha frënge në shkollat fillore dhe të mesme të RMV mësohet si gjuhë e dytë me fond javor prej 2 orëve. Në arsimin fillor nëntëvjeçar fillon të mësohet prej klasës së gjashtë deri në klasën e nëntë, kurse në shkollat e mesme ngaj viti i parë .

Me iniciativë të Qendrës Kulturore Franceze, në vitin shkollor 1998/1999 formohen paralele bilinguale në shtatë shkolla të mesme, në Shkup, Kumanovë, Tetovë, Manastir, Negotinë, ku gjysma e lëndëve janë në gjuhën amtare dhe pjesa tjetër në gjuhën frënge.

Në arsimin universitar gjuha frënge në shumë universitete mësohet si gjuhë e dytë e huaj. Si katedra të gjuhës frënge janë: Katedra në

Universitetin e „Shën Kirili dhe Metodi“ në Shkup, pastaj Katedra e gjuhës frënge në UEJL dhe Katedra e gjuhës frënge në UT që ekziston nga viti 2008.

Me zyrtarizimin e USHT-së në vitin 2004, pas transformimit të programeve studimore sipas ECTS dhe me iniciativën e profesorëve të gjuhës frënge të cilët disa vite kishin ligjëruar gjuhën frënge në UT, më 16 shkurt të vitit 2008, hapet Programi studimor i Gjuhës dhe Letërsisë Frënge në kuadër të Fakultetit Filologjik. Deri tani, nga kjo katedër kanë diplomuar mbi 50 studentë të cilët e ushtrojnë profesionin e tyre në shkollat fillore dhe të mesme të Tetovës, Gostivarit, Shkupit, Strugës, Kërçovës, Kumanovës etj..

Përfundimi

Edhe pse krahasuar me dekadat e fundit të shekullit XX, gjuha frënge mësohet më pak në shkollat fillore dhe të mesme për arsye më tani të njohura, mendojmë se anëtarësimi i Republikës së Maqedonisë së Veriut në BE do të ndikojë në rikthimin e rolit dhe rëndësisë së mësimin dhe studimit të gjuhës frënge, gjithnjë duke u nisur nga fakti se ajo është gjuhë botërore dhe gjuhë e dytë zyrtare e Bashkimit Europian. Por, megjithatë një synim i tillë do të ishte i arritshëm vetëm se nëpërmjet reformave arsimore, sidomos në arsimin parauniversitar, duke i lënë vend në lëndët obligative dhe zgjedhore dhe duke e rritur fondin e orëve.

Literatura

AJDINI–MURTEZI, Shejnaze. *Problemet gjuhësore në fushën e mësimdhënies së gjuhës frënge në shkollat e mesme shqipe në Maqedoni*, ITSHKSH, Shkup, 2019.

ISMAILI, Fehmi. *Gjuha dhe kultura frënge në Kosovë 1945–2000 – Prania dhe perspektivat I*, Libri Shkollor, Prishtinë, 2007.

GERMAIN, Claude. *Évolution de l'enseignement des langues: 5000 ans d'histoire*,

CLE International, Paris, 1993.

KASSI, Olivier. *Francophonie et justice : contribution de l'Organisation Internationale de la Francophonie à la construction de l'État de droit*, L'Harmattan, 2020.

КРСТЕВСКИ, Александар. *Француските училишта во Битола 1856–1947*, Битола, 1989.

TANOVIQ, Mustafa. *Mësimi bashkëkohor i gjuhëve të huaja –Teoria dhe praktika*, ETMM, Prishtinë, 1985.

<http://observatoire.francophonie.org/qui-parle-francais-dans-le-monde/>

DONIKA BAKIU

Universiteti i Europës Juglindore – Tetovë

GABIMET GJUHËSORE NË TEKSTET SHKOLLORE

Shkurtore

Breza të tërë lëvruesish e studiuesish të gjuhës shqipe, mësues, arsimtarë, profesorë e atdhetarë kanë punuar e janë përpjekur për një gjuhë standarde e për një drejtshkrim të njësuar, duke përkrahur vijën konvergjente të procesit gjuhësor, duke kundërshtuar e kapërcyer qëndrimet e ngushta, lokaliste e reaksionare. Gjuha shqipe është pasuria më e madhe kombëtare, krenaria, vlera më e madhe shpirtërore që ka krijuar populli ynë ndër shekuj. Profesori Çabej thotë: “Gjuha pasqyron një kombësi, ajo është pasqyra më e qartë e një kombësie dhe kulturës së saj.” Shkalla e pasurisë dhe e pastërtisë së gjuhës është një tregues i nivelit të kësaj kulture. Gabime gjuhësore gjenden edhe në tekstet shkollore, si dhe në shumë dokumente të tjera, të cilat bëhen publike nga organizatat dhe mekanizmat tjerë në vendin tonë. Gabimet e shumta gjuhësore janë të pranishme thuajse në të gjitha lëndët, në të gjitha tekstet shkollore duke filluar nga librat e gjuhës shqipe edhe tek të gjithë librat tjerë si gjeografia, matematika etj. Për tekstet shkollore ka vite që reagojnë mësimmshënësist. Në këtë punim do të kemi shembuj nga disa tekste shkollore ku i kemi hasur gabimet gjuhësore.

Fjalët kyçe: *Gabime gjuhësore, drejtshkrimi, gjuha etj.*

Hyrje

Njësimi i drejtshkrimit pasqyron procesin e thellë e të ndërlikuar të kristalizimit të strukturës fonetike, gramatikore, fjalëformuese e leksikore të gjuhës letrare në të gjitha hallkat e saj më të rëndësishme. Duhet ta kemi parasysh jo vetëm gjendjen e sotme të gjuhës sonë, por edhe prirjet kryesore të zhvillimit të saj të mëtejshëm. Arti i të shkruarit, si çdo mjeshtëri tjetër, kërkon punë e durim për t’u zotëruar. Latinët thonin: “Nulla dies sine linea” – “Asnjë ditë pa shkruar nga një rresht”. Kuptimi i kësaj shprehjeje është që çdo ditë duhet të shkruajmë nga pak, poashtu si sportistët që stërviten çdo ditë. (Memushaj, 2011, p. 13) Si rezultat i mosnjohjes së mirëfilltë të rregullave drejtshkrimore të gjuhës shqipe, por dhe atyre gramatikore, çdo ditë e më shumë, gjithandej po bastardohet gjuha jonë e ëmbël shqipe. Gabime, nuk ka dyshim që bëhen. Viteve të fundit, problemi për gabimet gjuhësore në tekstet shkollore po bëhet edhe më i zëshëm. Shumë nxënës dhe prindër janë ankuar për këtë fenomen, ku librat përveç gabimeve në drejtshkrim dhe përmbajtje kanë gabime të shtuara gjuhësore. Por institucionet nuk veprojnë si duhet. Ndoshta tash është fillimi, pasojat do të shihen më vonë edhe pse kemi nisur t’i shohim, kjo gjendje është si prodhim i punësimeve të dy dekadave të fundit! Tekstet që servohen për nxënësit në shkolla janë katastrofë! Në këtë punim kemi gjetur gabimet gjuhësore në tekstet shkollore. Janë të shumta dhe është turp se çfarë teksteesh ju servojmë nxënësve.

Gabimet gjuhësore në tekstet shkollore

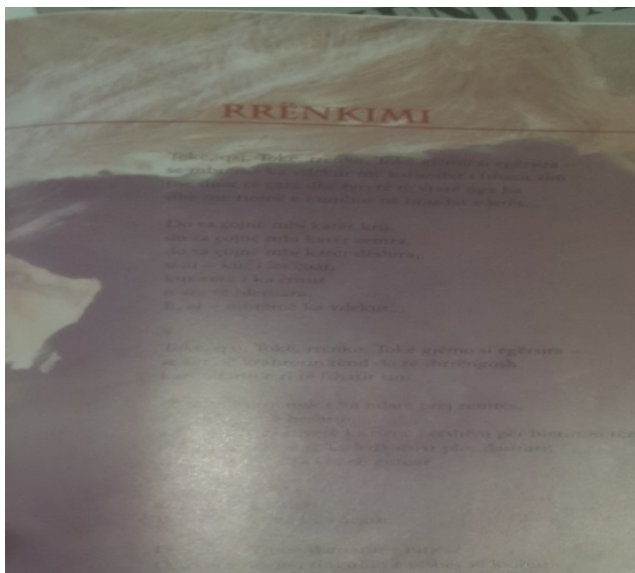
Drejtshkrimi është tërësia e rregullave për shkrimin drejt dhe njësoj të fjalëve dhe të trajtave të tyre, për shkrimin e fjalëve njësh, ndaras dhe me vizë në mes, si dhe për përdorimin e shkronjës së

madhe.(Memushaj, 2011, p. 135) Gabimet e shumta gjuhësore, janë të pranishme thuajse në të gjitha lëndët, në të gjitha tekstet shkollore duke filluar nga librat e gjuhës shqipe edhe tek të gjithë librat tjerë. Ende ka që në libër e shkruajnë **antare** për gjininë femërore, duhet shkruar **anëtare** jo antare, pra me zanoren -ë.

ANËTARE /f. Fem. e ANËTAR,~I. Anëtare partie. Anëtare e Bashkimit të Grave të Shqipërisë. Anëtare e kryesisë.(FGJSH, 2006) Këtë lëshim ose gabim gjuhësor e shohim në libra dhe revista. Fjala pjesë të ligjeratës – Fjala ligjeratës duhet të shkruhet ligjëratisë.

LIGJËRATË/f. Ligjëratisë e drejtë gjuh. formë e ndërtimit sintaksor të ligjërimit, në të cilën ai që flet a shkruan përsërit fjalë për fjalë, pa asnjë ndryshim ato që ka thënë një tjetër ose që ka thënë vetë më parë, duke i veçuar si fjali më vete. Ligjëratisë e zhdrejtë (e tërthortë) gjuh. formë e ndërtimit sintaksor të ligjërimit, në të cilën ai që flet a shkruan i riprodhon fjalët e një tjetri ose fjalët që ka thënë vetë më parë pa bërë ndryshime në përmbajtje, por me ndryshime në formë, duke mos i veçuar si fjali më vete. Pjesët e ligjëratisë gjuh. kategoritë themelore leksiko–gramatikore, në të cilat grupohen të gjitha fjalët e gjuhës sipas kuptimit leksikor dhe veçorive të tyre gramatikore (p.sh. emri, mbiemri, numërori, përemri, folja, ndajfolja, parafrasa etj.) (FGJSH, 2006). Gabime të tjera kemi si psh: rinjëve, heronjëve. Fjalët heronjëve, rinjëve shkruhen pa zanoren -ë, heronjve, rinjve. Kemi shembuj ku “Luli i vocërr”(Migjeni) është shkruar me një r pra “Luli i vocër”, **VOCËRR** mb. për. Shumë i vogël. Zog i vocërr. Me sy të vocërr. Ishte i vocërr (FGJSH, 2006). Kemi shembuj ku shkronja -ë është në vend të gabuar: **shallë** duhet të shkruhet pa -ë (Idrizi, 2018) **SHALL** m.1. Copë e endur a e thurur prej leshi, prej mëndafshi etj., e ngushtë dhe e gjatë, që e hedhim qafës për t’u mbrojtur nga të ftohtët; copë e tillë, zakonisht në trajtë trekëndëshi, me përmasa më të mëdha e me thekë, që e

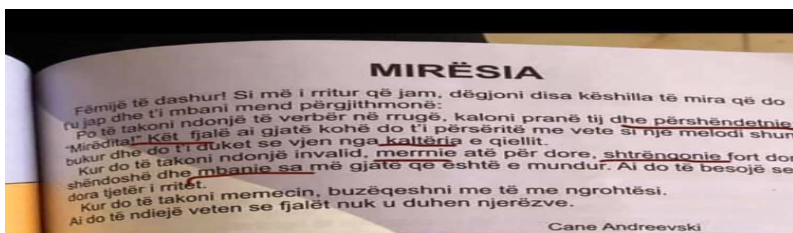
hedhin gratë mbi supe a mbi kokë. Shall i leshtë (i mëndafshhtë). Shall i butë (i trashë, i hollë). Shall i madh. Shall leshi (mëndafshi). Shall me thekë. Mbështillem me shall. Hedh shallin krahëve. Kemi shembuj kur shkronja ë përcakton shumësin si psh: “Ne jemi krenar që vajzën tonë” është e shkruar pa ë , fjala krenar duhet të shkruhet me –ë krenarë. Teksti **“Rënkimi”** duhet me një –r pra **“Rënkimi”**. **RËNKIM** m.1. Zë i përvajshëm, që nxjerr një njeri nga dhembja ose nga një hidhërim i madh. Rënkim i thellë (i dobët). Rënkimet e të plagosurve. Lëshoi një rënkim. 2. bised. Vizitë për të ngushëlluar të afërmit e një të vdekuri, ngushëllim. Shkoi për rënkim.(FGJSH, 2006).

Në librin “GJUHA SHQIPE DHE LEXIMI” për klasën VIII. Para se të hymë në detaje të shohim gabimet gjuhësore, libri i leximit në ballinën e tij shkruan “klasa”, përpiluesit e librit nga e kanë gjetur këtë fjalë shqipe ose e kanë huazuar nga gjuhët e huaja?

Nëse ju kujtohet në librat e gjeografisë gjithmonë shkruante: **“GJEOGRAFIJA”**, gabimet drejtshkrimore vërehen që në titull. **GJEOGRAFI** 1. Shkenca që studion kushtet natyrore, në të cilat jetojnë njerëzit, shpërndarjen e popullsisë e të burimeve natyrore, vendosjen e zhvillimin e prodhimit, si edhe ndarjet e veçoritë shtetërore në vendet e ndryshme të botës a në krahinat e një vendi. Gjeografia fizike. Gjeografia ekonomike. Gjeografia politike. Gjeografia historike. 2. Lëndë mësimore, që jep njohuritë e nevojshme të kësaj shkence në shkollë; bised. teksti që përmban këto njohuri. Gjeografia e Shqipërisë. Gjeografia e klasës së gjashtë. Mësuesi i gjeografisë. (FGJSH 2006).

Nga libri i gjuhës shqipe për klasën e tretë fillore gabime të shumta drejtshkrimore vetëm në një tekst: Përsëendetnie– përsëendetje, Kët–këtë, kaltëria–kaltërsia, merrnie–merne, shtrëngonie–shtrën–gone, mbanie–mbaje etj.

Përfundim

Çdo individ e ka për detyrë të bëj çmos për mbrojtjen dhe zbatimin e drejtë të normave dhe rregullave gjuhësore. (Bakiu, 2018) Nxënësit ngelën “jetima” për libra duke pasur mundësi t’i kenë, nxënësit tanë përbuzen prej çdo dore që vjen e shkon sepse ajo është më e fortë se ata për të mbushur xhepat në emër të tyre, sepse “gjithçka bëhet për nxënësit”. Nxënësit tanë detyrohen të mësojnë gjuhën e tyre nga përkthimet e tmerrshme që kanë në libra. Nuk ju intereson se çfarë teksti ka brenda tek e fundit krejt dimë shqip të flasim. Përpos gabimeve në brendi të teksteve shkollore, ndër gabimet më të mëdha janë ato që bëhen në kopertinën e teksteve shkollore. Tekstet kanë nevojë për redaktim serioz gjuhësor. Përgjegjësinë më të madhe lidhur me këto lëshime gjuhësore që janë të patolerueshme kryesisht e mbajnë recensentët dhe organet që ia kanë propozuar ministrit të arsimit për t’i dhënë leje përdorimi këtyre teksteve. Lëshime të këtilla gjuhësore, janë të patolerueshme. Gabimet gjuhësore në tekstet shkollore shqipe janë një problem disavjeçar, për të cilin opinioni është alarmuar edhe në

të kaluarën edhe në të sotmen por bie në vesh të shurdhët. Është shumë vonë sepse shumë gjenerata u morën në qafë me këto tekste shkollore, por duhet menduar gjeneratat që janë e do të vijnë.

Literatura e shfrytëzuar

- ASHSH, (1973). Drejtshkrimi i gjuhës shqipe, Tiranë
- ASHSH, (2006). Fjalor i gjuhës shqipe, Tiranë
- Bakiu, Donika. (2018, 06 04). Retrieved 12 13, 2020, from <https://www.pacensure.com/intelektuali-i-mirefillte-duhet-ta-shkruaje-pa-gabime-gjuhen-e-vet/>
- Idrizi, Xhemaludin. (2018, 10 17). Retrieved 12 12, 2020, from <https://ina-online.net/gabimet-gjuhesore-skandaloze-ne-librin-gjuha-shqipe-dhe-leximi-5/>
- Memushaj, Rami. (2011). Shqipja standarde, si ta flasim dhe ta shkruajmë. Tiranë: Botimet TOENA.

FARKETA DIBRA – ZEQIRI*Fakulteti i Filologjisë “Bllazhe Koneski” – Shkup***ROLI I LEKTYRËS SHKOLLORE NË
PËRVETËSIMIN E GJUHËS STANDARDE**

Paralelisht me të folurit, të shkruarit dhe të dëgjuarit, të lexuarit është aktivitet mjaft i rëndësishëm intelektual dhe edukativ, i cili mundëson realizimin e shumë marrëdhënieve komunikative mes njerëzve. Të lexuarit është proces i rëndësishëm jetësor që çon drejt të kërkuarit të diçkaje, por njëkohësisht paraqet edhe nevojë, dëshirë emocionale të çdo individi.

Problemet e sotme mbi të lexuarit, kuptimin e të lexuarit, të lexuarit për të mësuar, aftësitë për të lexuar dhe mësimdhënien e të lexuarit kanë qenë dhe janë objekt i shpeshtë studimesh. Studiuesit amerikanë: Andersoni, Hieberti, Skoti dhe Wilkinsoni në punimin e tyre "Të bëhemi një komb lexuesish" theksojnë se: "të lexuarit është aftësi bazë jetësore. Ai është gur themeli për suksesin e fëmijës në shkollë e madje edhe gjatë gjithë jetës. Pa pasur aftësinë për të lexuar mirë, mundësitë për realizimin e vetvetes dhe për arritjen e suksesit profesional, pa dyshim që do të humbasin. Ky ndikim në jetën e secilit prej nesh i bën shumë studiues që ta quajnë leximin si një e drejtë themelore e njeriut. Është vështirë të përfytyrohet një aftësi tjetër që ta ilustrojë më mirë qëllimin e shkollimit".⁴⁹

Duke e konsideruar zhvillimin e aftësisë për të lexuar si çështje parësore të mësimdhënies, të lexuarit duhet parë si një proces, si një mjet komunikimi dhe jo thjesht si një lëndë e veçantë. Gjatë

⁴⁹ Mimoza Gjokutaj, *Didaktika e gjuhës shqipe*, SHBLU, Tiranë, 2009, f. 212.

procesit të të lexuarit nxënësit ndodhen para një procesi logjik dhe konjitiv të nxëni, i cili kërkon njëherazi të kuptojnë, të interpretojnë, të analizojnë, të japin konkluzione dhe të marrin vendime.

Si rrjedhojë, njëra nga lëndët bazë gjatë ciklit të shkollimit fillor dhe të mesëm, që përfshin sasi më të madhe orësh dhe që e ka mundësinë më të madhe ta zhvillojë aftësinë e të lexuarit është lënda e gjuhës dhe letërsisë shqipe. Brenda kësaj lënde, mes tjerash, është përcaktuar edhe lektyra si fushë më vete për t'u punuar, fushë që i nxit nxënësit të lexojnë një numër të caktuar veprash letrare për secilin vit shkollor.

Emërtimi *lektyrë* nuk është i panjohur në sistemin tonë arsimor, ka traditë të gjatë në shkollat tona, daton që nga hartimi i plan-programeve të para mësimore për lëndën e gjuhës amtare.⁵⁰ Në terminologjinë tonë pedagogjike ky emërtim përdoret me një domethënie specifike, që vërtetohet edhe me përdorimin e emërtimeve të shumta si: lektyrë letrare, lektyrë shkollore, lektyrë shtëpiake, lektyrë e detyrueshme, lektyrë e zgjedhur etj. Me përdorimin e këtyre emërtimeve synohet të bëhet kufizimi nga veprat e tjera letrare që i lexojnë nxënësit, por të cilat nuk janë të parapara si lektyra shkollore.

Para së gjithash, termi *lektyrë* duhet kuptuar si kategori pedago-gjike. Për ta përfutur dimensionin e vërtetë pedagogjik ajo duhet të jetë në funksion të detyrave konkrete edukativo-arsimore të

⁵⁰ Pas një hulumtimi që realizuam në Arkivin Shtetëror të Maqedonisë së Veriut, arritëm të sigurojmë plan-programet e lëndës së gjuhës shqipe dhe të letërsisë, duke filluar nga viti 1973-2020 edhe pse jemi të bindur se fusha e lektyrës ka ekzistuar edhe më herët në plan-programet e shkollës shqipe, por në mungesë dokumentacioni, në kumesë do t'u referohemi të dhënave që siguroam nga viti 1973 e deri më sot.

shkollës dhe mësimi të gjuhës amtare. Për këtë arsye është e domosdoshme që gjatë përcaktimit të përmbajtjes së saj të nisët nga thelbi – nxënësi. Ai është subjekt kryesor, të cilit i është kushtuar lektura. "Ajo është vendosur në funksion të zhvillimit të tij të përgjithshëm intelektual dhe emocional, zhvillohet në vazhdimësi kohore didaktiko–metodike, fillon në klasë, vazhdon në kushte familjare/shtëpi dhe përfundon në klasë. Për ndërtimin e objektivave të saj në këtë rrafsh, janë përgjegjës dhe duhet të përgatiten si mësuesi, ashtu edhe nxënësi".⁵¹

Në çdo klasë ku mësohet dhe lexohet, mësuesi duhet të synojë që t'i mësojë nxënësit të mendojnë, përderisa lexojnë, kështu nxënësit aftësohen që të mund t'i kuptojnë porositë e autorëve dhe ta kuptojnë vizionin e tyre për botën. Sipas mënyrës se si nxënësit do të mund ta konceptojnë botën, në atë mënyrë ata do mund ta kuptojnë, se cili libër e përmbush interesimin dhe kureshtjen e tyre, cili u ndihmon t'i demonstrojnë shprehitë e tyre njëjtërore të gjuhës dhe stilit të shkrimtarit dhe cili u jep mundësi të formojnë marrëdhënie kritike drejt mënyrës së trajtimit të problemeve jetësore që shkrimtarët i paraqesin në veprën letrare. Pra, ora e lekturës është vendi ku fillon dhe ndërtohet procesi i të lexuarit, i cili i bashkuar me instruksionet që japin mësuesit për realizimin e të lexuarit të kuptimshëm, kanë krijuar shtratin dhe janë bërë bërthamë e krijimit të aftësive të nxënësve në lidhje me të lexuarit e tyre.⁵²

Në këtë vazhde nuk duhet anashkaluar roli dhe rëndësia edukativo–arsimore që ka ora e lekturës. Fillimisht, përpjekja për ta nxitur nxënësin të punojë në mënyrë të pavarur me librin; të

⁵¹ Nuhi Rexhepi, *Letërsia shqipe në tekstet shkollore të Kosovës (1945-1990)*, Logos, Prishtinë, 2002, f. 40.

⁵² Mimoza Gjokutaj, *Didaktika e gjuhës shqipe*, SHBLU, Tiranë, 2009, f. 218.

mundet nxënësi në mënyrë të pavarur të sjellë gjykime mbi vlerën ideo–artistike të veprës letrare; ta zgjerojë kreativitetin dhe imagjinatën; ta pasurojë fjalorin; ta përmirësojë kulturën e të shprehurit me gojë dhe me shkrim. Kujtojmë se lektyra duhet kuptuar dhe përdorur si përmbajtje, mënyrë, mjet, formë, aktivitet dhe kusht për ngritjen e kulturës së leximit dhe kulturës nga letërsia që duhet të përfitojnë nxënësit. Pësia e kësaj fushe shtohet edhe me karakterin plotësues të programit, nëpërmjet saj nxënësit njihen edhe me veprat e autorëve të tjerë që nuk janë të planifikuar në plan–program dhe në këtë mënyrë i plotësojnë njohuritë e tyre të përgjithshme si gjuhësore ashtu edhe letrare.

Nisur nga vlerat dhe anët pozitive që zhvillon dhe përsos procesi i të lexuarit, gjykojmë se lektyra duhet të zë vend të veçantë në kurrikulë. Pas një rishikimi që u bëmë plan–programeve të siguruara nga Arkivi Shtetëror i Maqedonisë së Veriut, pamë se fusha e lektyrës ndër vite, lë për të dëshiruar. Nga njëra anë, sistemi ideologjik i kohës e pengonte një zhvillim dhe përfaqësim normal të kësaj fushe, duke i përjashtuar emrat më në zë të shkrimtarëve të kohës; dhe nga ana tjetër, realizimi i saj në mësim as në mënyrë të organizuar dhe as në mënyrë metodike nuk i tejkalonte format tradicionale të punës dhe se akoma përballë sferave të tjera mësimore nuk gjenden lehtë rrugët për përshtatjen e shpejtë dhe funksionale të saj me nevojat e praktikës shkollore.

1. Lektyra shkollore në plan–programet mësimore pas viteve të ‘90–ta

Programet e lëndës së gjuhë amtare pas Luftës së Dytë Botërore, duke pasur parasysh rrethanat dhe momentet nëpër të cilat kalonte zhvillimi i arsimit shqip, mund të themi se asnjëherë nuk i kanë

përmbushur kërkesat dhe nevojat e shkollës shqipe, sepse në plan të parë duhej të përmbushej ana ideologjike e më pas kërkesat e tjera shkencore e profesionale. "Përpiluesit e plan-programeve dhe të teksteve shkollore kanë qenë të gjymtuar në disa drejtime, për shkak se programet për lëndën e gjuhës shqipe dhe letërsisë deri vonë janë përshtatur nga gjuhët sllave. Ekzistonin vështirësi të mëdha për përcaktimin e vendit të autorëve në programet mësimore dhe në tekstet shkollore, shumë autorë e vepra letrare, për shkaqe ideologjike ishin përjashtuar nga programi dhe nuk mund të përfsiheshin as në procesin mësimor, as në tekstet shkollore e jo më të propozoheshin në lisën e lektyrave si vepra të zgjedhura për t'u punuar".⁵³

Përpiluesit e plan-programeve së pari duhej të kishin parasysh raportin e përfshirjes së autorëve shqiptarë, jugosllavë e botërorë, ky raport deri vonë ishte në disavantazh për letërsinë shqipe. Kur kësaj t'i shtohet edhe përzgjedhja e autorëve dhe veprave mbi bazën e kriterëve ideologjike dhe pedagogjizmi i tepruar, mund ta marrim me mend se ç'dëme të mëdha i ka sjellë kjo procesit mësimor e në veçanti lëndës së gjuhës shqipe dhe letërsisë. "Përcaktimi i veprave letrare në fushën e lektyrës është bërë në mënyrë deduktive, sipas përshtypjeve dhe kriterëve subjektive të hartuesve të plan-programit, pra jo në bazë të studimit empirik të vlerave letrare artistike, as në bazë të përshtatshmërisë së aftësive kuptimore, dëshirave dhe interesimit të nxënësve të klasave dhe moshave të caktuara".⁵⁴ Kështu, ndodhi të mos kishim prezantim të mirëfilltë të krijimeve letrare nga zhanret me vlerë kulminante artistike-edukative që do

⁵³ Nuhi Rexhepi, *Letërsia shqipe në tekstet shkollore të Kosovës (1945-1990)*, Logos, Prishtinë, 2002, f. 42.

⁵⁴ Riza Brada, *Metodika e gjuhës shqipe për shkollën fillore, botimi III i plotësuar*, Dukagjini, Pejë, 2005, f. 450.

të ndihmonin më shumë zhvillimin e potencialeve emocionale dhe intelektuale krijuese të nxënësve.

Nisur nga një realitet i tillë, fusha e lektyrës nuk pati trajtimin e duhur dhe të barabartë me lëndët e tjera mësimore. Madje, ka pasur raste kur lektyra është kuptuar si përmbajtje që shërben për të përmbushur zbrazëtitat e orëve mësimore nga fushat e tjera të mësimin të gjuhës amtare. Ndonjëherë, ndodh që nxënësi të ngarkohet më shumë seç duhet me lektyra voluminoze që tejkalojnë vëllimin e të gjitha lëndëve mësimore. Në këtë mënyrë, arsintari nuk ka liri zgjedhjeje e trajtimi të veprave letrare më bashkëkohore, por duhet të sillet në kuadër të përcaktimeve të plan-programit mësimor, jo rrallë të tejkaluara për nga përmbajtja dhe për nga vlera artistike. Ndryshe thënë, nuk ekzistonte zgjedhje e lirë e veprave për t'u punuar. Lista e lektyrave ishte e caktuar nga Byroja e Zhvillimit të Arsimit dhe sipas kërkesave të plan-programit mësimor, duhej të realizoheshin të gjitha detyrat e plan-programit mësimor pa asnjë përjashtim. Kjo situatë e palakmueshme çdo ditë e më shumë shkonte në dëm të nxënësve shqiptarë, të cilët gjithë e më shumë mbeteshin me njohuri të përcipta gjuhësore, por edhe letrare si pasojë e sistemit ideologjik të kohës.

2. Risetë që sollën programet mësimore pas vitit 2001

Viti 2001 la gjurmë të thella në historinë e popullit shqiptar. Kjo periudhë shënoi një kthesë të rëndësishme për një popull që nuk ka pasur të drejtën e barazisë dhe lirisë së fjalës shqipe. Me rrethanat e reja të krijuara u mundësuan intervenime dhe ripërtëritje në shumë sfera të jetës, para së gjithash në arsim, shkak i së cilës ishte edhe lufta e zhvilluar e përqendruar kryesisht në problemin gjuhësor e në zbatimin e gjuhës shqipe në nivel zyrtar. Kurrikula e deriatëhersh-

me ishte me përmbajtje ideologjike dhe pak kishte të bënte me kërkesat e gjuhës amtare për komunitetin shqiptar. Këto ndryshime bënë që kurrikula e gjuhës të shpëtojë sadopak nga boshti ideologjik, duke u orientuar drejt zhvillimit bashkëkohor dhe të vendoset theksi drejt aftësimit dhe zotërimit aktiv të gjuhës shqipe nga ana e nxënësve shqiptarë. Gjatë kësaj periudhe kurrikula e gjuhës shqipe shënoi zhvillimin më të shpejtë e më cilësor krahasuar me të kaluarën, duke u pasuruar me: programe të reja të gjuhës shqipe; me standarde të reja vlerësimi; me standarde përmbajtjeje dhe arritjeje; me tekste të arsimit bazë për të gjitha ciklet e shkollimit, njëherazi edhe me ndryshime në listën e lektyrave.

Në plan-programet që pasuan pas vitit 2001 me të cilat edhe aktualisht punohet në shkollat e mesme në Maqedoninë e Veriut, lista e lektyrave është zhveshur tërësisht nga ndikimi nacional, fillimisht kryesohet nga autorë shqiptarë, pasuar nga ata botërorë si dhe ndonjë veprë e propozuar sipas dëshirës së nxënësve dhe në bashkëpunim me mësimdhënësin, mund të punohet nga autorë sllavë. Një përparësi e madhe ekziston edhe në përzgjedhjen e veprave, tani më zgjedhja e lektyrave nuk bëhet nga Byroja e Zhvillimit të Arsimit, por zgjedhja e tyre është një hap i lirë dhe demokratik. Byroja propozon një listë të gjatë veprash për t'u punuar si lektyra, ndërsa përzgjedhja bëhet nga trekëndëshi prind-profesor-nxënës. Ky hap i lirë dhe demokratik ndikon pozitivisht në shumë aspekte, në radhë të parë u jep mundësi nxënësve për të qenë më afër veprës së dëshiruar, e cila i përgjigjet botës dhe interesimit të tij individual dhe emocional.

Parë nga këndvështrimi i sotëm, kanë kaluar dy dekada nga ndryshimet dhe intervenimet e fundit, bota ec përpara me hapa të shpejta, zhvillimi i teknologjisë së informacionit dhe komunikimit e

ka ndryshuar botën anekënd. Kujtojmë, se ka ardhur koha që lista e lektyrave të rishikohet, mbase edhe të rifreskohet me tituj të rinj që i përgjigjen botës, kërkesave, prirejeve dhe shijeve estetike të nxënësve. Pra, nevojiten zëra të rinj për ta plotësuar dhe ndryshuar vendin e kësaj fushe, për ta avancuar kuptimin dhe rëndësinë çfarë ka puna e mirë me lektyrën dhe për ta ndihmuar përpunimin e saj në frymën e kërkesave të programeve të reja mësimore, strategjive e teknikave bashkëkohore të mësimdhënies.

3. Përfitimet gjuhësore që sjell leximi i lektyrave

Lënda e gjuhës dhe letërsisë shqipe në sistemin tonë arsimor gjithmonë ke ekzistuar e shkrië bashkë me letërsinë. Lidhur me këtë shkrije, vazhdimisht ka pasur debate dhe polemika, ku studiues, profesorë, metodistë, specialistë të gjuhës e të letërsisë kanë shprehur mendimin dhe bindjen se gjuha duhet të mësohen e ndarë nga letërsia, meqë në orët e gjuhës duhet të mësohet vetëm gjuhë dhe në orët e letërsisë të mësohet vetëm letërsi. Kjo shkëputje mes mësimi të gjuhës dhe të letërsisë bën që nxënësit të mos jenë në gjendje t'i përvetësojnë aq sa duhet as njohuritë gjuhësore e as ato letrare, duke mbetur me njohuri gjysmake nga të dyja disiplinat. Për t'i dhënë jetë mendimit të tyre, mbështesin idenë se nuk ka rëndësi zotërimi i sistemit gramatikor të gjuhës, por aftësimi i nxënësve për t'u shprehur me gojë dhe me shkrim në situatat e ndryshme ligjërimore që do t'u paraqiten në jetë.

Lidhur me këto mendime dhe ide, nuk munguan as zërat që i kundërvihen kësaj ndarjeje, duke u shprehur: "se nuk mund të kemi një gjuhë të pastër pa një tekst letrar dhe nuk mund të kemi një tekst letrar pa një analizë gjuhësore të mirëfilltë. Kështu që në

këtë kuptim në një formim të përgjithshëm të nxënësve u vjen në ndihmë atyre, pasi të mësuarit me kompetenca që është një risi e viteve të fundit nxjerr domosdoshmëri fitimin e disa aftësive për jetën." ⁵⁵

Zërat që mbështesin mësimin e integruar të gjuhës me letërsinë shprehen se: mësimi i gjuhës patjetër duhet të jetë i integruar me atë të letërsisë, "gjuha shqipe i duhet letërsisë, sepse letërsi të bukur pa gjuhë të mirë, të pasur e të kujdesur nuk ka e nuk mund të ketë, por edhe letërsia i duhet gjuhës, sepse vetë letërsia e pasuron gjuhën". ⁵⁶ Letërsia realizohet nëpërmjet gjuhës si materie kryesore dhe jashtë saj ajo nuk mund të krijohet, të ekzistojë, të komunikojë dhe as të ndikojë estetikisht. Pra, letërsia është mënyra më e mirë për t'i bërë njerëzit të kuptojnë se mësimi më i përshtatshëm i gjuhës është pikërisht nëpërmjet letërsisë dhe leximit të veprave letrare.

Mbi bazën e këtyre mendimeve, gjykojmë se nuk mund të kemi një të folur të saktë, të bukur dhe shprehës, nëse nuk ekziston një integrimi i tillë. Ky integrim ndihmon nxënësit që nëpërmjet letërsisë të thellohet formimi gjuhësor i tyre, duke u shkruar elementet e gjuhës me letërsinë. Një objektiv të tillë e hasim edhe në programin mësimor për arsimin e mesëm, ku mes tjerash sugjerohet që njohuritë gramatikore, rregullat e drejtshkrimit dhe të pikësimit duhet të integrohen me studimin e teksteve përshkruese, rrëfyese, argumentuese, udhëzuese, informuese—paraqitëse, me qëllim që mos të krijohen përshtypje të gabuara se këto disiplina

⁵⁵ <https://shqiptarja.com/lajm/mesues-e-pedagoge-njezeri-gjuha-dhe-letersia-te-ndahen-nga-njeratjetra-domosdoshmeri-e-kohes>, shkarkuar më 18. 09. 2020

⁵⁶ <https://kallarati.com/blog/446-ndarja-e-gjuhes-nga-letersia-ekspertet-ne-debat>, shkarkuar më 10.09.2020.

nuk e kanë vlerën e njëjtë dhe se njëra apo tjetra mund të ndihmojë me shumë ose më pak në formimin gjuhësor ose letrar të nxënësit.

Shpeshherë krijohet përshtypje se në kurrikulë i është lënë hapësirë më e madhe përvetësimit të rregullave gramatikore, drejtshkrimore dhe atyre të pikësimit, si një risi e diktuar nga fakti që nxënësit tanë shfaqnin probleme në këto fusha dhe nuk po arrijnë t'i përvetësojnë normat e shqipes standarde. Megjithëkëtë, duhet kuptuar qartë fakti se gjuha nuk është vetëm gramatikë dhe se gramatika është vetëm një pjesë e gjuhës. Natyrisht që një përdorues i mirë i shqipes, është ai që e zotëron standardin dhe rregullat e gramatikës, por nëse kurrikula do të fokusohet vetëm te gramatika, formimi gjuhësor i nxënësve do të ishte i përciptë.⁵⁷ Rregullat e thata gramatikore, pa i konkretizuar në gjuhën e folur ose të shkruar, do ta bënë gjuhën shqipe për nxënësit, të huaj, megjithëse ajo është amtare për ta.

"Gjuha e folur, që të ndihmojë sa më mirë gjuhën e shkruar, nxënësit duhet të nxiten e të drejtohen të mësojnë gjuhën e librave (të librave artistikë, të librave shkencor e të biznesit). Mbi ta duhet të ushtrohet ndikim pozitiv që përfiton kënaqësi dhe tërheqje drejt leximit, duke kërkuar që nxënësit ta memorizojnë dhe ta përdorin për qëllime të caktuara aktin e të shkruarit".⁵⁸ Pra, vijmë në një konstatim se jo vetëm gramatika ndihmon nxënësit të flasin në gjuhën standarde, por përvetësimin e normave padyshim se e ndihmon leximi i veprave letrare.

Nxënësi do të jetë në gjendje t'i zotërojë më mirë katër aftësitë gjuhësore: leximin, shkrimin, dëgjimin dhe të folurit, në rast se

⁵⁷ <http://www.portalishkollor.al/news/ardi-stefa-ndarja-e-gjuhes-shqipe-nga-letersia-qe-ne-9-vjecare-domosdoshmeri>, shkarkuar me 18.09.2020.

⁵⁸ Haki Baçi - Njazi Kazazi, *Gjuha dhe ligjërimin në shkollë*, Studime shqiptare 10, Shkodër, 1998, f. 181.

gjendet ekuilibri i nevojshëm mes parapëlqimeve të tija dhe teksteve që detyrohet t'i lexojë në lëndët mësimore. Nëse arrihet ky harmonizim, nxënësit jo vetëm që do të jenë në gjendje të fitojnë njohuri të gjuhës, por ata edhe do të ndjejnë kënaqësi prej asaj që kanë lexuar. Kjo nga ana tjetër siguron motivimin, i cili rrit aftësitë e leximit. Me fjalë të tjera, nëse nxënësit janë të interesuar për atë që e lexojnë, ata jo vetëm që fillojnë t'i përvetësojnë më lehtësisht aftësitë themelore gjuhësore, por e konceptojnë dhe e kuptojnë vazhdimisht atë që e lexojnë.⁵⁹

Përfitimet gjuhësore që sjell leximi i lektyrave, padyshim se janë të shumta dhe të natyrës së ndryshme, megjithëkëtë si më të rëndësishme kemi veçuar:

- Zhvillimi gjuhësor i nxënësve, si dhe pasurimi i fjalorit të tyre. Nëpërmjet leximit të veprave të ndryshme, nxënësit njihen me modelet më të mira të përdorimit të gjuhës dhe kanë mundësi të zgjerojnë aftësitë e tyre për të formuar fjalë në mënyra të ndryshme, të organizojnë mendimet dhe pjesët e tekstit në formate të ndryshme, si dhe të përzgjedhin fjalorin që përshkruan në mënyrë të saktë me një mendim ose veprim.
- Leximi i lektyrave ndihmon nxënësit të mësojnë shkathtësitë e të hartuarit dhe të shkruarit, duke u futur në botën e krijimeve më të mira të letërsisë botërore dhe asaj kombëtare. Nxënësit mësojnë shumë edhe nga leximi i krijimtarisë popullore: nga përrallat, legjendat, këngët lirike dhe epike e veçanërisht nga fjalët e urta e gjëgjëzat, të cilat dallohen për strukturë të përkryer gjuhësore, pasuri informacioni që bartin dhe bukuria shprehjeje.

⁵⁹ <http://www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/uploads/2016/12/Thesis-Final-Alb.pdf> f. 5, shkarkuar më 18. 09. 2020.

- Njëherazi, zbulojnë kënaqësinë e të lexuarit të letërsisë dhe bëhen të vetëdijshëm për shumësinë e mënyrave të perceptimit të botës përreth tyre; gjykojnë për vlerat estetike të gjuhës në një tekst letrar; lidhin tekstin që lexojnë me jetën dhe përvojat e tyre, si dhe me botën që i rrethon;
- Letërsia është autentike dhe siguron informacion autentik për mësimin e gjuhës. Ajo mund të jetë veçanërisht e pasqyruar në drama dhe romane, ku gjithsecili ndeshet me dialogje, shprehje emocionale dhe përshkrime të ngjarjeve me elemente që nxisin imagjinatën e gjithsecilit. Letërsia ofron materiale autentike me vlerë, të cilat stimulojnë zhvillimin personal të nxënësit dhe kontribuon në pasurimin kulturor dhe gjuhësor të tij. Një përfitim i tillë vjen nga përfshirja personale që nxit letërsia, pasi ajo bën që nxënësit të jenë më entuziastë dhe më të lidhur me historitë dhe personazhet e ngërthyera brenda një veprë letrare.
- Leximi i lektyrave ndikon në një edukim ndërkulturor, sepse të njohësh kultura të ndryshme nëpërmjet veprave të letërsisë evropiane dhe botërore rezulton në perceptimin më të thellë të asaj kulture, e cila me vonë rrit aftësinë e nxënësve në komunikim ndërkulturor.⁶⁰

Natyrisht, se procesi i përvetësimit të gjithë këtyre njohurive nuk mund të arrihet brenda një ore mësimi, meqë ky është proces i gjatë dhe kompleks, para se gjithash kërkon punë, këmbëngulje dhe vullnet nga të dy palët. Barra në masë të madhe i bie mësimdhënësit, i cili që t'u mundësojë nxënësve një përvetësim të normës standarde, si në të folur ashtu edhe në të shkruar, duhet të zgjedhë vepra që nuk i privojnë nxënësit prej suksesit për shkak të

⁶⁰ <http://www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/uploads/2016/12/Thesis-Final-Alb.pdf> f. 6, shkarkuar më 18. 09. 2020.

vështirësive gjuhësore. Nxënësve duhet t'u jepen vepra që janë paksa mbi nivelin e tyre, në mënyrë që, përveçse të jenë në gjendje të kuptojnë se çfarë janë duke lexuar, po ashtu ata duhet të nxiten që ta shtynjë veten për të kuptuar koncepte të reja, të cilat mund të shfaqen në vepër drejtpërsëdrejti a tërthorazi.

Leximi i veprave të ndryshme letrare sjell dobi jo vetëm në përmirësimin e aftësive të të folurit, por edhe të të shkruarit. Kjo është më e dallueshme veçanërisht në strukturimin e një fjalie. Një fjali e shkruar mirë ka si forcën gramatikore, ashtu dhe aftësinë për të lidhur ide me njëra-tjetrën. Kështu, sa më shumë që lexojnë nxënësit, aq më shumë përmirësohen në aftësinë e tyre të të shkruarit, për shkak se janë duke u ekspozuar ndaj formacioneve dhe funksioneve të ndryshme të një fjalie, duke e bërë këtë, lexuesit kuptojnë se ata janë të aftë të mësojnë gramatikën dhe fjalorin e gjuhës.⁶¹

Në praktikë, procesi i përfitimit të aftësive gjuhësore gjatë orës së interpretimit të lektyrës mund të realizohet në mënyra nga më të ndryshmet, varësisht nga gjinia dhe lloji letrar të cilës i përket ajo vepër. P.sh. nxënësve mund t'u jepet si detyrë leximi i një romani brenda një harku kohor prej një jave, pa qenë nevoja për ta përdorur edhe aq shumë fjalorin shpjegues të gjuhës. Një praktikë e këtillë, jo vetëm që do ta dyfishonte shpejtësinë e leximit të tyre, por edhe do t'i shtynte ata që të mendojnë vet sipas situatës kontekstuale të përdorimit rreth kuptimit të fjalëve të panjohura në vepër. Nga ana tjetër, veprat më të mira letrare për lexime intensive mund të jenë poezitë. Poezia të jep më shumë mundësi për analiza të hollësishme. Kështu, nxënësve mund t'u kërkohet që ta lexojnë

⁶¹ <http://www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/uploads/2016/12/Thesis-Final-Alb.pdf> f. 5, shkarkuar më 18. 09. 2020.

çdo strofë ndaras, në mënyrë që të depërtojnë më shumë në përm-bajtjen e saj dhe për të zbuluar konotacionet e shumta të fjalëve përmes tropeve letrare, si metafora, krahasimi apo alegoria etj.⁶²

Një ushtrim tjetër mund të jetë ai ku nxënësve t'u kërkohet që tekstin e një poezie ta kthejnë sipas normave standarde të gjuhës. Letërsia është lënda gjuhësore ku ndihen më së shumti thyerjet e normës sintaksore të standardit, si inversioni apo thyerja e përm-bysja e vargut.⁶³ Në këtë vazhdë, duke ditur se sistemi i gjuhës shqipe ka mundësi të mëdha shprehëse, lind nevoja që gjatë interpretimit të lektyrës të përdoren edhe mundësitë që paraqiten edhe në fonetikë, në morfologji e në fjalëformim, në leksik e në sintaksë.

Në fonetikë: efektet shprehëse që lindin nga shqiptimi, nga përdorimi i theksave etj.

Në morfologji: përdorimi i shumësit për njëjës, ndërtimi jo i rregullt i gjinisë femërore nga mashkullorja për efekte stilistike, përdorimi i mbiemrit për të futur emrin në një fushë të caktuar ligjërimi; përdorimi i foljes në joveprore në vend të veprores, i urdhërores në vend të lidhores, përdorimet me vlera të mëdha shprehëse të habitores dhe dëshirores etj., përdorimi i numërorëve për fuqizimin e hiperbolizmit etj.

Në fjalëformim: përdorimi i neologjizmave, i prapashtesave me kuptim keqësues e zvogëlues dhe i kompozitive.

Në leksik: përdorimi i polisemisë, sinonimisë, antonimisë etj.

Si përfundim, nga e gjithë kjo që trajtuam, mund të konstatojmë se në orën e analizës së lektyrës të mos rrëmohet për të gjetur element

⁶² Po aty, f. 6.

⁶³ Faik Luli, *Metodika e letërsisë dhe e leximit letrar*, Tiranë, 1984, f. 66.

të gjetur, të paqenë apo dytësor, por në mënyrë të natyrshme, pa shkaktuar mbingarkesë, të trajtohen në rrugë praktike ato elemente gjuhësore që nxjerrin më mirë në pah përmbajtjen, idenë, vlerat artistike të veprës që trajtohet. Pra, lidhja e gjuhës me letërsinë të burojë nga vetë përmbajtja e materialit letrar dhe nga forma e temës mësimore. Ngritja e kulturës gjuhësore nëpërmjet letërsisë bëhet për qëllime praktike, në shërbim të përvetësimit më të thellë të letërsisë, por edhe të gjuhës, pa të cilën ajo nuk mund të ekzistojë, në shërbim të përsosjes të të folurit dhe të të shkruarit të nxënësve me normën e gjuhës letrare kombëtare. Ato elemente gjuhësore që evidentohen në mësimin e letërsisë, nxënësit jo vetëm duhet t'i njohin e t'i shfrytëzojnë në orën e mësimin, por duhet ngulmuar që t'i përdorin edhe në ligjërimin me gojë dhe me shkrim.⁶⁴

Kërkesa për t'i aftësuar nxënësit për zotërimin e të lexuarit, mendojmë se është shprehur dhe materializuar saktë në kurrikulën e gjuhës dhe të letërsisë. Mbetet detyrë e mësuesve ta njohin mirë atë, të krijojnë vizion të qartë e të punojnë me objektiva të afërta e të largëta me efektivitet synimet e vëna.

Bibliografia:

1. Baçi, Haki – Kazazi, Njazi: *Gjuha dhe ligjërimin në shkollë*, Studime shqiptare 10, Shkodër, 1998.
2. Begolli, Menduh, *Lektyra e detyrueshme dhe ora e saj në shkollë*, Buletini nr. 3–4, Prishtinë, 1962.
2. Brada, Riza, *Metodika e gjuhës shqipe për shkollën fillore (botimi III i plotësuar)*, Dukagjini, Pejë, 2005.
3. Gjokutaj, Mimoza: *Didaktika e gjuhës shqipe*, SHBLU, Tiranë, 2009.

⁶⁴ Po aty, f. 66.

4. Luli, Faik, *Metodika e letërsisë dhe e leximit letrar*, Tiranë, 1984.
5. Rexhepi, Nuhi, *Letërsia shqipe në tekstet shkollore të Kosovës (1945–1990)*, Logos, Prishtinë, 2002.
6. Plan i dhe programi mësimor i gjuhës dhe letërsisë shqipe për fazën përgatitore, Arkivi Shtetëror i Maqedonisë së Veriut, Shkup, 1973, shifra e dokumentit – 0801–35.
7. Plan i dhe programi mësimor i gjuhës dhe letërsisë shqipe në kohë lufte për shkollat e mesme, Arkivi Shtetëror i Maqedonisë së Veriut, Shkup, 1978, kutia 23.
8. Plan i dhe programi mësimor për veprimtarinë edukativo–arsimore për shkollat e mesme, Prosvetno dello, Shkup, 1989.
9. Plan i dhe programi mësimor i gjuhës dhe letërsisë shqipe në kohë lufte për shkollat e mesme, Arkivi Shtetëror i Maqedonisë së Veriut, Shkup, 1980, kutia 23.
10. Plan i dhe programi mësimor për veprimtarinë edukativo–arsimore në shkollimin e mesëm, Arkivi Shtetëror i Maqedonisë së Veriut, Shkup, 1984, kutia 29.
11. Plan i dhe programi mësimor për veprimtarinë edukativo–arsimore në shkollimin e mesëm, Arkivi Shtetëror i Maqedonisë së Veriut, Shkup, 1988, kutia 30–34.
12. Plan i dhe programi mësimor i gjuhës dhe letërsisë shqipe për gjimnaze, Ministria e Arsimit dhe e Shkencës, Byroja e Zhvillimit të Arsimit të Maqedonisë së Veriut, Shkup, 1991.
13. Plan i dhe programi mësimor i gjuhës dhe letërsisë shqipe për gjimnaze – viti i parë, Ministria e Arsimit dhe Shkencës në Republikën e Maqedonisë së Veriut, Byroja për Zhvillimin e Arsimit të Maqedonisë së Veriut, Shkup, 2001.
14. Plan i dhe programi mësimor i gjuhës dhe letërsisë shqipe për gjimnaze – viti i dytë, Ministria e Arsimit dhe Shkencës në Republikën e

Maqedonisë së Veriut, Byroja për Zhvillimin e Arsimit të Maqedonisë së Veriut, Shkup, 2002.

Y15. Plani dhe programi mësimor i gjuhës dhe letërsisë shqipe për gjimnaze – viti i tretë, Ministria e Arsimit dhe Shkencës në Republikën e Maqedonisë së Veriut, Byroja për Zhvillimin e Arsimit të Maqedonisë së Veriut, Shkup, 2003.

16. Plani dhe programi mësimor i gjuhës dhe letërsisë shqipe për gjimnaze – viti i katërt, Ministria e Arsimit dhe Shkencës në Republikën e Maqedonisë së Veriut, Byroja e Zhvillimit të Arsimit të Maqedonisë së Veriut, Shkup, 2003.

17.<http://www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/uploads/2016/12/Thesis-Final-Alb.pdf>, shkarkuar më 18. 09. 2020.

18.<https://shqiptarja.com/lajm/mesues-e-pedagoge-njezeri-gjuha-dhe-letersia-te-ndahen-nga-njeratjetra-domosdoshmeri-e-kohes>, shkarkuar më 18. 09. 2020

19.<https://kallarati.com/blog/446-ndarja-e-gjuhes-nga-letersia-ekspertet-ne-debat>, shkarkuar më 10.09.2020.

20.<http://ipkmasht.rks-gov.net/wp-content/uploads/2015/11/Edukimi-estetik-i-nx%C3%ABn%C3%ABsve-me-CIP.pdf>, shkarkuar më 20.09.2020.

BUKURIE MUSTAFA

*Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve
– Shkup*

**DOKUMENTACIONI SHKOLLOR DHE
EVIDENCA PEDAGOGJIKE BREND
VËSHTRIMIT GJUHËSOR E HISTORIK**

“Po vërejmë se disa Shkolla e Inspektori, kur asht puna për të shënuem persona në shkresa të ndryshme, ase në lista amnore, rreshtojnë mbiemrin para emnit, tue veprue kështu krejt në kundërshtim me natyrën e gjuhës s’onë. Kërkojmë që tash e mbrapa gjithherë të rreshtohen ma para emni e mandej mbiemri për të ruejtë tingullin e ambël e të vërtetë të shqipes”

(Xhevat Korça—7 dhjetor 1942)

Shkurtore

Në Maqedoni, e cila ka kaluar nëpër sisteme të ndryshme politike e administrative, në veçanti pas Luftës së Dytë Botërore, përdorimi i gjuhës shqipe dhe shkollimi në gjuhën amtare shpallet si e drejtë kushtetuese. Mirëpo, kjo e drejtë, në shumë situata ka qenë e kufizuar dhe këtë më së miri e kuptojmë nga shkresat e ndryshme zyrtare dhe dokumentacioni shkollor, ku vjen në shprehje dygjuhësia, duke e shndërruar gjuhën shqipe në një gjuhë të përkthyer.

Shkollat dhe dokumentacioni shkollor si shkresa zyrtare, në vazhdimësi kanë qenë të ndryshueshme, në varësi të sistemit administrativ të një vendi. Kështu evidenca pedagogjike, plotësimi i ditarëve nga ana e mësindhënësve është dhënë që të jetë e shkruar

në gjuhën amtare, përkundër librave të amzës, dëftesave, librezave etj., që shkruhen në dygjuhësi. Mirëpo, gjatë viteve të 80-ta të shekullit të kaluar, shfaqen tendencatë imponimit të gjuhës dhe shkrimit maqedonas në gjithë dokumentacionin shkollor, pa përjashtim, gjë që ka sjellë një rezistencë nga mësindhënësit shqiptarë të asaj kohe me idenë e mbrojtjes dhe përdorimit të gjuhës shqipe.

Fjalët kyçe: dokumentacioni shkollor, evidenca pedagogjike, libri i amzës, gjuha shqipe, dygjuhësia etj.

Çështja e shkollave shqipe në Maqedoni ka një histori të mëhershme të zhvillimit, që reflektohet në dokumentacionet shkollore, e që në të njëjtën kohë tregojnë për kontekstin gjuhësor të shqipes. Si dokumente zyrtare, këto ndryshojnë varësisht nga rrethanat administrative e politike që zhvillohen në një shtet, e që vendosin jo vetëm rregullat formale të një dokumenti, por edhe përdorimin zyrtar të gjuhës.

Shikuar nga aspekti historik, periudha 1941–1944 është koha e një zhvillimi të përdorimit të gjuhës shqipe në shërbimet publike në hapësirat jashtë kufijve të Shqipërisë, përkatësisht pas pushtimit nga Italia dhe ndryshimit të kufijve të Shqipërisë, e që në viset që ishin nën administrimin e saj hapi shkolla shqipe dhe gjithsesi edhe evidenca e dokumentacioni pedagogjik shkollor ishte në gjuhën shqipe. Në atë periudhë, disa qytete të Maqedonisë së sotme të Veriut, si Tetova, Gostivari, Dibra, Kërçova dhe Struga, ishin pjesë e administrimit të Shqipërisë dhe me këtë rast, u hapën shkolla shqipe që ishin nën administrimin e Ministrisë së Arsimit të Mbretërisë Shqiptare. Me një sistem të këtillë shkollor, Ministrinë e Arsimit e udhëhiqnin emrat më të shquar të asaj kohe, siç ishin

Ernest Koliqi, Xhevat Korça etj., të cilët i kushtuan vëmendje edhe çështjeve të gjuhës shqipe në nivel të një gjuhe të normëzuar. Këtë gjë e shohim në reagimin e ministrit të kohës, Xhevat Korçës, i cili sjellë një qarkore, ku qartas kërkon nga mësuesit që të kenë kujdes në të shkruarit e emrit dhe mbiemrit të nxënësve: “*Po vërejmë se disa Shkolla e Inspektori, kur asht puna për të shënuem persona në shkresa të ndryshme, ase në lista amnore, rreshtojnë mbiemrin para emnit, tue veprue kështu krejt në kundërshtim me natyrën e gjuhës s’onë. Kërkojmë që tash e mbrapa gjithherë të rreshtohen ma para emni e mandej mbiemri për të ruejtë tingullin e ambël e të vërtetë të shqipes*”⁶⁵. Ministri Korça, i cili shtron një kërkesë të këtillë mbështetet në parimet e qarta të gjuhës shqipe për paravendosjen e emrit e pastaj të shënimit të mbiemrit, duke e cilësuar si veprim që është në “kundërshtim me natyrën shqipe”, mirëpo këtu përfshin edhe dokumente tjera siç shprehet ai edhe në “shkresa të ndryshme” dhe në “lista amnore”. “Lista amnore” është “libri i amzës”, të cilin e gjejmë edhe sot të shkruar gabimisht, ngase shkruhet si “libri amzë”. Si dokument, i cili ruhet më gjatë dhe e gjejmë në arkivat e ndryshme të shkollave, libri i amzës, ashtu si edhe dokumentet tjera shkollore, reflektojnë më konkretisht rrethanat e një sistemi në aspekt të përdorimit të gjuhës shqipe në periudhën pas vitit 1943, kur qytetet e lartpërmendura hynë brenda kufirit të Republikës Popullore të Maqedonisë si pjesë e Republikës Popullore Federative të Jugosllavisë (e që më vonë ndryshon emërtimin si Republika Socialiste Federative e Jugosllavisë). Shkollimi në gjuhën amtare bëhet pjesë e kushtetutës së

⁶⁵ Qarkore nga ministri i Arsimit, dr. Xhevat Korça, dërguar më 7 dhjetor 1942 drejtorive të shkollave të mesme dhe inspektorive të shkollave fillore, lidhur me rreshtimin e emnit e të mbiemrit – “Tokat e liruara 1941-1944”, (Përmbledhje dokumentesh), 4, Logos-A, Shkup, 2016, 383.

atëhershme, me përgatitje të kurseve për krijimin e kuadrit arsimor në gjuhën shqipe⁶⁶ dhe për të cilën gjë, thonë se ka nevojë më të madhe për mësues të përgatitur shqiptarë⁶⁷. Më vitin 1947⁶⁸, u formua edhe klasa e parë me mësim në gjuhën shqipe në Shkup, përkatësisht me mësim të pjesshëm në gjuhën shqipe⁶⁹ dhe kjo nënkuptonte shtimin e dokumentacionit, i cili gjatë viteve të 40–tadhe të 50–ta, shkruhej vetëm në gjuhën maqedonase, sipas librave që gjenden në arkivin e shkollës “Zef Lush Marku”. Ky gjimnaz është transformuar disa herë, duke kaluar nga shkolla normale në Tetovë në gjimnaz të vendosur në Shkup. Në aspekt të përdorimit të gjuhës shqipe, si dhe të shkruarit e emrit fillimisht, e pastaj edhe të mbiemrit, si edhe të shkruarit e lëndëve dhe notave në gjuhën shqipe, në këto dokumente fillon diku nga fundi i viteve të 60–ta, përkatësisht nga të 70–tat edhe pse ekziston një laramani e regjistrimit në librat e amzës. Kështu p.sh. në librin e amzës të kursistëve në vitin 1951 është shkruar vetëm në gjuhën shqipe, që në vitet 1953/57 të shkruhet vetëm në gjuhën maqedonase, ndërkaq vërehet një plotësim i pastër shqip në librat e amzës të viteve 1975/76 dhe në të 80–tat (ku shkruhet fillimisht emri, pastaj mbiemri i nxënësit, lëndët dhe notat me shkrim vetëm në gjuhën shqipe).

Në një vështrim krahasues të periudhave të ndryshme, vërehet që përdorimi i gjuhës shqipe në dokumente të caktuara apo i përdorimit në dygjuhësi, që nga fillimi ka qenë i qartë, duke dalluar

⁶⁶Me vendim të Ministrisë së Arsimit Popullor, kurset për përgatitjen e mësuesve shqiptarë dhe turq kishin filluar që nga vera e vitit 1945. Gazeta zyrtare e Republikës Popullore të Maqedonisë, nr. 14, 10 maj 1946.

⁶⁷Службен весник на НРМ, 15, 17maj 1946. www.slvesnik.com.mk

⁶⁸Службенвесник на НРМ, 35, 10.11-10.07. 1947.www.slvesnik.com.mk

⁶⁹Монографија Гимназија „Зеф Луш Марку“, Monografi Gjinnazi “Zef Lush Marku” 1950-2000, Shkup, 2000, 5.

evidencën pedagogjike nga libri i amzës dhe disa dokumente tjera që kanë të bëjnë me punën e mësuesit. Duhet kuptuar që dispozitat ligjore që kanë të bëjnë me përdorimin e gjuhës shqipe në evidencën pedagogjike dallon nga dokumentacioni shkollor, duke e vlerësuar evidencën pedagogjike dhe çdo gjë që ka të bëjë me të, si shkresa që nuk kanë karakter të dokumentacionit pedagogjik⁷⁰. Evidenca pedagogjike për paralelet, siç e thotë në ligj, me mësim në “gjuhët e popujve tjerë jugosllavë, përkatësisht në gjuhën e kombësive”, udhëhiqet në gjuhën e nacionalitetit përkatës⁷¹. Libri i amzës, librezat e nxënësve dhe dëftesat të këto shkolla e paralele, jepen në gjuhën maqedonase dhe në gjuhën e nacionalitetit përkatës⁷². Në Gazetën Zyrtare të vitit 1985, parashihen edhe gjopa në shumë prej 20.000 deri në 30.000 dinarë, në rast se nuk e udhëheq dokumentacionin pedagogjik në gjuhën maqedonase dhe në gjuhën që mbahet mësimi⁷³.

Edhe pse në aspekt juridik është përcaktuar qartë, në praktikë nuk janë respektuar këto dispozita ligjore, duke pasur parasysh detyrimin që të shkruhet në dygjuhësi edhe në orët mësimore. Procese të shumta të ndëshkimit kanë ndodhur përgjatë kësaj periudhe, por mësimi në gjuhën shqipe ka vazhduar pa ndryshime të mëdha brenda sistemit edukativo–arsimor. Duhet pranuar që kjo periudhë e viteve të 80–ta deri në 90–tat, mund të merret edhe si më e

⁷⁰Evidenca pedagogjike përfshinë ditarin e mësimdhënësit, ditarin e klasës, procesverbalet nga provimet e mbajtura dhe planifikimet tjera të veprimtarisë edukativo–arsimorë, ndërsa në dokumentacionin pedagogjik janë libri i amzës, dëftesa, librezat e nxënësve, si dhe fletëshpërngulja. Службен весник на СРМ, 24, 10. 10.1970; Службен весник на СРМ, 16, 22. 5. 1985; Службен весник на СРМ, 44, 20.9.1995. www.slvesnik.com.mk

⁷¹Службен весник на СРМ, 24, 10.10. 1947. www.slvesnik.com.mk

⁷²По аты

⁷³По аты

vështira në aspekt të vendimeve politike⁷⁴, duke pasur parasysh edhe ndryshimet që u bënë edhe në kushtetutë. Avzi Mustafa e jep kohën e këtij ndryshimi dhe thotë: “Së pari filluan me evidencën dhe dokumentacionin pedagogjik që shkruhej në gjuhën shqipe. Në vitin 1983 u kërkuar që evidenca dhe dokumentacioni pedagogjik të mbahej në dy gjuhë. Në vitin 1989 sillen dy amendamente 43 dhe 57 i Kushtetutës së Maqedonisë ku plotësisht u hoq gjuha shqipe nga përdorimi”⁷⁵. Fushata e ndryshimeve të mëdha të përdorimit të gjuhës shqipe dhe shkollave që zhvillonin mësimin në gjuhën shqipe, zhvillohet në një periudhë 10-vjeçare, por kuptohet se ishin të papranueshme për nxënësit. Në një informatë që vinte nga Komiteti Krahinor i LK të Kosovës lidhur me arsimin shqip, që e cilësonin si dukuri negative në arsimin shqip në RS të Maqedonisë, ndër të tjerat, thuhet që nxënësit kanë kundërshtuar “...ndërprejten e mësimin në gjuhën shqipe dhe zëvendësimin e tij në gjuhën maqedonase në të gjitha lëndët, sepse kjo e drejtë është e garantuar me Kushtetutën e RSFJ-së dhe të Maqedonisë”⁷⁶. Po në të njëjtin dokument, tregohet edhe për veprimin e heqjes së mbishkrimit në gjuhën shqipe të emrit të shkollës dhe përse është tërhequr nga përdorimi zyrtar vula dygjuhëshe e shkollës, ndërsa në vend të saj është lëshuar në përdorim vetëm në gjuhën maqedonase, duke menduar se kjo e drejtë është e garantuar me Kushtetutë⁷⁷.

⁷⁴Për situatën e vështirë në arsimin shqip në Maqedoni dhe reagimin e strukturave politike të Lidhjes Komuniste të Kosovës, shih më shumë të “Çështja shqiptare në RSFJ 1981-1990”, Shkup, 2014, 474-480.

⁷⁵Avzi Mustafa, Studime dhe artikuj (nga vitet në shekuj), UISHM, Shkup, 143-151.

⁷⁶Qerim Lita, Çështja shqiptare në RSFJ 1981-1990, (përmbledhje dokumentesh), Vatra, Shkup, 2014, 477.

⁷⁷Anëtari Ekrem Arifi dhe sekretari Millan Kranjeviç të Kryesisë së KK të LK të Kosovës, u përjashtuan nga marrëdhënia e punës, duke i akuzuar se kanë vepruar nga pozita e nacionalizmit separatist, për shkak se kanë kërkuar sqarim për

Dëftesat duke qenë që janë dokumente, të cilat përcaktohen të shkruhen në dygjuhësi, në vitet e 40-ta ka një qëndrim më tolerues. Këtë gjë e shohim në një certifikatë dygjuhëshe të 30 prillit 1946, të cilën e quajnë *Çertifikatë për kryenjen e kursit tremujor për mësues fillorje* dhe është e plotësuar vetëm në gjuhën shqipe. Kështu ndodhë edhe në dëftesat e vitit 1951/1952, poredhe në ato të vitit 1957/1958.

Obligimi dhe detyrimi që të përdoret dygjuhësia në dokumentacionin shkollor, maqedonisht dhe shqip, ka krijuar që gjuha shqipe të shndërrohet në *gjuhë e përkthyer* edhe siç e thotë H. H. Sterni: “Dygjuhësia e cila kontrollohet nga ana e institucioneve edukative–arsimore është dygjuhësi artificiale”⁷⁸. Ky proces ka ndikuar drejtpërdrejt edhe në strukturën sintaksore të gjuhës shqipe, por edhe në shqiptimin dhe theksin e njëtrajtshëm në të folmet shqipe në përgjithësi, gjë që ka bërë që shqipja në Maqedoni të tingëllojë ndryshe. Remzi Nesimi në një nga intervistat e tij me titull “Jemi shqiptarë dhe s’dimë të flasim shqip” thotë: “Këtu te ne, gjuha jonë më shumë vuan nga përdorimet e gabueshme sintaksore nën ndikimin e maqedonishtes”⁷⁹.

Ndikimi në strukturën gjuhësore të shqipes nga gjuha maqedonase, ka qenë i pashmangshëm, kur si shoqëri është kaluar nëpër sisteme politike, siç është ai i socializmit dhe i vendimeve jologjike politike të qëllimta, siç është edhe rasti i kërkesës së shqiptimit të toponimeve në RS të Maqedonisë vetëm në bazë të theksimit

veprimet në shkollën “Liria” në Shkup. Qerim Lita, Çështja shqiptare në RSFJ 1981-1990, (përmbledhje dokumentesh), Vatra, Shkup, 2014, 477/478.

⁷⁸ Авзи Мустафа, Македонскиот јазик во основните училишта со настава на албански јазик, Логос-А, Скопје, 1996, 52.

⁷⁹ Remzi Nesimi, “Jemi shqiptarë dhe s’dimë të flasim shqip”, Remzi Nesimi – Për gjuhën shqipe, Shkup, 2019, 520.

leksikor të gjuhës maqedonishte në emisionet në gjuhën shqipe. Ky vendim gjithsesi ka hasur në reagimet e gjuhëtarëve dhe akademikëve të kohës si Gazmend Zajmi, Idriz Ajeti dhe Rexhep Qosja, si diçka e papranueshme dhe që është në kundërshtim me ligjshmëritë zhvillimore gjuhësore të shqipes; “Në, përgjithësi është e ditur se në botë në bashkësitë dhe mjediset e përziera nacionale–gjuhësore, në indin gjuhësor të kombeve të ndryshme ekzistojnë toponime të ndryshme gjuhësore, që ndër të tjera konsiderohen si rezultat i ligjshmërive zhvillimore të pavarura të strukturës morfologjike dhe fonetike të gjuhëve të caktuara edhe kur emrat e vendeve kanë prejardhje të përbashkët leksikore (p.sh.: Skopje, Skoplje, Shkupi, Yskyp, Debar, Dibër etj.)”⁸⁰.

E parë nga ky këndvështrim, është e qartë se gjuha shqipe në Maqedoni, ashtu si edhe në Kosovë, është zhvilluar në rrethana tjera politike, e që ka depërtuar edhe në shkolla, edhe në kulturë, edhe në medime etj., e që kanë ndikuar që këto dy të folme të zhvillojnë edhe tipare tjera në strukturën e tyre gjuhësore dhe që ka bërë atë të tingëllojë ndryshe nga e folmja shqipe në Shqipëri.

Përfundimi

Evidenca pedagogjike, ashtu si edhe dokumentacioni shkollor kanë karakter të dokumentit zyrtar me pak të dhëna në përmbajtje, mirëpo si të tilla u nënshtrohen normave të caktuara juridike, të cilat reflektohen edhe në aspektin gjuhësor. Kjo ka ndikuar që përdorimi i gjuhës shqipe në këto dokumente shkollore vazhdimisht të ndryshojë, duke mos e kuptuar ndikimin që bëhej mbi strukturën gjuhësore të shqipes dhe duke e vënë në një pozitë të

⁸⁰Qerim Lita, Çështja shqiptare në RSFJ 1981-1990, (përmbledhje dokumentesh), Vatra, Shkup, 2014, 511-514.

nënshtuar nga nevoja e përkthimit të vazhdueshëm dhe fitohet përshtypja që gjuha shqipe u shndërrua në një *gjuhë të përkthyer* edhe atë jo vetëm në shkolla, por gjithandej.

Gjendja e këtillë e gjuhës dhe statusi i gjuhës së përkthyer shqipe, do të vazhdojë, por duhet të kihet parasysh që të përshtatet dhe të përdoret sipas normave dhe natyrës gjuhësore, e këtë mund ta bëjë shkolla që nga mosha e re dhe të aftësojë të rinjtë në përdorim të drejtë në të folur dhe në të shkruar, duke ngritur vetëdijen e përdorimit të drejtë të gjuhës amtare shqipe.

Problemi i gjuhës shqipe është real dhe ka faktorë të shumtë që ndikojnë në rrjedhën e saj të natyrshme që duhet të ketë si gjuhë amtare, e cila fillon njëherë nga familja dhe vazhdon me edukimin dhe arsimimin në shkollë, por duhet pasur parasysh edhe mjetet elektronike dhe ato të shtypura, që drejtpërdrejt ndikojnë në aftësimin e komunikimit që në moshë të re. Është kjo një detyrë e rëndë e vendosur para mësuesve shqiptarë dhe jo vetëm të atyre që ligjërojnë lëndën e gjuhës dhe letërsisë shqipe, por edhe të pjesëmarrësve tjerë në procesin edukativo–arsimor.

Bibliografi

Bakiu, Baki. Zhvillimi i arsimit shqip në Derven të Shkupit (1945–2005), Logos–A, 2007.

Монографија Гимназија „Зеф Луш Марку“, Monografi Gjinnazi “Zef Lush Marku” 1950–2000, Shkup, 2000.

Lita, Qerim. Çështja shqiptare në RSFJ 1981–1990, (përmbledhje dokumentesh), Vatra, Shkup, 2014.

Lita, Qerim. Tokat e lirura 1941–1944, (përmbledhje dokumentesh), 4, Logos–A, Shkup, 2016.

Mustafa, Avzi. Studime dhe artikuj (nga vitet në shekuj), UISHM, Shkup, 2012, 143–151.

Мустафа, Авзи. Македонскиот јазик во основните училишта со настава на албански јазик, Логос–А, Скопје, 1996.

Nesimi, Remzi. “Jemi shqiptarë dhe s’dimë të flasim shqip”, Remzi Nesimi – Për gjuhën shqipe, Shkup, 2019.

Zunçe–Pajaziti, Valbona. 75 vjet Radio Shkupi, historiku dhe roli i Radio Shkupit në shoqëri, Shkup, 2020.

Janë përdorur edhe materiale nga Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut në lidhjen: www.slvesnik.com.mk

SQARIM: Fotografitë e mëposhtme janë nga arkiva familjare e autores, ndërsa faksimilet janë marrë nga arkivi i gjimnazit “Zef Lush Marku” dhe dëftesat nga arkivi personal i Refet Eminin.

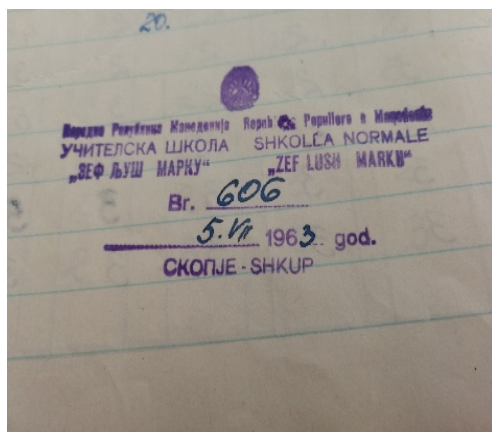
Shkolla Normale Shqiptare "Liria"—viti shkollor 1955/56

Shkolla Normale Shqiptare "Liria"—viti shkollor 1956/1957

Shkolla Normale Shqiptare “Liria” –mbarimi i vitit shkollor 1961

*Vula dygjuhëshe pas riemërtimit nga Shkolla Normale Shqiptare
“Liria” në “Zef Lush Marku”*

Faksimile nga dëftesa dhe librat e amzës të periudhave të ndryshme:

REPUBLIKA POPULLORE E MAQEDONISË
НАРОДНА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
MINISTRIJA POPULLORE E ARSIMIT
МИНИСТЕРСТВО ЗА НАРОДНА ПРОСВЕТА

NR. 1 AMZES. 191
Главна книга бр.

CERTIFIKATË

У В Е Р Е Н И Е

PËR KRYEMJEN E KURSIT TREMUJOR PËR MËSUËS FILLORJE
ЗА ЗАВРШЕН ТРИМЕСЕЧЕН КУРС ЗА ОСНОВНИ УЧИТЕЛИ

Име: Shabitir Shabitir, lindur më 16 - XII - 1926
 cili — хорен на Shabitir, lindur më 16 - XII - 1926
 në Shabitir, rrethi i Shabitir, qarku i Shabitir
 во Shabitir, okruqja Shabitir, opst
 republika popullore e Shabitir, me kombësi Shabitir
 narodna republika Shabitir по народност
 mbas kryemjes së Shabitir (Shabitir), kursin në vitin 1945, ka ndjekë prej
 со завршил Shabitir курс во 1945 год. го посетиле во
 kohës i korrik deri më 30 Shtator të vitit 1946 kursin tremujor për mësues fillorje të përkohshëm
 времето од 1 juri до 30 shtator 1946) год. trimjeschni курс за временni osnovni учители во
 në qytetin e Shabitir, i organizim prej Ministris a Arsimit me vendimin
 grada Shabitir organizim od Ministerstvom za narodna
 № 191, datë 30 Prill 1946 dhe në provimet tregojë kete sukses:
 просвета со решение бр. 191 од 30 април 1946, г. и на испитот го покажа овој uspeh:

Pedagogji	<u>mirë</u> (3)
Pedagogjia grupa predmeti	<u>Shumë mirë</u> (4)
Gjuha Shqipe e Iliratyre	<u>Shumë mirë</u> (4)
Литературна јазик со книжевнос	<u>Shumë mirë</u> (4)
Histori	<u>Shumë mirë</u> (4)
Историја	<u>Shumë mirë</u> (4)
Gjeografi	<u>Shumë mirë</u> (5)
Географија	<u>Shumë mirë</u> (5)
Histori Natyre	
Природознание	
Matematike	
Математика	
Физика <u>metodica</u>	<u>Shumë mirë</u> (4)
Физика	<u>Shumë mirë</u> (4)

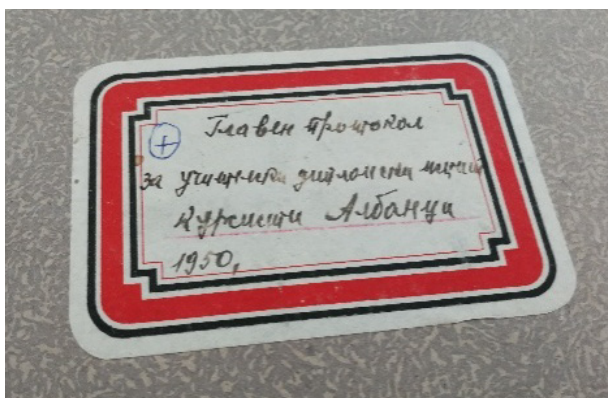
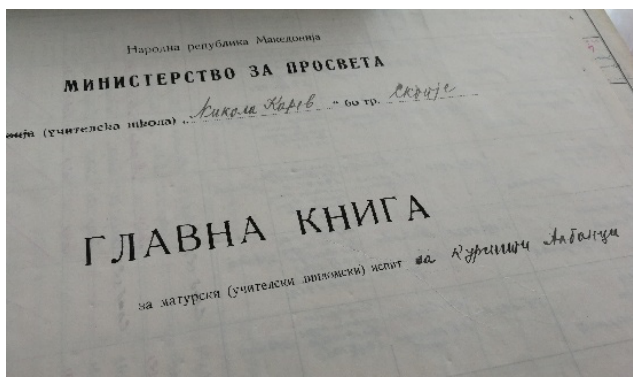
Ne baze te notave te sipërme kandidati mbarojë me sukses kursin.
 Според покажаниот успех кандидатот успешно го завршил курсот.

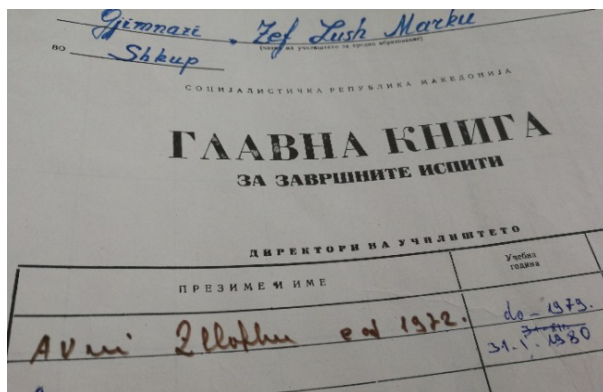
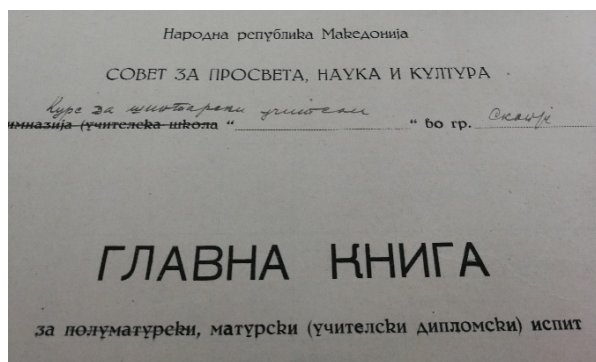
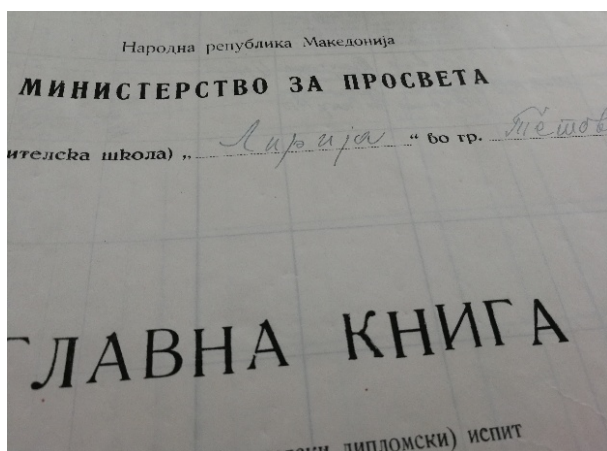
№. Regl. 655 28. IX 1946 ne Shabitir
 Del. бр. Shabitir

Kujdestar i Klases:
 Класен раководител: Shabitir

(Vula)
 (М. П.)

Drejtor i Kursit
 Директор на курсот: Shabitir

[illegible]

[illegible][illegible]

SHEJNAZE AJDINI–MURTEZI

*Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve
– Shkup*

LIBRI SHKOLLOR I GJUHËS FRËNGE NË SHKOLLAT E MESME SHQIPE NË RMV

Shkurtore

Ndër faktorët e shumtë që ndikojnë në nxënien e gjuhës së huaj, përkatësisht, faktorët që janë në lidhje direkte me nevojat gjuhësore të nxënësve, padyshim që i një rëndësie të veçantë është edhe libri shkollor, i cili shërben si vektor kryesor i transmetimit të përmbajtjeve edukativo–arsimore. Mu për këtë arsye, edhe kjo kumesë është një përpjekje për ndriçimin dhe zgjidhjen e një prej problemeve kyçe në mësimdhënien/ mësimnxënien e gjuhës frënge, përkatësisht zgjedhjen ose përpilimin e librave shkollorë në përputhje me situatat socio–kulturore dhe didaktike të nxënësve shqiptarë në shkollën shqipe në RMV. Edhe pse përmbajtja e mësimdhënies së gjuhës frënge ishte dhe është e imponuar nga Programi zyrtar i institucionit përkatës, ajo shumë herë nuk përputhet me përmbajtjen e librit shkollor. Për të vënë në pah se sa ky libër shkollor i ka plotësuar kriteret për realizimin e qëllimeve të përcaktuara gjuhësore të mësimdhënies/ mësimnxënies, gjegjësisht se sa nxënësi është aftësuar për ta përdorur gjuhën frënge në situata të përditshme komunikative dhe sa ky libër i është përshtatur kontekstit shqiptar, ne kemi analizuar përmbajtjen e disa librave të gjuhës frënge për shkolla të mesme, në periudha të ndryshme kohore, duke filluar nga vitet e 80–ta e këtej. Pra, bëhet fjalë si për libra shkollorë të botuar në vendin tonë, të ashtuquajtur lokalë ose

të kontekstualizuar, ashtu edhe për libra shkollorë të botuar në Francë, e që i dedikohen një publiku më të gjërë, të ashtuquajtur libra universalë. Hipoteza kryesore që nënkuptohet në këtë hulumtim është që të ofrohen propozime për zgjidhje të problematikës së shtruar, gjegjësisht për përpilimin e librit shkollor të gjuhës frënge duke iu përshtatur realitetit socio-kulturor të RMV dhe duke u bazuar në nevojat gjuhësore të nxënësve shqiptarë.

Fjalë kyçe: *libri shkollor, mësimdhënia/mësimnxënia, gjuha frënge, nxënësi shqiptar*

Hyrje

Mësimi i gjuhëve të huaja është bërë një domosdoshmëri për çdonjërin. Qëllimet dhe objektivat e politikës gjuhësore të Këshillit të Evropës janë që “nëpërmjet një njohjeje më të mirë të gjuhëve moderne evropiane të mundësohet komunikimi dhe ndërveprimi midis evropianëve me gjuhë kombëtare të ndryshme, me qëllim që të nxitet lëvizja, kuptimi dhe veprimi i ndërsjellë duke i kapërcyer paragjykimet dhe diskriminimet.”⁸¹ Edhe qëllimi i mësimdhënies së gjuhës së frënge është që nxënësi ta përvetësojë atë në mënyrë që të aftësohet të komunikojë në situata të ndryshme të përditshmërisë.

Përcaktimi im për një temë të këtillë vjen si rezultat i përvojës sime disavjeçare si mësimdhënëse e gjuhës frënge në arsimin e mesëm. Gjatë kësaj periudhe kam pasur mundësi të njihem drejtpërsëdrejti me situatat e mësimdhënies/ mësimnxënies, ku kam vërejtur pengesat që i hasin nxënësit gjatë të mësuarit të gjuhës frënge.

⁸¹ The Common European Framework of Reference for Languages Learning, Teaching, Assessment (CEFR), 2002, Cambridge University Press, f. 2.

Përvetësimi i gjuhës së huaj është një proces mjaft i ndërlikuar i cili varet nga një sërë faktorësh. Ndër faktorët e shumtë që ndikojnë në nxënien e gjuhës së huaj, përkatësisht, ata që janë në lidhje direkte me nevojat gjuhësore të nxënësve, padyshim që është edhe libri shkollor. Pa marrë parasysh kritikën e shumta që i bëhen në lidhje me mangësitë e tij, ai vazhdon ta përmbushë edhe sot e tutje misionin e tij në mësimin e gjuhës së huaj. Pikërisht për këtë arsye, edhe kjo kumtesë është një përpjekje për ndriçimin dhe zgjidhjen e një prej problemeve kyçe në mësimdhënien/mësimnxënien e gjuhës frënge, përkatësisht zgjedhjen ose përpilimin e librave shkollorë në përputhje me situatat socio-kulturore dhe didaktike të nxënësve shqiptarë në shkollën shqipe në RMV. Për më tepër, siç pohon Alain Choppin në librin e tij: *Manuels scolaires : histoire et actualités*: «cilitdo brez që t'i përkasim, kur dëgjojmë libër shkollor, menjëherë e dimë se për çfarë bëhet fjalë. Megjithatë, përkundër asaj që mund të na sugjerojë njohja e tij, nuk është e lehtë të përkufizohet libri shkollor: aspektet e tij janë të ndryshme, funksionet e tij të shumta dhe statusi i tij i paqartë»⁸².

Shumë specialistë të didaktikës pohojnë se «nëse nuk ekziston një libër i përshtatshëm dhe i dobishëm, as mësuesi më i mirë nuk mund të jetë i suksesshëm në mësimdhënien e tij, por as edhe nxënësi më i mirë nuk mund të përfitojë nga ora mësimore». Për të vënë në pah se sa ky libër shkollor i ka plotësuar kriteret për realizimin e qëllimeve të përcaktuara gjuhësore të mësimdhënies/mësimnxënies, gjegjësisht se sa është aftësuar nxënësi ta përdorë gjuhën frënge në situata të përditshme komunikative dhe sa i është përshtatur kontekstit shqiptar, ne kemi analizuar përmbajtjen e disa librave të gjuhës frënge për shkolla të mesme, përkatësisht librat që

⁸² Alain Choppin: *Manuels scolaires : histoire et actualités*, 1992, f. 5.

janë përdorur në dy dekadat e fundit të shekullit XX dhe ato të dy dekadave të para të shekullit XXI. Pra, bëhet fjalë si për libra shkollorë të botuar në vendin tonë, ashtu edhe për libra shkollorë të botuar në Francë, e që i dedikohen një publiku më të gjërë.

1. Tekstet e përdoruara në dy dekadat e fundit të shekullit XX

Mësimi i gjuhëve të huaja gjatë kësaj periudhe, ashtu sikurse i gjithë sistemi arsimor, ishte i ndikuar politikisht dhe ideologjikisht. Gjuhët më të mësuara ishin frëngjishtja, rusishtja dhe anglishtja. Mësimi i gjuhës frënge fillonte nga klasa V-të (11 vjeç).

Synimet e mësimit të gjuhëve të huaja në këtë periudhë, lidheshin me përkthimin e literaturës së huaj artistike, politike e shkencore si dhe edukimin sipas ideologjisë mbizotëruese të kohës në vend. Ky qëllim përcaktonte automatikisht edhe prioritetin e mësimdhënies drejt gramatikë-përkthimit. Edhe pse në parathënie të këtyre librave theksohej mundësia për zbatimin e qasjes komunikative, as përmbajtjet tematike dhe as ushtrimet gramatikore nuk e ofronin atë.

Sa i përket teksteve të gjuhës frënge të përdorura në këtë periudhë, ato ishin kryesisht të autorëve serbë e kroatë, pra botime të Beogradit e Zagrebit, të përkthyer në gjuhën maqedonase. Duhet të jetë njaft e qartë se këto tekste assesi nuk ishin të përshtatshme për nxënësin shqiptar të Maqedonisë, ngase përveç vështirësive të tjera, ato nuk ishin të përkthyer në gjuhën e tij amtare, përkatësisht në gjuhën shqipe. Pikërisht, për këtë arsye jemi përcaktuar për analizën e dy librave shkollorë, njëri i autorëve serbë, botim i Beogradit, po i përkthyer dhe i përshtatur në gjuhën maqedonase dhe tjetri i hartuar nga autorë maqedonas, i botuar në Shkup:

– Француски јазик за II разред гимназије

Ирена Вујанац, Мила Максимовић

(përkthyes në gj. maqedone: Millka Ançeva)

Просветно дело, Скопје, 1983

– Француски јазик за втори клас на средното образование

Алекса Попоски, Загорка Спасева, Светлана Шуплева,

Просветно дело, Скопје, 1990

Si faktorë mjaft të rëndësishëm në procesin e mësimdhënies/mësimnxënies janë edhe kriteret për përcaktimin e cilësive karakteristike të materialeve mësimore, siç janë: tematika, llojllojshmëria, aktualiteti dhe shkalla e përshtatshmërisë së moshës dhe nivelit të formimit të nxënësit, duke pasur parasysh gjithnjë interesin e nxënësit, të institucionit dhe të shoqërisë. Kjo nënkupton qëndrimin e nxënësit ndaj lëndës, mënyrën e zbatimit praktik të procesit mësimor, aftësinë dhe angazhimin e mësimdhënësit si interpretues e realizues të këtij procesi.

Dihet mirë se përmbajtjet mësimore me tematikë cilësore e me interes, sigurojnë përqendrimin e dëgjuesve në informatat që u ofrohen. Kjo shton dinamizmin në procesin mësimor, motivon dëgjuesin për të vazhduar dhe njëkohësisht intensifikon përvetësimin e lëndës, gjë që është edhe qëllimi kryesor i çdo procesi të punës për arritjen e rezultateve të synuara. Në rast se materialet e përfshira në program, gjegjësisht në librin mësimor janë të natyrës formuese, letrare, estetike dhe nëse në procesin mësimor përdoren forma të metodës tradicionale – përkthime, interpretime në gjuhën amtare, nxënie të rregullave gramatikore, nxënësi do të fitojë njohuri solide pasive. Kurse, nëse lënda është me tematikë tërheqëse e motivuese,

aktuale dhe e përshtatshme për komunikim, sigurisht se nxënësi do të fitojë aftësi komunikative.

Sa i përket përmbajtjeve tematike në librin për mësimin e gjuhës frënge si gjuhë e huaj, për shkollat e mesme, në vitet e 80-ta, si në çdo vend të ish-Jugosllavisë, ashtu edhe në Maqedoni, ato nuk ishin plotësisht në harmoni me kërkesat bashkëkohore të shoqërisë. Këto përmbajtje, zakonisht, ishin të ndikuara nga ideologjia bashkëkohëse. Kështu që në këtë periudhë preferoheshin autorët e tematikës së angazhuar, të cilët në një mënyrë ndikonin në madhërimin e rendit të ri shoqëror-komunizmit. Kështu ishte edhe përmbajtja e librit shkollor të autoreve Milla Maksimoviq-it dhe Irena Vujanac-it (Француски јазик за II разред гимназије).

Mund të thuhet menjëherë se ky libër shkollor është hartuar në një mënyrë plotësisht tradicionale. Ai ka 140 faqe. Në pjesën e parë të librit ka 32 tekste të zgjedhura, në kuadër të të cilave përfshihet edhe pjesa e gramatikës. Pjesa e dytë përfshin 6 fragmente të veprave letrare me titullin *Lectures*, pastaj në pjesën e tretë pasojnë foljet e çrregullta (*Verbes irréguliers*) dhe krejt në faqet e fundit të librit është paraqitur një fjalorth dygjuhësor (*Lexique*) frëngjisht-maqedonisht.

Çdo njësi mësimore përmban një tekst të zgjedhur i cili vijohet nga një vokabular (*Vocabulaire*), ku fjalët dhe shprehjet frazeologjike janë të përkthyer në gjuhën maqedonase, pastaj vazhdohet me pjesën e titulluar *Grammaire* ku edhe njësitë gramatikore sqarohen vetëm në gjuhën maqedonase. dhe, në fund pjesa *Exercices*. Sa i përket pjesës *Exercices*, e cila është e fundit, ajo shërben për të verifikuar të kuptuarit dhe për të praktikuar bisedën nga ana e nxënësve, thënë ndryshe, tentohet që nëpërmjet teksteve letrare të praktikohet dialogu. Pjesa e gramatikës ka të bëjë me mësimin

përmendësh të rregullave, ndërsa leksiku është paraqitur pa ndonjë zgjedhje dhe pa ndonjë sasi të kufizuar të fjalëve. Ushtrimet që gjenden në fund shërbejnë për të verifikuar rregullat e përvetësuara, në të vërtetë për të vërtetuar nëse nxënësi i ka kuptuar ato, dhe njëkohësisht për të vërtetuar nëse ai ka menduar mirë në lidhje me strukturën e gjuhës.

Ky tekst shkollor, në fakt, paraqet aplikimin e një norme, përkatësisht të asaj të frëngjishtes së shkruar. Pra, rregullat nuk janë të shprehura shumë qartë. Në këtë rast mësimdhënësi duhej të kishte kujdes që mësimdhënia e tij të ishte në përputhje të plotë me këtë normë.

Sa i përket tematikës, ajo është e larmishme, ku afër 1/3 e saj është nga konteksti shoqëror jugosllav si dhe një kombinim i situatave dhe personazheve nga dy kontekstet etnokulturore.⁸³

Edhe pse libri është ribotim i vitit 1983, nuk vërehet ndonjë ndryshim i madh në krahasim me botimin e parë. Pra, mund të thuhet se edhe këtu ndjehet në mënyrë të konsiderueshme ideologjia komuniste. Kështu, fillohet me poezinë e Louis Aragon-it *Ce qu'il y a de merveilleux*, ku flitet për «mrekullitë» që i ka socializmi. Në tekstin që pason me titull *Un voyage à Paris*, personazhet e të cilit janë Mira dhe Pavle, përshkruhet në mënyrë njaft idilike jeta në një fshat të Serbisë. Janë edhe disa tekste të tjera si *Les usines aux travailleurs* (Edith Thomas), *Visites aux usines yougoslaves*, *Le tourisme en Yougoslavie* etj., të cilët përshkruajnë jetën dhe të arriturat e socializmit si edhe bukuritë natyrore të ish-Jugosllavisë, për të përfunduar me poezinë *Liberté* të Louis Aragon-it. Një numër i caktuar i teksteve janë të autorëve francezë, të cilët kanë dhënë

⁸³ Këtu është fjala për kontekstin francez dhe jugosllav

kontributin e tyre gjatë Rezistencës, në Luftën e Dytë Botërore, si Paul Eluard-i, Romain Rolland-i. Por, megjithatë, ka edhe tekste me përmbajtje psikologjike, meditative, nga autorët frëngë si Mo-lière, Victor Hugo, Paul Verlaine, e të tjerë.

Nga kjo që u tha më lart, mund të përfundojmë se paraqitja e një vështrimi të tillë historik mbi letërsinë frënge, mësimi i rregullave gramatikore, paraqitja jo lineare e njësive gramatikore (présent, l'imparfait, plus-qu-parfait, passé simple, passé composé, la phrase conditionnelle au présent, la phrase conditionnelle au futur, etj.) dhe leksiku jo i kufizuar, vetëm se e ka përforcuar këtë koncept tradicional të teksteve shkollore.

Synimi kryesor, i cili parashihej që në Programin Zyrtar të vitit 1967,⁸⁴ që nxënësin ta aftësojë për përvetësimin e gjuhës së folur deri në atë nivel që atij t'i mundësojë ta përdorë atë në biseda me tema nga jeta e përditshme, pastaj të kuptojë frëngjishten e thjeshtë të radios, televizionit, filmit, shtypit, dhe të mund të shprehet edhe ai vetë në lidhje me temat e njëjta etj., mendojmë se vështirë të ketë pasur mundësi të arrihet. Duke u nisur nga fakti se si fjalorthi ashtu edhe sqarimet gramatikore ishin dhënë vetëm në gjuhën maqedonase, por edhe nga tematika e përmbajtjeve mësimore, del qartë se autorët, por edhe përkthyesit aspak nuk e kanë marrë parasysh përshtatshmërinë e këtij libri sa i përket kërkesave dhe nevojave të nxënësit shqiptar.

Libri shkollor për vitin e dytë të shkollave të mesme (Француски јазик за втори клас на средното образование), i cili është përdorur në fillim të viteve të 90-ta, është hartuar nga autorë

⁸⁴ Наставен план и програма за гимназиите во С. Р. Македонија, Просветно дело, Shkup, 1967, f. 183.

maqedonas: Aleksa Poposki, Zagorka Spaseva dhe Svetlana Shupleva. Sipas autorëve, përmbajtjet programore në këtë libër janë paraqitur sipas parimit linearo– spiral të planifikimit, çka do të thotë se ata janë bazuar në supozimin e nënkuptuar (implicit) se përmbajtjet programore paraprake janë përvetësuar pak a shumë nga nxënësit. Pasaktësia e këtij supozimi, kuptohet se e ka vështirësuar si punën e nxënësve ashtu edhe të mësimeve.

Libri përmban tetë njësi në të cilat janë paraqitur përmbajtje të reja programore. Pas secilës njësi mësimore që trajton elemente të caktuara tematiko–leksikore, fonologjiko–ortografike, prozodike e komunikative, përpunohen edhe elemente nga fusha e morfosintaksikës, gjë e cila, siç theksojnë autorët, kontribuon në lidhjen më të ngushtë të elementeve që e përbëjnë kompetencën gjuhësore me ato komunikative, vijon rubrika pyetje dhe përgjigje rreth tekstit, pastaj rubrika e ushtrimeve gramatikore (Exercices) e cila është vënë para njësive gramatikore të cilat janë të shumta me një radhitje jo adekuate të tyre, kështu që si mësimeve ashtu edhe nxënësve do t'i duhet më shumë kohë për t'i gjetur dhe për t'ia përshtatur ushtrimeve përkatëse.

Në vazhdim të teksteve të obligueshme që përfshihen në njësitë të cilat mësimeve dhe nxënësit duhet t'i përpunojnë me qëllim të realizimit të kërkesave më elementare të programit mësimor, gjenden tekstet e zgjedhura, përpunimi i të cilave varet nga motivi dhe interesi si edhe paranojë e nxënësve, pastaj tekste për punë individuale që janë të parapara për punë të mëvetësishme të nxënësve. Sqarimet gramatikore që kanë të bëjnë me njësine mësimore janë të dhëna vetëm në gjuhën maqedonase. Në fund të librit gjendet një fjalorth dy gjuhësor frëngjisht–maqedonisht.

Sipas mendimit tonë, edhe në këtë libër ushtrimet kanë kryesisht karakter gjuhësor dhe nuk kalojnë në zhvillimin e mendimit kritik tek nxënësit. Nuk jepen materiale dhe udhëzime të duhura për të ndihmuar nxënësit që t'i mësojnë rregullat gramatikore, para se t'i kryejnë ushtrimet. Edhe pyetjet rreth teksteve janë hartuar në atë mënyrë që nxënësit të nxiten për një riprodhim të informacionit, por pa i nxitur aftësitë ndërvepruese dhe komunikative të tyre. Pra, metodat e mësimdhënies/mësimnxënies në këto tekste nuk ngjallin interes tek nxënësit.

Përkundër asaj që autorët e theksojnë në parathënie se njësitë mësimore që janë pjesë e librit, janë eksperimentuar në dy shkolla të mesme të Shkupit, në „Koço Racin” dhe në „Zef Lush Marku”, me qëllim që të përcaktohen kornizat përmbajtjesore, si përshtatja e njërive tematiko–leksikore dhe gramatikore për të gjithë nxënësit e vitit të dytë, të njëjtë, në faqen 6, theksojnë se sqarimet gramatikore janë dhënë vetëm në gjuhën maqedonase me qëllim që nxënësve t’iu lehtësohet puna e pavarur në përvetësimin e materialit gramatikor. Sigurisht që kjo bie ndesh me interesat e nxënësit shqiptar. Duke marrë parasysh se edhe fjalorthi dygjuhësor ishte frëngjisht–maqedonisht si edhe personazhet të cilat ishin marrë vetëm nga konteksti maqedonas, edhe ky libër nuk i është përshtatur aspak kontekstit shqiptar.

2. Tekstet e përdorura në dy dekadat e para të shekullit XXI

Procesi i të mësuarit të një gjuhe të dytë ka ndryshuar shumë gjatë dy dekadave të fundit. Mësimi i gjuhës së huaj sipas Qasjes komunikative erdhi pjesërisht si përgjigje ndaj këtij ndryshimi. Përveç kësaj me lindjen e Qasjes Komunikative kontribuoi edhe

fakti që ndonëse metodat e mëparshme kishin si qëllim t'i mësonin nxënësit të komunikonin në gjuhën e synuar, u vu re që nxënësit ishin të aftë të përdornin gjuhën saktë vetëm gjatë mësimit në klasë, por jashtë klasës nuk arrinin të komunikonin.

Por, për një komunikim të suksesshëm, nxënësit duhet gjithashtu të dinë të përdorin gjuhën për të përmbushur funksione të caktuara gjuhësore. Pikërisht, për këtë arsye Qasja komunikative shkaktoi entuziazëm dhe ndjenja pozitive kur u shfaq për herë të parë si një metodë e të mësuarit të gjuhëve të huaja në vitet 1970 dhe 1980 dhe mësime nxënësit në institucionet arsimore në mbarë botën filluan ta rishikojnë mënyrën e tyre të mësimit, programet apo materialet që përdornin”.⁸⁵

Kah fundi i viteve të 90-ta dhe fillimi i shek. XXI, mësime nxënësit fillon të zhvillohet kryesisht me librat shkollorë të botuar në Francë, siç ishin Le Nouveau Sans Frontières, Café Crème, Taxi, e të tjera. Këto ishin vërtet prodhim komercial, nëse merret parasysh se ishin të shtypur me një letër të cilësisë së lartë, pastaj në aspektin pamor ishin shumë më tërheqëse, të pajisura me figura, fotografi dhe vizatime të bukura. Në nivelin e përpilimit, ato përmbanin dokumente autentike, për dallim nga librat shkollorë të botuar në vend. Përveç librit të nxënësit, kishte edhe një libër ushtrimesh dhe një doracak për mësime nxënësit si edhe materiale audio, gjë e cila e ndihmonte mësime nxënësit të mund më lehtë ta praktikojë qasjen komunikative.

Në fillimet e para, mësime nxënësitve u lejohej të vendosnin vetë për zgjedhjen e njërës nga metodat e botuara në Francë, pra, atë të cilën do ta vlerësonin si më të përshtatshme për moshën dhe nivelin e

⁸⁵ Jack C. Richards, *Communicative Language Teaching Today*, Cambridge University Press, USA, 2006, f. 9

përgaditjes së nxënësve. Kriteret në bazë të të cilave bëhej zgjedhja e librave shkollorë të gjuhës së huaj ishin të ndryshme. Derisa një numër i tyre bazohej në baraspeshë në mes të fonetikës, gramatikës dhe civilizimit, të tjerët i jepnin më shumë rëndësi karakterit pedagogjik të librave, gjegjësisht përshtatjen e tyre me nivelin e nxënësve dhe motivimin e tyre për të shprehurit me gojë.

Libri shkollor *Le Nouveau sans Frontieres* i hartuar nga autorët Philippe Dominique, Jacky Girardet, Michele Verdelhan et Michel Verdelhan dhe i botuar nga shtëpia botuese CLE International në Paris, në vitin 1989, përfshin librin e nxënësit, fletoren e ushtrimeve, një doracak për mësimdhënësin dhe tri kasseta audio. Ky libër është i organizuar në katër njësi (20 tekste) Për çdo njësi propozohet një ecuri e strukturuar në tri faza: tekst mësimor (leçon) me tre dialogje, gramatikë dhe vokabular (grammaire et vocabulaire), pra një faqe vokabular, një faqe gramatikë dhe aktivitete (activités) me ushtrime fonetike si dhe një ushtrim dëgjimi (exercice d'écoute).

Libri *Le Nouveau sans Frontières* na tërheq me titullin që prek fshirjen e kufijve, e cila në fakt nënkupton zgjerimin e pikëpamjes sonë rreth botës, si atë për gjuhën ashtu edhe për kulturën. Megjithatë një analizë e hollësishme e këtij libri na tregon për një përforcim monolit të kulturës franceze/ kombëtare. Ky identitet shprehet si nëpërmjet symboleve të Francës si ç' janë gjeli, kulla e Eiffel –it, busti i Marianne–s, etj., si edhe nëpërmjet personazheve historike si Vercingetorix–in, Napoleon–in, Jeanne d'Arc–ën etj.. Këto të dhëna nuk janë të mjaftueshme për ta familjarizuar nxënësin me kulturat e ndryshme, me mënyrën e jetës së njerëzve që vijnë nga vende të ndryshme. Me gjithëse, sot Franca është vend i imigrimeve, tekstet e librit nuk e reflektojnë këtë diversitet nëpërmjet personazheve. Duket qartë se qëllimi i autorëve është që

me anë të njohjes së kulturës franceze, nxënësit të motivohen për aktivitete kreative dhe të tjera.

Ky libër paraqet një fazë të tranzicionit midis librave tradicionalë dhe modernë komunikativë, përshkak se ende përmban karakteristika të librave shkollorë të mëparshëm në paraqitjen e gramatikës. Në çdo njësi mësimore ka një pjesë të ndarë që i kushtohet gramatikës dhe vokabularit. Vokabulari është përgjithësisht tematik, pra gjejmë radhitjen e shprehjeve që i përgjigjen një akti të veçantë të bisedës. Për shembull, për të shprehur frigën (*la peur*) apo shqetësimin (*inquiétude*), libri propozon shprehje si: *C'est effrayant, c'est épouvantable, ce bruit est inquiétant*⁸⁶ etj..

Megjithëse qëllimi i autorëve ishte të zhvilluarit e aftësive komunikative të nxënësve, tekstet dhe aktivitetet e propozuara e shprehin pothuajse të kundërtën. Shumica e teksteve janë të shkruara rreth një aspekti gramatikor. Për shembull, në mësimin e katërt të njësisë së tretë, f. 129–130, bëhet fjalë për kohët e shkuara (*le passé composé* et *l'imparfait*).

Sa i përket përshtatjes së këtij libri konteksti shqiptar, gjegjësisht përfshirjes së kulturës kombëtare, kjo i mbetet për detyrë mësimdhënësit që të bëjë improvizime duke bërë krahasimin e aspekteve të kulturës kombëtare me ato franceze, përshkak se shumica e aktiviteteve dhe teksteve promovojnë kulturën franceze, por nuk ofrojnë mundësi për të nxitur dialog ndërkulturor.

Vitet e fundit, situata ka ndryshuar, tani më nuk bëhet zgjedhja e librit nga baza, gjegjësisht nga ai që është aktori dhe përgjegjësi kryesor për realizimin e një mësimdhënie të sukseshme, por në fakt këtë e vendos Ministria e Arsimit, gjegjësisht Komisioni që është i

⁸⁶ Dominique Philippe et al., *Nouveau sans Frontières 1*, 1988, f. 122.

caktuar për këtë qëllim me arsyetimin se një zgjedhje e tillë bëhet duke u nisur nga përputhja e librit me Referencat e kuadrit europian. I tillë është edhe libri *Agenda 2.1* i autorëve David Baglieto, Bruno Girardeau, Michaël Magne, Marion Mistichelli, i botuar në vitin 2011 nga Shtëpia botuese Hachette.

I miratuar nga Ministria e Arsimit e RMV, ky libër paraqet versionin e shkurtuar të Agenda 2, gjegjësisht *Agenda 2.1 – Méthode de français* (Учебник по француски јазик – втор странски јазик – за прва година средното четиригодишно образование), Hachette, 2015, Paris

Ky libër përfshin 6 ditë (Jours) dhe 12 takime (*Rendez-vous*) në vend të 9 ditëve (Jours) dhe 18 takimeve (*Rendez-vous*) sa përm-ban origjinali. Secila njësi fillon me *Rendez-vous* (Takime), ku figurojnë emrat e disa qyteteve, për të vazhduar me rubrikat: *Objectifs communicatifs* (Qëllime komunikative), *Tâches* (Detyra), *Grammaire* (Gramatikë), *Vocabulaire* (Vokabular), *Phonétique* (Fonetikë), *Culture* (Kulturë) dhe krejt në fund *Annexes* (Shtojca). Në secilën prej këtyre njësive janë të parapara nga dy detyra të cilat nxënësit duhet t'i realizojnë së bashku.

Ndarja në Ditë dhe Takime është origjinale dhe, e nxit nxënësin të zhytet në kontekste të situatave të përditshme që paraqiten në faqen e dyfishtë (double-page) « à faire », në të cilën ai takohet përsëri me personazhet e librit dhe duhet të veprojë në kontekst real: p.sh. t'i shkruajë porosi Benoît-s, t'i sqarojë Olges se si funksionon një foto aparat etj. Pra, kjo faqe i mundëson nxënësit të përgatitet për situata të vërteta të jetës reale para se të veprojë vërtet në realizimin e një detyre në kontekstin real të klasës. Gjatë realizimit të detyrës ai duhet ta përdorë atë që e ka mësuar në fushën e leksikut, gramatikës dhe komunikimit nga rubrikat e mëparshme.

Detyrat që i propozohen nxënësit nuk janë çdoherë bindëse . Për shembull, atij i kërkohet të marrë pjesë në një konkurs të këngës apo të vizatojë një stemë. Ato nuk kanë lidhje fare me realitetin dhe kërkojnë nga nxënësi aftësi si të këndojë apo të vizatojë, që në të vërtetë mund të mos ketë prirje për to. Këto bëjnë pjesë në mesin e detyrave më klasike, siç është të themi përgaditja për një udhëtim.

Sa i përket qasjes komunikative e sidomos asaj ndërvepruese, ajo më së shumti shprehet në rubrikën «à faire».

Pas analizës së këtij libri shkollor dhe, duke u nisur nga kriteret për zbatimin e qasjes komunikative–ndërvepruese, mendojmë se autorët kanë folur më shumë për përpjekjet e tyre për zbatimin e saj, se sa që kanë përfshirë përmbajtje për realizimin e kësaj qasje.

Megjithëse paraqitja dhe hartimi i librit shkollor Agenda 21 ofron një qasje origjinale, ajo, jodomosdoshmërisht i përshtatet kontekstit kulturor shqiptar në RMV. Siç theksuam edhe më lart, libri është version i shkurtuar i origjinalit, ku fjalia në kopertinë është në gjuhën maqedonase (Учебник по француски јазик–втор странски јазик за прва година на средното четиригодишно образование), ashtu si edhe fjalorthi dygjuhësor frëngjisht–maqedonisht që jepet në fund të librit, gjë e cila na dëshmon se edhe kësaj here libri i gjuhës frënge i përshtatet vetëm kontekstit maqedonas, por asesi atij shqiptar.

Përfundimi

Si përfundim i gjithë kësaj, mund të themi se:

– Librat shkollorë duhet të zbatojnë metoda të mësimdhënies/mësimnxënies, të cilat karakterizohen me situata të marra nga jeta e përditshme, të jenë të orientuara nga zbatimet, si dhe të kenë në

qendër nxënësin. Ato duhet të nxisin punën në grupe si dhe mendimin e pavarur, krijues dhe kritik si edhe individualitetin e nxënësve;

– Në përzgjedhjen e teksteve mësimore të gjuhës frënge duhet të konsultohen aktorët kryesorë të cilët e realizojnë procesin e mësimdhënies;

– Në përzgjedhjen e teksteve mësimore, duhet të angazhohen grupe studimore, institute shkencore, dhe të punohet me grupe autorësh. Pra, duhet një punë e mirëfilltë shkencore e studimore ndërvepruese autorësh e specialistësh, në mënyrë që teksti t'i plotësojë kriteret metodiko–didaktike, e jo të jetë vetëm një tekst mozaik;

– Përshtatja e një qasjeje të bazuar në kompetenca, ku nxënësi konsiderohet si aktor shoqëror i cili duhet të komunikojë në një sërë situatash të përditshme;

– Në mënyrë që të arrihet zhvillimi i vërtetë gjuhësor, kultura dhe gjuha duhet të mësohen së bashku. Prandaj, në librin shkollor duhet të futen sa më shumë koncepte kulturore me qëllim që nxënësi të përfitojë më shumë aftësi gjuhësore.

Librat shkollorë

Ирена Вујанац, Мила Максимович, *Француски јазик за II разред гимназије*, Просветно дело, Скопје, 1983.

Алекса Попоски, Загорка Спасева, Светлана Шуплева, *Француски јазик за втори клас на средното образование*, Просветно дело, Скопје, 1990.

Dominique Philippe et al., *Le nouveau sans frontières 1*, CLE International, Paris, 1989.

Jacky Girardet, *Le nouveau sans frontières 1, le livre du maître*, CLE International. Paris, 1988.

David Baglieto et al., M., *Agenda 1(21)*, Hachette, Paris, 2015.

Referencat

Richards, C. Jack, “*Communicative Language Teaching Today*”, Cambridge University Press, USA, 2006.

Choppin, Alain, *Les Manuels scolaires : histoire et actualité*, Paris, Hachette Éducation, 1992.

Наставен план и програма за гимназиите во С. Р. Македонија, Просветно дело, Скопје, 1967.

The Common European Framework of Reference for Languages Learning, Teaching, Assessment (CEFR), Cambridge University Press, 2002.

BESNIK EMINI

*Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve
– Shkup*

PËRDORIMI I GJUHËS SHQIPE NË PROCESIN ARSIMOR SIPAS LIGJEVE TË REPUBLIKËS SOCIALISTE TË MAQEDONISË

Shkurtore

Mësimdhënia në gjuhën shqipe në periudhën pas Luftës së Dytë Botërore, në Republikën Popullore të Maqedonisë që ishte në kuadër të Federatës Jugosllave u garantua me ligj. Me ligj u bë e detyruar edhe vajtja në shkollë fillore për nxënësit e të dyja gjinive, e një numër prej tyre, regjistroheshin dhe kryenin edhe shkolla të mesme, që në atë kohë nuk ishin të obligueshme. Mësimdhënia në gjuhën shqipe në arsimin fillor dhe të mesëm u mundësua në shkollat publike, të vetmet në të cilat zhvillohej procesi mësimor. Përveç shkollave fillore dhe të mesme, një çështje tjetër e lidhur me mësimdhënien në gjuhën shqipe ishte edhe organizimi i kurseve kundër analfabetizmit, si dhe krijimi i ngutshëm i kuadrove të mësimdhënësve, që do të punonin nëpër shkollat me mësim në gjuhën shqipe për nevoja të arsimimit të gjeneratave të reja, e për të cilat silleshin edhe vendime e akte të ndryshme juridike.

Kumtesa ka në fokus pikërisht këtë aspekt historik të vendimeve të përcaktuara me ligj.

Fjalë kyçe: *gjuha shqipe, shkollat shqipe, kurset e mësuesve, gjuha zyrtare.*

Çështja e përdorimit të gjuhës shqipe në procesin arsimor në Maqedoni është trajtuar që në aktet e para normative të sjella që gjatë vijimit të Luftës së Dytë Botërore. Kjo haset në akte normative dhe vendime të ndryshme që në kohën e Këshillit Antifashist për Çlirimin Popullor të Maqedonisë (KAÇPM).

Në Deklaratën e KAÇPM—së për të Drejtat Themelore të Njeriut në Maqedoninë Demokratike (2 gusht 1944), në dy nenet e para përmenden të drejtat e qytetarëve. Neni 1 thotë: “Të gjithë qytetarët e shtetit federal maqedonas janë të barabartë para ligjeve, duke mos e shikuar kombësinë, gjininë, racën dhe fenë”. Neni 2 thotë: “Pakicave nacionale në Maqedoni u janë të siguruara të gjitha të drejtat e jetës së lirë nacionale”. (Gazeta Zyrtare, nr. 1. Përmbledhje e veçantë botuar më 18 shkurt 1970).

Në këto dy nene flitet pra për kombësitë e ndryshme dhe për pakicat nacionale, pa i përmendur konkretisht se cilat janë ato me emër. Megjithëse neni i parë dhe neni dytë përshkruajnë shumëçka në kuptim të lirisë së qytetarit, në realitet ishin shumë ligje dhe rregulla që e kufizonin apo e mundësonin përdorimin e gjuhës shqipe në procesin mësimor, qoftë në atë fillor apo të mesëm. Në raste të ndryshme përdorimi i gjuhës shqipe në procesin mësimor apo në administratën shkollore, evidencën pedagogjike, tekstet shkollore etj., ishte diçka që lejohej me nënkuptim, por për këtë nuk kishte një përcaktim të saktë ligjor, gjë që mundësonte që përdorimi i gjuhës shqipe të kishte herë avancim, e herë kufizim ose edhe ndalim.

Gazeta Zyrtare e Republikës Popullore të Maqedonisë është organ i cili botonte në vazhdimësi Ligjet, Aktvendimet dhe dokumentet e ndryshme zyrtare me fuqi juridike. Gjatë kërkimit tim nëpër arkivin e kësaj gazete hasen disa raste ku janë botuar tekste zyrtare e që

kanë lidhje me mësimdhënien në gjuhën shqipe, apo me përgatitjen e kuadrit të munguar mësimor shkollor për nevojat e shkollave shqipe.

Më 2 gusht 1944 KAÇPM do të sjellë aktvendimin për Vendosjen e gjuhës maqedonase si gjuhë zyrtare në shtetin e Maqedonisë. Në këtë aktvendim nuk përmenden gjuhë të tjera që mund të përdoren në çfarëdo niveli tjetër.

Në Gazetën Zyrtare nr. 7 dhe 8 të datës 1 qershor 1945 është botuar shpallja e Konkursit të Shkollave Filllore. Konkursi i përshkruan të dhënat për kandidatët. Në fund të konkursit qëndron ky paragraf: *“Për mësuesit shqiptarë dhe turq do të mbahet kurs i veçantë në qytetin e Shkupit dhe ata duhet të dorëzojnë lutje. Për ata nuk vlen arsimimi i paraparë për mësuesit maqedonas. Mësuesit shqiptarë dhe turq duhet të kenë së paku shkallën e IV të shkollës filllore dhe ndonjë shkollë profesionale ose ndonjë klasë të gjimnazit. Detyrimet dhe të drejtat e tjera janë të njëjta si te mësuesit maqedonas.”*

Më 5 dhjetor 1945 në gazetën Zyrtare nr. 25 është botuar Aktvendimi për hapjen paraleleve shqipe pranë klasave të ulëta të Gjimnazit zë Tetovës. Kjo vinte me arsye se siç theksohej “nuk kishte nxënës për gjimnaz të veçantë shqiptar, andaj pranë paraleleve të ulëta (I, II, III hapen paralele ku mësimi zhvillohej në gjuhën shqipe)”.

Poashtu ndër dokumentet e para ku përmendet mësimdhënia në gjuhën shqipe dhe shkollat shqipe është një aktvendim i botuar në Gazetën Zyrtare nr. 15 të datës 17 maj 1946. Aktvendimi ka të bëjë me hapjen e kurseve tremujore për mësues të shkollave filllore në shkollat shqipe dhe turke. Në këto kurse pranoheshin kandidatë të

cilët kishin kryer vitin II të gjimnazit ose më lartë, ose ndonjë shkollë tjetër profesionale prej atyre që do të përcaktojë Ministria e Arsimit Popullor. Ata kandidatë të cilët kishin kryer klasën e VI, VII ose VIII të gjimnazit ose klasën II, III, dhe IV të ndonjë shkolle profesionale do të emërohen si mësues të rregullt në shkolla fillore, nëse e kalojnë me sukses kursin.

Në Gazetën Zyrtare nr. 20 të datës 25 qershor 1946 është botuar Rregullorja për organizimin dhe punën e kursit për mësuesit e përkohshëm në shkollat fillore populllore. Në Nenin 4 janë shënuar lëndët që do të mësohen. Mes tjerash, me numrin rendor 4 është shënuar: Gjuhë maqedonase (turqisht, shqip). Në fund të nenit është shënuar që kursistët e pakicave do të mësojnë dy orë në javë edhe gjuhë maqedonase.

Gazeta Zyrtare nr. 32, 26 nëntor 1946 boton Aktvendim e Minis-trisë së Arsimit që më 16 prill 1945 e solli Aktvendimin për aftësimin profesional për mësimdhënës të shkollave fillore për shkollat fillore shqipe dhe turke në Republikën Popullore të Maqedonisë. Në Shkup në vitin shkollor 1946/47 hapet kurs njëvjeçar për mësues shkollash fillore shqipe dhe turke, ku pranohen kandidatë me klasën IV të kryer të shkollës fillore, vitin I, II dhe III të gjimnazit. Në kurs pranoheshin 40 mësues shqiptarë dhe 40 turq, në rend të parë mësuesit e përkohshëm që ishin në shërbim.

Në Gazetën Zyrtare nr. 34 të datës 31 dhjetor 1946 është botuar Rregullorja për organizimin dhe punën e kursit njëvjeçar për mësues shqiptarë dhe turq të shkollave fillore. Si pjesë e kësaj rregulloreje jepet lista e lëndëve ku me numrin rendor 4 është shënuar lënda: Gjuhë popullore (shqiptare ose turke).

Në Gazetën Zyrtare nr. 17 të datës 23 prill 1947 është botuar Aktvendimi për hapjen e kurseve tremujore verore për mësues të rinj filloreje në shkollat shqiptare dhe turke në Shkup. Kandidatët të cilët do ta mbaronin kursin ishin të obliguar të punojnë tre vite. Gjithashtu në të njëjtën gazetë zyrtare është botuar edhe aktvendimi për hapjen e kursit të mësuesve për ata mësues të përkohshëm shqiptarë dhe turq të cilët kishin kryer kurset e mësuesisë gjatë viteve 1945 dhe 1946 të cilat i kishte organizuar Ministria e Arsimit. Sipas nenit 3 të aktvendimit, ata mësues të cilët i kishin kryer të dy kurset paraprake, pas kryerjes së këtij kursi të tretë parashihej të emërohen mësues të rregullt në shkollat shqiptare dhe turke.

Një Aktvendim i rrallë i cili është botuar në faqet e Gazetës Zyrtare është botuar në nr. 24 të datës 23.VIII.1948 e që është Aktvendimi për hapjen e paraleles në gjuhën shqipe pranë tetëvjeçares në fshatin Tearcë të rrethit të Tetovës e cila duhej të fillojë me punë në vitin shkollor 1948/49. Shpallje të këtilla nuk hasen në numrat tjerë të Gazetës Zyrtare në lidhje me paralelet shqipe që janë hapur nëpër shkollat tjera.

Mësimi në gjuhën shqipe dhe shkollat shqipe përmenden edhe në Aktvendimin e Qeverisë së RPM-së për përfshirjen e fëmijëve të cilët i nënshtrohen shkollimit të detyrueshëm në shkollat fillore të botuar në Gazetën Zyrtare nr. 37 të datës 9.XII.1948. Në hyrje të këtij aktvendimi jepet në formë raporti puna që është bërë për përmirësimin e gjendjes së shkollave, ku shkruan që janë hapur shkolla në gjuhën maqedonase dhe në gjuhët e pakicave nacionale shqipe dhe turke. Kështu sipas raportit në Maqedoni janë hapur 1252 shkolla, prej të cilave 965 maqedonase, 185 shqiptare, 91 turke dhe 11 serbe, për të cilat nëpërmjet kurseve është krijuar kuadër mësimor prej 1561 mësuesve.

Këto janë rastet kur në Gazetën Zyrtare përmendet çështja e përdorimit të gjuhës shqipe në sistemin shkollor të Maqedonisë Socialiste. Megjithëse këto janë raste të pakta kur ta kemi parasysh që një numër i madh i shkollave kanë organizuar mësim në gjuhën shqipe, janë botuar tekste shkollore në gjuhën shqipe si dhe evidenca pedagogjike është kryer në gjuhën shqipe, kjo nuk pasqyrohet gjerësisht në botimin e dokumenteve në Gazetën Zyrtare, por kjo duhet të ketë qenë çështje që është vendosur në organet e Ministrisë së Arsimit nëpërmjet vendimeve që nuk janë botuar në këtë gazetë.

HIDAJETE AZIZI

*Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve
– Shkup*

GJUHA STANDARDE SHQIPE NË ARSIMIN FILLOR

(shembull: TV Klasa)

Gjuha është mjet komunikimi me të cilin njerëzit merren vesh mes vete, këmbëjnë ide nga më të thjeshtat e deri tek ato më të ndërlikuarat. E kur pjesëtarët e një kombi në një a në më shumë shtete, folës të dialekteve e të të folmeve të ndryshme, arrijnë të komunikojnë mes vete pa vështirësi të theksuara përmes një gjuhe të njësuar, kjo s’do mend se shënon një arritje madhore e një synim të realizuar të të gjithë atyre brezave studiuesish që bënë më të mirën e tyre të mundshme. R. Ismajli thotë që gjuha standarde “...është gjuhë e krijuar përmes një procesi të normimit eksplicit në përgjigje të nevojave për një komunikim efikas në një a më shumë shtete...” (2011: 38). Sot shqiptarët e të gjitha trevave, kudo që janë, përfshirë këtu edhe ata të Maqedonisë së Veriut, mund të ndihen mirë me faktin që gëzojnë mjetin kryesor unifikues për ta, një ndër shtyllat kryesore të kombit, gjuhën standarde shqipe. Sigurisht që kjo gjuhë, ashtu si edhe gjuhët e tjera të kodifikuara që në sistemin e tyre përfshijnë rregulla të shumta, disa nga të cilat shkaktojnë vështirësi më të mëdha në përvetësimin e zbatimin e tyre, në kohë dhe rrethana të përshtatshme mund dhe duhet të jetë edhe e hapur për t’u përmirësuar në përputhje me ligjet e evolucionit të saj të brendshëm dhe me tendencën për afrimin e saj më të madh me gjuhën e folur. Rami Memushaj thotë që “Gjuha stan-

darde, si varianti i vetëm i kodifikuar i gjuhës shqipe, nuk ngrin në momentin që kodifikohet. Me përfundimin e standardizimit të saj, nis faza tjetër e planifikimit gjuhësor, *kultivimi* a *elaborimi* i gjuhës.” (2013:123). Edhe vetë Kongresi i Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe “...porosit që, duke marrë parasysh ndryshimet që pëson gjuha letrare gjatë zhvillimit të saj si edhe çështjet e reja që nxjerr praktika gjuhësore, “*Rregullave të drejtshkrimit*” t’u bëhen, në të ardhmen, kur të jetë e nevojshme, përmirësimet dhe plotësimet e duhura” (Drejtshkrimi i gjuhës shqipe, 1973: 27). Sido që të jetë, përkujdesja ndaj kësaj gjuhe standarde që e kemi sot dhe zbatimi korrekt i normave të saj, aty ku është e duhur, është tregues i qartë i nivelit të kulturës, arsimit, emancipimit e i ndërgjegjësimit gjuhësor e kombëtar të folësve. E në cilat institucione do të duhej të zbatohesh kjo gjuhë më shumë se sa në institucionet arsimore, respektivisht në arsimin bazë parauniversitar, aty ku zë fill nxënia e kësaj gjuhe dhe ku krijohet shtrati i kulturës gjuhësore?! Dhe, kush do të duhej që ta zotëronte e ta zbatonte më së miri këtë gjuhë përpos mësuesve e arsimtarëve, të cilët bazën e kësaj gjuhe ua mësojnë më të vegjëlve, nxënësve?! Edhe Rezoluta e Kongresit të Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe (1973: 26), në radhë të parë i bën thirrje pikërisht “Shkollës shqiptare, si vatra themelore e formimit gjuhësor të brezave të rinj, që i edukon ata me dashuri për gjuhën amtare dhe u zbulon thesarin e pashtershëm të saj, ta vlerësojë përvetësimin e normave të njësuara të gjuhës letrare e të drejtshkrimit të miratuar nga Kongresi si detyrë themelore dhe të zbatojë plotësisht rregullat e reja të drejtshkrimit...” Në arsimin fillor, gjuha e mësuesve, ligjërimit i mësimdhënësve, bëhet model gjuhe për nxënësit, i cili i përcjell gjatë gjithë jetës. Sigurisht që kjo farë që mbillet që në klasën e parë, rritet, kultivohet e pasurohet gjatë jetës, por baza mbetet te ky model, i cili ngulitet mirë në trurin e

fëmijëve të vegjël. Ja pse kultura gjuhësore në përgjithësi, dhe zbatimi i gjuhës standarde në veçanti, nga ana e mësimdhënësve është e një rëndësie themelore.

Ky punim ka për synim të trajtojë zotërimin dhe zbatimin e gjuhës standarde nga ana e mësimdhënësve në shkollat e arsimit fillor. Kjo gjë u bë lehtë e mundur si rezultat i rrethanave të krijuara si pasojë e pandemisë gjatë vitit 2020. Ra ky mort e u pamë! Si rrjedhojë e kësaj pandemie, u mbyllën dyert e shkollave pothuajse në tërë botën. Për mësimin tradicional që vijohej nëpër shkolla, tanimë u gjet një alternativë, mësimi të zhvillohet nga distanca, kryesisht përmes internetit. Përveç mësimi online, u pa e arsyeshme që mësimdhënësit të bëheshin pjesë edhe e programeve televizive me qëllim që fëmijët të mos humbnin shumë nga mësimi dhe të njëjtin ta përcillnin para ekraneve televizive. Kështu lindi edhe TV Klasa në të cilën çdo ditë pune në programin e TVM2 (<https://tvmak.com/tvm2>), po realizohet mësimi për nxënësit nga klasa e parë e deri tek e nënta. Jo vetëm kjo klasë, por edhe mësimi online, arriti të shpërfaq një pasqyrë shumë më të saktë për zbatimin e gjuhës standarde në arsimin fillor, ose më drejt, një pasqyrë më të qartë për nivelin e zotërimit dhe të përdorimit të normave të gjuhës standarde nga ana e mësimdhënësve, pasqyrë e cila u bë transparente jo vetëm për prindërit, por edhe për auditorin e gjerë. Kjo transparencë bëri që ta shtojë edhe më tepër barrën e përgjegjësisë dhe nevojën për vlerësimin e gjendjes. Me këtë rast, nuk dua që të krijohet përshtypja se ky punim ka për qëllim t'i vë në thumb mësimdhënësit, se mbase ata janë më së paku fajtorë, meqë kanë kaluar shumë filtra deri sa kanë arritur aty ku janë. Prandaj dua ta shfrytëzoj rastin dhe të shpreh respekt për të gjithë ata mësimdhënës që u bënë pjesë e TV Klasës, që në vetvete qe një mision

madhështor dhe një zgjidhje shumë e përshtatshme për situatën e krijuar në arsim, meqë ta bartësh mësimdhënien nga dyert e mbyllura të klasës para ekraneve televizive me një auditor të gjerë, nuk është aspak e lehtë, dhe për këtë jemi shumë të vetëdijshëm. Qëllimi ynë është që ky punim të konceptohet më tepër si vetëkritikë, se sa si punim në të cilin do të detektohen mangësitë në përdorimin e gjuhës standarde nga ana e mësimdhënësve në arsimin fillor. Si vetëkritikë, edhe për faktin që ne akoma kemi ngecur këtu në problemet e të nxëniet të shqipes standarde, në një kohë kur problemet vijnë e shtohen, duke u bërë çdoherë e më të thella, sidomos në rrethanat e një globalizimi të theksuar. Por, kujtoj që pa e kapërcyer këtë prag, vështirë se mund të thellohemi në çështje të tjera shumë më të rëndësishme. E deri sa jemi në kapërcim të pragut, një pasqyrë më e qartë rreth nivelit të zbatimit të gjuhës standarde në shkollat tona, do të ndihmonte edhe në hulumtimin e mundësive a rrugëve për ta përmirësuar gjendjen. Prandaj ne kemi krijuar një korpus të pasur të shembujve të vjelë nga tekstet e shkruara që janë shfaqur nga ana e mësimdhënësve në TV Klasën. Objekt studimi është bërë vetëm gjuha e shkruar, dhe jo ajo e folur. Në vazhdim po e shfaqim këtë pasqyrë, me gjithë ato parregullsi e mangësi që janë vënë re nga ana jonë, si në normën e drejtshkrimit, ashtu edhe në normën gramatikore, e cila mbase do të na ndihmonte për të parë se ku çalojmë më së shumti në përvetësimin e në përdorimin e gjuhës standarde në shkollë. Duke u mbështetur në materialin e vjelë, po paraqesim parregullsitë e shmangiet nga normat drejtshkrimore të gjuhës shqipe që, sipas analizave tona, dalin me një denduri më të madhe.

Çështje drejtshkrimore

Parregullsi në shkrimin e zanoreve e bashkëtingëlloreve: Ndër shmangiet më të shpeshta nga rregullat e drejtshkrimit të gjuhës shqipe (Drejtshkrimi i gjuhës shqipe⁸⁷, 1973) është padyshim zanorja **ë**, respektivisht **ë**-ja e patheksuar e cila ka një denduri të madhe përdorimi. Përdorimi i drejtë i kësaj zanoreje jo rrallë paraqet problem edhe për njohësit e normës së gjuhës standarde, prandaj edhe trajtimet e qëndrimet për këtë çështje kanë qenë dhe janë të shumta nga ana e studiuesve. Sipas dendurisë së gabimeve në përdorimin e **ë**-së së patheksuar, mospërdorimi i drejtë i **ë**-së fundore del në krye. Më së shpeshti vërehet mungesa e përdorimit të saj, jo vetëm në pozicionin fundor, por edhe kur është në trup të fjalës, qoftë si **ë** pastheksore, qoftë si **ë** paratheksore. Mirëpo edhe përdorimi i tepërt i saj, pra aty ku nuk duhet përdorur, është pothuajse po aq i theksuar, sa edhe mungesa e përdorimit. Në fakt, është bërë një praktikë e përditshme që zanorja **ë** të mos përdoret aty ku është e nevojshme, e të përdoret aty ku nuk ka nevojë, pra të shtohet.

Mospërdorimi i **ë**-së fundore (meqë është e patheksuar), para së gjithash vërehet te një numër i madh i emrave të gjinisë femërore në numrin njëjës të cilët dalin me theks në zanoren parafundore. Këto përdorime paraqesin shkarje nga norma drejtshkrimore e cila thotë që “Shkruhet **ë**-ja fundore te fjalët me theks që në krye të herës në rrokjen e parafundit, duke u ruajtur ajo edhe në trajtat e tyre ku s’është më fundore. Kështu shkruhen me **-ë**: a) emrat femërorë...” (Drejtshkrimi: 51). Në mospërputhje me këtë rregull, janë ndeshur emrat femërorë në njëjës, si në shembujt në vijim:

⁸⁷ Më tutje: Drejtshkrimi.

...detyr⁸⁸ shtëpije.../ ...në ate mënyr që të... (02.06.2020)⁸⁹/ ...ngjyr argjendi... / ...pasqyr... (28.05.2020)⁹⁰ / ...metafor... (27.5) ...lëkur... (18.05). Sipas rregullave të drejtshkrimit (Drejtshkrimi: 53), ë—ja fundore shkruhet edhe te “...trajtat e shquara të rasave të zhdrejta të njëjësit dhe të emërores e të kallëzores shumës të emrave femërorë që mbarojnë me zanore të theksuar...” Në shembujt e vjelë, të gjithë këta emra mbarojnë me i të theksuar, si në njëjës: ...në lartësin e tonit... (26.05) / ...bëjm matje të gjerësis...matje të gjatësis... (27.05) / Qëllimet e njësis mësimore... / ...dallimin në mes energjis së fituar... / ...në industrin e automobilave... (12.05); ashtu edhe në shumës: ...dhe njohurit tradicionale... / ...njësit e kohës... (02.06); Me —ë fundore shkruhen edhe emrat e gjinisë femërore (të parmë a të prejardhur) që dalin me —më, si: astmë, basmë, dasmë etj. (Drejtshkrimi: 54). Mungesa e saj në materialin e vjelë është gjetur në këtë shembull: ...bënë një dasëm të madhe (për dasmë) (22.05). Ë—ja fundore mungon edhe te mbiemrat e nyjshëm: Bima e llojit të njëjt / Përshkruan gjendjen e njer... (Drejtshkrimi: 51,52). Përveç emrave, me një sërë parregullsish dalin edhe foljet. Gabimet më të shpeshta vërehen në shumësin e

⁸⁸ Trajatat e fjalëve të cilat shënojnë shmangie nga një normë konkrete e drejtshkrimit për të cilën bëhet fjalë në shembullin përkatës, veçohen me nënvizim, ndërsa shembujt që janë të po të njëjtës natyrë, ndahen nga njëri-tjetri me vizë të pjerrët.

⁸⁹ Në kllapa jepet data kur është transmetuar emisioni në të cilin është realizuar ora e mësimi në TVM2. Kllapat shkruhen pas shembujve të njëpasnjëshëm të cilët i takojnë së njëjtës datë. Në këtë emision, përmes sllajdeve paraqiten tekstet e përgatitura nga ana e mësimdhënësve në lëndë të ndryshme, si në gjuhë shqipe, biologji, fizikë, matematikë, gjeografi, kimi, shoqëri, dhe shkencë natyrore, nga të cilat janë vjelë shembujt konkretë. Nga të gjitha këto lëndë, gabimet më të shpeshta na dalin në lëndën e shkencës natyrore. Për fat të keq, edhe gjuha shqipe shkon pothuajse paralel me lëndët e tjera për sa i takon numrit të gabimeve.

⁹⁰ Për të mos e ngarkuar tekstin, meqë të gjithë shembujt janë të po të njëjtit vit, më tutje nuk e shënojmë në kllapa vitin, por vetëm ditën dhe muajin kur janë vjelë shembujt, respektivisht datën kur është transmetuar emisioni.

vetës së parë dhe të tretë të dëftores e lidhores dhe në njëjtesin e vetës së tretë, po ashtu të dëftores e lidhores, të cilat, sipas normës drejtshkrimore, duhet të përdoren me **ë** (Drejtshkrimi: 55). Kështu, në shumësin e vetës së parë të së tashmes dëftore dalin pa **ë** fundore foljet me temë në zanore, si në shembujt në vijim: ... bëjm *matje të gjatësis...* bëjm *matje të gjerësis...* (27.05) / ...*ne vërejm...* / ...*Prej kësaj konstatojm* *se...* (26.05); dhe foljet në të tashmen e lidhores: ...*të ndikojm*... (02.06). Në vetën e tretë të shumësit janë gjetur me përdorim jo të drejtë edhe foljet ndihmëse *jam* e *kam* në të kryerën dëftore: ...*jan* *bërë...* (28.05) / ...*nuk kan* *ditur ta përdorin...* / ...*i kan*... (22.05). Në njëjës zakonisht gabohet veta e tretë e të ardhmes së dëftores, e cila duhet të shkruhet me **ë** në fund (Drejtshkrimi: 55): ...*ku do të banoj* *organizmi i gjallë (biol)/.. do të mbijeton* ... (26.05); dhe të së tashmes lidhore: ...*të ndjek* ... (02.06) / ...*të ndodh* *apo të mos ndodh* *diçka.* (22.05) / ...*mos të rrjedh* *uji.* (01.06) / ...*të fryej* *fuqishëm.* (02.06). Në shembullin e fundit folja *fryj* është shkruar gabimisht *fryej*. Mungesa e **ë**-së fundore është ndeshur edhe te ndajfoljet, si: ...*më ngadal* *nëpër lëngje por edhe më ngadal* *nëpër gazra.* / ...*ndonjëher* *edhe si këngë.* (28.05) / ...*sa më thell*... (22.05); si dhe te përemrat e pakufishëm: ...*shum* *qumësht dhe mish.* / ...*pas shum* *gjeneratash...* (22.05).

Vazhdojmë me **ë**-në fundore e cila në shembujt e dhënë në vijim përdoret me tepri, aty ku nuk duhet përdorur, sipas modelit të përdorimit të **ë**-së së patheksuar fundore. Kështu p.sh. përdoret te emrat e gjinisë mashkullore që në të pashquarën e njëjtesit dalin me bashkëtingëllore: ...*edhe një bishtë.* / ...*qumështë* ... (18.05) / ...*një murë* *i Iyer...* (26.05) / ...*një vitë*... (19.05) / *Dhjetorë* (27.05) / ...*në vendë* *të caktuar...* (02.06); dhe në veçanti te emri *dru* i cili së bashku me emrat dhe mbiemrat e tjerë që “...në shumësin e

pashquar dalin më një nga bashkëtingëlloret **-gj, -q, -j, -nj**, të prira nga një zanore, si në emërore, ashtu edhe në të gjitha rasat e tjera: ...*dru, drunjve, drunjsh;...*” (Drejtshkrimi: 56), nuk shkruhen me **-ë** fundore. Në kundërshti me këtë rregull, në të gjithë shembujt në vijim shkruhet **ë**-ja fundore: Sa *drunjë ka në lartësi deri më 1,5m?* 64 *drunjë. / Të dhënat për lartësitë e drunjëve...* (28.05) / *Cili prej drunjëve është më i gjatë? / ...drunjët kanë gjatësinë e njëjtë.* (12.05). Edhe mbiemri *i madh*, i cili hy në këtë grup, ashtu si emri *dru*, meqë në shumës del me **-nj**, ndeshet me **-ë** fundore: ...*shkrintarët më të mëdhenjë...* / ...*disa kafshë janë të mëdhenjë...* / ...*tre mjekët e mëdhenjë.* (26.05). Përdorimi jo i drejtë i **ë**-së fundore haset edhe te foljet e vetës së tretë njëjës të së tashmes së dëftores: *Çka përfshinë data?* (01.06) / ...*tregon një grup njerëzish ku bënë pjesë edhe bashkëbiseduesi.* (22.05); të së kryerës së dëftores: ...*nuk u ndalë asnjëherë.* (28.05); të së ardhmes së dëftores: ... *do të vjenë deri te prishja...* (për *do të vijë*); si dhe te foljet e vetës së dytë të urdhërores: *Zgjedhë duke shumëzuar* (në këtë rast është ngatërruar edhe folja: në vend që të përdoret folja *zgjidh*, për *zgjidh detyrën*, është përdorur folja *zgjedh*). Mirëpo, mospërdorimi i drejtë i **ë**-së fundore më së shpeshti takohet te folja modale *mund*, me anë të së cilës formohet mënyra lidhore e foljeve, si në shembujt në vijim:... *mundë të jenë...mundë të luajnë...* (02.06) / ...*mundë të bëjnë muzikë...* / ...*se si mundë të bëhet nga gypthi...* / ...*ne mundë të prodhojmë...* (26.05) / ...*mundë të jetë dramë...* / *Pesticidet nuk mundë të zbërthehen* (26.05) / *Skenari mundë të jetë...* (12.05). Përdorimi i tepërt i **ë**-së fundore vërehet edhe te ndajfoljet. Më së shpeshti gabohet kur ndajfoljet përdoren sipas modelit të mbiemrave të nyjshëm. “Drejtshkrimi i gjuhës shqipe” (1973: 51) thotë që me **-ë** shkruhen “...mbiemrat dhe ndajfoljet e tipit (*i, e*) *butë – butë, (i, e) ftohtë –*

ftohtë,...”, ndërkaq që në çiftet e fjalëve, si në vijim: *i, e) shpejtë – shpejt, (i, e) drejtë – drejt; (i, e) fortë – fort; (i, e) kotë – kot; (i, e) lartë – lart* etj., mbiemrat shkruhen me **–ë**, ndajfoljet pa **–ë**. Në materialin tonë janë shumë të shpeshtë shembujt të cilët në kundërshtim me këtë rregull, e përdorin zanoren **–ë** edhe te ndajfoljet, sipas modelit të mbiemrave, si në vijim: *...përhapen më shpejtë nëpër ajrin e ngrohtë. / ...ka arritur më shpejtë...* (28.05) / *Tingulli përhapet më mirë dhe më shpejtë nëpër metal se sa nëpër...* (22.05) / *Eliza ka arritur nga Astriti më shpejtë.* (27.05) / *...fluturojnë shumë lartë / Zogu fluturon lartë / ...largë...* (18.05). Mospërdorimi i drejtë i **ë**–së fundore vërehet edhe në raste të tjera te ndajfoljet, si: *Distanca në mesë të dy pikave...* (27.05) / *Zakonishtë veprat dramatike shkruhen nga dramaturg apo shkrimtar...* (12.05). Te përemrat nuk është vërejtur përdorimi i tepërt i **ë**–së fundore, përveç në shembullin e radhës: *...e tujë...* (22.05).

Edhe në trup të fjalës, **ë**–ja e patheksuar, ashtu si edhe **ë**–ja fundore, herë mungon e herë përdoret me tepri, sidomos kur ajo është paratheksore. Mospërdorimi i **ë**–së paratheksore vërehet në veçanti te fjalët e ”...prejardhura, të formuara nga një temë më **–ë** me anë prapashitesash që nisin me bashkëtingëllore”, të cilat sipas normave drejtshkrimore të shqipes (Drejtskrimi: 42) duhet të shkruhen me **–ë** në trup të fjalës, si p.sh.: *...shkenctarët...* (për *shkencëtarët*) (08.05); si dhe në fjalë të përbëra e të përngjitura që kanë si pjesë të parë një temë të tillë më **–ë**, të ndjekur nga një temë që nisë me bashkëtingëllore, si *bashkëfjalim, bashkënxënës, bashkëpunoj, bashkëshorte, botëkuptim* e të ngjashme. (Drejtskrimi: 42). Ndryshe nga ky parim, në shembujt e vjelë takojmë: *...botëkuptimet...* / *Vargu dhjetërokësh (pesërokëshi i dyzuar) /*

...bashkbiseduesin... / ...për shtazët binngrenëse... / Mirdita (28.05). **Ë**-ja paratheksore në trup të fjalës mungon edhe te fjalë që nuk dalin me temë më –**ë**, si: *Në organin fenror*... (26.05) / *Tokës i kërcnohet një rrezik i madh / ...të energjisë që nuk ripërtrihen*. (12.05).

Përdorimi pa nevojë i **ë**-së paratheksore zakonisht ndodh sipas modelit të fjalëve ku **ë**-ja është zanore mbështetëse, si në shembujt në vijim: ...shqipëtarë... / *Ne si shqipëtar përdorim alfabetin*... (20.05). Sipas “Drejtshtkrimi të gjuhës shqipe”(1973: 45), nuk shkruhen me **ë** fjalët e prejardhura që formohen prej temash me një bashkëtingëllore me anë të prapashtesave –**tar(e)**, –**tor(e)**, –**ti**, –**toj**, si bie fjala: *arsintar, arsintare* (arsim), *shqiptar* (shqip) e të ngj.

Kur jemi te **ë**-ja pastheksore, mbështetur në shembujt e vjelë, konstatojmë që gjatë përdorimit të kësaj zanoreje, më tepër vihet re mospërdorimi i saj sasa përdorimi i tepërt. Mungesa e saj është vënë re te fjalët me theks në rrokjen e parafundit, si te emrat e gjinisë mashkullore në shumës: ...ujrat... (01.06); dhe në veçanti tek emri *njeri* i cili në shumës, sipas normave gramatikore të shqipes (Agalliu et al., 1995:104) del pa fundoren –**i** dhe merr prapashtesën –**ëz**: *njerëz*, si në shembujt: *Si e shpjeguan njerzit lëvizjen*... (28.05) / ...njerzit... / ...*dhe qarkulloji gojë më gojë nga njerzit ndonjëher edhe si këngë*. (22.05); ndërsa përdorimi i tepërt i saj është vënë re në trup të fjalës te emrat e gjinisë mashkullore të cilët e formojnë temën e shumësit me prapashtesën –**ra**: *gjakra, plehra* (Agalliu et al., 1995: 101), si në shembullin në vijim: ...*kur plehërat artificiale* (26.05). Në këto raste gabohet shumë lehtë meqë edhe emra që mbarojnë me bashkëtingëllore marrin një **ë** mbështetëse, si *bar – barëra*, ashtu sikur ata që dalin me temë më –**ë**: *erë – erëra*. Gabime bëhen edhe tek emrat dhe mbiemrat më –**ël**, –**ër**, –**ërr** dhe tek

emrat mashkullorë më **-izëm**, **-azëm**, te të cilët, gjatë lakimit, kur pas këtyre fundoreve vjen një zanore, nuk shkruhet **ë**-ja pastheksore (Drejtskrimi: 49), siç shkruhet në shembullin tonë të vjelë: *...me syçkat e kaltëra* (për *e kaltra*) (27.05).

Përveç zanores **ë**, parregullsi takojmë edhe në shkrimin e zanoreve të tjera. Më së shpeshti ngatërrohet zanorja **u** me **y** dhe **i** me **y**. Kështu, në vend që të shkruhet me **y**, ashtu sikur parashohin rregullat e drejtskrimit për fjalët *mysliman*, *bërryl*, *byrek*, *byro*, *dyqan*, *dyshek*, *fryt*, *i frytshëm*, *frytdhënës*, *gjynah*, *mysafir* etj. (Drejtskrimi: 61), emri *mysliman* shkruhet me **u**: *...musliman...* (02.06); ndërkaq fjala *kripë* shkruhet me **y** në vend që të shkruhet me **i**, si në shembullin konkret: *...krypë...* (27.05) në kundërshtim me rregullat e drejtskrimit të cilat parashohin shkrimin me **i** të fjalëve: *bilbil*, *direk*, *fishek*, *frikë*, *gjilpërë*, *hipi*, *krimb* etj. (Drejtskrimi: 61). Në vend të **i**-së ndodh të përdoret edhe bashkëtingëllorja **j**, sidomos te fjalët me prejardhje të huaj që në trup të tyre kanë **-ia-**, **-ie-**, **-io-**, **-iu-**, me **i** të patheksuar, si: *special*, *pediatër*, *italian*, *miliard*, *material*, *materializëm* etj., dhe të cilat sipas normave drejtskrimore (Drejtskrimi: 90) nuk duhet të shkruhen me **-ja-**, **-je-**, **-jo-**, **-ju-**, ashtu siç ndodh në shembullin tonë: *...materjaleve...* (02.06), por me **-ia-**, **-ie-**, **-io-**, **-iu-**.

Kur bëjmë fjalë për grupe zanoresh, përkujtojmë “Drejtskrimin e gjuhës shqipe” (1973: 65) sipas të cilit grupi **ua** shkruhet i plotë edhe tek emrat dhe mbiemrat si: *buall*, *hua*, *huazim*, *i huaj*, *muaj* etj. Në shembullin tonë grupi **ua** mungon: *...ka rruza të kuqe...* (për *rruaza*).

Edhe në shkrimin e bashkëtingëlloreve ka mjaft probleme. Parregullsi më të shpeshta ndeshim gjatë përdorimit të bashkëtingëlloreve

të cilat sipas mënyrës së formimit janë të njëjta. Kështu ndodh me të tingulltat dridhëse paragjuhore kulmore **r** e **rr**, të cilat dallojnë mes vete vetëm sipas numrit të dridhjeve, prandaj edhe përdoren shpesh në vend të njëra-tjetrës. **R**-ja shkruhet në vend të **rr**-së, si në fillim të fjalës: *Është rezik si për binët, kafshët...* (26.05); ashtu edhe në mes të fjalës: *...zvaranikë...* (01.06) / *Besimi don ta shtron oborin...* / *...gjatë asaj e ndërojnë drejtimin...* / *...zëri arin deri te...* (27.05) *...mjedisi i erët nuk është...* (20.05). Ndërkaq **rr**-ja shkruhet në kundërshti me parimet e shqipes standarde, në vend të **r**-së në fillim të fjalës, në këta shembuj: *poqese rrënditen do të bëjnë 1 km* / *...vala rrënese...këndi i rrënies* (27.05); dhe në fund të fjalës: *murret e paragjykimëve / ...ndërtojmë murret...* (20.05). Ndodh që në vend të dridhësës **r**, të përdoret e tingullta anësore **l**, si në shembullin: *...pulla postale...* (27.05). Nga bashkëtingëlloret e tjera të cilat sipas mënyrës së formimit janë të njëjta, zakonisht ngatërrohen ato që dallojnë sipas pjesëmarrjes së zërit dhe të zhurmës. Kështu më së shpeshti ngatërrohet shtegorja e zëshme **z** me shtegoren e pazëshme **s**, dhe mbylltorja e zëshme **g** me mbylltoren e pazëshme **k**. Sipas normave drejtshkrimore (Drejtshkrimi: 101) “Fjalët që burojnë nga greqishtja e vjetër, nga latinishtja a nga gjuhët romane ose që janë formuar në shqipen me elemente të këtyre gjuhëve, tek të cilat ato kanë një **s** ndërzanore, shkruhen me **z**...”, si p.sh: *dinozaur*, *dioqezë*, *divizion* e të ngjashme. Në shembujt tanë, fjalën *dinozaur* e gjejmë të përdorur me **s**: *Dino-sauri...* (22.05) / *...dinosaurus të gjallë...* (01.06) / *...dinosauri...* (26.05). Nga ana tjetër, fjalën *intensitet* e gjejmë të shkruar me **z** në vend të **s**-së: *...intenziteti i tingullit...* / *... intenzitet të lartë.* (19.05). Në vend të mbylltores së pazëshme paragjuhore **k**, përdoret mbylltorja e zëshme paragjuhore **g**: *...gitara...* (02.06) / *Egzistojnë orë analoge dhe orë digjitale* (22.05); dhe anasjelltas, në vend të **g**-

së përdoret **k**-ja: ...*për ta përkatur*... (26.05); ndërsa në vend të mbyllores së pazëshme majore **t** përdoret mbylltorja e zëshme majore **d**: ...*përgaditu, mos kalo* (22.05). Në shkrimin e bashkëtingëlloreve, parregullsi takohen edhe te mesgjuhoret **j** e **q**. Mesgjuhorja e tingullt **j**, përdoret në kundërshti me rregullat e drejtshkrimit në të cilat thuhet se shkruhen me **j** “...emrat femërorë që dalin më zanore të theksuar përveç **-i-së**, në të gjitha trajtat, kur zanorja e theksuar ndiqet nga një zanore tjetër” (Drejtshkrimi: 75), si p.sh.: *kala, kalaja, kalaje; por: shtëpi, shtëpia, shtëpie* e të ngj. Në korpusin tonë të shembujve, emrin *shtëpi*, i cili del me **-i** të theksuar, e kemi takuar disa herë me trajtë jo të rregullt: *detyrë shtëpije* (28.05) / *detyr shtëpije* (02.06) / *detyrë shtëpije* (26.05). Kur **j**-ja është ndërzanore dhe i përket temës së fjalës, sipas normave drejtshkrimore, duhet të shkruhet (Drejtshkrimi: 47). Mirëpo në shembullin tonë: *Pse na nevoitet energjia?* – ajo mungon; ndërkaq ndodh të shkruhet edhe kur nuk i përket temës, atëherë kur nuk duhet përdorur, si në shembujt: *veprojnë në kahje të kundërt... / ...në rimë dhe ngjajshmëri* (12.05) / *...ngjajshmëritë...* (27.05). Mesgjuhorja qiellzore **q**, shkruhet në vend të prapagjuhores **k**, sidomos te folja *shikoj*: ...*shiqoni*... / ...*që e ke shiquar* (02.06) / ...*çfarë filmash shiqoni*... / ...*duhet të shiqojmë*... / *Çdoherë duhet të shiqojmë*... / ...*shiqo* majtas *shiqo* djathtas (12.05); dhe në vend të afrikates **ç**: ... *për një qështje pune*... / *Qfarë dite është sot?* Edhe shtegoret **h** e **f**, ngatërrohen me njëra-tjetrën. Te folja *shoh*, në vend të shtegores grykore **h**, përdoret shtegorja buzore-dhëmbore **f**: ...*të shofim se ku e ka vendin kryefjala* (12.05) / ...*shifeni*... (2.06). Bashkëtingëlloren **s**, te foljet me temë më **-t** e kemi ndeshur të përdoret në kundërshti me rregullat e drejtshkrimit. Sipas këtyre rregullave, “Te foljet me temë më **-t** në vetën e tretë njëjës të së pakryerës dëftore, lidhore e kushtore, kjo

bashkëtingëllore, në pajtim me prirjen e sotme të normës morfologjike, të ndërrohet në –s, për të shmangur kështu takimin e dy t–ve: *fliste, priste, shëtiste* (dhe jo *flitte, pritte, shëtitte*)” (Drejtskrimi: 23). Në shembullin tonë: *Kohën e masim me orë* (22.05) t–ja ndërrohet në s edhe kur përdoret në vetën e parë shumës të së tashmes dëftore, që nuk përputhet me parimin e sipërpërmendur.

Parregullsi në shkrim janë gjetur edhe te grupet e bashkëtingëlloreve **mb** e **nd**, të cilat sipas normës drejtskrimore (Drejtskrimi: 86) shkruhen të plota si në fillim, ashtu edhe në trup e në fund të fjalës, si bie fjala: *mbij, këmbë, plumb; ndër, përmendsh, asgjëkund* etj. Në materialin tonë të vjelë janë gjetur shembuj kur këto grupe ose nuk shkruhen aty ku duhet, si në rastet në vijim: *...por nuk është gji kun | ashtu* (26.05); ose shkruhen aty ku nuk duhet: *...të ndëgjojmë rrjedhën e lumejve... / ...ne e ndëgjojmë... / ...e kemi ndëgjuar... / *Syprina tregon mbrendësinë e figurës* (26.05) / *...për higjiënën mbrenda në shkollë...* (27.05).*

Parregullsi në shkrimin e shkronjës së madhe: Edhe në përdorimin e shkronjës së madhe takohen mjaft parregullsi. Shpeshherë përdoret shkronja e madhe aty ku nuk duhet, si te emërtimet e ditëve, të muajve, te emrat e popujve e banorëve të një vendi, ndërsa nuk përdoret aty ku duhet, si te emërtimet gjeografike, te emërtimet e ngjarjeve të njohura historike etj.

Sipas rregullave të drejtskrimit, nuk shkruhen me shkronjë të madhe, por me shkronjë të vogël, emrat e ditëve të javës, të muajve e të stinëve (Drejtskrimi: 158). Kështu, jashtë këtij rregulli janë gjetur shembujt në vijim: *Dita e Hënë...Dita e Martë...e Mërkurë...e Enjë...e Premte / ...e ditës së Enjte...e ditës së Shtunë / ...e ditës së Hënë / ... e ditës së Martë / *Pas ditës së Mërkurë vjen**

dita e Hënë / muaji Shkurt (27.05). Edhe në rastet kur muaji është pjesë përbërëse e datave e kur nuk përdoret në cilësinë e shënimit të festave, ai shkruhet me të vogël, e jo me shkronjë të madhe, si në këtë shembull: *...u themelua më 22 Nëntor 1908*. Me shkronjë të vogël shkruhen edhe emrat *dielli, dheu, hëna, toka* etj., kur nuk përdoren si terma të astronomisë (Drejtskrimi: 147), ndërkaj në shembullin: *Nesër do të lindë Dielli* emri *dielli* është shkruar me shkronjë të madhe edhe pse është përdorur në cilësinë e apelati

vit. Por, kur është përdorur si emërtim i astronomisë, si në rastin: *365 ditë janë të bazuara në rrotullimin e tokës rreth diellit*, ky emër, ashtu si edhe emri *toka*, i cili në rastin konkret përdoret si emërtim i planetit, shkruhet me shkronjë të vogël, duke iu shmangur kështu normës drejtskrimore sipas së cilës “ Shkruhen me shkronjë të madhe emërtimet e planetëve, të yjeve, të yjërive e të trupave të tjerë qiellorë” (Drejtskrimi: 147).

Me shkronjë të madhe nuk shkruhen as “Emrat e popujve dhe të banorëve të një vendi, të një krahine, të një qyteti etj....” (Drejtskrimi: 158). Në shembullin në vijim: *Përshtatja e Baushmanëve (grupe etnike që jetojnë në afrikën qendrore)...* / *Përshtatja e Eskimezëve*; është përdorur shkronja e madhe për emrat etnikë, por nuk është përdorur për emërtimin gjeografik, siç është rasti me *Afrikën Qendrore*, i cili sipas Drejtskrimit, shkruhet me të madhe edhe atëherë kur përbëhet prej më shumë pjesëve (Drejtskrimi: 147). Shkronja e madhe do të duhej të përdorej edhe për emërtimet e periudhave të ngjarjeve, të akteve e të dokumenteve historike me rëndësi kombëtare ose ndërkombëtare, të monumenteve historike e të monumenteve të kulturës (Drejtskrimi: 150). Mirëpo, *Lufta e Dytë Botërore* në shembullin në vijim shkruhet me të vogël: *Gjatë luftës së dytë botërore...*

Parregullsi në shkrimin e fjalëve njësh, ndaras dhe me vizë në mes:

Në përdorimin e vizës lidhëse, në mjaft raste vihen re shkarje nga rregullat e drejtshkrimit. Zakonisht ajo mungon, si në shembujt: *...komunikojnë me njëri tjetrin* (22.05) / *...njëri tjetrin...* (18.05) – atëherë kur do të duhej të përdorej në formimet e përfutuara nga përsëritja e një fjale në të njëjtën trajtë ose në trajta të ndryshme (Drejtshkrimi: 133). Edhe viza e gjatë në mes mungon në rastet kur ajo duhet të përdoret te emrat e përveçëm që shënojnë caqet e një hapësire gjeografike (Drejtshkrimi: 140): *Shkup Durës ka 339 km*. Sipas “Drejtshkrimit të gjuhës shqipe” (1973: 137), me vizë lidhëse në mes shkruhen edhe numërorët rreshtorë kur vetë numri ose një pjesë e tij shënohet me shifra arabe: *klasa e 2-të, kreu i 4-t*, mirëpo, kur numërori rreshtor shkruhet me shifër romake, përdoret pa prapashtesë dhe pa një të përparme: *klasa I, Kongresi V*, që do të thotë, edhe pa vizë lidhëse, dhe jo si në shembullin në vijim ku numërori rreshtor i shkruar me shifër romake shkruhet me vizë: *Përmirat e vetës së I-rë unë / Veta e II-të njëjës dhe shumës*.

Mjaft shmangie nga norma drejtshkrimore (Drejtshkrimi: 123), takohen edhe në shkrimin e fjalëve njësh dhe ndaras. Në vend që të shkruhen njësh fjalët si p.sh., ndajfolja *shpeshherë*, përmiri i pakufishëm *ndonjë*, mbiemri i përbërë *i llojllojshëm* dhe mbiemri me parashtesë *i pajetë*, në shembujt tanë shkruhen ndaras, si: *...shpesh herë...* (26.05); *...dhe të jenë pjesë e ndo një grupit; ...dhe binë të lloj llojshme; ...trupit të pa jetë...*. Nga ana tjetër, lokucioni lidhëzor *po qe se* i cili duhet të shkruhet ndaras (Drejtshkrimi:131), shkruhet si fjalë njësh: *...poqëse rrënditen do të bëjnë 1 km*.

Parregullsi në shkrimin e apostrofit: Mospërdorimi i apostrofit në materialin e grumbulluar rezulton si një dukuri mjaft e shpeshtë. Në një rast të vetëm e kemi gjetur të përdoret jashtë rregullave

drejtshkrimore (Drejtshkrimi: 67): *Dhjetë biskota u'a ndajmë tre nxënësve*, ndërkaq, zakonisht mungon kur duhet të përdoret për të shënuar rënien e **-ë-së** fundore te pjesëza **të** e mënyrës lidhore, si në shembujt: *...si mundemi ti shfrytëzojmë lëndët djegëse?* (12.05) / *Ndihmo bëne diagramin vjetor që ti përgjigjesh pyetjes* (01.06) / *...ti harxhojmë...* / *...për mos ti hedhur...* (02.06) / *...që ti shembim ose aspak mos ti ndërtojmë...* (20.05) / *...nuk mund ti dëgjojmë...* / *...për ti plotësuar njohuritë...* (19.05) / *...mund ti vizatojmë...* / *Për ti kuptuar më mirë ratat...* / *...ti kalojmë...* / *...ti shfrytëzojmë...* / *Për ti ndihmuar gjyshit...* (18.05). Apostrofi mungon edhe te pjesëza **të** e kohës së ardhme të dëftores, si: *...enët që do ti përdorë...* (18.05); po ashtu edhe te pjesëza **të** kur bashkohet me pjesëzën **u** të trajtave pësore-vetvetore të foljeve, si: *...për tu shfaqur në teatër...* (02.06). Ka ndodhur që apostrofi të mos përdoret edhe për të shënuar format e mohores së foljeve, pas pjesëzave mohuese: *...kjo sdo të thotë...* (01.06).

Çështje morfologjike

Në këtë fushë, e cila trajton përdorimin e drejtë të formave e të kuptimeve të ndryshme gramatikore të fjalëve sipas natyrës ose ligjeve të brendshme të gjuhës, dalin në pah shumë parregullsi që prekin rëndë parimet morfologjike të gjuhës shqipe. Shembuj të shumtë flasin për faktin që këto parregullsi ndeshen pothuajse te të gjitha llojet e fjalëve dhe në pjesën më të madhe të kategorive gramatikore të tyre.

Probleme në formimin e shumësit: Formimi i shumësit me **ë-në** e patheksuar paraqet një ndër ndërlikimet më të shumta në sistemin morfologjik të gjuhës shqipe. Në fjalorin drejtshkrimor kreun e vendit e zënë ata emra që si prapashtesë shumësi përdorin **-ë-në**.

Pikërisht për faktin që kjo ë fundore është mjaft e zbehtë, ajo shpeshherë shkruhet edhe për njëjës, dhe nuk shkruhet për shumësin. Devijimet më të shumta paraqiten në formimin e shumësit të gjinisë mashkullore, në veçanti të mbiemrave të panyjshëm që janë fjalë me theks fundor, të parme dhe të prejardhura, të cilët, në përputhje me normat drejtshkrimore (Drejtshkrimi: 52) e formojnë shumësin për gjininë mashkullore duke marrë mbaresën – ë. Në këto raste, kur ë-ja mungon, përdoret trajta e njëjësit në vend të shumësit, si në shembujt: *...përdorim numra rendor (1.6) / ...filmat vizatimor... / ...shumë intelektual tjerë shqiptar të shek. 19... (26.05) / ...trupave qiellor... / ...trupat qiellor... (02.06) / ...i përbërë nga trupa qiellor... / Roli i faktorëve klimatik... / Faktorët biotik dhe abiotik. / djem të shkathët, djem gazmor / ...dallojmë elemente reale dhe fantastike dhe dy lloje personazhesh: pozitiv dhe negativ (26.05). E kundërta ndodh me shembujt në vazhdim të cilët, mbiemrat e po këtij lloji, që përcaktojnë po ashtu emra mashkullore, përdoren me –ë fundore, edhe kur nuk shënojnë shumësin. Në këto raste, përdoret trajta e shumësit në vend të njëjësit: *Cili trup gjeometrikë është ky? / Hyrje në mjedisin jetësorë. / Në një tekst letrarë gjeni përemrat... (26.05) / Përmiri vetvetorë është ai lloj i ... / ...për mjedisin jetësorë (22.5) / ...të mbrojmë ambientin tokësorë... / ...gazi natyrorë... (19.05) / ...ambientin tokësorë... / ... Kush është fajtori kryesorë për atë? (26.05) / ...popullit shqiptarë (28.05).**

Parregullsi në formimin e shumësit me ë fundore vërehen edhe tek emrat e gjinisë mashkullore, si në rastet në vijim, ku trajta e njëjësit pa ë përdoret në vend të trajtës së shumësit me ë: *...shumë intelektual tjerë shqiptar të shek. 19... (26.05) / ...rom, sërb (në vend të serbë, turq, boshnjak) (20.05); dhe te mbiemrat që përdoren si pjesë emërore e kallëzuesit emëror të cilët kur përdoren*

në shumës, në shembujt në vazhdim, nuk marrin **ë** fundore: ...*të jeni aktiv...* (01.06) / ...*të jenë rezistent ndaj thatësisrës* (22.05) / *Filmat mundë të jenë: vizatimor, serik, dokumentar, luftarak...* (02.6) / ...*janë më pak agresiv...* (22.05) / ...*të rriten dhe të jenë aktiv* (20.05). E kundërta ndodh me emrat dhe mbiemrat në shembujt në vazhdim në të cilët trajta e shumësit me **ë**, përdoret në vend të trajtës së njëjës pa **ë**: ...*kanë nga një satelitë* (27.05) / *Kush është shkaktarë për ta ndotë...* (26.05).

Tek emrat e gjinisë femërore, parregullsi ndeshen tek ata të cilët në njëjës dalin më **-ë** dhe nuk e ndryshojnë trajtën e shumësit, si bie fjala: *bjeshkë-t, mollë-t, pjesë-t, rrugë-t, udhë-t*. (Drejtshkrimi: 106). Në materialin tonë këta emra dalin sipas modelit të emrave femërorë që dalin me **-ë**, e që shumësin e formojnë me mbaresën **-a** meqë kjo formë është më shprehëse krahas formantit më të zbehtë me **ë**. Të këtillë janë shembujt në të cilët emri *mollë* shumësin e formon sipas modelit të emrave *arrë-arra, farë-fara: ...molla... / ...dardha...* (28.05) / ...*me molla* (18.05). Edhe emri *pikë* hy në grupin e atyre emrave të cilët shkruhen me dy trajta shumësi, varësisht nga kuptimi me të cilin përdoren. Kur përdoret si njësi për të vlerësuar fitoret a humbjet në një garë ose si vlerësim miratues respektivisht si lëvdatë, ky emër shumësin e formon me **ë** fundore (*fitoi pesë pikë*); në rastet e tjera shumësin e formon me **-a** (*pikat e shiut*) (Drejtshkrimi: 107). Prireja për ta formuar shumësin me **-a**, në vend të shumësit me **-ë** takohet edhe në shembullin konkret: ...*testi i matematikës: numri maksimal 80 pika / ...kanë fituar këta pika* (01.06).

Emrat në shumës dalin me trajta të gabuara jo vetëm kur bëhet fjalë për formimin e shumësit me zanoren **-ë**. Sidomos me trajtë të gabuar e gjejmë emrin *vit* i cili ka dy trajta shumësi: *vjet* (kur

shoqërohet me ndonjë numëror, ose me ndonjë fjalë që tregon sasi) dhe *vite* (që përdoret në të gjitha rastet e tjera). Shembujt në vijim shpalosin shkarjet e shpeshta që vihen re gjatë përdorimit të këtij emri në trajtën e shumësit: *...u botua pas gati 200 vite më vonë (28.05) / ...zgjat me miliona vite / ...rreth 3 milion vite (22.05) / ...kanë kaluar mijëra vite... / ...1 dekadë = 10 vite; 1 shekull = 100 vite ose 10 dekada.*

Edhe formanti i shumësit me prapashtesën **-inj** dhe **-enj** paraqitet me mjaft parregullsi, megjithëse këto prapashtesa i marrin pak emra mashkullorë (Agalliu *et al.*, 1995: 101). Në materialin e vjelë, janë gjetur emrat *shkëmb* dhe *lum* me trajta të gabuara të shumësit, si në shembujt: *...janë transformuar në shkëmbij...shkëmbij... (22.05) / ...të ndëgjojmë rrjedhën e lumejve... (26.05)*. Edhe shumësi i emrit dialog formohet me anë të **-ë-së** fundore. Kjo trajtë shpesh ngatërrohet sipas modelit të shumësit të fjalëve të cilat si mjet për formimin e temës së shumësit i kanë ndërrimet e tingujve, respektivisht qiellzorëzinin e bashkëtingëlloreve prapagjuhore **k** dhe **g** në **q** dhe **gj**, dhe prapashtesën **-e**, si bie fjala: *bark-barge, shëlg-shëlgje* etj. Nga ky rregull përjashtohen disa emra që nga pikëpamja fonetike ngjajnë me ata që e formojnë shumësin me **-ë**, si p.sh.: *gjeologë, zoologë* etj. (Agalliu *et al.*, 1995:102). Në këtë grup bën pjesë edhe emri *dialog/dialogë*. Në shembujt tanë ky emër është gjetur me trajtë të gabuar: *...montimi i dialogjeve... (12.05)*.

Probleme në formimin e gjinisë: Në formimin e gjinisë, shmangiet më të shpeshta nga norma gramatikore, ndeshen te përemrat që kanë forma të veçanta gramatikore për gjininë mashkullore e femërore, e cila gjini varet ose përshtatet me fjalën të cilën e përcaktojnë, si te përemrat dëftorë *këta/këto: ...fituan këta pika... /*

...këta të dhëna... / ...këta kilogramë... (01.06) / ...këta ishin gjëra të cilat... / ...gjithashtu këto përemra.../ Këta pika... (28.05); te përemrat pronorë, sidomos te veta e parë shumës: *Planeti jonë Toka është vendi më i mirë...* / ...shokët tonë... (26.05) / ...por edhe e vet jetës tonë (28.05); te përemri lidhor të cilët/të cilat: ...*prodhohen enzime të cilët e bëjnë zbërthimin ...* (01.06) / ...*njetet të cilët e zvogëlojnë fërkimin...* (19.05); si dhe te përemrat vetorë në vetën e tretë shumës: ...*vizëbardha ... ata janë të ngjyrosura...* / ...*njerëz... dhe të gjithë ato kanë...* (12.05). Gabime ndeshen shpesh edhe te numërori *tre /tri*, kur përdoret si shoqërues i emrave. Ky numëror është i vetmi në gjuhën shqipe që ka kategorinë gramatikore të gjinisë e cila shpesh ngatërrohet, duke përdorur trajtën e gjinisë mashkullore për atë femërore, si në shembujt në vijim: *Shenjat e komunikacionit i ndajmë në tre lloje* (01.06) / ...*tre shenja...* / *Vizatoni tre shenja...* / *Ato ndahen në tre lloje* (26.05). Në përdorimin e emrave janë gjetur me trajta jo të sakta emrat *minutë* e *sekondë*, si në shembujt: ...*minuti...* / ...*minuti...sekondi...* (19.05) në vend të *minuta, sekonda*.

Parregullsi në përdorimin e trajtës së shquar: Në formimin e trajtës së shquar takojmë parregullsi sidomos te emrat e gjinisë femërore që mbarojnë me **-i** të theksuar, si *kuti, bateri* etj., që shumësin e formojnë njësoj si njëjësi: *një kuti/shumë kuti* (Drejtshkrimi: 107), dhe të cilët në trajtën e shquar në emëroren e njëjësit marrin **-a**: *kutia, bateria*; ndërsa në shumës emërore: **-t(ë)/-it**: *kutitë, bateritë*; gjinore e dhanore: **-ve**; kallëzore: **t(ë)/-it** dhe rrjedhore: **-ve**. (Agalliu et al., 1995:117, 119). Në shembujt në vazhdim, në vend të trajtave të shquara *kutitë* dhe *bateria*, takojmë trajtat *kutiat* dhe *baterija*: ...*në kutiat për mbeturina* (28.05) / ...*baterija e orës* (28.05). Me trajtë të gabuar dalin edhe emrat e përveçëm të cilët

sipas normave të gjuhës shqipe lakohen njëloj si emrat e përgjithshëm. Prandaj, për sa i përket kategorisë së shquarsisë dhe të pashquarsisë, ata u nënshtrohen po atyre rregullave. (Agalliu *et al.*, 1995:125). Po japim një shembull në të cilin emri i përveçëm *Mari*, i cili do të duhej të lakohej si emrat e sipërpërmendur të lakimit të tretë të cilët mbarojnë me **-i** të theksuar, është përdorur në trajtën e shquar të emërores me mbaresën **-ja**, dhe jo me **-a**: *Marija ka mbjellë domate* (01.06). Edhe emri i lakimit të parë i gjinisë mashkullore *vëlla* i cili në trajtën e pashquar del me **-a** të theksuar, zakonisht përdoret gabimisht në rasën kallëzore të trajtës së shquar, duke marrë mbaresën **-in**, ndërkohë që sipas normës gramatikore (Agalliu *et al.*, 1995:114), do të duhej të merrte mbaresën **-në**: ...për *vëllain* e saj (18.05).

Parregullsia në zgjedhimin e foljeve: Shmangie nga norma gramatikore vihen re pothuajse në të gjitha kategoritë gramatikore të foljeve. Sipas nesh, mbështetur në materialin e vjelë, supozojmë se me më shumë gabime del kategoria gramatikore e mënyrës dhe e kohës.

Mënyra lidhore: Parregullsitë më të shpeshta takohen në formimin e mënyrës lidhore të kohës së tashme. Zakonisht përdoren në mënyrë jo të drejtë mbaresat vetore, në veçanti ato të vetës së tretë njëjës, të cilat ngatërrohen me mbaresat vetore të vetës së tretë njëjës të mënyrës dëftore. “Për të gjitha foljet mbaresat vetore të kohës së tashme të lidhores ndryshojnë nga ato të kohës së tashme të dëftores vetëm në vetën e dytë e të tretë njëjës. Këto mbaresa në të tashmen e lidhores për të gjitha foljet, me përjashtim të foljeve *jam*, *kam* dhe *them*, janë përkatësisht **-(ë)sh** dhe **-ë/-jë**”, thuhet në “Gramatikën e gjuhës shqipe I” (1995: 293). Kështu për shembull, folja *miraton* për vetën e tretë njëjës të së tashmes së dëftores, në

lidhoren do të duhej të dilte me trajtën *të miratojë*. Në kundërshtim me këto parime, trajtat e vetës së tretë njëjës të lidhores dalin me mbaresat vetore të mënyrës dëftore, si në shembujt në vijim: *...nuk mund të kryen punë* (12.05) / *...të shpjegon...* (02.06) / *Besimi don ta shtron oborin me pllaka i cili ka gjatësi 25m dhe gjërësi 20m.* (12.05) (në këtë shembull është gabuar edhe veta e tretë e dëftores së foljes *don* në vend të trajtës *do*) / *...deri sa të arrin te veshi ynë* (26.05) / *...të qarkullon...* (220.5) / *Në sa ora duhet ta bën alarmin për t'u zgjuar ta ndjek lojën...* / *...di të lexon orën* / *...mund ta dëmton...* / *...të përcakton atë se...* / *...nuk mund të kryen punë.* / *Mundësia të ndodh ose të mos ndodh diçka quhet gjasë.* / *Qëllimi: të ndjek ndodhi* (19.05). Edhe folja *bëj* në kohën e tashme të mënyrës lidhore për vetën e dytë del me trajtë të gabuar: *...të bëjshë...* (28.05), në vend të trajtës së duhur *të bësh*. Trajatat e foljeve të mënyrës lidhore ndeshen shpeshherë me gabime sidomos kur përdoren në bashkëvjatje me pjesëzën mohuese **mos** e cila në përputhje me parimet e dhëna në “Gramatikën e gjuhës shqipe I” (1995: 421), duhet të përdoret pas pjesëzave përkatëse të foljeve në format gramatikore të mënyrës lidhore. Në shembujt e vjelë, pjesëza mohuese zakonisht përdoret para pjesëzës **të** të mënyrës lidhore *mos të*, në vend të *të mos*, si në vijim: *...mos të rrjedh uji* (01.06) / *...për mos ti hedhur...* (02.06) / *...mos të hudhim mbeturina* / *... mos ta dëmtojmë gjelbërimin* (26.05) / *...loja mos të jetë rrezik* (21.05) / *...mos të konsumojmë shumë...* (27.05) / *...gjithashtu mos të harrojmë se...* / *...kur duam që mos të përsëritet...* (12.05) / *...që ti shembim ose aspak mos ti ndërtojmë...* (20.05).

Mënyra dëftore: I zakonshëm është sidomos mospërdorimi i pjesëzës **të** në kohën e ardhme të mënyrës dëftore. Kjo kohë në gjuhën shqipe “...ndërtohet duke u prapavendosur pjesëzën *do*

formave vetore të kohës së tashme të mënyrës lidhore” (Agalliu *et al.*, 1995:290). Mospërdorimi i kësaj pjesëze, tanimë është bërë fenomen jo vetëm në gjuhën e folur, por edhe në gjuhën e shkruar, qoftë për shkak të ekonomisë gjuhësore, qoftë për shkak të mosnjohjes së normave gramatikore: *...nuk do prishet... /A do vish ta shohësh?* (01.06). Ndodh që edhe folje të tjera në shembujt tanë, si folja *shkruaj* dhe *kam*, të dalin me gabime në mënyrën dëftore të së kryerës së thjeshtë, si: *Ajo e shkruajti orën.../ Këtë vjershtë e shkruajti veprimtari...* (18.05); dhe të së kryerës, si: *Bora ka patur...* (28.05).

Mënyra urdhërore: Në mënyrën urdhërore janë gjetur këta shembuj në të cilën trajtat e foljeve *bëj* (në urdhërore: *bëje*) dhe *vizatoj* (në urdhërore: *vizatoje*) janë shkruar me gabim, si: *Ndihmo bëne diagramin vjetor që ti përgjigjesh pyetjes* (01.06) / *...vizatove...* (18.05).

Mënyra kushtore: Përdorimi i foljeve në këtë mënyrë nuk është i shpeshtë në shembujt tanë të vjelë. Po japim vetëm një shembull në të cilin folja *bie* është përdorur në mënyrën dëftore në vend të mënyrës kushtore, si: *Mos të ishte forca normale, personi do të bie në dysHEME* (12.05), në vend të: *Po të mos ishte forca normale, personi do të binte në dysHEME*.

Foljet modale: Edhe folja gjysmëndihmëse me vlerë modale *mund* e cila sipas normës gramatikore të gjuhës shqipe përdoret me formë “...të ngurosur për të gjitha vetat (e njëjësit e të shumësit), kur përdoret me vlerën e kohës së tashme ose të së pakryerës së mënyrës dëftore, si dhe kur përdoret me vlerën e kohës së ardhme, ose të kohës së tashme dhe të së pakryerës së mënyrës lidhore” (Agalliu *et al.*, 1995:262), shpesh takohet me formë jo të ngurosur, duke marrë mbaresa vetore në kundërshtim me parimin e dhënë, si në shembujt: *Cilin njet mundesh ta paguash me paratë...* (12.05) /

Si mendoni se mundet të vlerësohet... / ...mundet të maten... (02.06) / Ajo çfarë mundet të përdoret përsëri... / ...e ku munden të bëhen... / ...disa mbeturina munden përsëri të përdoren... / ...nga mbeturinat mundesh të bëjë... / Mundemi të kënaqemi me gjelbërimin... / Pesticidet nuk mundë të zbërthehen... (26.05) / Fosilet munden të gjenden... (22.05).

Pjesorja: Shpesh ndodh që edhe format e pjesores të dalin me gabime, si në rastet kur foljet e parregullta, ndër të cilat edhe folja *ha*, dhe folja apofonike e zgjedhimit të dytë që mbaron me **-ll** *mbjell*, marrin prapashtesën **-ur**, në vend të prapashtesës **-ë**: *Çka duhet ngrënur? (27.05) / ...kishte mbjellur... (18.05);* dhe në rastet e tjera kur marrin prapashtesën **-ë** në vend të prapashtesës **-ur**:... *emra që janë përdorë... / ...për ta ndotë... / Gjasa për të ndodhë diçka... (26.05).*

Në materialin tonë të vjelë, janë gjetur edhe shumë fjalë e shprehje të cilat janë përdorur në mënyrë të gabuar. Në vazhdim po i paraqesim disa prej tyre:

Emra me përdorim të gabuar: ...*bicikletistët...* (për *çiklistët*) (27.05); ...*maqedon, sërë...* (për *maqedonas, serb*) (20.05); ...*lejthi* (për *lajthi*) (18.05); ...*në diciplinën 400 m sprint për meshkuj* (për *disiplinën*) (01.06); ...*gjumafshe...* (për *gjumashe*) (28.05); ...*pas lindjes së qingjave* (për *qengjave*); ...*përshpëritja...* (për *pëshpëritja*) (26.05); ...*shëndrimi i njëjësive matëse / ...shëndrrimi...* (26.05) / ...*shëndrrimi i energjisë* (19.05); si dhe: ...*shëndrohen...* (12.05) (në vend të emrit *shndërrimi* dhe foljes *shndërroj*); ...*hudhja e mbeturinave*.. (26.05); si dhe: ...*mos të hudhim mbeturina / ...mbeturinat të cilat i hudhim ne. / ...duhet ti hudhim...* (26.05) (në vend të emrit *hedhja* dhe foljes *hedhim*); ...*rezultatet e tërhekjes së frutave*

(28.05); si dhe: ...të tërhjek... (01.06) / (në vend të emrit *tërheqje* dhe foljes *tërheq*).

Mbiemra me përdorim të gabuar: Më së shpeshti gabohet te mbiemrat që dalin më –**ër**, si *i (e) gjelbër*, *i (e) kaltër*, *i (e) pastër*, të cilët gjatë lakimit të tyre nëpër rasi e numër, jashtë rregullave gramatikore marrin –**t** (–**ta**) në fund, si në shembujt: ...e kaltërt... (22.05) / ...e gjelbërt (01.06) / ...me ngjyrë të kaltërt... / ...të gjelbërta / ...bimët e gjelbërta (19.05) / ...të kuqe dhe të kaltërta (28.05) / kroi është me ujë të pastërt (28.05) (në vend të *e kaltër*, *e gjelbër*, *e pastër*, *të kaltra*, *të gjelbra*, *të pastra*). Me përdorim të gabuar, duke marrë bashkëtingëlloren –**t** në fund, del edhe ndajfolja *sërisht*: ...sërisht diçka... (12.05). Nga ana tjetër, mbiemri *i (e) shkurtër* / *të shkurtra*, në të gjithë shembujt tanë të vjelë shkruhet në mënyrë të gabuar pa –**r** në fund, si: *Një tregim i shkurtë* (26.05) / ...*film të gjatë apo të shkurtë* (12.05) / ...*trajtat e shkurta*... (20.05). Edhe mbiemra të tjerë dalin me forma të gabuara, si: ...të bashkëngjitura... (për *të bashkëngjitura*) (27.05); ...i ndijshëm... (për *i ndjeshëm*) (19.05) etj.

Folje e numërorë me përdorim të gabuar: ...kontribon... (për *kontribuon*) (02.06); ...i vendojmë... (për *i vendosim*) (28.05); Nuk zavedësojnë emra... (për *zëvendësojnë*); ...duke patur parasysh / ...për të patur pasardhës... (për *pasur*) (22.05); ...dy mi e njëzet... / *Lexojmë: i dyti, i katërti, i dy mi e njëzet* (për *mijë* / *i dy mijë e njëzet*) (01.06) etj.

Çështje sintaksore

Në procesin e ligjëritimit, fjalët bashkohen ndërmjet vete dhe hyjnë në lidhje e në marrëdhënie të ndryshme kuptimore e formale gramatikore me qëllim që të shprehin mendimet e t'ua bëjnë ato të

njohura të tjerëve. Kur bashkimi i këtyre fjalëve në fjali dhe i fjalive ndërmjet vete nuk realizohet në përputhje me rregullat gramatikore të një gjuhe përkatëse, atëherë vështirë të realizohet funksioni kryesor i gjuhës si mjet marrëveshjeje midis njerëzve. “Struktura sintaksore është e lidhur me mendimin më shumë se çdo rrafsh tjetër gjuhësor” (Çeliku *et al.*, 1997: 54). Dhe në shkollë, më shumë se kudo tjetër, është e nevojshme që mendimi, i cili transmetohet te nxënësit, qoftë përmes tekstit, në formë të shkruar, qoftë përmes ligjërimit në të folur, të jetë formuluar saktë përmes lidhjes së fjalëve në fjali sipas parimeve gramatikore të një gjuhe, me qëllim që ky mendim të kuptohet e të pranohet sa më qartë e sa më lehtë nga ana e nxënësve. Mirëpo, norma gramatikore në materialin tonë të vjelë del aq e prekur, sa shkarjet që ndeshen në këtë drejtim, herë e bëjnë ligjërimin a tekstin shumë të vështirë për ta kuptuar, herë e bëjnë të palogjikshëm e kundërtshëm. Nëse në rrafshin morfologjik gabimet më të shpeshta dalin si pasojë e mosnjohjes së normave gramatikore, në rrafshin sintaksor, këto gabime vijnë e shtohen edhe si pasojë e ndikimit të gjuhëve të huaja. Këtu e kam fjalën në radhë të parë për tekstet shkollore të cilat në shumë raste nuk janë të shkruara në gjuhën shqipe, por janë të përkthyer nga gjuhë të tjera, ndër to, edhe nga maqedonishtja. Ky fakt e vështirëson situatën edhe më shumë kur mësimdhënësit, edhe kur para vete kanë një tekst me shumë gabime, e marrin si të mirëqenë dhe gabimet e njëjta i përcjellin deri te nxënësit. Në vazhdim po paraqesim vetëm disa nga shembujt të cilët janë marrë nga tekstet e shkruara të mësimdhënësve të cilat janë prezantuar në TV Klasën për nxënësit e shkollave fillore. Në këto tekste vihen re shumë shmangie nga normat gramatikore të shqipes, ndërkohë që varianti i folur i shqipes standarde, i cili është vëzhguar me vëmendje edhe pse nuk është bërë objekt i studimit tonë, çalon dukshëm krahas atij

të shkruar. Në shembujt në vijim vihen re mospërputhje të shumta të gjymtyrëve të fjalisë në të gjitha kategoritë gramatikore, si bie fjala, mospërputhje në numër: *Cilat personazhe ju pëlqen?* (për *cilat personazhe ju pëlqejnë?*) (02.06); mospërputhje në shquarsi: ... *i shkruhet një njeriut të afërt...* (për *një njeriu të afërt*) / *Sa është mundësia e realizimit të një ngjarjes* (për *të një ngjarjeje*) / *Kur i drejtohem një më të rriturit* (për *një më të rritur*) (01.06) / ...*tregon personin i cili në fjali të caktuar përfaqëson ...* (për *në një fjali të caktuar*) / ...*disa prej tyre munde të bëjnë muzike me anen te gjetheve* (për *me anë të gjetheve*) / ...*kanë veshjet, folklor dhe traditën e tyre* (për *veshjet, folklorin dhe traditat e tyre*) (22.05). Shembujt në vijim në të cilët përdoren fjalë në gjuhën maqedonase dhe ndërtime sipas natyrës së maqedonishtes flasin për një pakujdesi të skajshme ndaj përdorimit të drejtë të gjuhës shqipe: ...*rezhija...* (për *regjia*) / ...*scena...* (për *skena*) / *bumbari* (për *brumbull*) / ...*Meçeto Ushko...* (02.06) / ...*ka kanta të mëdhaja për të gjuajtur mbeturinat* (për *kosha*) (28.05) / *luftërat masovike* (për *masive*) (20.05) etj. Ndodh që renditja e gabuar e fjalëve në fjali, ta humbasë ose ta ndryshojë plotësisht kuptimin, si në shembujt në vijim: *Një fosil i tiranosaurit i zbuluar 11 milion vite më parë* (për *Është zbuluar një fosil i tiranozaurit, i lashtë 11 milionë vjet*) / *Një fosil gjetheje i ahut European...rreth 3 milion vite me pare I gjetur në Francë* (për *Është zbuluar në Francë një fosil i gjethit të ahut european, i lashtë tre milionë vjet*) / *Dinosauri 72 mil vjet i gjetur në Meksikë* (për *Ky është dinozauri i lashtë 72 milionë vjet, i gjetur në Meksikë*). Me këto ndërtime fjalish, nxënësi s'do mend se do ta pranojë informacionin si të këtillë: *janë zbuluar a janë gjetur fosile para miliona vjetësh*; në vend të informacionit të drejtë: *janë zbuluar fosile të lashta që kanë jetuar para miliona vjetësh*.

Për ta përmbyllur pasqyrën e shembujve të vjelë, po paraqesim edhe një shembull të fundit në të cilin vihen re shmangie të shumta, si bie fjala mospërdorimi i shenjave të pikësimit, mospërdorimi i apostrofit, forma të gabuara gramatikore të fjalëve (*e martja*, për *e marta*; *e enjteja*, për *e enjta*; *të shkon*, për *të shkojë*; *ti tregon*, për *t'i tregojë*): *E hëna shkoi te e martja që ti thotë të shkon te e merkura që të shkojë te e enjteja që ti thotë të premtes që ti tregon të shtunës se të dielën nuk punohet.* (26.05).

Kjo pasqyrë që flet për kulturën gjuhësore të mësimdhënësve në arsimin fillor e që është shpërfaqur përmes shembujve konkretë nga prezantimet e përgatitura nga ana e mësimdhënësve që janë shfaqur në emisionin TV Klasa, të cilët në këtë tekst janë dëshmuar me datën kur është transmetuar në televizion ky emision, na bën të mendojmë rreth shkaqeve që na kanë sjellë këtu ku jemi, rreth pasojave që shkakton kjo gjendje dhe rreth zgjidhjeve të mundshme për ta kapërcyer këtë situatë.

Meqë po bëjmë fjalë për situatën në Maqedoninë e Veriut, do të ishte e padrejtë po të trajtoheshin shkaqet të cilat mund të kenë ndikuar në paraqitjen e vështirësive për të krijuar një kulturë të kënaqshme gjuhësore në përgjithësi, dhe për ta përvetësuar e praktikuar gjuhën standarde shqipe, në veçanti, pa i parë ato edhe nën prizmin e rrethanave shoqërore-politike këtu. Kështu, po të shihet në aspektin kronologjik të ngjarjeve, një ndër këto shkaqe mund të jetë edhe arsimimi mjaft i vonuar i popullatës shqiptare në Maqedoninë e Veriut, ndër të tjera, edhe për shkak të kufizimit në të kaluarën jo shumë të largët të mundësisë për t'u arsimuar në gjuhën shqipe, në veçanti në arsimin e mesëm dhe në arsimin e lartë. Rol të rëndësishëm në këtë drejtim s'do mend që ka luajtur edhe marginalizimi në përgjithësi i statusit të gjuhës shqipe këtu në

Maqedoni. Ndërsa sot, kur nuk është i pranishëm si në të kaluarën problemi i arsimimit në gjuhën shqipe, sipas mendimit tim, një ndër faktorët kryesorë që mund të kenë ndikuar në krijimin e një gjendje jo të lakmueshme në të cilën jemi mbetet cilësia në arsim, si në atë parauniversitar, ashtu edhe në arsimin e lartë. Shkaqet për krijimin e një situatë të këtillë në institucionet arsimore mund të jenë, sa të shumta, po aq edhe të ndryshme,⁹¹ dhe besoj mirë të njohura për të gjithë ne, shumica prej të cilave referencë kryesore e kanë pikërisht këtë sistem politik çfarë e kemi dekada me radhë. Në këtë drejtim, më e rëndësishmja që do të mund të bëhej është të sigurohej një kuadër i kualifikuar. Kështu, para se të kërkohet llogari nga mësindhënësit në arsimin parauniversitar, është e nevojshme të jemi vetëkritikë dhe të kontribuojmë në ngritjen e kriterëve dhe në zbatimin e tyre, pikërisht në universitete, e në veçanti në degët universitare të mësuesisë, aty ku përgatiten këto kuadro, pra që në hapat e parë të regjistrimit e deri në fund të ciklit studimor. Në arsimin parauniversitar, do të duhej mirë të shqyrtoheshin arsyet e vështirësive që lidhen me nxënien e shqipes në shkolla nga ana e nxënësve. Kjo nënkupton një rishikim të thellë jo vetëm të teksteve, të cilat shpeshherë janë edhe skandaloze, me gabime të patolerueshme, por dhe të plan programeve e të metodave të mësindhënies. E në këtë drejtim do të ishte shumë e dobishme që të motivoheshin nxënësit për të krijuar një kulturë të kënaqshme leximi, për të marrë pjesë nëpër gara ose në aktivitete të lira që lidhen me fushën e kulturës gjuhësore.

Dhe krejt në fund, edhe pse gjuha standarde nuk mund të ndryshohet për t'iu përgjigjur nivelit të formimit gjuhësor të

⁹¹ Shih për më tepër: Ajtene Hajdari-Qamili, *Shkaqet që e prishin cilësinë e sistemit arsimor*, Scupi 30, Shkup, 2020, f.101.

mësimdhënësve, i cili, siç u pa, rezultoi mjaft i ulët, në radhë të parë si pasojë e cilësisë së ulët në arsim, kujtoj që është koha që të punohet më me seriozitet rreth disa përmirësimeve në drejtshkrim, në veçanti për disa çështje për të cilat edhe vetë hartuesit e rregullave të drejtshkrimit i kanë lënë të hapura, përzgjedhjen e të cilave do ta bënte koha. Mbase edhe evidentimi i shmangieve nga norma drejtshkrimore dhe nga norma gramatikore, që u shpalos përmes shembujve konkretë, do të mund të shërbente jo vetëm në orientimin e ligjëruesve të gjuhës shqipe drejt çështjeve në të cilat do të duhej të përqendroheshin gjatë shtjellimit të ligjëratave të tyre, por edhe në orientimin e shënjjimit të disa çështjeve të normave të shqipes standarde, për rivlerësimin e të cilave, tash e sa kohë po supozohet edhe nga studiuesit e gjuhës, se mund të ketë ardhur koha të mendohet e të veprohet.⁹² Sigurisht që këtu e keni fjalën vetëm për synimin për t'i thjeshtuar disa rregulla të drejtshkrimit ose për t'i pakësuar, aq sa është e mundur, përjashtimet e shumta, pa bërë ndërhyrje të rrepta që do të ndryshonin parimet bazë të shqipes standarde e cila pranohet si një ndër arritjet më të mëdha në rrafshin kombëtar.

LITERATURA

Agalliu *et al.* *Gramatika e gjuhës shqipe*, vol. I. Tiranë: Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, 1995.

Çeliku, *et al.* *Gramatika e gjuhës shqipe*, vol. II. Tiranë: Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, 1997.

⁹² Shih për këtë: *Shqipja në etapën e sotme: politikat e përmirësimit dhe të pasurimit të standardit*. Tiranë: Botimet albanologjike, 2011.

Drejtshkrimi i gjuhës shqipe. Akademia e Shkencave e RP të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1973.

Fjalori drejtshkrimor i gjuhës shqipe. Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1976.

Hajdari–Qamili, Ajtene. *Shkaqet që e prishin cilësinë e sistemit arsimor*, Scupi 30, Shkup, 2020.

Ismajli, Rexhep. “Politika (e munguar) e gjuhës”. *Shqipja në etapën e sotme: politikat e përmirësimit dhe të pasurimit të standardit*. Tiranë: Botimet albanologjike, 2011, f. 37–51.

Memushaj, Rami. *Gjuha shqipe në shtratin e prokrustit*. Tiranë: Infobotues, 2013.

ZEQIRIJA IBRAHIMI

*Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve
– Shkup*

GJUHA SHQIPE NË SHKOLLË – NGA SIPËRFAQJA NË THELLËSI

Çështja e përdorimit të drejtë të gjuhës shqipe në shkollë, viteve të fundit, ka shënuar zbehje të ndjeshme në Maqedoninë e Veriut. Fakti që edhe në këtë konferencë, si edhe në shumë ngjarje të tjera shkencore me karakter linguistik, ne po flasim për gabime gjuhësore në mësimin e lëndës së Gjuhës dhe letërsisë shqipe ose në librat e gramatikës së gjuhës shqipe, na mjafton për të konkluduar se përdorimi i gjuhës standarde shqipe në vendin tonë, pra në shkollën shqipe të Maqedonisë së Veriut, lë shumë për të dëshiruar.

Zaten, kjo edhe është arsyeja e organizimit të kësaj konference nga ITSHKSH–ja, me shpresë për ndërgjegjësimin e shkollës sonë, por edhe të mbarë shoqërisë, për rëndësinë e përdorimit të drejtë të gjuhës shqipe.

Në fillim duhet të theksojmë se kjo kumtesë nuk ka për synim të bëjë evidentimin e gabimeve që hasen në tekste shkollore, sepse ato tashmë janë regjistruar dhe vazhdimisht regjistrohen, por kjo nuk ka ndikuar në përmirësimin e gjendjes. Po ashtu, kjo kumtesë nuk synon të bëjë teoretizime për gjuhën që duhet përdorur në shkollë, sepse ato janë tema që janë shterur dhe, përveçse përsëritjes, nuk do të ofrohej diçka më shumë. Synimi i kësaj kumtese është ta skanojë gjendjen e përgjithshme gjuhësore të shkollës, të detektojë ku shfaqen problemet dhe të propozojë ndonjë zgjidhje të mundshme.

Gjendja gjuhësore dhe rëndësia e njohjes së gjuhës

Njohja dhe përdorimi i drejtë i gjuhës shqipe në shkollë, përveç që ka rëndësi komunikimi, sepse ashtu ndërtohet kodi unik standard i gjuhës dhe i terminologjisë përkatëse, ka rëndësi të madhe edhe për fuqizimin e identitetit etnik, kulturor e intelektual të shqiptarëve në Maqedoninë e Veriut. Njohja e shqipes autentike dhe përdorimi i saktë i terminologjisë (sipas standardit gjuhësor terminologjik të teksteve shkollore të Shqipërisë) na profilizon neve si komb i njëjtë, një synim ky shekullori yni, por edhe nxënësin/studentin shqiptar të Maqedonisë së Veriut e barazon, për nga kompetenca gjuhësore, me nxënësin/studentin shqiptar të Shqipërisë. Kjo gjë mund të mos jetë e dallueshme në vitet e rinisë, por kur këta të rinj bëhen personalitete akademike ose persona publikë, kjo bëhet jashtëzakonisht e rëndësishme. Se çfarë intelektualë do të kemi nesër, kjo varet nga çështja se në çfarë shkollash e kanë mësuar ata shqipen sot. Madje, përtej kësaj, kjo vlen edhe në pyetjen edhe se çfarë shqiptarë do të kemi nesër...

Kjo edhe është arsyeja që çështja e shqipes në shkollë të mos trajtohet vetëm si një çështje linguistike, por të kuptohet si një temë përtej, që ka të bëjë me identitetin tonë kombëtar në këtë vend, por edhe me identitetin e secilit personalitet veçmas. Prandaj, mësimi i shqipes standarde në shkollën tonë nuk është një temë fakultative ose zgjedhore, por është një detyrim pa të cilin nuk mund të presim rezultate në kuptim të ndërtimit të personaliteteve që kanë kompetencë të fuqishme gjuhësore në gjuhën amë, pavarësisht se çfarë profesioni mund të ushtrojnë ata nesër. Me një fjalë, mësimi i gjuhës amtare është një interes nacional dhe një detyrë që nuk ka zëvendësim.

Gabimet ose lëshimet që hasen nëpër tekste shkollore, të tipit të përdorimit të gabuar të shumësit, të mospërshtatjes së drejtë të emrit me mbiemrin, të përdorimit të gabuar të fonemës [ë], të përdorimit të gabuar të mënyrave e kohëve të foljes etj., ka kohë që janë regjistruar dhe vazhdojnë të jepen si vërejtje nga ana e gjuhëtarëve shqiptarë. Sot është bërë sukses në vete nëse mund të gjejmë libër shkollor, në të cilin kemi një kujdes të shtuar ndaj gjuhës. Ndërkaq, kjo veçmas bie në sy te përkthimet, ku hasen gjithfarë gabimesh (drejtshkrimore, gramatikore, leksikore, por edhe përmbajtjesore). Që nga shembujt e “livadhut magnetik” për “fushë magnetike” (nga maq. магнетно поле), e deri te rastet kur ekuatori si paralele përdoret me [d], pra Ekuadori (që është emri i një shteti në Amerikën Jugore), në tekstet e përkthyer gjenden gjithfarë shkarjesh, që sigurisht nuk janë të arsyeshme, por që janë të kuptueshme, sepse në këtë kohë të tregut të lirë shumë botues, duke e parë leverdinë ekonomike, nuk çajnë kokë për cilësinë e përkthimit, aq më tepër kur disa botues as nuk e njohin gjuhën shqipe. Por, kur ndodhë që autori të jetë shqiptar dhe, madje, të përpilojë një libër me të cilin synon që nxënësve t’ua mësojnë gjuhën shqipe dhe këtë e bën me gabime të shumta gjuhësore, kjo është vërtet shqetësuese, sepse dëshmon se kemi rënie më të thellë të njohjes së gjuhës nga gjuhëtarët e nga arsimitarët, gjë që pastaj reflektohet edhe në shkollë.

Duke mos dashur të marrim rolin e prokurorit e të gjykatësit, do të kursehemi nga shembujt e shumtë që e tipizojnë këtë gjendje, por nuk mund të mos konstatojmë se kur flasim për temën e gjuhës shqipe në shkollë, kjo tashmë është shndërruar në një çështje komplekse, të ndërlikuar, shumëplanëshe dhe më të thellë seç kemi pandehur kur kemi herrë gabime të atyktushme drejtshkrimore.

Këtu para së gjithash mendojmë në aspektin institucional, se cilat janë institucionet që e planifikojnë gjuhën amtare në shkollë, me çfarë tekstesh bëhet kjo, kush vendos për ato tekste, cilët janë autorët, përkthyesit, redaktorët e recensentët, me çfarë kriteresh vlerësohet suksesi i njohjes së gjuhës amtare, cila është mbikëqyrja e jashtme e evaluimit të kësaj kompetence, por edhe cili është fryti i këtij vargu elementesh? Janë një sërë institucionesh, që nga fakultetet filologjike e pedagogjike, Ministria e Arsimit dhe Shkencës, Byroja për Zhvillimin e Arsimit, Inspektorati Shtetëror i Arsimit, Shërbimi Pedagogjik, Qendra Shtetërore e Provimeve, Qendra për Arsim dhe Trajnim Profesional, Agjencia për Zbatimin e Gjuhës që e Flasin së Paku 20% e Qytetarëve të Republikës së Maqedonisë së Veriut (e njohur si Agjencia për Zbatimin e Gjuhës), Inspektorati për Përdorimin e Gjuhëve etj., të cilat, me kompetencat që i kanë, mund të ndihmojnë ose të jenë faktore për gjendjen e mësimi të gjuhës amtare në shkollë.

Njohja e gjuhës shqipe – një nocion që duhet ridefinuar

Derisa flasim për temën e njohjes së gjuhës shqipe, ndjejmë për detyrim të shpjegojmë se – duke përdorur ndër vite një gjuhë njaft të vobektë – në një mënyrë ka ndryshuar edhe perceptimi që e kanë shqiptarët e RMV-së për gjuhën shqipe. Përdorimi i një gjuhe me të cilën mund të shprehen kuptimet themelore të komunikimit, si dhe një gjuhë e cila duket e njaftueshme për të ligjëruar lëndë të caktuara në shkollë, siç duket kemi arritur në një shkallë të vetënjftueshmërisë, në të cilën është reduktuar ndjeshëm perceptimi për gjuhën shqipe. Prandaj sot hasim gabime leksikore të tipit “kontekst” për kontest”, “konfeksion” për “konfesion” ose “veteriner” për “veteran”, prandaj mënyra lidhore e vetës së

tretë dëftore na del shpesh “të lexon” dhe kjo nuk i bën përshtypje askujt, prandaj gjinorja e enrit të pashquar në femërore na del “një nxënëse” në vend “një nxënëseje”, prandaj periudhat shpesh janë struktura të ngatërruara ku bëhet gati e pamundur të merret vesh se ku është fjalia kryesore, cilat janë fjalitë e varura dhe prej cilave janë të varura... Ose, po ta shtyjmë më tej, mosnjohja e frazeologjisë dhe idiomave shqipe, bën që të kemi shprehje frazeologjike jotipike për shqipen, si “punohet për” në vend të “bëhet fjalë për” ose “kur është në pyetje” për “kur flasim për” etj., që janë trajta që e shfytërojnë shqipen dhe prandaj shpesh ndodhë që të mbetemi edhe të pakuptuar nga folësit e shqipes standarde në Shqipëri. Problem më vete është mungesa e njohjes së terminologjisë, ku përkthimet nga fjalorët ose nga përvoja personale, pa e njohur shqipen buri—more, shkaktojnë probleme që një profesionist i yni të ketë varfëri gjuhësore në interpretimin e një fushe të caktuar studimore. Fjala bie, në vend të “motit” përdoret “koha”, në vend të “bjeshkatar” përdoret “malësor”, në vend të “kirurg” përdoret “operator” e kështu me radhë. E të mos flasim për shqipen e shkruar, ku mosnjohja e lidhëzorëve të tekstit shkakton probleme serioze stilistike, por edhe dëmtim të kohezionit të tekstit, andaj – çuditërisht për lexuesin – tekstet e autorëve/përkthyesve tanë dalin më të vështira për t’u lexuar se ata të autorëve/përkthyesve të mirë të Shqipërisë. Ai e ndjen këtë ndonëse nuk di ta shpjegojë.

Pa hyrë në elaborim të fushave të mësipërme, do të themi se njohja e shqipes nënkupton njohje të rregullave të (drejt)shkrimit të gjuhës, por ky është vetëm themeli. Sepse, pastaj duhet të vijojë njohja e morfologjisë, e leksikut, e sintaksës, e frazeologjisë, e stilistikës dhe e gjuhësisë së tekstit. Dhe, këto nuk janë disiplina që mësohen vetëm nga teoria, edhe pse teoria është e patjetërsueshme

për njohjen e tyre, por – më shumë se kaq – ato janë disiplina që përvetësohen duke “konsumuar” shqipe të drejtë, pra duke lexuar shqipe të saktë, që është një proces shumëvjeçar i mësimit të gjuhës. Po e sjell edhe një shembull për ta mbyllur këtë pjesë. Në fillim të shekullit të ri në Kosovë u përkthye libri i Samuel Huntington-it “The clash of civilization” me titull “Përleshja e civilizimeve”, ndërsa disa vite më pas doli një përkthim tjetër në Shqipëri me titullin “Përplasja e qytetërimeve”, i përkthyer sikur të jetë shkruar shqip, gjë që flet për njohje të zbehtë të nuancave kuptimore të fjalëve në FGJSSH nga përkthyesit e këndejkufirit. Ne duhet ta pranojmë se trysnia që e kemi pasur nga gjuhët sllave na ka shkaktuar perceptim të gjymtë për gjuhën shqipe, ndërsa kjo – për fat të keq – vazhdon të përcillet edhe në tekstet shkollore, por edhe në ligjërimitin e folur në shkollë.

Projektimi i zgjidhjes

Gjëja e parë që duhet thënë këtu është se shqipja zë fill në familje. Kjo nënkupton që familja jonë shqiptare në RMV duhet ta dijë se burimi i shqipes së parë për fëmijën e tyre është pikërisht ajo. Andaj, sa më shumë që ajo bërthamë e ushqen fëmijën me shqipe standarde, aq më lehtë do ta ketë ai në përvetësimin e gjuhës standarde në shkollë dhe në tejkalimin e problemit të diglosisë që shfaqet në familjen tonë mes gjuhës dialektore në shtëpi dhe gjuhës standarde në shkollë.

Përveç familjes, si shkolla e parë gjuhësore, për të pasur një gjuhë shqipe të përdorshme drejt në shkollë, fillimisht duhet kthyer te nevoja që fakultetet e mësuesisë ta ngrenë lart standardin e provimit të gjuhës shqipe, ndërsa ajo lëndë të mësohet në katër vitet e studimeve. Nuk mund të presim që nxënësit e ciklit të ulët të kenë

kompetenca gjuhësore të fuqishme nëse mësuesit e tyre vijnë në shkollë me shqipe të dobët, qoftë e shkruar ose e folur. Kjo nuk është vetëm detyrë profesionale, që është e nënkuptueshme, por – më shumë se kaq – është detyrë kombëtare. Shkolla jonë kombëtare do të jetë e fuqishme vetëm nëse mësuesi ynë i parë është me njohje të mirë të gjuhës shqipe. Është thjesht e patolerueshme që arsimtarët (pavarësisht të cilës lëndë janë) të mos flasin në shkollë gjuhë standarde. Ata janë personalitetet që nxënësit i imitojnë, kopjojnë dhe synojnë t'i arrijnë. Prandaj, përdorimi i gjuhës shqipe nga ata në shkollë nuk është zgjedhje e tyre, por është një detyrë edhe e shkollës edhe e institucioneve të tjera që kujdesen për arsimin.

Në të vërtetë, njohja e shqipes në shkollë është e lidhur ngushtë me mësimin universitar. Këtu duhet thënë se edhe fakultetet që përgatisin arsimtarë/profesorë të gjuhës shqipe duhet njësoj të ndërgjegjësohen për rëndësinë e kuadrove që i prodhojnë. Madje, duke parë përvojën e maqedonishtes, por edhe përvojën në Shqipëri, si edhe gjendjen për të cilën po flasin, është bërë e patjetërsueshme që nëpër këto fakultete të kemi drejttime të ndara të Gjuhës dhe letërsisë shqiptare dhe të Letërsisë dhe gjuhës shqiptare, duke nënkuptuar se në drejtimin e parë prioritet është gjuha, ndërsa në drejtimin e dytë është prioritet letërsia. Dhe, ndarja e këtillë, pastaj, e imponon edhe ndarjen e kësaj lënde në shkolle. Është gati e paarrtshme që një arsimtar të jetë i suksesshëm edhe në ligjërimin e lëndës së gjuhës, por edhe në ligjërimin e artit letrar. Fakti që letërsia shqipe shkruhet shqip, kjo nuk duhet të nënkuptojë që secili gjuhëtar i mirë shqiptar ta dijë edhe letërsinë. Prandaj, edhe nëse nuk rritet numri i orëve (që është zgjidhja më e mirë), së paku duhet të ndahen orët ekzistuese 60%–40%, kjo në favor të mësimit

të gjuhës. Jo që letërsia nuk është e rëndësishme, por ajo bie në grupin e lëndëve specifike. Një inxhinier i teknikës mund të mos ketë kurrë nevojë për njohjen e hollësishme të Kadaresë, por edhe shkencën e tij duhet ta interpretojë në gjuhën shqipe. Le që letërsia do të duhej të ushqehet më shumë përmes leximit të veprave letrare e jo vetëm duke bërë teori e duke i recituar biografitë e autorëve. Mund të jetë detyrë e Inspektoratit Shtetëror të Arsimit që ta përcjellë dhe verifikojë, por nëse secili nxënës i lexon gjatë një viti 8–10 vepra letrare, kjo i bie që deri në fund të shkollës së mesme çdo i ri do të ketë lexuar minimalisht 100 vepra letrare, që janë të mjaftueshme për arritjen e një kompetence të mirë gjuhësore. Në fakt, lektyra shkollore nuk e ka për qëllim vetëm kulturën letrare e kuptimin e tekstit poetik, që sigurisht ndihmon në disa aspekte, por leximi i saj vetvetiu bëhet burim ushqimi për shqipen e shkruar. Kur jemi këtu, duhet thënë se arsintari i lëndës së Gjuhës shqipe do të duhej të jetë në komunikim të vazhdueshëm me atë të Letërsisë shqipe, që të ketë informacion për kulturën letrare të nxënësve, sepse nxënësit që lexojnë detyrimisht përfitojnë edhe kompetenca intuitive të gjuhës standarde shqipe. Zaten, mësimi i rregullave nuk është i mjaftueshëm nëse nxënësit nuk ushqehen me tekste të gjuhës standarde.

Do të qëndrojmë edhe pak te arsini universitar, për çka folëm më sipër. Është bërë praktikë që gjuha shqipe nëpër fakultetet e tjera (jofilologjike) të mësohet në dy ose në katër semestra dhe, madje, ajo të merret ndër lëndët më pak të rëndësishme. Megjithatë, përvoja dëshmon se ne sot kemi intelektualë, historianë, mjekë e artistë mjaft të suksesshëm, që shfaqin dobësi në shkrimin shqip ose në ligjërimin shqip. Pos tjerash, kjo vjen si pasojë se ata nuk kanë lëndë të gjuhës shqipe gjatë studimeve ose edhe kur e kanë atë, ajo

është një formalitet. Ndërkaq, këtu duhet shtuar se atyre duhet t'u mundësohet që edhe lëndën e Shkrimit akademik ta përvetësojnë bashkë me njohjen e gjuhës, sepse ashtu do të përfitojnë kompetenca të përgjithshme gjuhësore dhe kompetenca të veçanta të hartimit të teksteve shkencore.

E derisa flasim për fakultetet që prodhojnë kuadro të mësimit të gjuhës shqipe, duhet shtuar se politizimi i shkollës, që shfaqet viteve të fundit, sigurisht që e ka dëmtuar në përgjithësi shkollën, por veçmas kompetencën gjuhësore të nxënësve. Pranimi i kuadrove që kanë vetëm diploma pa asnjë referencë nga universiteti, ka mundësuar që edhe në qendrat urbane të kemi arsimtarë që shfaqin dobësi të ndjeshme në njohjen e gjuhës standarde, e të mos flasim për mundësinë që ata të prodhojnë nxënës me shqipe më cilësore se shqipja e tyre. Prandaj, nëse ka një segment që duhet depolitizuar të parin, ky është kuadri i mësimeve të gjuhës shqipe. Besojmë se është e qartë arsyeja, por nëse vazhdojmë të prodhojmë nxënës të dobët në përvetësimin e gjuhës shqipe, kjo dobësi do t'u shfaqet atyre gjithë jetën, pavarësisht se çfarë drejtimi do të marrin në jetë.

Derisa flasim për shqipen në shkollë, duhet ridefinuar edhe konceptin e hartimeve shkollë. A janë hartimet mjete për ta verifikuar njohjen e materialit nga nxënësi, për ta matur saktësinë e përdorimit të gjuhës apo janë mjete për ta parë fuqinë shprehëse artistike të nxënësit? Sipas nesh, arsimtari duhet të ketë disa lloje hartimesh, në kuptimin e përdorimit të stileve të ndryshme gjuhësore, ndërsa te secili duhet ta ketë nën kujdes të veçantë përdorimin e gjuhës. Zaten, hartimet e korrigjuara nga arsimtari janë filtrat nëpër të cilët duhet të kalojë mësimi i shqipes së drejtë.

Jo më pak se institucionet që përgatisin kuadro për mësimin e gjuhës janë të rëndësishme edhe ata që botojnë libra në gjuhën

shqipe, e veçmas ata që botojnë libra për mësimin e lëndës së Gjuhës shqipe. Botimi dhe lëshimi në qarkullim i teksteve me gabime gjuhësore, përmbajtjesore, materiale, por edhe teknike, nuk është një veprimtari që mund t'u lihet në dorë vetëm botuesve, siç i fitojnë furnizimet publike. Duke parë rëndësinë e madhe që ka teksti shkollor për mësimin e gjuhës, ndonjë nga institucionet e Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës duhet të ketë përgjegjësi që – duke formuar komision me ekspertët më të mirë të fushës – t'i kontrollojë librat para se të lëshohen në qarkullim. Le të jetë ai filtri i fundit, pa të cilin nuk ka mundësi asnjë libër të shkojë në shkollë!

Ndonëse është gati e pamundur që të kontrollohet gjuha e mediave, veçmas pas vërshimit të mediave sociale, kjo nuk është arsye që të mos insistohet, që në mediat serioze, që kanë impresum publik, të përdoret rreptësisht gjuha standarde shqipe. Në të vërtetë, kjo është detyra e Inspektorati për Përdorimin e Gjuhëve, që është formuar së fundi në RMV. Nëse jo më shumë, së paku mediat me karakter nacional dhe ato që paguhen nga taksapaguesit, duhet të jenë nën mbikëqyrje të këtillë. Edhe pse gjuha që përdoret në media nuk ka lidhje të drejtpërdrejtë me gjuhën në shkollë, e vërteta është se mediat janë bërë “ushqimi” më i rëndësishëm gjuhësor dhe një masë e madhe e nxënësve kontaktin e vetëm me gjuhën shqipe të përdorur në publik e kanë pikërisht përmes mediave.

Përfundime

Pasi që kemi bërë një elaborim të shkurtër të kësaj teme, konkluzionet e përgjithshme të kësaj kumtese janë:

- Mësimi dhe përdorimi i drejtë i gjuhës standarde shqipe në shkollën shqipe në Maqedoninë e Veriut është një detyrë identitare, profesionale, arsimore dhe kombëtare;

- Gjendja gjuhësore në shkollën shqipe të RMV-së as për së afërmi nuk i përmbush kërkesat dhe pritjet dhe këto dobësi shfaqen edhe në ligjërimin e folur edhe në gjuhën e shkruar në shkollë;
- Familja shqiptare është çerdhja e parë e ushqimit gjuhësor për nxënësin shqiptar dhe, si e tillë, ajo duhet ta iniciojë mësimin e drejtë të gjuhës shqipe;
- Institucionet që e organizojnë arsimin, secili me kompetencat e veta, e ka përgjegjësinë e tij, por që deri tash janë regjistruar mjaft dobësi në punën e tyre;
- Depolitizimi i arsimit shqip është detyrë urgjente dhe detyrim kombëtar;
- Fakultetet e filologjisë dhe të mësuesisë janë “fabrikat” ku duhet të prodhohen kuadrot e mira për mësimdhënien dhe përdorimin e gjuhës standarde shqipe në shkollë;
- Gjuha shqipe duhet të jetë lëndë e detyrueshme nëpër të gjitha fakultetet dhe grupet studimore;
- Lënda e Gjuhës dhe letërsisë shqipe në shkollë duhet të ndahet veçmas në Gjuha shqipe dhe Letërsia shqipe;
- Në lëndën e Letërsisë shqipe duhet të jetë i detyrueshëm leximi i 8–10 lektyrave shkollore në vit;
- Mediat, së paku ato që financohen nga buxheti, duhet ta përdorin gjuhën standarde shqipe;
- Inspektorati për Përdorimin e Gjuhëve duhet të ketë mandat ta mbikëqyrë edhe përdorimin e gjuhës shqipe në shkollë;
- Duhet të korrigjohet perceptimi i përgjithshëm për gjuhën shqipe për të gjitha shtresat e njohjes së saj: drejtshkrimi, morfologjia, leksiku, sintaksa, stilistika, semantika, gjuhësia e tekstit.

HANA DARDHISHTA*Ministria e Arsimit dhe Shkencës – Shkup***PËRKTHIMI I TERMINOLOGJISË
PROFESIONALE NË TEKSTET SHKOLLORE
NË SHKOLLËN SHQIPE*****Shkurtore***

Duke u bazuar në të dhënat dhe hulumtimet në fushën e përkthimit në përgjithësi, në materialet në dispozicion, kryesisht në gjuhën shqipe dhe maqedonase, por edhe në gjuhë të tjera, në këtë punim do të trajtoj rëndësinë dhe problematikat e përkthimit, me theks të veçantë tek përkthimi i terminologjisë profesionale në tekstet shkollore. Ky punim, megjithatë nuk është shterues lidhur me trajtimin rreth problematikave të kësaj teme apo të përkthimit në përgjithësi, por, shpresoj që kjo qasje të shërbejë si referencë për të gjithë ata që janë të interesuar të angazhohen në procesin e përkthimit të teksteve shkollore.

Ky proces (përkthimi) është i një rëndësie tejet të madhe që ka të bëjë me pasojat të drejtëpërdrejta. Ai duhet parë jo vetëm në aspektin gjuhësor, por edhe në aspektin kulturor, social e të tjera, pasi luan rol shumë të madh në edukimin, arsimimin dhe nxënien e njohurive të lëmive të ndryshme nga ana e nxënësve si në shkollat fillore ashtu edhe të shkollave të mesme, duke mos lënë anash edhe studentët (duke pasur parasysh që një numër i madh i tyre shfrytëzojnë literaturë të përkthyer të profesioneve të ndryshme). Për të pasur një përkthim cilësor me theks të veçantë të terminologjisë profesionale, duhet të nxirren në pah si ngjashmëritë

ashtu edhe ndryshimet ndërmjet tekstit burimor dhe gjuhës së synuar, kuptohet duke iu referuar edhe fjalorëve të ndryshëm. Që të përkthehet një material në më shumë gjuhë, çdo herë duhet të fillohet nga gjuha burimore dhe asesi të bëhet përkthimi nga një përkthim tjetër (nga gjuha angleze në gjuhën maqedonase, dhe pastaj nga gjuha maqedonase në gjuhë të tjera).

Ky punim, apo kjo temë është trajtuar me dëshirën jo për të krijuar, por për të trajtuar si çështje dhe njëkohësisht për të siguruar përkthim cilësor me një përgjegjësi më të madhe në këtë fushë.

Fjalë kyçe: *përkthim, gjuhë, tekste shkollore, terminologji profesionale, fjalor.*

Gjuha jo vetëm që nuk shkruhet gjithnjë mirë e më mirë, por ka kaluar në diçka dytësore, sikur ka harresë për t'u marrë me të.

Shkolla, që njëherit konsiderohet edhe si vatër kryesore e edukimit, arsimimit, formimit gjuhësor (me theks të veçantë edhe gjuha e teksteve shkollore, që përveç se është e një rëndësie të posaçme për nxënien e dijes, gjithashtu i rëndësishëm është edhe roli i tyre në zotërimin e gjuhës standarde shqipe dhe drejtshkrimi i saj) të nxënësve, njëkohësisht detyrat e saj janë të shumta. Duke pasur parasysh mënyrat apo prurjet e reja në arsim, e bashkë me këto edhe tekste të reja shkollore, si rrjedhojë po ballafaqohemi edhe me problematika të gjuhës së teksteve shkollore si rezultat të cilësisë së përkthimit. Kjo problematikë kërkon të trajtohet më hollësisht në ngritjen e nivelit cilësor të tyre. Përveç teksteve shkollore si lëndë e gjuhës amtare, nxënësit kanë edhe shumë tekste shkollore të lëndëve të tjera të nevojshme si në shkollat fillore ashtu edhe në ato të mesme, të cilat tekste janë paraparë për nxënien e sa më shumë njohurive nga lëmitë ndryshme si dhe në formimin e tyre

intelektual. Pra, gjuha e teksteve shkollore ndikon shumë në gjuhën e folur të nxënësve, prandaj edhe përkthimi duhet të jetë i një cilësie të qëndrueshme.

Sa i përket kësaj teme mund të themi që përkthimi konsiderohet si temë komplekse. Është logjike të thuhet që përveç aftësive në përkthim që mund t'i posedojnë përkthyesit, ata kanë nevojë edhe për një nivel të caktuar njohurish apo përvojë rreth temës apo çështjes që mund të jetë si objekt i tekstit shkollor që ata përkthejnë. Në natyrën e çdo përkthyesi fjala është shumë e rëndësishme në përkthim dhe të detyron të gesh nuancën e caktuar. Fjala duhet të jetë e saktë dhe jo e përafërt, për të shprehur një mendim të caktuar. Për këtë qëllim duhet shfrytëzuar fjalorët terminologjik ekzistues. Në përgjithësi, terminologjia duhet të jetë e përcaktuar në mënyrë sa më të përpiktë si për termat e mekanikës, të informatikës, të mjekësisë, të termave juridikë, të botanikës etj. Pra, nuk mund të bëhet një përkthim cilësor, në cilëndo gjuhë, pa një terminologji të standardizuar të secilës fushë veçmas. E standardizimi i terminologjisë është punë që lyp përkushtim dhe kohë për hartimin e fjalorëve të ndryshëm terminologjikë cilësor për secilën fushë. Çdo terminologji më së miri kuptohet dhe përdoret nga njerëzit e atij profesioni, duke pasur parasysh që çdo profesion ka terminologjinë e vet. Terminologji kjo e cila mund të jetë edhe e panjohur për të tjerët që i përkasin profesioneve të ndryshme. Megjithatë nuk është e domosdoshme që një përkthyes të jetë ekspert i një fushe, por që është e nevojshme që të ketë njohuri të mira mbi atë lëmi. Posedimi i një lloj mjeshtrie apo aftësie e rishprehjes së materialit origjinal është e domosdoshme për çdo përkthyes, do t'i citoj fjalët e Xhevat Lloshit⁹³ “Përkthyesi është ambasadori nga një

⁹³Lloshi, Xhevat, *Shkrime rreth përkthimit*, Shkup, 2020, f. 154.

gjuhë në një tjetër, nga një kulturë në një tjetër; është përcjellësi i kumtit, që nuk ia shton fajet kumtit, por përkundrazi, përpiket me gjithë dijet dhe aftësitë e tij të përcjellë jo vetëm besnikërisht një përmbajtje, por edhe ta përcjellë atë me gjithë informacionin, me gjithë shijen dhe me vlerat estetike.” Mjeshtëria apo aftësia përmban saktësinë, vërtetësinë, kuptimin etj.

Para së gjithash si kriter parësor për një përkthyes është njohja e të dy gjuhëve (gjuha burimore dhe gjuha në të cilën duhet të përkthehet materiali), dhe kjo padyshim që kërkon një priqe. Gjithashtu duhet që përkthyesi në raste të termeve të vështira apo frazave të mund të gjejë ekuivalencë të përshtatshme. Qëllimi kryesor i këtij punimi është që:

- Të nënvizojë nevojën e madhe për përkthyes mirë të trajnuar dhe ekspertë e njohës të fushave të ndryshme.
- Të tregojë arsyet që përkthimi kërkon njohuri të posaçme meqë konsiderohet si proces i specializuar;
- Të japë rekomandime për menaxhim sa më të mirë të procesit të përkthimit tek përkthyesit e rinj.

Duke dashur që përmbajtja e teksteve shkollore të jetë sa më cilësore dhe në hap me vendet e zhvilluara evropiane, Ministria e Arsimit dhe Shkencës u përpoq dhe mundësoi që në shkollat fillore dhe të mesme, për lëndët mësimore të mund të përdoren tekste shkollore përkatëse të adaptuara nga jashtë (Cambridge International Examinations) dhe të përkthyer në gjuhët në të cilat realizohet mësimi në vendin tonë. Qëllimi çdoherë ka qenë dhe është për të mirën e nxënësve apo të gjeneratave të reja, por nga ana tjetër si nxënësit, arsimtarët, prindërit, institucionet e të tjerë u ballafaquan me problematika të përkthimit (që realisht nuk është se për herë të parë po përballeshin me këtë problematikë). Pavarësisht nga ky

punim, i hartuar mbi përkthimin e teksteve shkollore, duke përfshirë dhe terminologjinë profesionale, duhet theksuar se vlera dhe rëndësia e trajnimit të një përkthyesi është po aq e rëndësishme sa edhe njohja e terminologjisë së asaj fushe, p. sh.: një tekst shkollor nga lënda e Kimisë⁹⁴ nuk mund të përkthehet vetëm nga një gjuhëtar, i cili nuk ka njohuri nga fusha përkatëse. Përkthimi i tillë do të ishte shumë i dobët dhe i varfër, por gjithashtu edhe jomjaftueshëm i qartë, duke pasur parasysh p.sh.: llojet e ndryshme të "epurve" që përdoren gjatë shembujve me reaksionet kimike. Emërtimin e saktë të këtyre "epurve" që kanë funksione të ndryshme e që kanë edhe emërtime të posaçme, mund t'i dijë vetëm një njohës i mirë i asaj fushe dhe jo domosdoshmërisht mund t'i dijë çdo përkthyes. Të tillë shembuj ka mjaft dhe gjatë punës përkthyesit i duhet të përballet me sfidat që ngrihen nga probleme jo të hasura më parë, të cilat shfaqen në mënyrë të vazhdueshme dhe në forma nga më të ndryshmet. Problemet që kërkojnë zgjidhje përveç se janë gjuhësore, ato janë edhe social-kulturore, ligjore, stilistikore, etj. Pra, me një fjalë terminologjia është sfida më e madhe e përkthyesve.

Arsyet që tregojnë qartë se përkthimi kërkon njohuri të posaçme janë vetë lëshimet gjatë përkthimeve të teksteve shkollore⁹⁵, sidomos ato profesionale, p.sh.: në tekstin shkollor Arsini muzikor⁹⁶ për klasën e VI-të (Димовска, Ангеловска, Стефановска, 2011: 10) kemi fjalinë: «Prej shkallës së **VI** të shkallës **C–Dur** prej tonit **a** krijohet shkalla e tonit **a–mol**» që arsimtarët e kësaj lënde nuk e

⁹⁴Tekst shkollor që nuk është tani më në përdorim.

⁹⁵Një pjesë e mirë e shembujve janë marrë prej teksteve shkollore që tani më nuk janë në përdorim, por që deri dje ishin dhe një pjesë tjetër ende janë në përdorim.

⁹⁶Tekste shkollore që në fakt kanë qenë për arsim fillor tetëvjeçar dhe që janë përshtatur dhe përdorur për arsim fillor nëntëvjeçar (p. sh. libri për klasë të 6-të tetëvjeçare është përdorë për klasën e 7-të nëntëvjeçare e kështu me radhë).

pranojnë si të saktë këtë lloj përkthimi, dhe sipas specialistëve të fushës duhet të jetë «Prej gradës së VI të shkallës C–dur prej tingullit **a** krijohet shkalla A–mol». Gjithashtu në po të njëjtën lëndë por te tekstet shkollore për klasën e VII (Ангеловска, Стефановска, 2008: 16) dhe VIII (Димовска, Ангеловска, Стефановска, 2010: 67) kemi fjalitë: «Emërtoni tonat me emër alfabetik» e që duhet të jetë «Emërtoni tingujt me alfabet muzikor», pastaj fjalia «Tek lloji natyror, gjysmë gradat gjenden midis shpëtës së 2–3 dhe 5–6» e që duhet të jetë «Tek lloji natyror gjysëm tonet gjenden midis gradës 2–3 dhe 5–6». Ndërsa titulli i një mësimi është përkthyer «Metri i përbërë i 5/8» e që duhet të jetë «Takti i përbërë i 5/8». Në të tilla raste do të thoja që mbase përkthyesit kanë qenë të ndikuar nga maqedonishtja por edhe nga mosnjohja e saktë e kësaj lëmie.

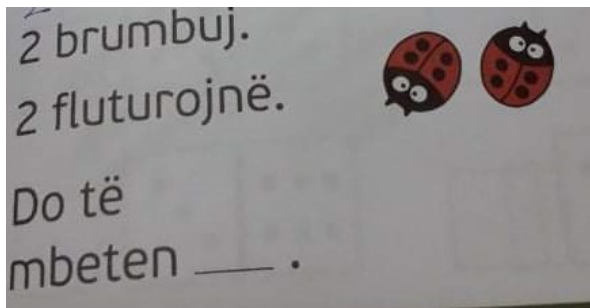
Gjithashtu, edhe në lëndën e Matematikës⁹⁷ ka pasur dhe ende ka lëshime gjatë përkthimit, për të cilat gabime e lëshime kanë reaguar edhe arsimtarët⁹⁸ e lëndëve përkatëse por edhe prindërit. Brenda tekstit shkollor mund të hasen edhe fjalë të papërkthyer, pra që janë në gjuhën maqedonase, p.sh.: në vend të fjalës mollëkuqe në tekstin shkollor të matematikës për ciklin e ulët qëndron fjala bumbar, p.sh: Ngjyrosi bumbarët sipas vendeve të tyre (2015: 19) e që në botimet e vitit 2019 është ndryshuar me fjalën brumbull, p.sh.: Ngjyros brumbujt sipas vendeve të tyre (2015: 17) që i bie sërish të kemi paqartësi, shkakut se mollëkuqja është paraqitur në fotografinë e dhënë si shembull. Përkthyesi patjetër që duhet të

⁹⁷ Matematika 1 për klasën e parë, pjesa e parë, Shkup, 2015.

⁹⁸ Realizimi i një ankete e bërë nga vetë autori me disa arsimtarë të shkollave fillore dhe të shkollave të mesme, kryesisht nga qyteti i Shkupit, tregon që ka mjaft vërejtje për përkthimet e teksteve shkollore (anketë anonime e realizuar gjatë muajve shtator-tetor, të vitit 2020).

konsultohet me fjalorët terminologjikë gjatë përkthimit. Sipas fjalorit terminologjik, mollëkuqja, që njihet me emërtimin latin si *Coccinella septempunctata*⁹⁹ dhe që i takon familjes *Coccinellidae*, është insekt i ndryshëm nga brumbulli, që në gjuhën latine ka emërtimin *Bombus terrestris*¹⁰⁰, e që i takon familjes *Apidae*. Pra, është e qartë se kemi të bëjmë me dy lloje të ndryshme insektesh, edhe Fjalori i shqipes së sotme këto dy emërtime i spjegon si në vijim:

- BRÚMBU/LL, -LLI *m. sh.* -J, -JT; *zool.* 1. Kandërr e zezë a e murrme, me krahë të fortë e me brirthe të gjatë, që rron në plehra, në drurë etj.: Brumbull maji. Brumbulli i miellit. Kush shkon pas brumbullit, te plehu do ta shpjerë (fj. u.). 2. Mashkulli i bletës. (FSHS, 1984: 111)
- MOLLËKUQ/E, -JA *f. sh.* -E, -ET *zool.* Kandërr e vogël me dy palë krahë, nga të cilët dy të sipërmit janë të kuq e me pika të zeza. (FSHS, 1984: 732)

Të mos harrojmë edhe gabimet gjatë përkthimit në trajtën e shquar, tek po i njëjti tekst shkollor, si p.sh.: bananja në vend të banania,

⁹⁹Lloshi, Xhevat, *Fjalor i emrave të bimëve dhe të kafshëve* shqip-latinisht dhe latinisht-shqip, Shkup, 2010, f. 230.

¹⁰⁰Po aty, f. 409.

apo përkthimet e mënyrës urdhërore si: numëroji, ngjyrosi apo ngjyrose, grupoji, plotësoji, shkruaji, ndihmoje, vizatoji, formuloje etj., në vend të numëro, ngjyros, grupo, plotëso, shkruaj, ndihmo, vizato, formulo etj. Gjithashtu edhe elementet e bashkësive në disa raste janë harruar të përkthehen dhe janë dhënë me shkronja cirilike, si p. sh. а, κ, γ, б dhe kërkohet që nga këto elementë të bashkësisë B të formohet një fjalë (emër të një druri). Formimi i fjalës **бука** në gjuhën maqedonase ka kuptimin e drurit të ahut, ndërsa në gjuhën shqipe nuk e kemi të njëjtin kuptim.

Detyra

1. Në vizatim janë dhënë bashkësitë A dhe B.

Cilat shkronja janë elemente të bashkësisë A?

Prej shkronjave që janë elemente të bashkësisë B formo fjalë (emër të një druri).

Në raste të tilla reagimi vjen jo vetëm nga mësimdhënësit por edhe nga vetë fëmijët, sepse krijon huti tek nxënësit dhe kanë nevojë për sqarim¹⁰¹.

¹⁰¹Matematika për klasën e gjashtë,që tanimë nuk është në përdorim.

Nga pakujdesia por edhe nga mosnjohja e fushës, mund të bëhen gabime edhe në titujt e teksteve shkollore, si p.sh.: titulli i tekstit shkollor ***Возила и механизација***¹⁰² për vitin e IV të shkollave të mesme profesionale, drejtimi i makinerisë në gjuhën shqipe është përkthyer ***Automjetet dhe makineria***. Fjala mekanizëm dhe makineri nuk kanë të njëjtin kuptim. Po te i njëjti tekst shkollor, do të vërejmë edhe lëshimin e radhës: shkurtesa EUE¹⁰³ (Elektronska upravuvacka edinica) nuk është përkthyer fare, e që sipas specialistëve (inzhinierët e makinerisë, të cilët janë në përgatitje e sipër të një fjalori të unifikuar për të gjitha trevat shqipfolëse) duhet të jetë NJDE (Njësia me drejtim elektronik), etj. E rëndësishme gjithashtu është që gjatë përkthimit nuk duhet lënë anash kontekstin e fjalisë, me theks të veçantë përshtatja, modulimi, elementët e sintaksës së gjuhës burimore dhe procesit të përkthimit apo kalimit në gjuhën tjetër.

Sa i përket rekomandimeve për menaxhim sa më të mirë të procesit të përkthimit tek përkthyesit e rinj, do të duhet një kujdes i posaçëm gjatë përkthimit të fjalëve të specializuara të ligjeve dhe rregulloreve, të biznesit dhe financave, teknologjisë industriale dhe teknologjisë informatike me qëllim që të ketë sa më shumë rritje të burimeve terminologjike nga ana e përkthyesit. Gjithashtu, vëmendje të veçantë duhet t'i kushtohet terminologjisë juridike, bujqësore, farmaceutike e mjekësore, përfshirë këtu kiminë, biokiminë, bioteknologjinë, toksikologjinë etj. Duke pasur parasysh që llojet e ndryshme të emërtimeve të botanikës kanë llojin dhe nën llojin e vet e që kanë dhe emërtimin gjenerik apo latin që e bën përkthyesin të jetë edhe më i kujdesshëm gjatë përkthimit sepse

¹⁰²Davçev, Todor, Jançevski, Janko, *Automjetet dhe makineria*, Shkup, 2011.

¹⁰³Po aty, f. 81.

përgjegjësia sa vjen e shtohet në të tilla raste përkthimi. Një pjesë e rekomandimeve dhe sugjerimeve që vijnë si rezultate logjike të analizës së përfshirë në këtë punim janë edhe nga përvoja ime gjatë përkthimit të dokumenteve. Për të dorëzuar një shërbim më të saktë dhe më të besueshëm të përkthimit, përkthyesi duhet të jetë më me përvojë dhe i kualifikuar në fushën e tij, p. sh. përvoja e së drejtës, mjekësisë apo finansave etj.

E rëndësishme është që të interpretohet kuptimi, si dhe fjalët që të keni një përkthim më të saktë të mundshëm. Gjithashtu, një përkthyes duhet të dijë mirë edhe rregullat e drejtshkrimit e të pikësimit të gjuhës shqipe, e për këtë, si referenca duhet të përdorë edhe fjalorët e gjuhës së sotme shqipe.

Bibliografia:

Fjalor i gjuhës shqipe (v. 1954), Ribotim nga “Botimet Çabej”, Tiranë 2005.

Fjalor i Gjuhës së Sotme Shqipe, Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1980.

Lafe E., Caka N., Duro A., Rizaj M., punim studimor *Terminologjia profesionale si veprintari ndërdisiplinore dhe detyrat e Alb-shkencës*, nr. 3-4, Shkup, 2014.

Lyons, John, *Hyrje në gjuhësinë teorike*, Tiranë, 2001.

Lloshi, Xhevat, *Fjalor i enrave të bimëve dhe të kafshëve shqip-latinisht dhe latinisht-shqip*, Shkup, 2010.

Lloshi, Xhevat, *Shkrime rreth përkthimit*, Agjencia e Zbatimit të Gjuhës e RMV-së, Shkup, 2020.

https://www.academia.edu/2108309/More_than_one_language_in_the_brain

Tekste shkollore që janë shfrytëzuar për analizë:

Dimçe Srebrenov, Petrush Senesov, Goce Zashov, *Automjetet dhe mekanizmat*, për vitin e III, teknik i makinerisë (lëndë e obliguar dhe zgjedhore), Shkup, 2010.

Dimçe Srebrenov, Petrush Senesov, Goce Zashov, *Automjetet dhe mekanizmat*, për vitin e III, drejtimi i makinerisë (lëndë e obliguar dhe zgjedhore), Shkup, 2011.

Matematika 1 përklasën e parë, pjesa e parë, Shkup, 2015.

Matematika 1 përklasën e parë, pjesa e dytë, Shkup, 2015.

Matematika 1 përklasën e parë, pjesa e tretë, Shkup, 2015.

Matematika 1 përklasën e parë, pjesa e parë, Shkup, 2019.

Sllavjanka Dimova, V. Angellovska, Marina Vasiq–Stefanovska, *Arsimi muzikor*, për klasën e VI të arsimit fillor nëntëvjeçar, Shkup 2011.

Sllavjanka Dimova, V. Angelovska, Marina Vasiq–Stefanovska, *Arsimi muzikor*, për klasën e VII të arsimit fillor tetëvjeçar, Shkup 2010.

Todor Davçev, Janko Jançevski, *Automjetet dhe makineria*, për vitin e IV, drejtimi i makinerisë, drejtimi teknik i makinerisë, Shkup, 2011.

Vera Angellovska, Marina Vasiq–Stefanovska, *Arsimi muzikor*, përklasën e VI të arsimit fillor tetëvjeçar, Shkup 2008.

IDAETE SINANI

*Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve
– Shkup*

GJUHA E PËRKTHIMEVE NË TEKSTET SHKOLLORE TË ARSIMIT FILLOR ME MËSIM NË GJUHËN SHQIPE NË RMV

Historiku i zhvillimit të shkollave dhe arsimimit shqip që nga lashtësia e deri në ditët tona ka qenë në vijimësi një problematikë. Përpyjekjet dhe vizioni për ndryshime janë ushqyer, frymëzuar dhe mbështetur nga arsindashësit dhe populli. Rrënjët e edukatës dhe të arsimit tonë kombëtar i gjejmë që në lashtësinë e hershme. Megjithatë, në historinë e zhvillimit të shkollave shqipe dhe të arsimit tonë kombëtar, si pikënisje merret mësonjëtorja e Korçës që filloi të punojë me 7 mars të vitit 1887. Ajo u bë vatër e rëndësishme për ngritjen e ndërgjegjes kombëtare, për edukimin patriotik të brezave të ri e të masave popullore, gjë që tërhoqi vëmendjen dhe simpatinë e të gjithë shqiptarëve, brenda dhe jashtë vendit dhe me shembullin e saj po frymëzonte edhe krahinat e tjera shqiptare.

Hapja e shkollës me mësim në gjuhën shqipe, krijoi nevojën për një gjuhë shqipe të shkruar, të cilës duhej t'i paraprinte përcaktimi i një alfabeti. Nga kjo pikëpanjje, çdo përpjekje për të ndërtuar alfabetin e shqipes, duke përmendur të parin që e njohim drejtpërdrejt, Gjon Buzukun më 1555, ka qenë një hap drejt këtij synimi. Udha e

shkronjave të shqipes është udha për te dera e shkollës, ku mësimet e para janë pikërisht për shkronjat, për abëcënë.¹⁰⁴

Breza të tërë lëvruesish e studiuesish të gjuhës, arsimtarësh e atdhetarësh, kanë punuar e janë përpjekur pareshtur për një gjuhë letrare e për një drejtshkrim të njësuar. Vendosija e një alfabeti të vetëm pas Kongresit të Manastirit, ishte një hap i rëndësishëm përpara në këtë rrugë. Si rrjedhojë e kësaj, formimi i gjuhës letrare kombëtare, themelet e së cilës ishin hedhur që në kohën e Rilindjes, ishte një fitore e madhe e popullit shqiptar si fryt i përpjekjeve të shumta në punën dhe luftën e pandërprerë për ngritjen e vetëdijes gjuhësore të popullit tonë.

Kongresi i Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe ndaj gjithë opinionit shkencor e shoqëror shqiptar, shtroi përgjegjësi dhe detyra të cilat duhej të zbatoheshin për të ecur në rrugën e njësimi sa më të plotë të drejtshkrimit të gjuhës sonë e për të zgjidhur një varg çështjesh të vështira e të ndërlikuara.

Me drejtshkrimin e njësuar e normën letrare kombëtare, “Puna për përvetësimin dhe zbatimin me përpikëri të drejtshkrimit del tani në plan të parë. Detyra të mëdha shtrohen në mënyrë të veçantë përpara shkollës shqiptare, vatrës themelore të formimit gjuhësor të brezave të rinj. Përvetësimi e zbatimi tërësor i këtij drejtshkrimi ka nevojë të ndihmohet edhe nga një punë metodike e gjerë dhe e organizuar, sidomos në shkollën tetëvjeçare, ku kërkohet një përvetësim krijues i drejtshkrimit, në pajtim me moshën dhe me njohuritë e përgjithshme gjuhësore të nxënësve”.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Xhevat Lloshi, David Hosaflook, “Te fillimet e shkollimit shqip për shqiptarët në Maqedoni dhe në Kosovë”, *Scupi*, Vëllimi 17, Shkup, 2017.

¹⁰⁵ *Drejtshkrimi i gjuhës shqipe*, Akademia e Shkencave e RP të Shqipërisë, Tiranë, 1973 f. 12.

Kongresi “shpreh besimin e tij të plotë se kjo thirrje do të përkrahet me entuziazëm dhe do të frymëzojë arsimitarët, shkrimtarët, punonjësit e shkencës dhe kulturës, gjithë inteligjencën dhe të gjitha masat punonjëse, që me veprimtarinë e tyre krijuese ta zhvillojnë, ta pasurojnë e ta ngrenë gjithmonë më lart gjuhën tonë letrare kombëtare”.¹⁰⁶

Arsimi shqiptar i të gjitha niveleve e ka për mision të mbrojtë kulturën gjuhësore të shqiptarëve mbi bazën e zgjidhjeve shkencore që ka vënë Kongresi i Drejtshkrimit, sepse niveli gjuhësor i një shoqërie është tregues edhe i nivelit të saj kulturor dhe i qytetërimit të saj.

Por, edhe pse gati pas pesë dekadash shqipja standarde e ka kaluar provën e kohës dhe funksionon më së miri, duhet të pranojmë se për rrethana jashtëgjuhësore, prestigji i saj është tronditur. Nuk na lejohet të mbyllim sytë, kur shohim përditë një shkujdesje të pafalshme për kulturën e gjuhës, kur shohim përditë se shkelet norma leksikore dhe vërshojnë pa fre fjalë të huaja të panevojshme, se shkelet norma drejtshkrimore, dhunohen trajtat morfologjike dhe struktura sintaksore e shqipes, se shëmtohet pamja e saj. Aq më keq kur shohim, se niveli i përvetësimit të shqipes në shkollë ka rënë tek s'mban.¹⁰⁷

Profesor Gjovalin Shkurtaj në librin e tij “Si të shkruajmë shqip” do të shprehet: “...vëmë re me keqardhje e na sëmbon zemra se pak, shumë pak, përditë e më pak, kujdesemi për gjuhën shqipe, aq sa, mjerisht, është vështirë, shumë vështirë, të gjesh sot shqiptarë që ta flasin e ta shkruajnë bukur e drejt gjuhën shqipe.”

¹⁰⁶ Po aty f. 27.

¹⁰⁷ http://www.unkorce.edu.al/sites/default/files/fakulteti_edukimit/akademia_solemne.pdf

Me ndjenjën e një përgjegjësie të thellë ndaj detyrave që shtroi Kongresi i Drejtshkrimit ndaj neve, opinionit shkencor e shoqëror shqiptar si dhe duke u nisur nga rëndësia që kanë tekstet shkollore në procesin e informimit, arsimimit dhe edukimit të nxënësve, në këtë kumtesë do të trajtojmë gjuhën e teksteve shkollore të arsimit fillor me mësim në gjuhën shqipe, me theks të veçantë gjuhën e teksteve të përkthyer.

Kur jemi te tekstet shkollore, shqiptarët e Maqedonisë së Veriut, kanë kaluar dhe po kalojnë nëpër peripeci të mëdha. Që nga hapja e shkollës së parë shqipe 134 vjet më parë, me mbajtjen e Kongresit të Alfabetit 113 vjet më parë, nga Kongresi i Drejtshkrimit 49 vjet më parë, libri shkollor shqip, nuk ka arritur të ngrihet në nivelin e duhur. Në të kaluarën kur shqiptarët ishin pjesë e Jugosllavisë së Titos, përmbajtja e librave ishte e ndotur nga ideologjia e një sistemi totalitar komunist, duke deformuar mendjen e brezave të ri për shumë vite. Më pas në demokraci, vjen një periudhë kaosi, dhe një rënie e nivelit shkencor, derisa vijnë në ditët tona ku libri është bërë më shumë një mjet fitimi se sa edukimi.

Me të drejtë mund të thuhet se tekstet shkollore janë nga hallkat më të dobëta në zinxhirin e brishtë të sistemit të arsimit shqip në Maqedoninë e Veriut, dhe, si të tilla, kërkojnë një vëmendje dhe përkushtim shumë më të madh nga kompetentët dhe përgjegjësit e arsimit në vend, sa kohë që tekstet shkollore cilësore janë çelësi i ngritjes së cilësisë së shkollimit dhe i krijimit të kuadrove të përgatitura për të ardhmen.

Roli dhe funksioni i teksteve shkollore në procesin e informimit, arsimimit dhe edukimit të nxënësve, vazhdon të jetë i pazëvendësueshëm dhe, rrjedhimisht, cilësia e teksteve shkollore ka një rëndësi të veçantë për të ardhmen dhe karrierën e nxënësve.

Megjithatë, në mënyrë të vazhdueshme ka pasur vërejtje e kritika në adresë të teksteve shkollore, nga mësindhënësit, nxënësit, prindërit, e po ashtu edhe nga ekspertët dhe njohësit e kësaj çështjeje.¹⁰⁸

Prandaj, duke u nisur nga kjo, kemi vendosur që, përmes një studimi dhe analize të mirëfilltë gjuhësore të disa teksteve, të nxjerrim në pah shumë probleme dhe të meta të teksteve shkollore, me të vetmin qëllim që këto probleme dhe të meta të mënjanojnë në të ardhmen dhe tekstet shkollore të përmirësohen dhe të përsosen në të gjitha aspektet dhe drejtimet, për aq sa është e mundur.

Qëllimi kryesor i kësaj kumtese është të paraqesim gjendjen e njërueshme të gjuhës shqipe në tekstet shkollore dhe të metat e saj nga përkthimi, për të konstatuar se sa të dëmshme janë ato për procesin edukativ–arsimor.

Në pamundësi për të përfshirë të gjitha tekstet e arsimit fillor me mësim në gjuhën shqipe në RMV, si mostër për analizë, kemi marrë librat e shkencave natyrore dhe librat e matematikës të ciklit të ulët, libra të cilat disa vite me radhë, janë pjesë e një eksperimentimi me modele të marra nga shtetet e zhvilluara dhe që nuk përshkruajnë aspak me kushtet e shkollave tona, gjë që ka ndikuar negativisht si në aspektin gjuhësor ashtu edhe në atë edukativ–arsimor në përgjithësi.

Meqenëse gjithë kjo analizë ka të bëjë me tekstet shkollore, është me rëndësi që së paku të japim një përkufizim formal për tekstin shkollor, në mënyrë që të dihet se kujt i referohemi me nocionin tekst shkollor.

¹⁰⁸ <https://dokumen.tips/reader/f/problemet-dhe-te-metat-e-teksteve-shkollore>

Byroja e Zhvillimit të Arsimit e Republikës së Maqedonisë së Veriut, në Konceptin për përpilimin e librit dhe metodologjinë për vlerësimin e tij, në fillim fare, në hyrje, thotë: “Libri ka marrë vend të rëndësishëm në procesin edukativo mësimor dhe paraqet mjet themelor dhe integral për nxënien e njohurive dhe për njohjen më të lehtë të nocioneve dhe informatave. Roli i tij kryesor është që në mënyrë didaktike t’i klasifikojë përmbajtjet mësimore dhe shken-core, në pajtim me kërkesat pedagogjike dhe funksionin edukativo-arsimor të shkollës. Në këtë drejtim, nënkuptojmë se libri është burim i njohurive dhe mjet mësimor i cili përdoret për arrijten e qëllimeve edukativo-arsimore në mësim.”¹⁰⁹

Pra, siç edhe u pa, në vendet në zhvillim siç është edhe Maqedonia e Veriut, teksti shkollor, mbetet mjet i obligueshëm dhe i pazëvendësueshëm, që shërben si mjet themelor dhe burim i dijes.

Për të përmbushur qëllimin dhe misionin për të cilin janë të destinuara, tekstet shkollore duhet të kenë një gjuhë të pasur, të rrjedhshme, të kuptueshme, që pasqyron thesarin e pashtershëm të gjuhës letrare. Aty në mënyrë të përpiktë duhet t’i gjejmë të zbatuara të gjitha rregullat gramatikore, leksikore dhe drejtshkrimore të gjuhës. Në teori duhet të jetë kështu, por në praktikë, për fat të keq, ndodhë e kundërta. Gabime të rënda në lëndët shkencore dhe ushtrime të pakuptimta. Fjali të përkthyer keq e që nuk sjellin asnjë kuptim në shqip. Tekste fare të pa përkthyer që kanë mbetur nga maqedonishtja. Emra të përkthyer që fare nuk kanë të bëjnë me natyrën e gjuhës shqipe dhe përkatësinë etnike të nxënësve. Gjuhë të diskriminimit. Gabime në përkthimin e terminologjisë profesionale. Për gabime drejtshkrimore e ortografike të mos flasim. Kjo

¹⁰⁹

https://www.bro.gov.mk/wp-content/uploads/2019/08/Koncepcija_zazabotka_na_ucebnik-alb.pdf

është ajo çfarë ofrojnë sot librat me të cilët fëmijët tanë mësojnë në shkollë.

Gabime të ndryshme që përmendëm më lart, por edhe shtrembërime të fakteve historike, kanë shoqëruar për shumë vite me radhë mësimin e nxënësve shqiptarë në Maqedoninë e Veriut, ndërsa pavarësisht premtimeve të shumta të autoriteteve kompetente arsimore, deri më tani është bërë shumë pak në përmirësimin e kësaj situatë.

Tekstet e shkollës fillore duhet të jenë baza e formimit gjuhësor të brezave të rinj dhe t'u servohen nxënësve tekste me gjithë ato shkarje gramatikore e gabime të patolerueshme drejtshkrimore, është një vepër makabre që vret mu në palcë brezin e ri, ardhmërinë e këtij kombi.

Për të parë defektet e përkthimit, kam siguruar dhe kam analizuar disa tekste si në maqedonisht ashtu edhe në shqip.

Nga lloji i gabimeve, shihet qartë se përkthimi i teksteve nuk është bërë nga gjuha burimore siç është anglishtja, por tekstet janë përkthyer në maqedonisht, e pastaj nga maqedonishtja janë përkthyer në shqip. Nga një përkthimi këtij lloji, rrjedhin pastaj një mori lëshime e gabime.

Në librin “Shkencat natyrore për klasën e tretë”, krejt në fillim, në faqen e parë, Tema 1: Proceset jetësore, kemi tekstin i cili në versionin në maqedonisht është si vijon:

“Ти си уникатен. Никогааш немало, а нема ни да има некој ист како тебе. Ти личиш на твоите родители, но ти си многу посебен. Растеш и се менуваш, а како и другите животни, можеш да ја деш и да се движиш. Еден ден и ти ќе бидеш родител. И твоите деца ќе бидат уникатни.”¹¹⁰

¹¹⁰Тара Ливсли, Дебора Хериц, *Природни науки за 3 одделение*, Арс Ламина, 2019. f. 1.

Versioni në shqip

“Ti je unikat. Nuk ka pasur kurrë, por nuk do të ketë ndonjë i njëjtë si ti. Ti i përngjan prindërve të tu, por ti je shumë i veçantë. Rritesh dhe ndryshon, por edhe si gjallesat e tjera, mund të hash dhe të lëvizësh. Një ditë ndoshta mund të bëhesh prind. Edhe fëmijët e tu do të jenë unikatë.”¹¹¹

Siç mund të shihet, teksti në shqip ka shumë gabime. Së pari mund të jetë përkthyer me google translate ose nga ndonjë përkthyes që fare nuk e njeh sintaksën e shqipes. Fjala *unikat*, në fjalorin e gjuhës së sotme shqipe nuk ekziston fare. Në shqip kemi fjalën **unik**¹¹², që është vetëm një, që s’ka tjetër të ngjashëm me të; që takohet shumë rrallë; i vetëm. Rast unik. Kjo fjalë është lënë në maqedonisht. E dyta, fjalitë nuk janë formuluar në pajtim me sintaksën e shqipes. Po shihet qartë se është një përkthim i fjalëpërfjalshëm nga maqedonishtja. *Nuk ka pasur kurrë, por nuk do të ketë një i njëjtë si ti.* (që duhet të jetë: ***Nuk ka pasur dhe nuk do të ketë njeri që do të jetë i njëjtë si ti,*** ose ***Nuk ka pasur dhe kurrë nuk do të ketë ndonjë të njëjtë si ti.***) Në fjalinë tjetër kemi të shkruar gabim trajtën e shkurtër të përemrit vetor. *Ti i përngjan prindërve të tu* në vend ti **u përngjan** prindërve tu.

Te po i njëjti libër, faqe 17, Tema 2: Materialet, kemi tekstin:

Надица и Бојан ги ставиле нивните материјали на простор помеѓу две маси. Закачиле тегови на материјалите. Ова се резултатите за секој материјал.

” Nadica dhe Bojani i vendosën materialet e tyre në hapësirë ndërmjet dy tavolinave. Vendosën peshore në materialet. Këto janë rezultatet për çdo material.”

¹¹¹Tara Lievesly, Debora Herridge, *Shkencat natyrore për klasën 3*, Ars Lamina, 2018, f. 1.

Në këto tekste nuk duhet të jesh shumë i zgjuar për të kuptuar se emrat e marrë si shembuj, qëllimisht janë lënë në dëshirën e përkthyesit apo botuesit, i cili emrat anglezë i ka përshtatur në gjuhën maqedonase, ndërsa jo edhe në gjuhën shqipe. Emrat *Nadica* dhe *Bojan*, nuk njihen nga fëmijët shqiptarë dhe kështu krijojnë huti gjatë procesit të mësimin.

Përveç kësaj, edhe teksti i përkthyer nuk i plotëson nevojat e një teksti mësimor. Nga përkthimi fjalë për fjale, teksti më shumë tingëllon në maqedonisht se sa në shqip. Si rezultat, kemi një tekst pa kuptim fare, gjë që akoma më tepër e vështirëson nxënien e mësimin dhe njësia mësimore bëhet e pakuptueshme për moshën e nxënësve. Krahas shkarjeve që vërehen në çështje të sintaksës, këto tekste të analizuara çalojnë edhe në rrafshin morfologjik. Shumë lehtë vërehet se në tekst kemi një mospërshtatje të emrit në rasë. P.sh. në hapërsirë që duhet të jetë **në hapësirën** ndërmjet dy tavolinave, *Vendosën peshore në materialet*, që duhet të jetë: **Në materiale vendosën peshore**.

Shembullin tjetër për analizë e morëm po nga i njëjti libër, Tema 2: Materialet.

“Мажа одлучила да стави тег од 500 грама во секој чорап. Елена ќе ја мери нивната должина пред и откако ќе стави тег во секој од нив. Така ќе дознаат колку може да се истегне секој чорап. Маја ги доби следните резултати:”¹²

“Мајака vendosur të vendosë peshore prej 500 gram në çdonjëren prej çorapeve. Elena do ta matë gjatësinë e tyre para dhe pasi të

¹²Тара Ливсли, ДебораХериц, *Природни науки за 3 отделение*, Арс Ламина, 2019. f. 17.

*vendoset peshorja në secilën prej tyre. Kështu do të mësohet se sa mund të zgjatet secila çorape. Maja i mori këto rezultate.*¹¹³

Edhe në këtë shembull, përveç emrave që nuk janë përshtatur me natyrën e shqipes, vërehen një mori lëshime e gabime. Maja ka vendosur të vendosë peshore prej 500 gram në çdonjërin prej çorapeve, është një shembull që nuk do fjalë më shumë. Mënyra e këtillë e përkthimit jo që thyen normën e standardit të gjuhës sonë, por është një akt dhunimi që i bëhet asaj.

Më duhet të marr edhe një shembull edhe pse më vjen turp ta paraqes në letër për shkak se më duket që kam përpara gjithë delegatët e Kongresit të Drejtshkrimit dhe do të më qortojnë për këtë shqipe qesharake. Por nuk kam ç'të bëj kur jetojmë në një shtet ku politika merret edhe me këto punë dhe lejon që të tjerët të merren me shkrimin e gjuhës sonë.

Shembulli në vazhdim është marrë po nga libri “Shkencat e natyrës për klasën 3”, Tema 4: Forcat.

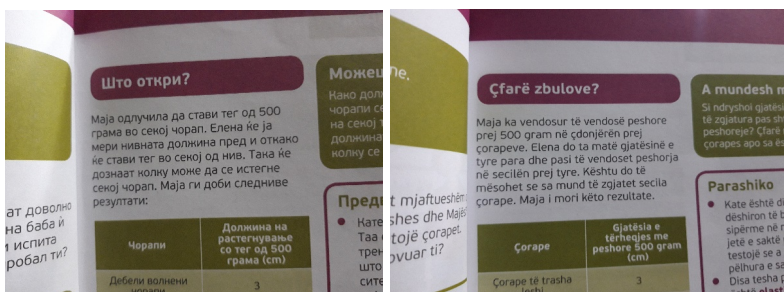
“Gjyshi i Kates ka rrëshqitur nëpër pllakat e banjës. Nuk është lënduar, por ka dashur që shtëpia e tij të jetë më e sigurt. Katja dhe nëna e saj i ndryshojnë gjërat në banjë dhe në kuzhinë që të mos jetë ndonjë gjë rrëshqitëse. Çfarë ndryshime mund të bëhen?”

Një tekst i këtillë i palogjikshëm, i tejkalon të gjithë kufijtë për të qenë pjesë e një libri me të cilin mësojnë fëmijët e moshës tetëvjeçare. E çfarë mund të kuptojnë fëmijët nga ky lloj teksti pa kuptim fare?!

Nga analiza e tërësishme e librit në fjalë, vërejtëm se emrat e marrë si shembuj, të gjithë, pa përjashtim, janë emra në gjuhën maqedonase. Kemi vënë në pah edhe shumë gabime drejtshkrimore, morfologjike, sintaksore e përmbajtjesore. Edhe librat tjerë të

¹¹³Tara Lievesly, Debora Herridge, *Shkencat natyrore për klasën 3*, Ars Lamina, 2018, f.17.

shkencave të natyrës, kishin gabime të natyrës së njëjtë. Prandaj në pamundësi për të dhënë shembuj nga të gjithë librat e tjerë, do të konstatojmë së të gjithë çalojnë në përmbushjen e standardeve të teksteve shkollore. Për këtë, si dëshmi, do të ofrojmë edhe disa ilustrime të marra nga librat.

Ilustrimi 1. Shkencat natyrore 3, faqe 21.

Në librin e matematikës për klasën e tretë, Tema: Vendndodhja dhe lëvizja, faqe 88, kemi detyrën e cila duhet të punohet sipas një talebe në fushat e së cilës janë vendosur simbole:

Versioni në maqedonisht:

“Одговори ги следните прашања користејќи ја насоката на движење на стрелките на часовникот и спротивно.

а). Ако си на положба 4Б, во која насока треба да се завртим за да го видиш симболот ♪.

б). Ако си на положба 6Г, во која насока треба да се завртим за да го видиш симболот.”

Detyra në shqip bën kështu:

“Përgjigju pyetjeve në vijim duke shfrytëzuar drejtimin e lëvizjes së akrepave të orës dhe drejtimin e kundërt me to.

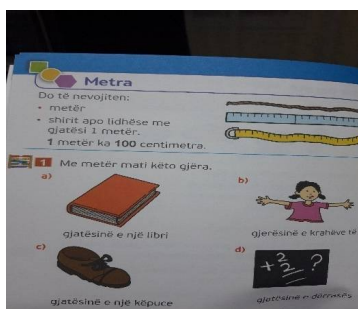
а). Nëse vendndodhja yte është 4B, në cilin drejtim duhet rrotulllohesh që të shohësh simbolin ♪.

b). Nëse vendndodhja yte është 6F, në cilin drejtim duhet të rrotullohesh që të shohësh simbolin©.

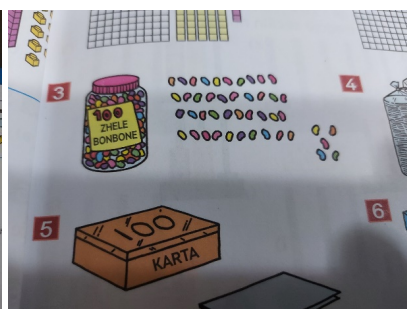
Gjatë përkthimit të tekstit të kësaj detyre, ajo që menjëherë bie në sy është mospërshtatja e përemrit pronor me gjininë e emrit, vendndodhja yte që duhet të jetë **vendndodhja jote**. Krahas këtij gabimi, mund të vërehet edhe përdorimi i gabuar i shenjave të pikësimit.

Në fjalinë e parë që është një fjali në urdhërore, duhet që në fund të qëndrojë shenja e pikëçuditjes, ndërsa në dy fjalitë tjera, shenja e pikëpyetjes.

Gjatë analizës edhe të librave të tjerë të matematikës, gabimet dhe lëshimet që hasëm në ta, ishin më të pakta në krahasim me librat e shkencave natyrore. Në këta libra, emrat e marrë si shembuj, janë përdorur në frymën e një vëllazërim–bashkimi, sipas përqindjes së bashkësive etnike. Mund të konstatojmë se dhe këtu mbisundojnë shembujt me emra maqedonas. Mangësi tjera që hasëm te këta libra, ishin disa tekste të pakuptimta, përdorimi i gabuar i shenjave të pikësimit dhe shembuj të papërkthyer.

Ilustrimi 2. Matematika për klasën e tretë, faqe 90.

Ilustrimi 3. Matematika për klasën e tretë, faqe 11.

Me vetë faktin që libri është produkt i mendjes dhe i dorës së njeriut, dhe njeriu për nga natyra është qenie që gabon, duhet të merren parasysh edhe këto gabime. Por, është me rëndësi të theksohet se prania e të gjithë këtyre problemeve, defekteve dhe mangësive në tekstet shkollore, të cilat u përmendën edhe më lart, nuk do të thotë që tekstet janë të padobishme dhe që nuk kanë vlera. Këto që u thanë, më shumë vënë në dukje faktin që tekstet tona shkollore kanë nevojë të rishqyrtohen, të përmirësohen dhe të përsosen në shumë aspekte e drejtme, në mënyrë që të arrijnë efekt maksimal dhe të përmbushin maksimalisht qëllimin dhe misionin, për të cilin ato janë të destinuara.¹¹⁴

PËRFUNDIM

Në bazë të rezultateve të fituara nga analiza e bërë, lirisht mund të konstatojmë se tekstet shkollore vuajnë nga një varg problemesh, defektesh dhe mangësish, të cilat janë njaft shqetësuese dhe me të cilat duhet të merren urgjentisht personat dhe organet kompetente e përgjegjëse, në mënyrë që tekstet shkollore të pastrohen sa më parë nga këto të meta, të cilat nuk duhet të jenë veçori të teksteve shkollore cilësore. Në mënyrë të përmbledhur do të mund të thuhej se bazuar në arritjet e këtij studimi, ndër problemet dhe të metat më të mëdha gjuhësore të teksteve të përkthyer shkollore, janë:

- Përkthimi fjalë për fjalë i teksteve, gjë që e bën tekstin të palogjikshëm dhe të pakuptueshëm;
- Përdorimi i madh i fjalëve të huaja si rezultat i mosnjohjes adekuate të gjuhës letrare shqipe nga ana e përkthyesit;

¹¹⁴ <https://dokumen.tips/reader/f/problemet-dhe-te-metat-e-teksteve-shkollore>

- Tekste shqipe që tingëllojnë me një sintaksë në maqedonisht;
- Shkarje në drejtshkrimin e zanoreve, grupeve të zanoreve, diftongjeve, apostrofit, bashkëtingëlloreve e grupeve të bashkëtingëlloreve, takimin e dy shkronjave të njëjta, përdorimin e shkronjës së madhe, nyjës së përparme etj.;
- Gabime në trajtën e shumësit të emrave dhe të mbiemrave;
- Mospërshtatje të emrave në rasi;
- Mospërshtatje të përemrave pronorë me gjininë e emrit;
- Gabime në shkrimin e disa pjesëzave dhe parafralëve,
- Përdorimi i gabuar i shenjave të pikësimit.

Shpresojmë që detektimi dhe paraqitja e këtyre problemeve dhe e të metave të teksteve shkollore, do të shërbejë si shtytë që tekstet tona shkollore të rishqyrtohen, përmirësohen dhe të përsosen në mënyrë që të përmbushin qëllimin dhe misionin e shenjtë që kanë.

Bazuar në rezultatet e analizës së teksteve, në vazhdim pasojnë disa rekomandime të cilat dalin natyrshëm nga hulumtimi i çështjeve dhe problemeve të prezantuara në këtë analizë:

- Çështja e teksteve shkollore për nxënësit shqiptarë të ngrihet në shkallëtmë të larta institucionale;
- Institucionet që merren me çështjen e teksteve shkollore për nxënësit shqiptarë, siç është Ministria e Arsimit dhe e Shkencës dhe Byroja për Zhvillimin e Arsimit, të punojnë më tepër në zgjidhjen e këtij problemi të kamotshëm, duke siguruar libra me cilësi të lartë për fëmijët shqiptarë në Republikën e Maqedonisë së Veriut;

- Mendoj se çdo tekst shkollor duhet të përpilohet nga një ekip profesionistësh të botuesve, hartuesve, përkthyesve, lektorëve, redaktorëve, korrektorëve, recensentëve etj., dhe i njëjti të kalojë përmes një sistemi të tërë kontrolli si në aspektin përmbajtjesor, po ashtu edhe në aspektin gjuhësor;
- Mësimdhënësit të vlerësojnë në mënyrë kritike të gjitha tekstet shkollore që përdoren në praktikën e mësimdhënies dhe të identifikojnë pjesët e teksteve shkollore që përmbajnë të meta dhe gabime;
- Prindërit të bashkëpunojnë me mësimdhënësit dhe me nxënësit në identifikimin e përmbajtjeve problematike dhe të ofrojnë ndihmë në tejkalimin e problemeve.
- Edhe ne si gjuhëtarë duhet të japim ndihmesë në këtë drejtim, për të ndarë të gjithë pjesë nga zinxhiri i përbashkët i fajit, dhe të punojmë për të gjetur zgjidhje për këto probleme;
- Dhe krejt në fund, që të kemi një gjuhë të pastër letrare dhe tekste të një cilësie të lartë, duhet shkëputur këto hallka të lidhura gabimisht deri më tani. Duhet të krijohet një zinxhir i ri duke filluar nga fakulteti pedagogjik, vendi në të cilin prodhohet tharmi për të zënë brumin për gatimin e një shoqërie. Si kusht kryesor për pranim në këtë fakultet, do të duhej të ishte suksesi i shkëlqyeshëm i nxënësve dhe provini pranues nga lënda e gjuhës shqipe. Nëse arrijmë që të krijojmë kuadro të forta për arsimin parashkollor dhe arsimin fillor, atëherë suksesi nuk do të mungojë në asnjë sferë të jetës.

BIBLIOGRAFIA

Libra:

Drejtshtkrimi i gjuhës shqipe. Tiranë: Akademia e Shkencave e RP të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, 1973.

Lloshi, Xhevat. *Rreth alfabetit të shqipes*. Shkup: Logos A, 2008.

Gjendja e arsimit në vend – sfidat dhe perspektivat. Tribunë shkencore më 07.03.2020, Scupi, Vëllimi 30, Shkup, 2020.

110 vjet Alfabet shqip. Aktivitete të mbajtura më 21–22.11.2018 në Shkup dhe Manastir, Scupi, Vëllimi 23, Shkup, 2018.

Kongresi i Drejtshtkrimit të Gjuhës Shqipe. vepër me vlera të mëdha kombëtare, Scupi, Vëllimi 2, Shkup, 2012.

Gjuha shqipe në Maqedoni – histori dhe perspektiva. Panel shkencor mbajtur më datë 18.06.2018, Shkup, Scupi, Vëllimi 22, Shkup, 2018.

75-vjetori i hapjes së shkollave shqipe në Kosovë dhe në Maqedoninë Perëndimore. Konferencë shkencore, 20 nëntor 2016, Scupi, Vëllimi 17, Shkup, 2017.

Lidhje interneti:

http://www.unkorce.edu.al/sites/default/files/fakulteti_edukimit/akademia_solemne.pdf (qasje me datë 05.03.2021)

<https://dokumen.tips/reader/f/problemet-dhe-te-metat-e-teksteve-shkollore> (qasje me datë 11.03.2021)

https://www.bro.gov.mk/wp-content/uploads/2019/08/Koncepcija_za_izrabotka_na_ucebnik-alb.pdf (qasje me datë 11.03.2021)

<https://shtegu.com/archives/21715> (qasje me datë 02.03.2021)

<https://tradita.org/2020/01/26/gjuha-e-teksteve-shkollore-te-kimise-te-arsimit-fillor-ne-maqedoni/> (qasje me datë 01.03.2021)

Tekste shkollore për analizë:

Lievesly, Tara. Herridge, Deborah. *Shkencat natyrore për klasën 3*. Shkup: Ars Lamina, 2018.

Lievesly, Tara. Herridge, Deborah. *Shkencat natyrore për klasën 3, Fletore pune*. Shkup: Ars Lamina, 2018.

Ливсли, Тара. Хериц, Дебора. *Природни науки за 3 одделение*. Скопје: Арс Ламина, 2019 год.

Lievesly, Tara. Herridge, Deborah. *Shkencat natyrore për klasën 2, Fletore pune*. Shkup: Ars Lamina, 2019.

Anthony Russel. *Shkencat natyrore për klasën 1, Fletore pune*. Shkup: Ars Lamina, 2018.

Anthony Russel. *Shkencat natyrore për klasën 1*. Shkup: Ars Lamina, 2018.

Morison, Karen. *Matematika për klasën e tretë*. Shkup: Ars Lamina, 2019.

Morison, Karen. *Matematika për klasën e tretë, Fletore pune*. Shkup: Ars Lamina, 2019.

Морисон, Карен. *Математика за трето одделение*. Скопје: Арс Ламина, 2019

Morison, Karen. *Matematika për klasën e parë, pjesa e parë*. Shkup: Ars Lamina, 2018.

Morison, Karen. *Matematika për klasën e parë, pjesa e dytë*. Shkup: Ars Lamina, 2018.

Morison, Karen. *Matematika për klasën e parë, pjesa e tretë*. Shkup: Ars Lamina, 2018.

BESA SALIU

Shkolla e muzikës „Todor Skalovski – Tetoec“ – Tetovë

SHEJNAZE AJDINI–MURTEZI

*Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve
– Shkup*

METODAT E MËSIMDHËNIES SË GJUHËS FRËNGE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT

Shkurtore

Përdorimi i metodave të mësimdhënies së gjuhës së huaj është një sfidë që e kalon çdo mësimdhënës gjatë orës mësimore. Dihet se secili mësimdhënës gjatë planifikimit të orës mësimore duhet të mendojë për qëllimin e orës, metodën e duhur të mësimdhënies, efikasitetin e orës mësimore, si edhe mënyrën e vlerësimit me qëllim që të shohë nëse është arritur qëllimi i duhur. Për realizimin e një ore mësimore, mësimdhënësi duhet t'i njohë mirë metodat e ndryshme të mësimdhënies së një gjuhe të huaj, siç janë: metoda gramatikore–përkthyesë, metoda direkte, metoda audio–vizuale dhe qasja komunitative.

Zbatimi i kombinuar i këtyre metodave ka ndikuar në ngritjen e cilësisë së mësimdhënies, më saktë në mësimnxënien e gjuhës frënge nga ana e nxënësve. Sot, Ministria e Arsimit të Francës angazhon ekspertë të arsimit, si atij fillor dhe të mesëm, ashtu edhe të arsimit të lartë, për përgaditjen e librave apo metodave të përshtatura për nxënësit dhe studentët që e mësojnë gjuhën frënge si gjuhë të huaj. Kjo ka ndikuar që mësuesit gjatë mësimdhënies të

përdorin metodat bashkëkohore të mësimdhënies së gjuhës frënge dhe më lehtë të përcjellin njohuritë tek nxënësit e tyre. Gjuha frënge si gjuhë e dytë e huaj mësohet nga klasa e gjashtë në shkollat fillore dhe nga viti i parë në gjimnaze dhe shkolla profesionale në RMV.

Fjalë kyçe: metoda, gjuhë frënge, Maqedoni e Veriut, kuadri, mësimdhënie.

Hyrje

Mësimdhënia e gjuhës frënge në Republikën e Maqedonisë së Veriut ka kaluar nëpër faza të shumta, duke marrë parasysh përpjekjen e përgjithshme për kërkimin e metodave që do t'i përshtateshin më së miri nxënësit për mësimin e gjuhës dhe kulturës franceze. Sa i përket terminologjisë së mësimdhënies së frëngjishtes si gjuhë e huaj (FLE), Christian Puren përcakton tri kuptime të metodës: Pikësëpari, me metodë nënkuptohet materiali i mësimdhënies, që do të thotë një doracak apo një libër shkollor. Së dyti, metoda është tërësia e mënyrave dhe teknikave, që i ndihmojnë mësimdhënësit për t'i arritur qëllimet e caktuara. Në këtë drejtim, në pedagogjinë e përgjithshme bëhet fjalë për metodat aktive. Çdo aktivitet i realizuar nga mësimdhënësi bëhet për të tërhequr vëmendjen dhe për të mbajtur interesimin e nxënësve. Për këtë kuptim, Puren-i e përdor termin metodë. Së treti metoda është “tërësia koherente e mënyrave, teknikave dhe metodave që është dëshmuar si e përshtatshme, në një periudhë të caktuar historike nga përpilues të ndryshëm, për të gjeneruar orë relativisht origjinale

në raport me orët e përparshme. Për këtë kuptim, Puren-i e përdor termin *metodologji*.”¹¹⁵

Pra, me konceptin metodë mësimore nënkuptojmë tërësinë e mënyrave dhe rrugëve efikase të cilat i zbaton aktivisht arsimtari dhe nxënësi për sendërtimin e detyrave arsimore–materiale, arsimoro–formalo–funksionale dhe edukative të mësimin. Metoda është mënyra sistematike e udhëheqjes së nxënësve në procesin mësimor–punues ku nxënësit fitojnë një sistem diturish, aftësohen t’i shprehin shkathtësitë e tyre si edhe të formojnë një botëkuptim shkencor.

Gjatë planifikimit të orës mësimore duhet të përcaktohet se cila metodë do të përdoret gjatë procesit mësimor, pra ajo që do t’i ndihmojë mësimdhënësit për të rritur efikasitetin e orës mësimore dhe arritjen e qëllimit edukativo–arsimor, gjegjësisht bartjen e diturisë deri te nxënësi.¹¹⁶ Një mësimdhënës i gjuhës së huaj, në rastin tonë i gjuhës frënge, duhet që t’i njohë mirë metodat e ndryshme për mësimdhënien e një gjuhe të huaj.¹¹⁷

Sigurisht se metodat që i përmendëm më lart nuk mund të jenë të përkryera, por e rëndësishme është që mësimdhënësi të ketë njohuri mbi të gjithë këto metoda në mënyrë që të mund të bëjë zgjedhjen e metodës më të përshtatshme.

¹¹⁵Christian Puren, *Histoire des méthodologies de l'enseignement des langues*, Paris: Nathan-CLE international, Paris 1988, fq. 11, 17, cituar nga Shejnaze Ajdini-Murtezi në *Problemet gjuhësore në fushën e mësimdhënies së gjuhës frënge në shkollat e mesme shqipe në Maqedoni*, Shkup, 2019, f. 23.

¹¹⁶Mustafa Tanoviq, *Mësimi bashkëkohor i gjuhëve të huaja – Teoria dhe praktika*, ETMM, Prishtinë, 1985, f. 71.

¹¹⁷Fehmi Ismaili, *Gjuha dhe kultura frënge në Kosovë 1945-2000 - Prania dhe perspektivat I*, Libri Shkollor, Prishtinë, 2007, f. 23-30.

Zbatimi i metodave mësimore në mësimdhënien e gjuhës frënge

1. Metoda tradicionale (gramatikore – përkthyes)

Metoda gramatikore – përkthyes ka lindur në fund të shekullit XVIII, e cila njihet në shkencë edhe si metoda tradicionale. Kjo metodë e cila ka dominuar shumë kohë në mësimin e gjuhëve të huaja, ka ndikuar dukshëm edhe në mënyrën e shpjegimit të fjalëve të panjohura. Gjatë përdorimit të kësaj metode, theksi është vënë mbi gramatikën dhe përkthimin, kurse të kuptuarit gojor dhe të shprehurit gojor janë vënë në plan të dytë.¹¹⁸ Nxënësit i është shpjeguar përmes përkthimit të fjalës së panjohur, të cilën ai e ka shënuar në fjalor, dhe më vonë me përsëritje të shpeshta e ka mbajtur mend.

Forma mësimore më e theksuar e metodës tradicionale është forma frontale, formë e punës mësimore që karakterizohet nga organizimi i përbashkët i mësimin me të gjithë nxënësit e një klase, në kohë të njëjtë dhe ka karakter të punës kolektive. Me këtë formë puna mësimore zhvillohet në tërë klasën, nën udhëheqjen e mësimdhënësit. Karakteristikat e formës frontale të punës mësimore janë: punë me tërë klasën në të njëjtën kohë, të njëjtat kushte për mësim, mësimdhënësi udhëheq, mësimi është i drejtpërdrejtë, komunikimi bëhet kryesisht ndërmjet mësimdhënësit dhe nxënësve. Mësimi me metodën tradicionale është mësim ligjërimitor që është një nga sistemet më të hershme të mësimin. Njihet gjithashtu si mësim dogmatik, mësim verbal, docim ex katedra, etj.

Një ndër nënlojet e mësimin të kësaj metode është ligjërimi verbal i shoqëruar me demonstrim, vizatim dhe me shkrim në dërrasën e

¹¹⁸Claude Germain, *Évolution de l'enseignement des langues: 5000 ans d'histoire*, CLE International, Paris, 1993, f. 103.

zezë. Struktura e orës mësimore me metodën tradicionale fillon me pjesën hyrëse, pastaj vjen pjesa kryesore e orës mësimore të cilës edhe i kushtohet më shumë kohë dhe vëmendje gjatë tërë orës dhe në fund pjesa përfundimtare e orës së mësimimit ku jepen edhe detyrat e shtëpisë.¹¹⁹

2. Metoda e drejtpërdrejtë (direkte)

Qëllimi i kësaj metode është të krijojë te nxënësi një lidhje direkte dhe instiktive në mes të një gjëje apo një veprimi të shënuar dhe gjuhës së huaj, duke shmangur të gjitha interferencat me strukturat e gjuhës amtare. Mësimdhënia bashkëkohore kërkon planifikim të mirëfilltë të materialit mësimor, metodologjisë mësimore dhe teknikave që do të përdoren për të arritur objektivat mësimore dhe synimet e shoqërisë. Dihet se shkolla bashkëkohore dallohet shumë nga ajo tradicionale si në pikëpamje të metodologjisë dhe të pjesëmarrjes aktive të nxënësve dhe të arsimitarit ku në qendër kemi nxënësin.

Përkundër metodës gramatiko-përkthyes, e cila e favorizon përkthimin si mjet për semantizmin e fjalëve të huaja, në praktikën mësimore, sidomos në shkollën fillore, shpeshherë praktikohet edhe metoda e drejtpërdrejtë, e cila kishte si synim përvetësimin e gjuhës në funksionin e saj primar në të folur në situata sa më natyrore me konkretizim maksimal. Veçoritë themelore të metodës së drejtpërdrejtë vërehen edhe në faktin se me rastin e shpjegimit të fjalëve të panjohura demonstrohen veprimet dhe gjësendet dhe njëkohësisht komentohen në gjuhë të huaj.¹²⁰

¹¹⁹Fehmi Ismaili, *Doracak didaktiko-metodik për mësimdhënien e frëngjishtes gjuhë e huaj*, Libri Shkollor, Prishtinë, 2011, f. 135.

¹²⁰Fehmi Ismaili, *Gjuha dhe kultura frënge në Kosovë 1945-2000 – Prania dhe perspektivat I*, Libri Shkollor, Prishtinë, 2007, f. 24.

Sa i përket demonstrimit të veprimeve dhe të gjësendeve, ato nuk ngelin vetëm në nivelin e komentimit të tyre, por gjithashtu parashtrohen pyetje në të gjitha relacionet (arsimtar–nxënës, nxënës–nxënës, nxënës–arsimtar). Një punë e tillë zgjon interesimin e nxënësve për gjuhën e huaj, për shkak se atë e përdorin në situata konkrete, dhe në këtë rast duke iu shmangur përdorimit të gjuhës amtare.

Sipas disa vlerësimeve, metoda direkte nuk ka shënuar ndonjë sukses të madh në mësimdhënien e gjuhës së huaj, por suksesin e saj e ka arritur më shumë në shkollat private dhe shkollat për të rritur, kurse në shkollat publike është përdorur më pak. Fondi i orëve të gjuhës së huaj me metodën direkte kërkohej të jetë i njëjtë me fondin e orëve të gjuhës amtare.¹²¹

3. Metoda audio – orale

Kjo metodë u zhvillua në SHBA gjatë Luftës së Dytë Botërore, në periudhën kur ushtarët amerikan kishin nevojë për njohjen e gjuhës së një vendi të caktuar në mënyrë që të bëhej komunikimi me banorët e atij vendi. Gjatë viteve të '50-ta, me zbulimin e magnetofonit, që në atë kohë quhej makina që flet, kjo metodë filloi të vëhet në përdorim. Zbulimi i magnetofonit dhe themelimi i kabineteve të gjuhëve mundësoi një zbatim praktik të gjuhës së huaj.¹²²

Qasja e kësaj metode me formën e mësimdhënies është e ngjashme me metodën e mëparshme të quajtur metoda e drejtpërdrejtë. Si metoda e drejtpërdrejtë, ashtu edhe metoda audio–orale sugjeron

¹²¹Mustafa Tanoviq, *Mësimi bashkëkohor i gjuhëve të huaja – Teoria dhe praktika*, ETMM, Prishtinë, 1985, f. 93.

¹²²Fehmi Ismaili, *Gjuha dhe kultura frënge në Kosovë 1945-2000 - Prania dhe perspektivat I, Libri Shkollor, Prishtinë, 2007, f. 25.*

mësimin e drejtpërdrejtë të gjuhës së synuar, që do të thotë pa përdorur gjuhën amtare, në mënyrë që nxënësi të formojë koncept për fjalorin apo gramatikën e gjuhës së huaj. Por, për dallim nga metoda e drejtpërdrejtë, metoda audio–orale nuk ishte e kufizuar në fjalorin e të mësuarit.

Metoda audio–orale është aplikuar në mësimin e një gjuhë të huaj, shpesh në kontekstin e laboratorit të gjuhës, që do të thotë se mësimdhënësi kishte një model të saktë fjalësh që nxënësi duhej t'i përsëriste. Mësimdhënësi vazhdon me prezantimin e fjalëve të reja për t'i përdorur në të njëjtën strukturë të fjalive. Ora mësimore zhvillohej me anë të përsëritjes së vazhdueshme të ushtrimeve, që nxënësit të kenë sa më pak ose aspak kontroll mbi rezultatet e tyre. Mësimdhënësi kërkon një përgjigje të saktë dhe nuk lejon gabim nga ana e nxënësve. Ky lloj i aktivitetit në mësimin e gjuhës së huaj është në kundërshtim të drejtpërdrejt me mësimin e gjuhës komunikuese.¹²³

4. Metoda audio – vizuale

Metoda audio–vizuale është metodë europiane e themeluar në Francë sipas modelit të metodës amerikane, por me një version të ri të saj, që u zbatua në Francë dhe Gjermani. Pas mbarimit të Luftës së Dytë Botërore, Ministria e Arsimit të Francës formon një komision të posaçëm për hartimin e *frëngjishtes fillestare*, një fjalor i kufizuar, i konsideruar si themelor i cili u paraqit përmes metodës *Voix et images de la France*, në vitin 1962, e zbatuar në Francë për fëmijë të moshës 8–11 vjeçare dhe metodës *Bonjour Line* në vitin

¹²³Fehmi Ismaili, *Doracak didaktiko-metodik për mësimdhënien e frëngjishtes gjuhë e huaj*, Libri Shkollor, Prishtinë, 2011, f. 32.

1963, e që më vonë të njëjtat u përhapën edhe në vende të tjera të botës.¹²⁴

Me anë të kësaj metode mësohej gjuha e përditshme, madje familjare, ndërsa nxënësi duhej të ishte aktiv gjatë orës mësimore, duke u munduar të flasë në mënyrë të natyrshme, kuptohet gjithnjë duke iu përmbajtur udhëzimeve të mësimdhënësit të tij.

5. Qasja komunikative

Si metodë më e re më së shpeshti është emëruar si qasje komunikative dhe është zhvilluar në fillim të viteve të 70-ta, pikësepari në Britaninë e Madhe e mëpastaj në Francë e në vendet tjera. Kjo metodë është fryt i punës së Komisionit të ekspertëve europianë të gjuhëve të huaja, i mbështetur nga Këshilli i Europës, me qëllim të hartimit të një programi sa më praktik dhe pragmatik për mësimin e gjuhëve të huaja në Europë në vitin 1971. U përgatitën fjalorë për gjuhët kryesore në Europë, në fillim për gjuhën angleze, frënge, gjermane, italiane dhe më vonë për gjuhët të tjera.¹²⁵

Ky program përbëhej nga një gjuhë krejt e thjeshtë, praktike, në funksion të një komunikimi të thjeshtë dhe praktik të të punësuarve të jashtëm në vendet europiane. Gjatë aplikimit të kësaj metode, më shumë vëmendje i kushtohet përmbajtjes dhe kuptimit të gjërave se sa zhvillimit të strukturave gramatikore ose të përvetësimit të fonetikës. Prandaj, kjo metodë nuk mund të konsiderohet e mjaftueshme për përvetësimin e një gjuhë të huaj, sepse nxënësi

¹²⁴Frekuenca më e lartë është shënuar te foljet *être* dhe *avoir* dhe fjalet gramatikore, pastaj te foljet e parregullta, një pjesë e mbiemrave, etj.

¹²⁵Fehmi Ismaili, *Gjuha dhe kultura frënge në Kosovë 1945-2000 - Prania dhe perspektivat I, Libri Shkollor, Prishtinë, 2007, f. 27.*

pothuajse gjithmonë e përdor gjuhën e mësuar në një kontekst tjetër, atë të gjuhës së tij amtare, për të mos thënë të gabueshme.

Qasja komunikative në të mësuarit e një gjuhe të huaj e vendos mësimdhënësin në rolin e lehtësuesit, ku ndërveprimi ose komunikimi ndërmjet tij dhe nxënësit është kyç. Këtë mund ta quajmë edhe metodë e mësimit përmes bashkëpunimit, e cila përdor teknika të ndryshme të cilat mundësojnë që idetë, mendimet dhe ndjenjat të përcillen tek të tjerët.

Përfundimi

Mësimi i gjuhës frënge ka kaluar nëpër faza dhe transformime të ndryshme në Republikën e Maqedonisë së Veriut. Reformat në arsim, ku përfshihet edhe mësimi i dy gjuhëve të huaja në arsimin fillor (tani i quajtur arsim nëntëvjeçar) dhe atë të mesëm, japin më shumë shpresë për mbijetësin dhe konsolidimin e gjuhës frënge në shkollën shqipe, përkundër rënies së numrit të nxënësve që duan ta mësojnë atë.

Në bazë të të dhënave për zbatimin e metodave të mësimdhënies së gjuhës frënge, deri në vitet '80 nuk janë zbatuar ose janë zbatuar shumë pak metodat bashkëkohore në mësimdhënien e gjuhës frënge, për arsye të mungesës së mjeteve mësimore materiale dhe mungesës së kuadrit përkatës arsimor.

Në dekadat e fundit, duke i përcjellur risitë në zhvillimin e didaktikës së mësimdhënies së gjuhëve të huaja, edhe në vendin tonë ka gjetur zbatim metodologjia e re, gjegjësisht *qasja komunikative*, synimi kryesor i së cilës është zhvillimi i katër shkathtësive gjuhësore (të kuptuarit me gojë, të shprehurit me gojë, të kuptuarit

me shkrim, të shprehurit me shkrim), me theks të posaçëm në të shprehurit gojor.

Mendojmë se Ministria e Arsimit dhe Shkencës e Republikës së Maqedonisë së Veriut duhet të krijojë strategji për zhvillim të mirëfilltë të arsimit duke siguruar kushte të barabarta infrastrukture dhe furnizim me teknologji mësimore, si për shkollat urbane, ashtu edhe për shkollat rurale, gjë e cila do të mundësonte kushte të barabarta për të gjithë nxënësit për mësimin e gjuhëve të huaja, përkatësisht të gjuhës frënge.

Literatura:

AJDINI–MURTEZI, Shejnaze. *Problemet gjuhësore në fushën e mësimdhënies së gjuhës frënge në shkollat e mesme shqipe në Maqedoni*, ITSHKSH, Shkup, 2019.

ISMAILI, Fehmi. *Gjuha dhe kultura frënge në Kosovë 1945–2000 – Prania dhe perspektivat I*, Libri Shkollor, Prishtinë, 2007.

ISMAILI, Fehmi. *Doracak didaktiko–metodik për mësimdhënien e frëngjishtes gjuhë e huaj*, Libri Shkollor, Prishtinë, 2011.

GERMAIN, Claude. *Évolution de l'enseignement des langues: 5000 ans d'histoire*, CLE International, Paris, 1993.

MUSLIU, Rexhep. *Shërbimi pedagogjik në shkollë në funksion të ngritjes të efikasitetit të mësimin*, Vatra, Shkup, 2005.

TANOVIQ, Mustafa. *Mësimi bashkëkohor i gjuhëve të huaja –Teoria dhe praktika*, ETMM, Prishtinë, 1985.

ARDIAN RAMADANI*Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve
– Shkup*

GJUHA DHE FJALËT E PËRDORURA GABIMISHT NË TEKSTET E PËRKTHYERA

Arsimi në përgjithësi, nuk është vetëm çështje pedagogjike, por ndërdisiplinore me karakter shumëfunksional, e ndërkaq roli i gjuhës amtare në të është përcaktues dhe detyrues parësor. Pikënisje e arsimit është njeriu krijues–prodhues, kurse veçori kryesore e arsimit është ardhmëria, përkatitja për jetë.¹²⁶

Pa përdorim të duhur të gjuhës standarde shqipe në procesin e mësimdhënies dhe nxënies, në botën e përkthimit, e në përgjithësi në fjalën e shkruar dhe atë të folur, nuk mund të bëhet udhëheqja me proceset bashkëkohore teknologjike dhe prodhuese, e së këndejmi nuk mund të kemi përçim të duhur të dijeve dhe aftësive, që të jemi shoqëri moderne dhe në hap me kohën.

Meqë sipas autorëve të ndryshëm shkollën efektive e veçon theksi tek ligjëratat dhe mësimi, gjegjësisht te përçimi i porosisë përmes gjuhës së pastër dhe standarde, është e rrugës që edhe te ne, konkretisht te shqiptarët në Maqedoninë e Veriut, shkollat të kenë si mision fisnikërimin dhe përndritjen gjuhësore, përmes mësim–dhënësve të duhur, të përgjegjshëm, të ngritur dhe të edukuar, krejt kjo për të bërë nxënësit të gatshëm për një jetë cilësore.

¹²⁶ Xheladin Murati, Ndryshimi i arsimit dhe ndryshimi në shkollë, Çabej, Tetovë 2005, fq. 25

Arsimi sot është problemi më i rëndësishëm botëror, nëse përdoret si duhet, ai do të formojë shoqëri të mirë, e në të kundërtën, asgjëson shoqëri, andaj mëtoj të them se në kuadër të arsimit, roli i gjuhës amtare dhe përdorimit, shkrimit dhe komunikimit të duhur është i patjetërsueshëm për të dëshmuar cilësinë e mësimdhënësit, shkollës, bashkësisë, institucioneve, elitave.

Meqë në formimin intelektual nuk ndikon vetëm arsimi formal, por edhe ai informal, nuk duhet harruar këtu edhe ndikimin e jashtëzakonshëm që kanë mediat. Me funksionet njohëse, informative, shoqërore, orientuese, propaganduese, politike e kështu me radhë, mediat kanë ndikim të drejtpërdrejtë në përndritjen gjuhësore. Mediat kontribuojnë në përhapjen e kulturës dhe vlerave qytetëruese, e kjo përhapje bëhet përmes gjuhës, si faktor dhe element genësor, që mundëson komunikimin.¹²⁷

Andaj, me të drejtë konstatohet se funksioni praktik i komunikimit, shtohet këtu edhe atë nga ana e mediave, kryhet përmes gjuhës.

Sot, është detyrim dhe obligim, që gjuha që flitet dhe ajo që shkruhet të jetë e pastër, e duhur, e kuptueshme....me qëllim që mos të çorientojë dhe mos të ndikojë negativisht në formimin intelektual.

Si pikënisje, për t'iu rrekur punimit në fjalë, mora një letër, të cilën ma kishte dërguar ish ambasadori francez në Republikën e Maqedonisë së Veriut, Sh.T., z. Christian Thimonier, përmes postës elektronike, letër kjo që i përkiste gjeneralit të shquar francez, ish presidentit De Gol, e të cilën ai ia dërgonte një ministrit të tij. Letra mban vulën e datës 19 korrik 1962, e në të ai i shkruan ministrit të mbrojtjes së asaj kohe, se si De Gol kishte hasur në një përdorim të

¹²⁷ Xheladin Murati, Komunikologjia pedagogjike, Çabej, Tetovë 2000, fq. 84

tepruar të terminologjisë anglo-saksone në letërkëmbimet në frëngjisht.

Aty ai i jepte udhëzime ministrit që të shënoheshin fjalët e huaja në njërën anë, e në tjetrën të përdorej formula e duhur në frëngjisht, në mënyrë që të shmangej përdorimi i fjalëve që nuk ishin frënge.¹²⁸ Kjo çoi që në vitin 1975, ligji Bas-Lauriol të mbronte frëngjishten nga fjalët që vinin nga gjuhë të tjera, veçanërisht nga anglishtja.

Nga puna e përditshme në Ambasadën e Francës në Shkup, në cilësi të përkthyesit, kur e shihja se si mbrohej me fanatizëm gjuha frënge dhe përdorimi i duhur i tyre në tekstet e shkruara dhe në të folurit, pse mos ta them ndjeja xheloz, por edhe detyrim që edhe në përkthimet e mia qoftë gojore apo me shkrim, që ndërlihdeshin e ndërlihdhen edhe me tej me Ambasadën e Francës dhe Institutin Francez në Shkup të jenë pastër fjalë shqipe.

Gjuha frënge përmes dokumentit më të vjetër të shkruar në vitin 842 “Les Serments de Strasbourg” (Betimet e Strasburgut), vjershës së parë të vitit 808, La cantillene de Saint Eulalie, (tekst lirik), këngëve të Rolandit 1080, urdhrit të Francien I për mësimin dhe përdorimin e gjuhës frënge në vend të latinishtes, përmes fjalorit të parë të frëngjishtes 1606, të përgatitur nga Aimar de Ranconnet dhe Jean Nicot, krijimit të Akademisë Franceze nga Rishelje, imponimit të frëngjishtes si gjuhë ndërkombëtare në diplomaci, imponimit të shkollimit laik nga Jules Ferry më 1881–86, përmes dekretit të vitit 1966 për krijimin e Komitetit të Lartë për mbrojtjen dhe përhapjen e gjuhës frënge, dekretit të 1972 mbi pasurimin e gjuhës frënge, zyrtarizimit të gjuhës frënge si gjuhë

¹²⁸ <https://www.lopinion.fr/blog/secret-defense/quand-gaulle-defendait-langue-francaise-dans-armees-224082>

zyrtare (neni 2 Kushtetuta e 4 tetorit 1958, Francë), institucionale—lizimit të gjuhës frënge si gjuhë zyrtare në BE, krijimit të Organizatës Ndërkombëtare Franceze, vazhdon të qëndrojë, e besa edhe të jetë gjuhë me ndikim shumë të madh në botë.¹²⁹

Pse vallë edhe ne mos të përkujdesemi për gjuhën shqipe, sikurse edhe francezët, për ta bërë shqipen, së paku gjuhë të parë në Ballkan, kur dihet se jemi komb i fuqishëm, me 2 shtete, Shqipëri dhe Kosovë, si dhe me një prani tejet të fuqishme në Maqedoninë e Veriut, Mal të Zi, e kështu me radhë.

Nga përvoja ime më herët, si profesor në shkollë të mesme, si dhe në fakultet, nga shqyrtimi dhe shfletimi i librave të ndryshëm, qoftë lekturave shkollore, qoftë teksteve shkollore, mandej nga mediat e shkruara dhe ato elektronike, mund të arrihet në konstatimin e duhur se fatkeqësisht, shumë fjalë shqipe po shmangen, duke u zëvendësuar me fjalë të huaja, e duke i dhënë një karakter përçmues dhe shpërfytyrues gjuhës shqipe.

Një thënie e mençur e Charles-Joseph de Ligne, mareshalit të njohur belg, diplomatit, joshësit të shkëlqyer, i cili konsiderohet si një nga tre memorialistët e famshëm të shek. 18-të, i admiruar nga Gëteja, Bajroni, Pol Valeri e kështu me radhë, më ka mbetur fort në kujtesën time. Ai thotë: *“Il y a des gens qui réfléchissent pour écrire, d'autres qui écrivent pour ne pas réfléchir (ka njerëz që vrasin mendjen apo reflektojnë për të shkruar, por ka edhe të tillë që shkruajnë për të mos vrarë mendjen).*¹³⁰

¹²⁹ Ardian Ramadani, Franca dhe diplomacia franceze në periudhën e Risheljesë, doktrina Raison d'Etat dhe Shteti-Komb, Grafoteks, Kumanovë-Tetovë 2009, fq. 102

¹³⁰https://fr.wikisource.org/wiki/Lettres_et_pens%C3%A9es_du_mar%C3%A9chal_prince_de_Ligne/Pens%C3%A9es/Pens%C3%A9es_diverses

Dukë shestuar që t'i takoj kategorisë së parë, do të shpalos shumë fjalë të cilët më kanë rastisur, të përdoren në tekste të përkthyer, lektura shkollore, media, revista e kështu me radhë, fjalë që nuk janë shqipe, që përdoren tej mase, por që në fakt nuk janë shqipe, ndërsa unë si alternativë e jap versionin e duhur shqip.

Fjalë të shumta të huaja, po përdoren në vend të atyre shqipe, duke e zbehur shqipen, duke e shfaqur si të vobektë, e ndërkaq realiteti është krejtësisht ndryshe, se shqipja është mjaftueshëm e pasur, por varfëria intelektuale është fajtori kryesor për mospërdorim të duhur të kësaj gjuhe.

Në vazhdim radhis një listë të tërë të fjalëve, duke e dhënë fillimisht versionin e saktë në shqip, e mandej edhe versionin e përdorur gabimisht në tekste, libra, media, përkthime e kështu me radhë.

Veproj, në vend të operoj

Mendjendritur, në vend të i (e) iluminuar

Përcjell, përçoj, në vend të transmetoj

Infektoj, e edhe më shqip, moleps, ngjis, në vend të kontaminoj

E paracaktuar, në vend të destinuar

Trysni, e jo presion

Në dëm të, e jo në disfavor të

Në epërsi të, e jo në avantazh të

Përparësi, e jo prioritet

Më të numërt e jo më numeroz

Lidh, nyjëzon, e jo artikulon

Synoj, e jo targetoj

I përzgjedhur, e jo i nominuar

Parime, e jo principe

Shkrepi, tekë e jo kapriçio
Nam, famë, e jo reputacion
Besëtytni apo besëkotësi, e jo superstitiozitet
Dyshues, e jo skeptik
Përkap, e jo perceptoj
Kujtesë, e jo memorie
Përjeton ndryshim, e jo mutacion
Na shërbeu, e jo na serviu
Një komplet, e jo një set
Çminim, e jo deminim
Alarm, e jo alert

Në tekste të ndryshme të përkthimeve, hasim edhe këto lloj fjalësh me ndikime nga frëngjishtja, italishtja dhe familja e gjuhëve latine: diskurs, lavatrice, lavazh.....Kështu që duhet të kemi kujdes!

Jo diskurs apo diskur, por ligjëratë, ligjërim
Jo lavatrice, por rrobalarëse
Jo lavastovilje, por pjatolarëse
Jo brumatrice, por brumëgatuese
Jo marionetë, por kukull
Jo albatros, por zgalem
Jo lavazh, por larje

Në mediat e shkruara dhe ato elektronike, neveritem kur dëgjojmë gazetarë të ndryshëm, analistë, politikanë....që përpiqen të duken sa më të “përndritur” me përdorimin e fjalëve të huaja, andaj:

Jo iniciale, por nistore
Jo agoni, por hejqë dhe hekë
Jo e efektshme apo utilitare, por e dobishme
Jo monstër, por përbindësh
Jo kapaciteti, por nxënësia
Jo kapacitar, por i aftë
Jo volum, por vëllim
Jo perla, por xhevahire
Jo ekstazë, por dehashpirt

Më ka rënë shpesh të dëgjoj fjalinë si vijon, unë mbështetem tek ndokush, kur në shqipen e pastër mund shumë lehtë të themi, unë besoj, apo unë kam besim tek ndokush.

Në mediat e Shqipërisë, përdoret jashtëzakonisht shumë shprehja « e kam debolesë ». Në shqip, versioni që është më i saktë duhet të jetë, « kam dobësi, pikë të dobët ». Fjalët vijuese, besoj se kumbojnë në veshin e shumë shqiptarëve si: zapok, navigoj.... andaj duhet të kemi kujdes.

Jo zapoj, por bredh apo ndërroj kanal
Jo navigoj, por lundroj
Jo riformatoj, por gdhend
Jo presioni, por tensioni apo shtypja
Jo soutien apo reçipeta, por gjoksore apo gjumbajtëse

Në tempujt e ndryshëm fetarë, xhami, kisha..., hasim shpesh shprehjen « fiken celularin », e mendoj që në shqip do të ishte më mirë të përdorej shprehja « mbylleni celularin », ndërsa në aeroporte hasim shumë shpesh shprehjen « vëmendje », që përkthehet

drejtpërdrejtë nga frëngjishtja, gjegjësisht anglishtja « attention ». Në shqip, versioni i duhur duhet të jetë « vini re ».

Në vazhdim shpalos edhe disa fjalë të tjera, që janë të huaja, e që i përdorim shumë shpesh, pa mos e ditur që nuk janë fjalë shqipe :

Jo mentalitet, por mendësi

Jo komportoj, por përmbaj

Jo kontenti, por përmbajtja

Jo neutral, por asnjans

Jo bravo, por të (ju) lumtë

Jo fundamental, por themelor apo themeltar

Jo primordial, por kryesor

Jo kontemporan/e, por bashkëkohor/e

Jo gjeneratë, por brez

Jo komplikim, por ndërlikim

Jo me unanimitet, por njëzëri

Fjalët e mëposhtme, që shumëkush nga ne më nuk i përdor, për shkak se kanë rënë në fondin pasiv të fjalëve, e që gjykoj se duhet të theksohen patjetër janë :

Besëtytni apo besëkotësi, e jo supersticiozitet

Fundërroi apo bie në fund, e jo precipitoi

U rrokullisën, e jo precipituan

U përshkallëzua, e jo eskaloi

Besëplotë apo shpresëdhënës, e jo optimist

Besëpakë, e jo pesimist

Dyshues, e jo skeptik

Përkap, e jo perceptoj

Largesia, e jo distanca

Mall, përmallim e jo nostalgji
I (e) përsosur apo përkryer, e jo perfekt/e
Zhvendos, e jo sposton
Mbështetje, përkrahje, ndihmë e jo suport
i/e mitur, e jo minoren/e
i/e rritur, e jo mazhoren apo adult/e
i/e shkëlqyer, e jo ekselent/e
ndikim, e jo influencë, apo impakt
mjedis, e jo ambient
luhaten, e jo variojnë
më të larta, e jo maksimale
më të ulëta, e jo minimale
ndërhyrje, e jo intervenim
prapambeturi, e jo dekadencë
shpallja, kumti, njoftimi e jo revelata
Tubim, e jo miting
I përshtatshëm, e jo adekuat
Hartim, temë, e jo ese
Frymëzim, e jo inspirim
I trupëzuar, e jo i inkorporuar
Shëtitore, e jo pedonale
I zbrazët, e jo bosh
Pakicë, e jo minorancë
Shumicë, e jo mazhorancë
I rrjedhshëm, e jo fluid
I qëndrueshëm, e jo stabil, stabël
I brishtë, e jo fragjil

Prezantues të ndryshëm, moderatorë, nëpër simpoziume konferenca, ngjarje të ndryshme, kanë dëshirë që të duken sa më

« bashkëkohorë » duke përdorur formulën drejtuese për ambasadorët apo korin diplomatik, gjegjësisht presidentët si « ekselencia e tij, ekselencia e saj », ndërkaq unë gjykoj se formula në shqip « shkëlqesia e tij, shkëlqesia e saj », është ajo e duhura.

Një kujdes i madh duhet të kihet edhe me shprehjet apo togfjalëshat, si për shembull :

1. Dhi e zgjebosur, e jo dele e zezë (duhet shmangur formulës angleze “black sheep apo asaj franceze “la bête noire” apo “la brebis galeuse”).
2. Me kulaç e me kërbac, e jo me shkop e me karrotë (duhet shmangur formulës franceze le baton et la carotte)
3. Vrima e fundit e kavallit, e jo rrota e pestë e karrocës (duhet shmangur formulës franceze la cinquième roue de la charrette)

PËRFUNDIM

Gjuha është pa këmbë, por arrin mijëra milje, me të mund të lëvrohet ndërgjegjja. Shpata ka një teh, ndërsa gjuha me qindra syresh. Sot në botë ekzistojnë afro 2796 gjuhë ortoepike (apo gjuhë që fliten), ndërsa 350 gjuhë të cilat kanë edhe sistem alfabetik apo janë gjuhë ortografike.¹³¹

Sipas të madhit Gjergj Fishta, gjuha ka qenë përcaktuese për kombin shqiptar. Ajo do të vazhdojë të jetë tutje përcaktuese, nëse do të dimë se si ta ruajmë, si mos ta pluhurosim dhe mos ta ndotim

¹³¹ Ramadani Ardan, Shpalosja e labirintit, Grafoteks, Kumanovë-Tetovë 2010, fq. 87

me shprehje dhe fjalë të huaja, nëse dimë se si ta flasim dhe shkruajmë si duhet.

Shkollat, universitetet, shtëpitë botuese, mediat, intelektualët, duhet të jenë besnikë dhe rojtarë fanatikë të gjuhës dhe fjalëve shqipe, e mos të harrojnë thënien e Manjanit i cili e quan gjuhën shqipe: *"Gjuhë të mrekullueshme që i përngjan një vendburimi të pasur, mbi të cilin njafton të përkulesh, si dhe të mbledhësh kokrra ari filologjik"*.¹³² Duhet të kihet kujdes i madh, sepse mund të shndërrohem në armiq me (pa)vetëdije të gjuhës sonë, nëse nuk përdorim fjalët e duhura, nëse nuk kujdesemi për pastërtinë e gjuhës shqipe.

Ndërsa, nevoja e pasurimit të gjuhë shqipe kuptohet që është diçka e domosdoshme, e përhershme, prurjet në fjalorin që përfshin botën e teknologjisë dhe robotikës, janë të mirëseardhura, por jo kjo të bëhet duke tjetërsuar gjuhën shqipe. Gjuha shqipe nuk duhet të humbasë bërthamën e saj, të ndërtuar me aq shumë mund nëpër shekuj. Prandaj, edhe uroj që ky kontribut i vogël të ketë ndikimin e vet dhe të arrijë shtesimin për lartësim të gjuhës shqipe, si dhe për përdorim të duhur të fjalëve shqipe.

BIBLIOGRAFIA

1. Xheladin Murati, Ndryshimi i arsimit dhe ndryshimi në shkollë, Çabej, Tetovë 2005
2. Xheladin Murati, Komunikologjia pedagogjike, Çabej, Tetovë 2000
3. Ramadani Ardian, Franca dhe diplomacia franceze në periudhën e Risheljesë, doktrina Raison d'Etat dhe Shteti-Komb, Grafoteks, Kumanovë-Tetovë 2009

¹³² Kocaqi, Elena, Roli pellazgo-ilir në krijimin e kombeve dhe gjuhëve evropiane, Dajti 2000, Tiranë 2007, fq. 6

4. Ramadani Ardian, Shpalosja e labirintit, Grafoteks, Kumanovë–Tetovë 2010
5. Kocaqi, Elena, Roli pellazgo–ilir në krijimin e kombeve dhe gjuhëve evropiane, Dajti 2000, Tiranë 2007

Burime interneti

1. https://fr.wikisource.org/wiki/Lettres_et_pens%C3%A9es_du_mar%C3%A9chal_prince_de_Ligne/Pens%C3%A9es/Pens%C3%A9es_diverses
2. <https://www.lopinion.fr/blog/secret-defense/quand-gaulle-defendait-langue-francaise-dans-armees-224082>

Botues:
INSTITUTI I TRASHËGIMISË SHPIRTËRORE
E KULTURORE TË SHQIPTARËVE – SHKUP

SCUPI, vëllimi 31 – 2021

Kryeredaktore: Dr. Shejnaze Ajdini–Murtezi

Përgjegjës i botimit: Dr. Sevdail Demiri

Redaktor teknik: Naser Fera

Shtypi: Focus Print – Shkup

Rr. Pellagonia 3 – Shkup

Tirazhi: 500 copë

*Ky edicion i SCUPI-t botohet me vendimin e Këshillit të
ITSHKSH–Shkup, nr. 0201-33/2, të datës 29.01.2021, si pjesë e
programit të punës së Institutit për vitin 2021.*

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

811.18'26(062)
811.18:37.014.5(=18:497.7)(062)

GJUHA dhe shkolla shqipe në Maqedoninë e Veriut : (konferencë e
mbajtur më 24 shtator 2020) / [kryeredaktore Shejnaze Ajdini-Murtezi].

- Shkup : Instituti i trashëgimisë shpirtërore e kulturore të
shqiptarëve, 2021. - 342 стр. : илустр. ; 21 см.
- (Biblioteka Scupi ; v. 31)

Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-4897-44-6

а) Албански јазик -- Стандардизација -- Собири б) Албански јазик --
Образовна политика -- Македонија -- Собири

COBISS.MK-ID 55823621